

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949: 37
SOCIALDEPARTEMENTET

KLIEN TELET PÅ ARBETSHEMMEN

EN SOCIALPSYKOLOGISK UTREDNING
OM FÖRSUMLIGA FÖRSÖRJARE OCH STÖRANDE
UNDERSTÖDSTAGARE

PÅ UPPDRAG AV
SOCIALSTYRELSEN

UTFÖRD AV

GUNNAR INGHE

Kriminologiska institutet, Stockholms högskola
Chef: Professor Olof Kinberg

S T O C K H O L M

1 9 4 9

Statens offentliga utredningar 1949

Kronologisk förteckning

1. Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. Idun. 303 s. Jo.
2. Norrlandskommitténs principbetänkande. Andra delen. Särskilda utredningar. Idun 194 s. Jo.
3. Norrlandskommitténs principbetänkande. Tredje delen. Utåtanden och förslag i vissa frågor. Idun. 163 s. Jo.
4. Utredning med förslag om lösdrivarlagen upphävande m. m. Marcus. 218 s., bil. 1 73 s., bil. 2 106 s. I.
5. Principer och metoder för kostnadsberäkningar vid statens järnvägar. Beckman. 122 s. K.
6. Kriminavård i frihet. Fångvärdstyrelsens utredning angående skyddsarbetets organisation m. m. Marcus. 140 s. Ju.
7. Betänkande med förslag till indexreglering av folkpensionerna. Beckman. 80 s. S.
8. Betänkande angående förbättrad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden. Norstedt. 105 s. Ju.
9. 1944 års allmänna skattekommitté. 3. Betänkande angående beskattning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. Marcus. 188 s. Fl.
10. Elkraftutredningens redogörelse nr 2: 17. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Värmlands län. Beckman. 45 s. K.
11. Betänkande om sinnessalvården. Katalog och Tidsskriftstryck. 248 s., 1 karta. I.
12. Utredning rörande folkpensionärernas bostadsförhållanden och bostadskostnader. Idun. 94 s. S.
13. 1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank. Beckman. 83 s. Fl.
14. Bilagor till 1942 års järnvägskostnadsutrednings betänkande. Produktions- och kostnadsstrukturen vid statens järnvägar. Promemorior. Av A. Sjöberg. Beckman. 269 s. K.
15. P. M. med synpunkter på det svenska långtidsprogrammet. I anslutning till OEEC:s interimrapport. Beckman. 23 s. H.
16. Promemoria över preliminär utredning rörande befälsrekryteringen inom försvaret. Beckman. 75 s. Fö.
17. Betänkande med förslag till lag om registrerade föreningar m. m. Idun. 277 s. Ju.
18. Kvalitetsforskning och konsumentupplysning. Kihlström. 265 s., 16 pl. H.
19. 1945 års skogshärbärgsutrednings betänkande. 2. Utredning med förslag till lagstiftning rörande tillfälliga bostäder vid skogs- och flottings- m. fl. arbeten. Idun. 138 s., 26 pl. S.
20. Dissenterlagskommittén. Betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. Marcus. XLVIII. 390 s. Ju.
21. Svensk hamnbyggnadspolitik. Marcus. 318 s. K.
22. Betänkande rörande gallring av handlingar hos vissa av försvarets myndigheter. Hæggeström. 232 s. Fö.
23. Lagberedningens utlåtande angående lagstiftning om gräns mot allmänt vattenområde. Norstedt. 28 s. Ju.
24. Kommunallagskommitténs betänkande 2 med förslag till ändrade bestämmelser om ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag. Idun. 84 s. I.
25. 1945 års försäkringsutredning. 1. Principbetänkande rörande försäkringsväsendet. Norstedt. 220 s. H.
26. 1945 års försäkringsutredning. 2. Betänkande med förslag till lag om trafikförsäkring. Norstedt. 160 s. H.
27. Betänkande med förslag till lag om sjömansskatt m. m. Katalog och Tidsskriftstryck. 237 s. Fl.
28. Folk- och skolbibliotek. Betänkande och förslag avgiven av folkbibliotekessakkunniga. Gummesson. 173 s. E.
29. Elkraftutredningens redogörelse nr 2: 3-4. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Uppsala län och Södermanlands län. Beckman. 57 s. K.
30. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 9. Tiden juli 1947-juni 1948. Av K. Åmark. Idun. 882 s. Fö.
31. Social upplysning. Idun. XVI, 176 s., 89° s. S.
32. Yrkesutbildning för varubud m. fl. Norstedt. 66 s. E.
33. En generalplan för rikets farleder och hamnar. Bilaga 2 till SOU 1949: 21 om svensk hamnbyggnadspolitik. Marcus. 242 s. K.
34. Betänkande med förslag angående ändrade grunder för fördelning och uttagande av kostnad för byggande och underhåll av skogsvägar. Germandt. 66 s. Jo.
35. Skolöverstyrelsens utlåtande över vissa av 1940 års skolutrednings betänkanden och 1946 års skolkommissions principbetänkande jämte sammanfattning av avgivna yttranden. Hæggeström. 404 s. E.
36. Utredningar i anslutning till 1949 års nationalbudget. Marcus. 67 s. Fö.
37. Klientelet på arbetshemmen. En socialpsykologisk utredning om försumliga försörjare och störande understödsgare. Beckman. 206 s. S.

Ann. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949: 37
SOCIALDEPARTEMENTET

KLIEN TELET PÅ ARBETSHEMMEN

EN SOCIALPSYKOLOGISK UTREDNING
OM FÖRSUMLIGA FÖRSÖRJARE OCH STÖRANDE
UNDERSTÖDSTAGARE

PÅ UPPDRAG AV
SOCIALSTYRELSEN
UTFÖRD AV

GUNNAR INGHE

Kriminologiska institutet, Stockholms högskola
Chef: Professor Olof Kinberg

STOCKHOLM 1949
K. L. BECKMANS BOKTRYCKERI

STATIONER AND PRINTER
100 N. 3rd St. St. Paul, Minn.

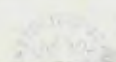
ADMINISTRATIVE

FOR THE YEAR 1900

BY THE BOARD OF DIRECTORS

AND THE STOCKHOLDERS

ST. PAUL, MINN., 1900

INNEHÅLL.

	Sid.
<i>Skrivelse till Konungen</i>	5
<i>Förord</i>	10
I. <i>Inledning</i>	12
II. <i>Material och metodik</i>	15
III. <i>Försumliga manliga försörjare</i>	19
A. <i>Tidigare erfarenheter</i>	19
B. <i>Materialets urval</i>	20
C. <i>Socialpsykiatrisk analys av klientelet</i>	21
1. <i>Hereditära förhållanden</i>	21
2. <i>Uppväxtförhållanden</i>	22
3. <i>Skolgång</i>	26
4. <i>Yrkesutveckling</i>	27
5. <i>Civilstånd och barnantal</i>	31
6. <i>Familjebildning</i>	34
7. <i>Hälsotillstånd och arbetsförmåga</i>	39
8. <i>Den sociala missanpassningens typ och yttringar</i>	49
D. <i>Olika typer försumliga försörjare</i>	51
1. <i>Socialt osjälvständiga</i>	55
2. <i>Socialt förstelnade</i>	56
3. <i>Socialt undflyende</i>	58
4. <i>Socialt flackande</i>	68
5. <i>Socialt konfliktbenägna</i>	74
6. <i>Akut missanpassade</i>	77
7. <i>Avancerade alkoholister</i>	79
8. <i>Sammanfattning</i>	80
E. <i>Kausalitetsförhållanden</i>	80
F. <i>Samhällsåtgärder</i>	87
1. <i>Förebyggande åtgärder</i>	88
2. <i>Tidigare behandling av missanpassningssymtomen</i>	91
3. <i>Intagning och behandling på arbetshem</i>	98
a) <i>Indikationer för omhändertagande</i>	98
b) <i>Utredningsförfarande</i>	110
c) <i>Likställdheten inför lagen</i>	113
d) <i>Arbetshemmens syfte och effekt</i>	127
4. <i>Diskussion om klientelet</i> s behandling	137
IV. <i>Mantiga understödstagare</i>	142
A. <i>Tidigare erfarenheter</i>	142
B. <i>Socialpsykiatrisk analys av klientelet</i>	143
1. <i>Hereditära förhållanden</i>	143
2. <i>Uppväxtförhållanden</i>	143
3. <i>Skolgång</i>	144

	Sid.
4. Yrkesutveckling.....	144
5. Familjebildning.....	147
6. Hälsotillstånd och arbetsförmåga	148
7. Den sociala missanpassningens typ och yttringar	151
C. Olika typer understödstagare	152
1. Kroniskt hjälplösa	153
2. Socialt förstelnade	154
3. Socialt undflyende	156
4. Socialt flackande	157
5. Socialt konfliktbenägna.....	157
6. Akut missanpassade	158
7. Avancerade alkoholister	160
8. Anpassade understödstagare	160
9. Sammanfattning	161
D. Samhällsåtgärderna.....	161
1. Tidigare behandling av missanpassningssymtomen	161
2. Intagning och behandling på ålderdomshem och arbetshem....	169
a) Indikationer för omhändertagande	169
b) Utskrivning	177
c) Arbetshemmens syfte och effekt	181
3. Diskussion om klienteletts behandling	184
V. <i>Kvinnliga arbetshemsklienter</i>	188
A. Tidigare erfarenheter.....	188
B. Socialpsykiatrisk analys av klientelet	189
1. Hereditära förhållanden	189
2. Uppväxtförhållanden	189
3. Skolgång	189
4. Yrkesutveckling.....	190
5. Familjebildning.....	190
6. Hälsotillstånd och arbetsförmåga	191
7. Den sociala missanpassningens typ och yttringar	192
C. Olika typer kvinnliga arbetshemsklienter	193
1. Tidigt ursparade och omhändertagna	193
2. Tidigt ursparade, försummade och djupt förfallna	194
3. Skötsamma men hjälplösa	194
4. Skötsamma och självständiga	195
5. Primärt välanpassade, senare förfallna	195
6. Övriga.....	196
7. Sammanfattning	196
D. Samhällsåtgärderna.....	197
1. Tidigare behandling av missanpassningssymtomen	197
2. Intagning och behandling på ålderdomshem och arbetshem	198
3. Diskussion om klienteletts behandling	200
VI. <i>Sammanfattning och slutsatser</i>	202
Litteratur	205

TILL KONUNGEN.

På därom av socialstyrelsen i skrivelse den 31 juli 1945 gjord framställning erhöll socialstyrelsen den 18 januari 1946 uppdrag att i huvudsaklig enlighet med i skrivelsen framlagd plan låta i samråd med medicinalstyrelsen

verkställa en individuell undersökning av klientelet å de i 33 § lagen om fattigvården avsedda och för sitt ursprungliga ändamål disponerade arbetshemmen i syfte att utröna de där intagnas psykiska och fysiska tillstånd och deras tidigare levnadsförhållanden. Vidare medgav Kungl. Maj:t att socialstyrelsen vid undersökningarnas genomförande anlidade bland annat socialläkaren hos Stockholms stad Gunnar Inghe och dåvarande läkaren i psykisk barnavård vid länslasarettet i Karlstad Gustav Jonsson.

I skrivelse den 16 maj 1946 förklarade medicinalstyrelsen, att styrelsen intet hade att i sak erinra mot förslaget till formulär för undersökningen. Doktor Jonsson biträdde vid utarbetandet av planen för utredningen men lämnade därefter all befattning med utredningen. De tidskrävande undersökningarna ha helt utförts av doktor Inghe, som även utarbetat den redogörelse, som socialstyrelsen härmed får överlämna.

I samband härmed får socialstyrelsen anföra följande.

Såsom motivering för de nu genomförda undersökningarna framhölls i förenämnda skrivelse den 31 juli 1945 bland annat, att socialstyrelsen kommit till den uppfattningen, att förhållandena särskilt med avseende på klientelet beskaffenhet och de vägar, på vilka klientelet kommer till arbetshemmen, icke äro tillfredsställande. Genom inspektioner å arbetshemmen hade socialstyrelsen vidare ansett sig ha fog för att ifrågasätta, huruvida icke klientelet delvis borde beredas vård i annan ordning än genom intagning på arbetshem. Styrelsen hade även i andra avseenden funnit skäl att betvivla, att den rådande ordningen vore försvarlig. För att kunna komma till en bestämd uppfattning i frågan och få en saklig grund för övervägande av de åtgärder, som borde vidtagas, erfordrades en ingående kännedom om klientelet särskilt med hänsyn till dess psykiska men även fysiska hälsotillstånd samt tidigare levnadsförhållanden. Dessa syften kunde enligt socialstyrelsens mening icke nås utan en individuell specialundersökning efter sådana sociala och medicinska linjer, som i huvudsak följts i den nu föreliggande utredningen.

Denna har sålunda beträffande praktiskt taget var och en av de i undersökningen ingående internerna omfattat dels fullständiga och objektivt bestyrkta upplysningar om tidigare levnad och social anpassning samt dels direkt läkarundersökning gällande såväl kroppsligt som själsligt tillstånd.

I förstnämnda avseende ha uppgifter inhämtats, utom av vederbörande själv, av pastorsämbeten, skolor, sjukhus samt andra anstalter och myndigheter, som haft med vederbörande att göra. Inhämtandet av uppgifterna har skett med nödig diskretion och i en del fall endast efter medgivande av den, som uppgifterna avsågo. Utdrag ur straffregistret ha enligt Kungl. Maj:ts medgivande den 23 augusti 1946 erhållits från fängvårdsstyrelsen och ha i den publicerade redogörelsen för undersökningarna använts med sådana ändringar av uppgifterna, att vederbörande icke kan identifieras. I samband med sammanställandet av socialanamnesen ha testningar utförts.

Efter studium i varje enskilt fall av den sociala förhistorien har läkaren

utfört de medicinska undersökningarna. Dessa ha i samtliga fall kompletterats med upplysningar från andra läkare och ha av lätt begripliga skäl blivit ganska tidskrävande. Även i här ifrågavarande avseende ha identifieringsdata ändrats vid publiceringen till tryggande av de undersökta anonymitet.

Redan under de nu angivna undersökningsetappernas förlopp ha socialstyrelsens förenämnda tvivel rörande riktigheten och lämpligheten av hänvisning till arbetshem i åtskilliga fall bestyrkts. Utskrivningar av interner ha skett i flera fall efter undersökning av socialstyrelsen. Även i fråga om behandlingen av internerna har vid inspektioner och andra tillfällen uppmärksamheten riktats på vikten av att all möjlig hänsyn toges till deras psykiska och fysiska tillstånd. I skrivelse den 12 juni 1947 till samtliga styrelser för arbetshem har socialstyrelsen sålunda riktat uppmärksamheten på beskaffenheten och användningen av de »enskilda rum», som äro avsedda för förvaring av särskilt störande personer och sådana personer, som på grund av arbetsvägran, rymning etc. disciplinärt bestraffas. I skrivelsen framhöll styrelsen bland annat, att läkarundersökningarna av arbetshemmens klientel givit vid handen, att sådana beteenderubbningar, vilka föranleda isolering eller annan disciplinär bestraffning, företrädesvis förekomma bland sjuka människor. Då fråga uppkommer om »förvaring i enskilt rum» måste man alltså beakta, att det i regel rör sig om sjuka människor. Med hänsyn härtill framhölls i nämnda skrivelse av styrelsen »vikten av att dylik behandlingsform icke tillgripes utan att läkare i stället tillkallas». Vidare uttalade socialstyrelsen följande.

»Särskilt må beaktas, att den som av läkare intygas vara arbetsoförmögen på grund av fysisk eller psykisk sjukdom eller svaghet skall utskrivras från arbetshemmet, om han är intagen som försumlig familjeförsörjare. Utskrivningen bör ske i samråd med vederbörande kommuns fattigvårdsstyrelse, som i det fall, att den utskrivne är i behov av särskild vård, har att jämlikt 35 § fattigvårdslagen bereda erforderlig vård.

Erfarenheten vid några arbetshem har visat, att förvaring i enskilt rum praktiskt taget kunnat avskaffas såsom behandlingsform. I avvaktan på en grundlig reformering av den verksamhet, som utövas vid arbetshemmen, vill socialstyrelsen alltså uttala, att förvaring i enskilt rum bör upphöra att förekomma.

Socialstyrelsen förbiser därvid icke, att situationer kunna uppkomma, då isolering oundgängligen behöver tillgripas. Den får dock endast ha karaktären av helt tillfällig vård i avvaktan på läkarundersökning och skall anordnas i ett vanligt enkelrum med ordinär fönsterbelysning och vanliga möbler och får icke förenas med kostbegränsning. Då någon drabbas av akut sinnessjukdom eller eljest blivit farlig för egen eller annans säkerhet, kunna givetvis andra åtgärder framtvingas, men läkare skall ofördröjligen tillkallas för undersökning av den sjuke. Resultatet av läkarundersökningen får bli be-

stämmande för den fortsatta behandlingen. Vård eller förvaring av sinner-sjuka får dock icke äga rum å arbetshem.»

Socialstyrelsen hemställde slutligen att bliva underrättad om samtliga fall av beslutad isolering.

Med den citerade skrivelsen har socialstyrelsen med hänsyn till det stora antalet psykiskt sjuka eller abnorma å arbetshemmen velat så långt som möjligt begränsa användning av enskilda rum till isolering.

I förevarande sammanhang vill socialstyrelsen även erinra om den i synnerhet sedan 1942 skeende minskningen av beläggningen å arbetshemmen. Denna minskning beror på flera olika faktorer, som styrelsen här icke kan närmare ingå på. Platsantalet utgjorde den 1 december år 1942 å 7 arbetshem för män tillsammans 307 och år 1948 å 4 arbetshem 199 platser, d. v. s. en minskning med 3 arbetshem och 108 platser. Vid samma tidpunkter var platsantalet år 1942 å 4 arbetshem för kvinnor 72 och år 1948 å 2 arbetshem 38 platser, d. v. s. en minskning med 2 arbetshem och 34 platser. Beläggningen den 1 december å samtliga arbetshem var år 1942 215 och år 1948 121, vilket utgör 57 % resp. 51 % av platstillgången.

Av dessa siffror framgår att 5 arbetshem nedlagts, nämligen Ödevata arbetshem 1943, Blinkarps arbetshem 1944, Ösbyholms arbetshem och arbetshemmet Emaus 1947 samt Herrljunga arbetshem 1948. På grund av den ringa beläggningen å de kvarvarande arbetshemmen i slutet av år 1948 förberedde socialstyrelsen en utredning rörande omdisponering av platserna å arbetshem. Riksdagens revisorer uppmärksammade även den ringa beläggningens frekvensen å arbetshemmen och uttalade en hemställan att frågan om ett rationellare utnyttjande och tillvaratagande av arbetshemmens vårdmöjligheter måtte upptagas till omedelbart övervägande. Den 1 mars 1949 delgav socialstyrelsen samtliga arbetshemsstyrelser ett inom styrelsen utarbetat förslag till omdisponering av platserna å arbetshem.

Socialstyrelsens förslag innebar efter revidering vid överläggning med vederbörande arbetshemsstyrelser bland annat att antalet arbetshem skulle ytterligare minskas från 4 arbetshem för män med 199 platser och 2 arbetshem för kvinnor med 38 platser till 2 arbetshem för män med 125 platser och 1 arbetshem för kvinnor med 21 platser. Västergårdens och Kalbo arbetshem för män skulle kvarstå, medan Malmö stads arbetshem skulle ändras till annex till stadens vårdhem Värnhem och Långmora arbetshem skulle provisoriskt användas såsom alkoholistanstalt men kvarstå såsom arbetshemsreserv. Av arbetshemmen för kvinnor skulle Smedsbo arbetshem, som icke använts såsom arbetshem sedan 1940, definitivt nedläggas, medan Arrie arbetshem skulle användas för annat ändamål och endast Malmköpings arbetshem kvarstå.

En förutsättning för genomförande av det framlagda förslaget i vad det avsåg arbetshemmen för män var att uppgörelse träffades angående Långmora hemmens användning provisoriskt såsom alkoholistanstalt. Då något

avtal icke kunde träffas före den 1 juli 1949, beslöto representanter för ifrågavarande arbetshemsstyrelser vid sammanträde hos socialstyrelsen den 27 juni 1949 att uppskjuta omorganisationens genomförande till om möjligt den 1 oktober 1949. I princip gillades det framlagda förslaget.

När förutsättningarna för omorganisationen bliva förhanden, komma vederbörliga framställningar att ingivas till Kungl. Maj:t rörande arbetshemmens ändrade användning resp. omdisponering av platserna.

Slutligen vill socialstyrelsen anföra, att styrelsen i avvaktan på det beslut, som efter vidare utredning och förslag av socialvårdskommittén kan komma att fattas rörande arbetshemmens framtida ställning, följer förhållandena på arbetshemmen med ökad uppmärksamhet med anledning av vad som framkommit genom den härmed överlämnade utredningen.

Utöver vad som i det föregående sagts om styrelsens uppmärksamhet på hithörande förhållanden må nämnas, att det vid det nyssnämnda sammanträdet den 27 juni 1949 med representanter för arbetshemsstyrelser bland annat uttalades, att styrelserna för arbetshemmen liksom hittills skulle ägna noggrann uppmärksamhet åt att ansökningshandlingar rörande intagning å arbetshem innehöll läkarintyg rörande vederbörandes psykiska och fysiska hälsotillstånd. Det uttalades vidare såsom önskvärt i synnerhet under en ytterligare inknappning av platstillgången å arbetshemmen, att försumliga försörjare i första hand skulle intagas och att sinnesabnorma vårdtagare icke skulle mottagas i vidare mån än platstillgången medgäve.

Stockholm den 9 juli 1949.

Underdånigst

ERNST BEXELIUS

A. BERGGREN.

Förord.

För att man skulle få en närmare uppfattning om den nuvarande sammansättningen av klientelet på arbetshemmen uppdrogs 1946 åt socialstyrelsen att i samråd med medicinalstyrelsen verkställa en individuell undersökning av internerna på arbetshemmen »i syfte att utröna de där intagnas psykiska och fysiska tillstånd och deras tidigare levnadsförhållanden». Utredningen uppdrogs åt med. lic. Gustav Jonsson och författaren. Gustav Jonsson fick tyvärr endast tillfälle att medverka vid undersökningens planläggning.

När utredningen nu avslutats, vill jag gärna tacka de personer, som medverkat vid dess genomförande. Först och främst vill jag tacka statens inspektör för fattigvård, byråchefen Ali Berggren, som deltog i planläggningen av undersökningen tillsammans med Gustav Jonsson och undertecknad, och som jag sedan ständigt haft förmånen att få rådgöra med. Vid materialinsamlingen var det en stor tillgång att hela tiden kunna räkna på hans sakkunniga stöd. Hans intresse för arbetshemmens klientel, vilket inte minst tog sig uttryck i snabba ingripanden i enskilda fall, som kommit till hans kännedom, och hans angelägna önskan att snarast få till stånd en reformering av hela systemet var synnerligen stimulerande för hans medhjälpare ute i fältarbetet. Jag har också haft tillfälle att med byråchefen Berggren få i detalj diskutera undersökningsresultaten och manuskriptet. Jag vill därför tacka honom för alla hans råd och påpekanden liksom för hans medverkan vid undersökningens slutgiltiga utformning.

Jag vill även tacka socialassistenterna Marianne Lanthén, Karin Wåhlén, Ann-Marie Olsson och Maj Britt Hagström, som assisterade vid den mödosamma materialinsamlingen. Den sistnämnda var också till stor nytta vid bearbetningen av materialet. Ett tack riktas också till arbetshemmens föreståndare och personal för deras vänliga och tålmodiga hjälpsamhet vid vårt arbete liksom till de talrika fattigvårdsstyrelser, barnvårdsnämnder, sjukhus, läkare, lärare och andra, som biträtt med kompletterande upplysningar av olika slag.

Vidare vill jag tacka professor Olof Kinberg, med vilken jag haft tillfälle att diskutera de många psykiatriska och kriminologiska problemställningarna i arbetet. Bearbetningen företogs med professor Kinbergs medgivande på Kriminologiska institutet vid Stockholms Högskola. Professor Henrik Sjöbring har också i några av fallen lämnat en del synpunkter beträffande personlighetsdiagnostiken. Generaldirektör Karl Höjer har haft vänligheten att läsa igenom manuskriptet, och han har i anslutning därtill lämnat åtskilliga

råd och anvisningar. Vissa avsnitt har med stort utbyte diskuterats med förste byråsekreteraren Torgny Lindberg och socialassistenten på Barnbyn Sven Larsson. Byråinspektör Viktor Carlsson har också vänligt delat med sig av sin rika erfarenhet rörande behandlingen av försumliga försörjare.

Slutligen är det mig angeläget att tacka de många internerna på arbetshemmen, som vänligt och jovialiskt ställde sig till förfogande som undersökningsobjekt trots allt extra besvär och alla inkvisitoriska frågor. Det har visat sig nödvändigt att dokumentera framställningen med att återge en del konkreta fall. Därvid har dock identifikationsdata och andra uppgifter av mindre betydelse för framställningen ändrats för att omöjliggöra identifikation. Jag tillåter mig även att enträget vädja till pressen att undvika återgivande av fall vid eventuella referat.

Stockholm i juli 1949.

Gunnar Inghe.

I. Inledning.

Arbetshemmens uppgift är enligt 33 § fattigvårdslagen att omhändertaga dels i någon mån arbetsföra behövande, vilka är i behov av anstaltsvård men ej lämpligen kan mottagas eller behållas på ålderdomshem (respektive försörjningshem eller vårdhem) och dels försörjningspliktiga, vilka erhållit arbetsföreläggande av fattigvårdsstyrelse. De har också till uppgift att omhändertaga försörjningspliktiga, vilka erhållit arbetsföreläggande av barnavårdsnämnd.

Arbetshemsklientelet kan därför indelas i följande grupper.

1. *Understödstagare* som stör ordningen på ålderdomshemmen. Ett villkor för att sådana understödstagare skall kunna kvarhållas på arbetshem är, att de är i behov av fattigvård. »Kommer han», förklarade fattigvårdslagstiftningskommittén, »i sådana förändrade förhållanden, att fattigvård icke vidare är behöflig, har han naturligen full frihet att lämna anstalten; och då ingen kan tvingas att mottaga fattigvård, kan en understödstagare, som afstår därifrån, icke kvarhållas».¹

En särställning bland de störande understödstagarna intar vissa *bettlare och lösdrivare*. Denna grupp omfattar personer, som beträffs med bettleri eller lösdriveri och som konstaterats vara i behov av fattigvård och vilka därför enligt 92 § 1 mom. fattigvårdslagen och 7 § lösdrivarlagen överlämnats till vederbörande fattigvårdsstyrelse. Hit hör också sådana tvångsarbetare, vilka under pågående tvångsarbete befunnits oförmögna »att genom arbete förvärva vad till livets uppehållande oundgängligen erfordras» och som därför enligt 7 § lösdrivarlagen överlämnats till fattigvårdsmyndigheterna. Om dylika understödstagare, såsom störande för ordningen och trevnaden på ålderdomshem överförts till arbetshem, får de inte lämna arbetshemmet, om det inte finns anledning att antaga, att de skall kunna »ärligen försörja sig» (73 § fattigvårdslagen).

2. *Försumliga försörjare* omhändertagna enligt 71 § fattigvårdslagen. Enligt denna paragraf kan fattigvårdsstyrelsen förelägga en försumlig försörjare att fullgöra ett visst anvisat arbete. Detta arbetsföreläggande kan enligt 33 § avse arbetet på arbetshem. Förutsättningen är, att vederbörande genom lättja eller liknöjdhet ådragit sitt minderåriga barn, adoptivbarn eller hustru sådan nöd, att fattigvård måst utgå enligt 1 § fattigvårdslagen. Den försörjningspliktige kan kvarhållas på arbetshemmet intill dess grundad an-

ledning föreligger att antaga, att han skall försöka efter förmåga försörja sig själv och sina underhållsberättigade. Han kan dock icke kvarhållas längre än ett år i sträck.

3. *Försumliga försörjare* omhändertagna enligt 72 § a) barnavårdslagen. Enligt denna paragraf kan barnavårdsnämnden på samma sätt meddela arbetsföreläggande med skyldighet för den försörjningspliktige, att, om så föreskrives, inställa sig för arbete på arbetshem under högst ett år. Förutsättningen är att vederbörande på grund av »lastbarhet, vårdslöshet, lättja eller liknöjdhet» försummat något av sina barn under 16 år, så att det blivit nödvändigt att omhänderta det för skyddsuppfostran eller samhällsvård, och att han dessutom undandrar sig fullgörandet av ersättningskyldigheten.

4. *Försumliga försörjare* omhändertagna enligt 72 § b) barnavårdslagen. Förutsättningen för att barnavårdsnämnden skall kunna meddela arbetsföreläggande enligt denna paragraf är, att någon, som enligt dom eller avtal är pliktig att utgiva underhållsbidrag till sitt barn under 16 år, »av lättja eller liknöjdhet underlåter att fullgöra denna plikt och härigenom föranleder sådan försämring av det uppehälle och den uppfostran, som lagligen tillkomma barnet, att särskild åtgärd mot den försumlige prövas påkallad för att framtvunga underhållsskyldighetens fullgörande».

5) *För skyddsuppfostran omhändertagna* enligt 22 § d) barnavårdslagen. Enligt 35 § barnavårdslagen i dess lydelse efter lagändringen 1934 kan sådana personer i stället för att intagas på skola tillhörande barna- och ungdomsvården intagas i enskilt hem eller annan anstalt, däribland också arbetshem. De får enligt 33 § fattigvårdslagen ej vara yngre än 18 år.

Arbetshemsklientelet är således sammansatt av flera olika kategorier. I praktiken skulle man enklast kunna indela dem i störande understödstagare, försumliga försörjare och för skyddsuppfostran omhändertagna. Dessa tre kategorier skiljer sig från varandra på alla väsentliga punkter. De representerar i huvudsak olika åldersgrupper: gamla, respektive medelålders och unga. Det sociala beteende, som givit upphov till omhändertagandet, är helt olika: störande uppförande på ålderdomshem, försumligheter vid fullgörandet av försörjningsplikt samt oordentligt, lättjefullt eller sedeslöst liv.

Det finns således inte mycket gemensamt mellan dessa tre grupper, som i och för sig motiverar deras sammanförande på arbetshem. Det enda är, att man för alla tre grupperna vill framtvunga en förändring av ett visst beteende.

Om inrättande av arbetshem stadgas i 1918 års fattigvårdslag. Det fanns dock bestämmelser om behandlingen av vissa understödstagare och försumliga försörjare redan i 1847 års fattigvårdsförordning. Där talades nämligen om fattigvårdsstyrelsens husbonderätt. Denna medförde befogenhet för fattigvårdsstyrelsen att tillgodogöra sig understödstagares och försörjningsplik-

tigas arbetsförmåga. I 1853 års fattigvårdsförordning förekom därjämte en föreskrift, att arbetsför person, som stod under fattigvårdsstyrelsens husbondevälde, skulle behandlas såsom »försvarslös», om han vägrade utföra honom förelagt arbete eller visade tredska, självsvöld eller sturskhet.² Han kunde således dömas till allmänt arbete på korrektionsanstalt, sedan till tvångsarbete på tvångsarbetsanstalt.

I själva verket har arbetsinrättningar av detta slag gamla anor. Här är inte platsen för en längre historisk återblick. Det må endast påpekas, att bestämmelserna om husbonderätten sammanhängde med legostadgan och begreppet »laga försvar» med rötter i 1500- och 1600-talen (jfr fattigvårdslagstiftningskommittén¹ och *Lindberg*²). Den tvångsrekrytering av »försvarslösa» till allmänt arbete vid kronans gårdar och gruvor, som förekom ända in på 1800-talet, kan i sin tur härledas från medeltidens skyldighet för de obesuttna att ta årstjänst hos de besuttna, »en modifierad livegenskap som synes ha tillkommit i samband med träldomens upphörande», säger *Lindberg*. Under merkantilismens glansdagar på 1700-talet utformades, såsom framhållits av *Berggren*, ett helt nät av förordningar för att göra det möjligt att hålla efter löst folk och tillföra manufakturerna arbetskraft³. På 1800-talet kom allmänt arbete, och efter lösdrivarlagens tillkomst 1885, tvångsarbete att huvudsakligen användas i säkerhetssyfte — för att avvärja befarad brottslighet — mot vissa grupper personer, som var medellösa och arbetslösa; i det dåtida samhället framstod den fattige och arbetslöse nämligen på ett utpräglat sätt som farlig för de mera välsituerades egendom. I särskilt stor omfattning tillämpades allmänt arbete (tvångsarbete) mot frigivna fångar och jämförliga grupper samt, ifråga om kvinnor, mot prostituerade. Dessa tvångsåtgärder, som enligt fattigvårdslagstiftningen även kunde tillämpas mot bettlare samt vissa understödstagare och försumliga försörjare fungerade också i betydande utsträckning såsom ett slags sluten fattigvård, varigenom kostnaderna för de hjälpbehövandes underhåll överflyttades från kommunerna till staten⁴.

Den antikverade lösdrivarlagen, som 1948 års lösdrivarutredning nyligen velat upphäva, samt bestämmelserna om placering av försumliga försörjare och störande understödstagare på arbetshem, är således i själva verket de sista kvarlevorna av de omfattande polisiära och administrativa tvångsåtgärder, som sedan urminnes tider kunnat vidtagas mot egendomslösa och icke bofasta.

Huvudmän för arbetshemmen är landstingen samt städer, som icke deltar i landsting. Vissa har dock drivits av privata sammanslutningar. Statsbidrag utgår till såväl uppförande som drift.

De första arbetshemmen togs i bruk 1923, då 2 arbetshem för män och 1 för kvinnor öppnades. Under 1930-talet fanns 7 arbetshem för män och 5 för kvinnor med cirka 275 respektive 95 platser. Under kriget togs vissa hem i anspråk för annan verksamhet.

Under 1920-talet utgjorde de försumliga försörjarna flertalet av det manliga klientelet på arbetshemmen. De uppgick då till cirka ett hundratal men har sedan undan för undan minskat. Under 1930-talet och ända till 1944 övervägde antalet understödstagare. Skillnaden mellan de båda grupperna var dock hela tiden rätt obetydlig. För skyddsuffostran omhändertagna pojkar har endast förekommit undantagsvis.

På de kvinnliga hemmen har understödstagarna hela tiden dominerat med i genomsnitt 30—40 intagna sedan omkring 1930. Försörjningspliktiga har endast förekommit i mindre antal (i regel 2—3 åt gången). För skyddsuffostran omhändertagna har varit något flera, särskilt under 1940-talets första år, då det ibland kunnat finnas 8—9 intagna på en gång av denna kategori. På de sista åren har en viss minskning av beläggningen på de kvinnliga arbetshemmen genomförts.

Anmärkningsvärt är, att arbetshemmen aldrig varit fullbelagda. Beläggningen på de manliga hemmen har aldrig överstigit $\frac{3}{4}$ av platsantalet och liksom på de kvinnliga hemmen i regel legat vid omkring 60 %. Anstalterna har alltså aldrig utnyttjats till full kapacitet. De har hela tiden alltifrån sin tillkomst varit överdimensionerade. Först på 1940-talet har en systematisk minskning av antalet arbetshem börjat genomföras.

Den sociologiskt-psykiatriska beskaffenheten av klientelet har praktiskt taget varit okänd, vilket socialstyrelsen funnit vara en alltmera allvarlig brist. Vissa stickprov har dock visat att det förekommer psykiskt sjuka eller abnorma⁴⁵. Det är också känt, att många varit straffade⁹. Någon systematisk undersökning av klientelet har dock aldrig företagits. Vid en sådan utredning, som den föreliggande, aktualiseras därför en rad frågeställningar.

Av speciellt intresse är förekomsten bland klientelet av störningar i det socialpsykologiska utvecklingsförloppet och samhällets åtgärder med anledning därav. Därjämte intresserar de omständigheter, som medfört intagning på arbetshem och den socialpsykologiska förklaringen till utvecklingsförloppet i de olika fallen. Slutligen har det intresse att försöka utröna de mest ändamålsenliga metoderna att förebygga och behandla sådana beteenden, som kan föranleda omhändertagande på arbetshem. I samband därmed intresserar särskilt effekten av den nuvarande sociallagstiftningen på området, arbetshemmens ändamålsenlighet och möjliga alternativ för behandling och omhändertagande av klientelet.

II. Material och metodik.

Undersökningen av klientelet utfördes sommaren 1946. Av de manliga arbetshemmen var då Osbyholm, Kalbo, Limhamn och Västergården med sammanlagt 214 platser i bruk, av de kvinnliga Emaus, Malmköping, Arrie och Herrljunga med 75 platser. Beläggningen var 1 juni 58 % på hemmen för män och 40 % på hemmen för kvinnor. Då undersökningen drog ut på tiden, en

och annan av internerna var permitterad eller intagen på sjukhus för vård, och det förekom utskrivningar och nyintagningar, kom antalet undersökta att uppgå till 127 män och 29 kvinnor. Av dessa var 6 män intagna på den slutna avdelningen vid Västergården.

Undersökningsmaterialets sammansättning framgår av tabell 1. 10 av fallen på arbetshemmet i Limhamn skall ha intagits på grund av platsbrist på Malmö stads fattigvårdsanstalt Värnhem. Härvid har enligt fattigvårdsdirektör Pallin i Malmö »det mindre lämpliga klientelet fullt frivilligt, mången gång på egen framställning, överförts till arbetshemmet och där intagits för vård. Kvarhålles icke mot sin vilja & anstalten, de få således när som helst de så önska avlägsna sig därifrån, varefter de erhålla hjälp på annat sätt, när de därav äro i behov.» Även dessa 10 utgör således ett urval av ett »mindre lämpligt» klientel. Några av dem har också varit i viss mån störande.

Tabell 1. Klientelets sammansättning.

Intagningsgrund	Män	Kvinnor
Störande understödstagare enl. § 33 Fvl	42	26
Platsbrist på fattigvårdsanstalt ¹	10	—
Försumliga försörjare enl. § 71 Fvl	15	—
Försumliga försörjare enl. § 72 a Bvl	4	—
Försumliga försörjare enl. § 72 b Bvl	56	—
För skyddsuppfostran omhändertagna	—	3
Summa	127	29

¹ Se texten denna sida.

Av tillgängliga handlingar, protokoll och uppgifter från arbetshem och respektive nämnder har det inte gått att med säkerhet utröna, hur många av de störande understödstagarna, som samtidigt behandlats enligt 73 § fattigvårdslagen som bettlare eller lösdrivare. Åtskilliga, som varit kända som lösdrivare och bettlare och omhändertagits av polismyndighet vid olika tillfällen och därefter överlämnats till fattigvårdsstyrelse, kan längre fram ha överförts till arbetshem enligt 33 § fattigvårdslagen utan samtidigt återopande av 73 §. Huruvida 73 § blir tillämplig eller ej, uppges för övrigt av 1948 års lösdriveriutredning inte sällan bero på en tillfällighet, nämligen om vederbörande polisman återopar 7 § lösdrivarlagen, när han överlämnar en anhållen men arbetsoförmögen bettlare till fattigvården³. Sju understödstagare, mot vilka även 73 § återopats, var omhändertagna på Ösbyholm eller Kalbo. Däremot förekom inga sådana fall bland det stora klientelet på Västergården med dess många bettlare och lösdrivare.

Beträffande kvinnorna förelåg också vissa svårigheter att få intagningsgrunden fastställd. Ett par av de störande understödstagarna skulle med lika stor rätt ha kunnat omhändertagas som lösdriverskor eller försumliga försörjare

och tillgängliga handlingar innehöll inte några exakta uppgifter härom. In- delningen i tabell 1 är således i ett par avseenden osäker.

Understödstagarna utgjorde alltså bland männen 41 % och bland kvinnorna 90 % av klientelet. De försumliga försörjarna omfattade 59 % av männen. De var inte alls representerade bland kvinnorna. För skyddsuppfostran om- häändertagna förekom endast bland kvinnorna. Försörjningspliktiga kvinnor och för skyddsuppfostran omhäändertagna ynglingar har emellertid, som redan påpekats, endast undantagsvis intagits på arbetshem. Att sådana fall inte blivit representerade vid undersökningen har därför ingen större praktisk betydelse.

Bland de försumliga försörjarna övervägde de yngre åldrarna mellan 25—45 år (medelålder 37 år), bland understödstagarna åldrarna omkring 45—75 (medelålder 57 år). Bland kvinnorna fanns alla åldrar representerade (se tabell 2).

Tabell 2. Åldersfördelning.

Ålder år	Försumliga försörjare	Manliga understöds- tagare	Summa Män	Kvinnor
15—25	1	—	1	6
25—35	30	2	32	1
35—45	31	3	34	7
45—55	11	10	21	5
55—65	2	20	22	5
65—75	—	15	15	3
75—85	—	2	2	2
Summa	75	52	127	29

Vad *undersökningsmetodiken* beträffar, har det med den socialpsykologiska frågeställning, som uppställts, inte räckt enbart med en statistisk samman- ställning av vissa data. I huvudsak har undersökningen därför upplagts som en s. k. case study. I en sådan är det möjligt att studera sociala företeelser även ur andra aspekter än enbart statistiska. Den teoretiska bakgrunden till denna metodik skulle det föra för långt att gå in närmare på i denna utred- ning (jfr *Thomas a. Zmaniecki*⁷, *Kinberg*, *Inghe* o. *Riemer*⁸, *Sellin*⁹ och sär- skilt amerikansk sociologisk litteratur). I en nyutkommen svensk undersök- ning har för övrigt *Dahlberg* och *Lindberg*¹⁰ påpekat att, »ehuru en case study och en statistisk undersökning i praktiken ter sig tämligen olikartade, råder det ingen principiell skillnad mellan deras metoder. En case study söker dra slutsatser från ett relativt stort antal uppgifter rörande ett rela- tivt litet antal personer, medan en statistisk undersökning vanligen täcker ett stort antal personer men ett mindre antal data rörande varje person. Vid case studies är materialet litet men uppgifterna mera ingående och utförliga, medan vid en statistisk undersökning materialet är stort och uppgifterna mera knapphändiga. En skillnad mellan undersökningsmetoderna är vidare

att vid case studies uppgifter av mera subjektiv karaktär kan ingå, medan vid en statistisk undersökning uppgifterna måste ha mera objektiv karaktär».

Vid materialinsamlingen användes samma metodik som vid en av författaren tidigare företagen inventering av ett lösdrivarklientel¹¹. I huvudsak samma metodik vid undersökningar av anstaltsklientel har även använts av *Adell* o. *Jonsson* på tvångsarbetare^{12, 13} samt av *Amark* på alkoholister¹⁴. Den består i upptagandet av en socialanamnes genom socialassistenter och en medicinsk undersökning genom läkare omfattande medicinsk anamnes, summarisk kroppsundersökning (i detta fall utan tillgång till teknisk undersökningsapparat, laboratorieundersökningar o. dyl.) för konstaterandet av grövre somatiska sjukdomstillstånd samt slutligen en psykisk exploration. Därvid brukar även utföras vissa testningar. Vid denna undersökning företogs intelligensprövning enligt Point scale, Wählén eller CVB-skalan samt ett psykodiagnostiskt prov enligt Rorschach. De metodologiska felkällorna vid psykologiska testmetoder av olika slag är inte platsen att här beröra. Det kan räcka med att framhålla, att resultaten bedömts mycket försiktigt och främst betraktats som en form av objektiviserad kontroll på personundersökarnas egna intryck.

I vissa fall blev personundersökningarna ofullständiga. I en del fall kunde ingen läkarundersökning äga rum, då vederbörande blivit förflyttad under den tid som förflutit mellan socialutredningen och läkarundersökningen (23 fall), i andra fall blev socialanamnesen ofullständig och i några få fall vägrade klienter att medverka vid vissa av testningarna.

Därjämte inhämtades upplysningar om klientelet från olika håll, främst från arbetshemmens personal och ur det på hemmen befintliga aktmaterialet, men även från barnavårdsnämnder, fattigvårdsstyrelser och nykterhetsnämnder (varvid i regel originalakterna studerades), fattigvårdsanstalter och ålderdomshem samt andra sociala inrättningar. Vidare införskaffades journaler från alla sjukhus, där någon av de undersökta vistats, och upplysningar från läkare i öppen vård. Regelbundet gjordes också förfrågningar hos pastorsämbetena, hos barndomskommunerna om föräldrahemmet, hos skolor, arbetsgivare, hustrur, anhöriga och andra personer, som kunde väntas lämna upplysningar om de undersökta tidigare beteende och beskaffenhet. Slutligen inhämtades också upplysningar från straffregistret och olika korrektionsanstalter. I vissa fall studerades även protokollen vid domstolar och polisdomstolar. Sammanlagt utsändes betydligt över 2 000 förfrågningar, av vilka flertalet också besvarades.

Materialet sammanställdes sedan i varje enskilt fall epikritiskt, varvid gjordes försök till kausalanalys och genetisk förklaring av utvecklingen. I ett fåtal fall var de erhållna uppgifterna på vissa punkter ofullständiga. I regel var det emellertid möjligt att få en ganska god uppfattning av klienternas socialpsykologiska utveckling och aktuella beskaffenhet, även i de fall där personundersökningen varit bristfällig. Som alltid vid utredningar av detta slag härrör emellertid uppgifterna delvis från klienterna själva. Man måste förut-

sätta, att en del autoanamnestiska data varit tendentiösa genom överdrifter i det ena eller andra avseendet. Vanligtvis har emellertid uppgifterna från utomstående varit så pass rikhaltiga, att man kunnat få en tämligen objektiv bild av de undersökta.

III. Försumliga manliga försörjare.

A. Tidigare erfarenheter.

Den utländska lagstiftningen om försumliga försörjare är synnerligen växlande. Enligt en nyligen gjord redogörelse av socialvårdskommittén är redan försummelsen för försörjningsplikten kriminaliserad i vissa länder (t. ex. Schweiz, Italien, Spanien). I andra länder (Danmark, Norge, vissa strafflagsutkast i Finland, Polen, Tjeckoslovakiet) fordras för straffbarhet, att de underhållsberättigade utsättes för nöd. I Danmark riskerar den försumlige försörjaren dels fängelse (»afsoning»), dels intagning på arbetsanstalt eller tvångsarbetsanstalt. Ett rent administrativt förfarande förekommer däremot i Finland. Även den krets personer, vilkas anspråk på underhåll enligt utländsk lagstiftning åtnjuter skydd, är bestämd på olika sätt i olika länder och en varierande krets av personer är att betrakta som underhållsberättigad i denna mening. Vissa lagar (t. ex. i Italien, Spanien och Danmark) kriminaliserar även andra handlingar än ekonomiska försummelse, som innebär ett åsidosättande av vårdnadsplikten. Slutligen varierar också strafftiderna avsevärt⁷⁴. Att straffåtgärder mot försumliga försörjare på sina håll tillgripits i avsevärd utsträckning, visar bland annat uppgiften, att i England dömdes åren 1928—1932 i medeltal 6 115 personer årligen till fängelse för försummelse av försörjningsplikten mot barn utom äktenskapet. Åtskilliga tusen dömdes också till frihetsförlust för försummelse mot familjen⁷⁵.

De betydande olikheterna i lagstiftningen innebär olika förutsättningar för ingripande och medför, att de försumliga försörjare, som blir föremål för åtgärder i olika länder, utväljes på skiftande sätt. Klientelen i olika länder kan alltså inte reservationslöst jämföras med varandra. Speciellt torde det vara vanskligt att företa jämförelser mellan klientelen i länder med administrativt respektive judiciellt förfarande.

Utländska erfarenheter om försumliga försörjare skulle alltså icke utan vidare kunna överföras på svenska förhållanden. Inte heller har det varit möjligt att finna någon utländsk undersökning som speciellt sysslat med detta klientel. Det finns däremot ett otal undersökningar om asocialitetsklientel av olika slag, bland vilka stundom förekommer även försumliga försörjare, t. ex. undersökningar av fängelseklientel i USA, av interner på korrektionsanstalter, arbetsanstalter och tukthus i Tyskland o. s. v. Erfarenheterna av dylika blandklientel tillåter emellertid inga slutsatser om förhållandena bland försumliga försörjare enbart. Det finns även åtskilliga undersökningar om lösdrivarklientelet, men trots att en del försumliga försörjare gjort sig skyl-

diga till lösdriveri, är olikheterna mellan dessa båda klientel för stora för att några slutsatser om försumliga försörjare skulle kunna dragas av erfarenheterna om lösdriveri. Som exempel kan nämnas, att medan samtliga försumliga försörjare fått barn är detta fallet endast med en mindre del av lösdrivarna (cirka 20 %) — en omständighet som tillräckligt visar den fundamentala socialpsykologiska olikheten mellan de båda klientelen.

Frånsett de uppgifter om försumliga försörjare, som ingår i olika studier av blandklientel och vilka inte tillåter några specificerade slutsatser, har således något vetenskapligt studium av denna grupp asociala veterligen icke förekommit. De svenska erfarenheterna är ju också, som nyss påpekades, synnerligen torftiga.

B. Materialets urval.

En viss uppfattning om utbredningen av försummelse i fullgörandet av åtagna försörjningsplikter mot barn utom äktenskapet erhålles av uppgifter, vilka lämnats av 1934 års barnpensioneringssakkunniga (SOU 1936: 47).

För 28 000 barn födda utom äktenskapet kvarstod bidragsbelopp, förfallet under år 1935, ännu helt eller delvis obetalt vid utgången av april månad 1936. Det motsvarade på landsbygden 47 % och i städerna 51 % av samtliga barn, vilkas fader levde och vistades på känd ort inom riket och för vilka samtidigt ett månatligt underhållsbidrag var utfäst.

Det kan tänkas, att försummelserna minskat något sedan dess till följd av införandet av bidragsförskott. För utbetalande av statsbidrag brukar ju krävas, att vissa försök att få ut barnafaderns underhållsbidrag skall ha företagits. Icke desto mindre torde försummelse alltså förekomma i mycket stor utsträckning.

Av intresse är vidare de åtgärder, som vidtagits mot dessa försumliga försörjare. Införsel hade i olika orter och bebyggelse typer vidtagits mot 27—42 % av de försumliga försörjarna, arbetsförelägganden däremot endast mot cirka 1—7 % av fallen. Utmätning hade endast förekommit undantagsvis (i cirka 1 % eller mindre). I de fall inga åtgärder alls vidtagits, hade anledningen härtill i cirka 20—40 % av fallen varit ringa inkomst, i 2—11 % invaliditet eller sjukdom, i 3—15 % stor försörjningsbörda, medan i 1—23 % andra orsaker, främst arbetslöshet, åberopats¹⁶.

För att få en uppfattning om i vilken utsträckning arbetsförelägganden åtföljes av intagning på arbetshem, har statens fattigvårdsinspektör gjort förfrågningar hos ett antal kommuner omfattande en betydande del av befolkningen (se tabell 3). I urvalet ingick dels ett antal landskommuner, dels ett antal städer, däribland samtliga större städer.

Det är ovanligt med frivillig inställelse på arbetshem. Ändå hade tydligen ansökningar om polishandräkning skett i mindre än hälften av samtliga fall av arbetsföreläggande. Flertalet ansökningar hade dessutom återkallats eller ej fullföljts.

Tabell 3. Antal arbetsförelägganden och ansökningar om polishandräckning inom vissa kommuner i genomsnitt årligen 1944—46.

Myndighet	Antal inv. 1/1 1947	Antal arbets- förelägganden	Samtliga ansökningar om handräck- ning i % av föreläggandena	Därav ungefärlig % ansökningar, som		
				Bifallits	Avslagits	Återkallats, voro vilande etc.
Barnavårds- nämnder ..	2·15 milj.	607	48 %	36 %	14 %	50 %
Fattigvårds- styrelser ..	2·86 milj.	132	28 %	62 %	8 %	30 %

Det kan således konstateras, att försummelse av försörjningsplikten är mycket vanligt bland män med barn utom äktenskapet. Endast i ett mycket litet antal fall tillgripes därvid arbetsföreläggande. Endast en liten del av alla arbetsförelägganden leder sedan till intagning på arbetshem.

Det här undersökta materialet representerar således endast en mycket liten del av samtliga försumliga försörjare, nämligen sådana mot vilka mindre uppseendeväckande metoder än frihetsberövande (d. v. s. krav, införsel, varningar, enbart arbetsföreläggande m. m.) icke haft någon effekt. Detta urval av de svårast försumliga försörjarna kan tydligtvis inte vara representativt för samtliga. Detta behöver ur socialpsykologisk synpunkt inte vara någon egentlig nackdel. Extremfallen kan ofta på ett mera iögonenfallande sätt än mindre extrema fall illustrera betydelsefulla socialpsykologiska förlopp av intresse för gruppen som helhet.

För bedömande av de nuvarande åtgärdernas effekt, speciellt i individualpreventivt och allmänpreventivt avseende, innebär dock detta snäva urval, att de positiva sidorna hos det nuvarande förfaringssättet blir dåligt belysta. Man ser endast fall, där andra åtgärder än frihetsberövande slagit slint, misslyckade fall alltså, däremot icke fall, som påverkats i önskad riktning redan av icke frihetsberövande åtgärder. Detta förhållande skall diskuteras närmare längre fram.

C. Socialpsykiatrisk analys av klientelet.

1. Hereditära förhållanden.

Uppllysningar om slakten erhöles av klienterna själva, i en del fall också från olika myndigheter. I tabell 4 har vissa uppgifter sammanställts.

De i tabellen redovisade frekvenssiffrorna baserar sig på ett förhållandevis litet material, och slumpavvikelserna är därför stora. Flera av faktorerna är inte heller av rent biologisk natur. Både självmord, alkoholism, kriminalitet, lösdriveri och prostitution torde också kunna föra med sig dålig miljö, och

Tabell 4. Hereditära förhållanden.

Sjukdom m. m.	Antal fall hos fäderna i %	Antal fall hos mödrarna i %
Efterblivenhet	4,0	4,0
Sinnessjukdom	2,7	2,7
Psykisk abnormitet, utpräglad nervositet m. m.	4,0	10,7
Själv mord	2,7	—
Alkoholism	24,0	—
Kriminalitet	2,7	2,7
Lösdriveri eller prostitution	1,8	1,8
Intet hereditärt av intresse framkommit	65,1	77,1

barnens missanpassning således lika väl bero på »socialt arv». Efterblivenhet och sinnessjukdom, som däremot kan karakteriseras som rent biologiska faktorer, visar frekvenssiffror, som inte alltför markant avviker från vad som är känt om utbredningen av psykiska sjukdomar och abnormiteter bland befolkningen. Enligt vad som nyligen visats, skall exempelvis debilitet förekomma hos 6—9 % av folkskolebarnen¹⁷. Enbart schizofreni anses förekomma hos omkring 1 % av befolkningen¹⁸. *Sjögren* undersökte insjukningsrisken för alla psykoser tillsammans inom befolkningen på en västsvensk ö och fann cirka 3,5 %¹⁹. Siffrorna för psykisk abnormitet, nervositet m. m. är förhållandevis högre, särskilt bland mödrarna. Dessa tillstånd är emellertid svårbestämbara, speciellt om diagnosen måste ställas indirekt som i denna undersökning. Det kan också erinras om *Strömgrens* påvisande av psykiska avvikelser hos cirka 12 % av Bornholms befolkning²⁰ och *Ekblads* uppskattning av »psykopat»-frekvensen hos den manliga befolkningen i Sverige till cirka 15 %²¹. Alla sådana frekvensundersökningar är emellertid behäftade med stora felkällor (jfr s. 44). *Fremming* uppger också »psykopati»-frekvensen enligt olika undersökningar till endast 2—5 %, alltså en helt annan storleksordning²².

Sammanställningen kan alltså näppeligen anses tyda på att den biologiska belastningen bland klientelet skulle vara anmärkningsvärt stor, men det är troligt, att noggrannare uppgifter om sjukdomsförekomsten i släkten skulle visat, att de här redovisade siffrorna är för låga.

Vad de »sociala diagnoserna» i tabellen beträffar, är frekvenssiffror från befolkningens genomsnitt inte kända. Det är onekligen anmärkningsvärt, att cirka 1/4 av fäderna varit alkoholister, men säkra slutsatser kan inte dragas därav.

2. Uppväxtförhållanden.

Att uppväxtförhållandena spelar en betydande roll för individens psykiska utveckling är numera allmänt känt. Alla faktorer, som orsakar sociala stör-

ningar under uppväxtåren, har därför ett betydande socialpsykologiskt intresse. Med hänsyn härtill kan det vara värt att notera, att av arbetshems-klienterna tillhörde 4 % tattarsläkter och ytterligare 8 % uppgavs ha finskt, ryskt, tyskt eller lapskt påbrå. Frånsett den säregna biologiska belastningen i tattarsläkterna, är det ju rimligt, att den speciella gruppbildning och grupp-moral, som utmärker tattarna, kan disponera för missanpassning av olika slag gentemot eljest gällande beteenderegler. Även främmande härstamning av annat slag, som kan ledsagas av exempelvis utländskt utseende, brytning i uttalet, ombyte av den sociala grupptillhörigheten o. s. v. bör kunna försvåra assimileringen i normala sociala grupper, ge upphov till främlings-fientliga attityder hos omgivningen och disponera för asociala beteenden. I detta fall var emellertid materialet litet och slumpavvikelsena för stora för att tillåta några säkra slutsatser. Det kunde vara en ren tillfällighet, att det förekom såpass många tattare och individer med utländsk härstamning bland arbetshems-klientelet.

Utomäktenskaplig börd uppgavs förekomma hos $13,3 \pm 3,9$ % av de under-sökta, vilket tämligen väl överensstämmer med frekvensen av utomäktenskap-lig börd för personer födda åren 1906—1910 (13,5 %) eller 1910—1915 (15,5 %)²³. Åtskilligt talar dock för att denna frekvenssiffra är för låg. Den grundar sig i första hand på klientelet's egna uppgifter, vilka kan vara tendentiösa och ge för lågt värde. Endast i en del av fallen hade infordrade uppgifter från pastorsämbetena inkommit. En stor del av de utom äktenska-pet födda barnen legitimeras vidare genom att föräldrarna ingår äktenskap. Denna legitimeringsprocent uppgick för barn födda 1906—1910 till cirka 39 % och för barn födda 1911—1915 till cirka 41 %. Flertalet legitimeringar äger rum under barnens första levnadsår, och det är sannolikt, att en del av dem, som uppgivit sig vara födda inom äktenskapet i själva verket fötts innan föräldrarna ännu gift sig. Det kunde också i några fall konstateras. Skall frekvensen utomäktenskaplig börd hos klientelet jämföras med upp-gifter i den offentliga statistiken, som bygger på rapporter om barnens börd vid själva födelsen, skulle den således behöva korrigeras väsentligt. En enkel beräkning visar, att frekvensen utomäktenskaplig börd skulle kunna uppgå ända till cirka 22 % och således ligga väsentligt högre än den offentliga statistikens (differensen skulle ändå icke bli statistiskt säkerställd). Det finns dock andra felkällor vid en dylik jämförelse, som gör det omöjligt att dra några säkra slutsatser. Den utomäktenskapliga fruktsamheten har länge varierat starkt i olika delar av landet och de försumliga försörjarna på arbets-hemmen kommer ingalunda jämnt fördelade från olika landsändar (jfr s. 126). Antalet barn utom äktenskapet är också olika i olika socialklasser och san-nolikt högst inom just den samhällsgrupp, från vilken de försumliga för-sörjarna företrädesvis rekryteras^{24, 25}.

Av de undersökta hade 79 % vuxit upp i samma hem hela tiden och 67 % tillsammans med båda föräldrarna. Cirka 33 % hade däremot vuxit upp i så kallade »stympade hem». En del av dessa var födda utom äktenskapet. I

andra fall hade familjen splittrats av dödsfall eller skilsmässa. Cirka 13 % hade haft styvföräldrar, 17 % vuxit upp hos far- eller morföräldrar eller i fosterhem. Några hade varit intagna på barnhem eller ålderdomshem. Som i alla liknande undersökningar hade en del fått uppväxtmiljön särskilt starkt splittrad genom sådana förändringar. I fyra fall (5 %) hade ombyte av uppväxtmiljö förekommit tre eller fyra gånger. Efter att först ha omhändertagits av föräldrarna, förekom det att dessa barn tidigt kommit i fosterhem, därefter intagits på barnhem eller ålderdomshem, så placerats i nya fosterhem, sedan bytt miljö ytterligare ett par gånger och då kanske också fått kontakt med det ursprungliga föräldrahemmet, innan de slutligen börjat klara sig på egen hand. Sådana ständiga växlingar av uppväxtmiljön kan givetvis ha en skadlig inverkan på den psykiska utvecklingen. Vid undersökningen framkom också, hur de olika fostrarnas attityd gentemot dessa barn växlat. Flera av de undersökta klagade över att det varit »för mycket hoprört» under uppväxtåren. De hade varit på för många ställen, aldrig fått känna riktig kärlek, aldrig hunnit bli fast rotade någonstans.

De undersökta barndom låg nu bortåt ett kvarts sekel tillbaka i tiden. Åtskilliga undersökningar på missanpassad ungdom i våra dagar visar emellertid samma ständiga växlingar av uppfostringsorganen^{26, 27}. Problemet har alltså även aktuellt intresse. Huruvida missanpassningssymtomen står i direkt orsakssammanhang med sådana störningar under uppväxtåren är i regel svårt att avgöra i det enskilda fallet. Inte heller är frekvensen stympade hem i normalpopulationen känd. Säkra slutsatser om denna faktors etiologiska betydelse för de försumliga försörjarnas utveckling kan således icke dragas.

Enligt *Sutherland* skall visserligen de stympade hemmens betydelse för uppkomsten av kriminalitet i viss mån ha överdrivits, beroende på allt för okritiskt bedömande av utredningsmaterial. En kritisk undersökning av *Shaw* och *McKay* visade, att medan 42,5 % av kriminella pojkar kom från »broken homes» var detta fallet med 36,1 % av jämnåriga skolpojkar från motsvarande socialgrupp. Skillnaden var alltså rätt obetydlig. En undersökning på flickor visade något större olikhet⁷³.

Att förekomsten av sådana stympade hem, som här beskrivits för de försumliga försörjarna, har en viss socialpsykologisk betydelse för uppkomsten av missanpassning och asocialitet är dock tydligt, även om denna faktor inte får överskattas. Den utgör blott en omständighet bland många andra. Man får också räkna med att anledningen till att hemmet blivit stympat genom skilsmässa eller den ena av föräldrarnas försvinnande, kan vara splittring och oenighet mellan föräldrarna, som redan före hemmets stympling inverkat skadligt på barnet.

Det är vidare känt, att hemmets ekonomiska standard har en viss betydelse för individens utveckling⁷³. Man har dock inga i detta sammanhang användbara uppgifter om de svenska hemmens standard för ett kvartssekel sedan. De undersökta egna uppgifter kunde endast delvis kontrolleras. I

många fall inkom dock ganska utförliga upplysningar med drastiska interiörer, som tillät en rätt säker klassificering. Flertalet av de undersökta hade otvivelaktigt vuxit upp under knappa förhållanden, och i åtminstone 29 % har standarden varit utpräglad låg. Många hem hade haft fattigvård.

Tabell 4 visade, att alkoholism varit tämligen vanlig bland fäderna. En del av barnen hade vuxit upp hos andra än föräldrarna, men i omkring 19 % hade dock familjelivet varit starkt präglad av alkoholmissbruk. Kriminalitet och lösdriveri förekom också i enstaka fall. Många av de undersökta hade blivit strängt uppfostrade och fått mycket stryk. Föräldrarna hade ibland varit överdrivet fordrande, moraliserande, ordningsälskande och pedantiska. De religiösa hemmen hade ofta varit sekteristiska, föräldrarna läsare, læstadianer eller dylikt.

Rena sluminteriörer förekom också. Tattarhemmen var särskilt karakteristiska: fadern hästhandlare eller gårdfarihandlare, familjen ökad i trakten, bröderna spritmissbrukare, vissa familjemedlemmar dömda för knivskärningsdåd, ideliga slagsmål, lösdriveri etc. Men även andra av de undersökta kom från både biologiskt och socialt djupt förfallna familjer. I ett fall var modern, en känd tiggerska, nervös, fadern spritmissbrukare, hela familjen loj, bostaden smutsig och familjeinteriören karakteriserad av ständiga slitningar. Inställningen till sexualiteten var slapp. En annan familj var enligt fattigvårdsstyrelsen känd i hela orten för mindre god arbetsvilja, spritmissbruk, oärlighet och fattigdom. Fadern uppgavs ha misskött sig och skulle på gamla dar slagit ihjäl en man efter ett supkalas. Modern var efterbliven och känd för sin tjuvaktighet. En bror hade begått flera egendomsbrott, en syster skulle haft mindre godandel och nu vara gift med en straffad be- dragare. Liknande familjeinteriörer förekom i cirka 8 %.

Sammanlagt visade inte mindre än omkring $\frac{3}{5}$ av barndomshemmen missförhållanden av olika slag såsom stympade hem, fattigdom, alkoholism, stridigheter mellan föräldrarna, emotionella påfrestningar för barnen m. m. I övriga fall hade hemmen visserligen ibland varit torftiga, men föräldrarna hade varit ambitiösa, ordentliga och måna om barnen. Direkt välbärgade och goda hem förekom endast i två fall. Antalet bristfälliga hem var således rätt högt. Det kan dock påpekas, att det är lägre än för exempelvis lösdrivare.¹¹ Tyvärr är utbredningen av sådana bristfälligheter i normalpopulationen icke känd.

Syskonantalet för dem, som var födda inom äktenskapet, uppgick i medeltal till 6,2, medan medelantalet barn i äktenskap med barn, vilka ingåtts 1906—1910, enligt Folkräkningen 1930 var 4,6 och 1901—1905 4,9.²³ Dessa äktenskap utgjorde dock ett urval av långvariga äktenskap, i vilka barnantalet rimligtvis måste ha varit förhållandevis högt. Icke desto mindre var syskonantalet högre för de undersökta. Barnkullarna var alltså jämförelsevis stora, vilket torde sammanhänga med att klientelet företrädesvis rekryterats bland sämre situerade. Beträffande de undersökta ordningsföljd i syskonkaran framkom intet anmärkningsvärt.

De försumliga försörjarna rekryterades slutligen jämförelsevis ofta bland personer födda i städerna. 37,8 % var födda i städer mot 23,2 % av samtliga manliga invånare i Sverige enligt folkräkningen 1930.²⁸ Differensen 14,1 ± 5,6 är statistiskt sannolik. Anledningen torde delvis vara, att landsbygds-kommunerna mindre ofta skickade personer till arbetshem (jfr s. 126). En viss inflyttning sker ju ständigt till städerna, men i olikhet mot vad fallet var bland t. ex. lösdrivare, rekryterades inte de försumliga försörjarna i särskilt hög grad bland inflyttade. Av stadsborna i materialet var cirka 44 % födda på landet mot cirka 40 % enligt folkräkningen 1930.²⁹ Skillnaden är alltså obetydlig. Man kan alltså knappast dra den slutsatsen, att stadsmiljö mera än landsmiljö skulle befördra uppkomsten av sådana beteenderubbningar som försumligheter i försörjningsplikten, inte heller att inflyttningen med dess ombyte av den sociala grupptillhörigheten skulle spela någon nämnvärd roll.

3. Skolgång.

Av de försumliga försörjarna hade endast två gått i läroverk kortare tid, dock utan att ta någon examen (2,6 ± 1,8 %). Högre utbildning (elementarutbildning och däröver) förekommer eljest bland 35—40 års män i befolkningen i omkring 9,7 %. Omkring 13 % av de undersökta hade gått i yrkesskola, hälften därav dock endast i furir- eller korpralskola som stamanställda. 7 % yrkesskoleutbildade är jämförelsevis litet.¹⁷ Jämnåriga till de undersökta (35—40 års män) hade 1936 yrkesskoleutbildning i cirka 15,7 %, varav militärutbildningen endast uppgick till 1,2 %.³⁰ Statistiskt säkerställda slutsatser kan dock icke dragas. Att personer med utbildning utöver folkskola var underrepresenterade i materialet är däremot statistiskt säkerställt (differens 7,1 ± 1,8 %).

Endast omkring 40 % av de undersökta hade hela tiden gått i samma skola och fullföljt skolgången normalt. Omkring 1/3 hade bytt skola en eller flera gånger. Tre hade gått i nomadskola eller haft varannandagsundervisning. Inte mindre än 37 % hade vidare varit kvarsittare, några t. o. m. 2 eller 3 gånger. Många andra hade fått dåliga vitsord utan att dock bli kvarsittare. Skolbegåvningen hade i cirka 43 % av fallen betecknats som direkt dålig. Några — cirka 15 % — hade dock fått goda vitsord. 1/4 har icke fullföljt skolgången på normalt sätt utan antingen slutat enligt § 48 i folkskolestadgan (14,7 ± 4,1 %) eller uteblivit på grund av sjukdom, arbete, talrika skolbyten eller dylikt.

Till jämförelse kan nämnas, att bland ett representativt vanartsklientel från barnavårdsnämnderna i landet 1941 och 1942 hade enligt *Jonsson* 8,9 ± 0,6 % av pojarna slutat enligt § 48 mot 5,7 ± 0,1 % av samtliga folkskolebarn i riket 1936 — 40.²⁶ Bland *Ekblads* representativt utvalda värnpliktiga hade 4,8 % slutat skolan enligt § 48 (vartill torde ha kommit en del av de

1,2 % psykiskt efterblivna, som frikallats).²¹ Differensen mellan antalet indelade som slutat enligt § 48 i normalpopulationen och bland de försumliga försörjarna är dock icke statistiskt säkerställd ($9,0 \pm 4,1$ %). Differensen överstiger dock 2 gånger medelfelet. Sannolikheten för att den skall bero på en slump är således mindre än 5 %.

Särskilt de talrika skolbytena torde ha förorsakat svårigheter för dem, som haft mindre lätt att anpassa sig i nya miljöer. I samband med skolbytena talades det också i vissa fall om ökade svårigheter att följa med eller att dra jämnt med kamraterna. Hemmiljön försvårade stundom också skolgången, särskilt om föräldrarna flackade omkring. Barnen hade ibland dåligt med kläder, och lärarna satte stundom skolsvårigheterna i samband med bristerna i hemmet.

Anmärkningsvärt är, att lösdrivare visar analoga förhållanden.¹¹ Tyvärr är förhållandena inom normalpopulationen icke kända.

4. Yrkesutveckling.

Klienteletts ekonomiska förhållanden och speciellt yrkesutvecklingen måste tillmätas en särskilt stor betydelse för uppkomsten av de försummelse i försörjningsplikten, som medfört intagning på arbetshem. Närmast skulle man vänta ökad osäkerhet i olika avseenden.

Omkring hälften av de undersökta började arbeta redan under skoltiden. De flesta hjälpte därvid till på föräldrarnas gård, följde med i skogen, plockade betor, högg ved etc. 17 % hade emellertid anställning hos andra människor som springpojkar, drängar, tidningspojkar o. d. Räknas debuten i förvärvslivet från den första heltidsanställningen, var medelåldern 14,3 år. Inte mindre än 85 % var mellan 13—15 år, d. v. s. tog plats omedelbart efter skolans slut. Vid 18-årsåldern var alla i arbete.

Den offentliga statistiken lämnar inga upplysningar om den genomsnittliga åldern vid inträdet i arbetslivet. Invändningsfritt jämförelsematerial kan därför inte erhållas. En ungdomsundersökning, som Föreningen för social planering företog i Stockholm 1944, visade emellertid, att av män, som fötts åren 1924—1928, hade 50 % haft sitt första förvärvsarbete i 15-årsåldern. Omkring 60 % var mellan 13—18 år, när de började arbeta. Detta tyder ju närmast på att de försumliga försörjarna skulle börjat arbeta jämförelsevis tidigt. Flertalet av dem hade emellertid vuxit upp på landsbygden eller i smärre samhällen. De var också i genomsnitt cirka 15 år äldre än ungdomarna i stockholmsundersökningen. På dessa 15 år har tiden för skolplikten förlängts. Tidpunkten för inträdet i förvärvslivet är också beroende av läget på arbetsmarknaden. Vid en högkonjunktur kommer ungdomen snabbare ut i förvärvslivet än under en depression. Slutligen spelar klienteletts sociala struktur en viss roll. Arbetarungdom kommer i genomsnitt tidigare ut i förvärvslivet än ekonomiskt mera välsituerad ungdom. I stockholmsundersök-

ningen tillhörde av fädernas yrken att döma endast omkring 50 % socialklass III mot över 90 % av de försumliga försörjarna. Sådana felkällor omöjliggör säkra slutsatser vid en jämförelse.³¹

Vid diskussionen om yrkesutvecklingen intresserar först stabiliteten inom yrket och på varje särskild plats. Av tabell 5 framgår, att flertalet bytt yrke många gånger, 65 % hade haft mer än 5 olika yrken. I den offentliga statistiken finns inga användbara jämförelsematerial. Folkräkningens uppgifter 1930 och 1936 visar endast hur många som bytt yrke under den föregående femårsperioden. Upprepade yrkesbyten under denna tid registreras icke, än mindre erhålles yrkesväxlingen inom olika åldersgrupper för hela den tid, som förflutit efter debuten i förvärvslivet. Det är emellertid detta, som här belysts för de försumliga försörjarna. I en Gallupundersökning 1945 uppgav emellertid 51 % av de tillfrågade yrkesarbetarna, att de inte haft något annat yrke tidigare. Det skulle ju tyda på att de försumliga försörjarna bytt yrke ovanligt ofta.³²

Tabell 5. Yrkesväxling.

Antal yrken	Antal individer
1-2	5
3-5	21
6-10.....	23
över 10.....	26
Summa	75

Tabell 6. Platsväxling.

Antal platser	Antal individer
1-2	—
3-5	5
6-10.....	12
över 10.....	58
Summa	75

Platsväxlingen förefaller också ha varit stor (se tabell 6). 77 % hade haft över 10 anställningar. Detta var snarast en minimisiffra. Hur noggrann utfrågningen än varit, hade säkerligen åtskilliga kortvarigare anställningar bortglömts. I den ovan nämnda stockholmsundersökningen kunde konstateras, att manliga 24-åringar i genomsnitt haft 3,6 olika anställningar. Motsvarande siffra för de försumliga försörjarna vid 24 års ålder kan icke säkert erhållas, men medianen uppgår till cirka 5. Många hade emellertid redan då haft 10 anställningar. Medeltalet skulle därför förmodligen ligga högre. Materialen är dock ganska olika, och jämförelsen kan därför inte pressas för hårt. Den

tyder dock på att även platsväxlingsfrekvensen bland de försumliga försörjarna är hög.

Trots denna höga yrkesväxling och platsväxling hade många dock tidvis haft tämligen stabila anställningsförhållanden (se tabell 7). 13 % hade sålunda haft åtminstone någon anställning, som varat över 10 år, och sammanlagt 70 % hade anställningar på över 3 år. Endast 17 % hade aldrig haft en anställning, som varat upp till 1 år. Trots de växlande yrkes- och anställningsförhållandena hade flertalet således visat sig kunna ha tämligen långvariga anställningar. I detta avseende avviker de markant från lösdrivarna, av vilka inte mindre än $\frac{1}{3}$ haft uteslutande korta, tillfälliga sysselsättningar.¹¹

Tabell 7. Längsta anställningstid.

Antal år	Antal fall	Procent
mindre än 1.....	13	17
1—3	10	13
3—5	19	26
5—10	23	31
mer än 10.....	10	13
Summa	75	100

Yrkesutvecklingen har närmare belysts i tabell 8. Av denna framgår, att cirka 36 % av klientelet börjat som lantarbetare, skogsarbetare o. d. Denna yrkesgrupp minskade sedan undan för undan, och representerades vid omhändertagandet endast av 12 %. En stor del började som springpojkar eller tidningsbud, ytterligare en annan stor grupp som industriarbetare eller andra specialiserade arbetare. Om dessa två grupper sammanslogs (flertalet springpojkar kom så småningom in på fabrik e. d.) visade det sig, att de kvalificerade arbetarna också minskade undan för undan och vid omhändertagandet endast uppgick till 20 % av samtliga. Den grupp som ökade var grov- och diversearbetarna. Endast omkring 7 % började som grov- och diversearbetare, men det blev så småningom huvudyrke för 21 %, och vid omhändertagandet kunde 45 % föras dit. Samtidigt blev det allt vanligare med gårdfarihandel, agenturer och liknande. 12 % hade haft sådan sysselsättning under så stor del av sitt liv, att det måste betecknas som deras huvudyrke. Vid omhändertagandet utövades det av 17 %.

Denna översikt visar alltså — om man bortser från det typiska debutyrket springpojke etc. — att de försumliga försörjarnas yrkesutveckling går från lantarbete och kvalificerat yrkesarbete mot grov- och diversearbete, agenturer och liknande. Dessa förskjutningar är statistiskt säkerställda.

Granskar man varje individs yrkesutveckling för sig, visar det sig också, att flertalet med tiden fått det allt sämre. Omkring $\frac{2}{3}$ hade i ungdomen haft långvariga och bra anställningar. Med åren hade sysselsättningen blivit oregelbundnare och anställningarna allt kortvarigare. De övrigas situation

Tabell 8. Yrkesutveckling.

Yrkesgrupp	Målsmännen procent	De försumlige försörjarna procent		
		Vid första anställningen	Under större delen av tiden (huvudycket)	Vid omhänder- tagandet på arbetshem
<i>Socialgrupp II:</i>				
Arrendatorer och hemmansägare	6.7	—	—	—
Övriga (kontorister, tjänstemän, hand- lande, affärsbiträden, hantverkare m. m.)	9.3	1.3	—	1.3
<i>Socialgrupp III:</i>				
Lantarbetare, statare, torpare, skogs- och flottningsarbetare	24.0	36.0	16.0	12.0
Springpojkar, tidningsbud	—	21.3	—	—
Industriarbetare, byggnadsarbetare och övriga kvalificerade arbetare..	29.4	30.7	42.7	20.0
Hamnarbetare, sjömän, fiskare	9.3	4.0	8.0	4.0
Grov- och diversearbetare	20.0	6.7	21.3	45.4
Gärdfarihandel, nasare, skrothandlare, småagenturer m. m.	1.3	—	12.0	17.3
Summa	100.0	100.0	100.0	100.0

hade i stort sett varit någorlunda oförändrad, men det berodde framför allt på att de alltid haft jämförelsevis korta anställningar och växlande sysselsättningar. Endast 2 hade hela tiden haft långvariga och goda anställningar. I själva verket hade under senare år allt fler av de undersökta hänvisats till tillfällighetsarbeten av olika slag. Arbetslöshetsperioderna hade blivit allt vanligare. Det är anmärkningsvärt, att cirka 50 % av klientelet åtminstone någon period av sitt liv livnärt sig som rena tillfällighetsarbetare, att 37 % tidvis uppträtt som agenter, försäljare, nasare, skrot- och lumphandlare eller tivoli- och cirkusanställda och att 16 % en eller flera gånger behandlats med varning eller tvångsarbete enligt lösdrivarlagen.

Klientelet's höga yrkes- och platsväxling berodde alltså framför allt på tendensen till lösare och tillfälligare anställningar med tiden. De långvariga anställningarna förekom i regel i början av yrkeskurvan. Detta är anmärkningsvärt, emedan de flesta yrkesväxlingarna enligt uppgifter i folkräkningen förekommer i åldern 20—29 år för att sedan avta starkt med stigande ålder.²⁹ I vilken utsträckning denna för arbetshemsklientelet karakteristiska yrkesutveckling sammanhänger med deras försörjningsplikt och samhällets kravverksamhet skall beröras längre fram.

För omkring $\frac{1}{3}$ av klientelet uppgavs arbetsförmågan vid tiden före omhändertagandet vara god. Ytterligare 15 % skulle visserligen ha varit goda arbetare, men de hade missbrukat sprit eller misskött sig på annat sätt. Över 40 % betecknades rentut som dålig arbetskraft. Om övriga saknades upplysningar

från utomstående. Som jämförelse kan nämnas, att i den tidigare omnämnda lösdriivarundersökningen betecknades lösdriivarna i uppgifter från arbetsgivare eller institutioner i cirka $\frac{1}{3}$ av fallen som relativt goda och effektiva arbetare, medan hälften visserligen var vänliga, hyggliga och lätthanterliga men slöa, lata och oföretagsamma. De långvariga anställningar, som de försumliga försörjarna till stor del haft, tyder dock på att de tidigare haft en avgjort bättre genomsnittlig arbetsförmåga än lösdriivarna, som mera sällan brukat ha fast arbete. Det är också möjligt, att omdömena om de försumliga försörjarnas arbetsförmåga ibland påverkats av deras försök att hålla sig undan från arbete för att slippa fullgöra betalningsskyldigheten. En förutsättning för intagning på arbetshem är ju dokumenterad »lättja och liknöjdhet». Sätillvida utgör klientelet på arbetshemmen tydligen ett urval av försumliga försörjare med speciellt negativ attityd till förvärvsarbete. Att arbetsförmågan liksom yrkesutvecklingen med åren visat en förändring till det sämre, torde i alla fall vara rätt tydligt.

En jämförelse med faderns yrke visar också en viss social nivellering bland de försumliga försörjarna. Av tabell 8 framgår, att samtliga undersökta — om man dömer efter huvudyrket — tillhörde socialgrupp III, av fäderna däremot endast 85 %. Denna förskjutning är högre än normalt. *Arosenius* har visat, att motsvarande förskjutning i en landskommun 1930 var 70,7 % arbetare bland fäderna mot 72,7 % bland sönerna, och i en stadskommun 72,4 % respektive 68,2 %, d. v. s. en förskjutning i motsatt riktning.^{33 34}

5. Civilstånd och barnantal.

De undersökta civilstånd framgår av tabell 9. Sammanlagt var 29 % ogifta, 27 % gifta och 40 % fränskilda.

Tabell 9. Civilstånd.

Civilstånd	Antal fall	Procent
Ogifta	22	29
Gifta 1 gång	17	23
Änklingar	3	4
Fränskilda	28	37
Gifta 2 gånger	2	3
Gifta 2 gånger, fränskilda ..	2	3
Gifta 3 gånger	1	1
Summa	75	100

En uppfattning av den relativa risken för intagning på arbetshem i olika åldrar och civilstånd kan erhållas genom en frekvensberäkning på grundval av uppgifterna om antalet män inom befolkningen i slutet av år 1940.²³ En

sådan jämförelse har företagits i tabell 10. De erhållna jämförelsetalen är på grund av klienteletts ringa storleksordning små men tillåter icke desto mindre vissa slutsatser av intresse.

Tabell 10. Riskfrekvens inom olika åldrar och civilstånd.

Ålder	Giftna		Skilda		Änklingar		Ogiftna	
	Antal undersökta	I % av antalet män 1940	Antal undersökta	I % av antalet män 1940	Antal undersökta	I % av antalet män 1940	Antal undersökta	I % av antalet män 1940
20—30	4	0·0030 ± 0·0015	9	1·24 ± 0·41	1	0·18 ± 0·18	3	0·0007 ± 0·0004
30—40	6	0·0017 ± 0·0007	11	0·28 ± 0·09	1	0·03 ± 0·03	12	0·0075 ± 0·0022
40—50	9	0·0027 ± 0·0009	7	0·18 ± 0·05	1	0·01 ± 0·01	5	0·0065 ± 0·0029
50—60	1	0·0004 ± 0·0004	3	0·06 ± 0·03	0	—	2	0·0040 ± 0·0028
20—60	20	0·0019 ± 0·0004	30	0·19 ± 0·04	3	0·01 ± 0·01	22	0·0081 ± 0·0006

Åldersfördelningen de olika civilstånden emellan uppvisade inga nämnvärda olikheter.

Riskfrekvensen i olika åldrar visade inga nämnvärda variationer bland de giftna. De iaktagna variationerna låg alla inom slumpgränserna. För de skilda var risken störst i den yngsta åldersgruppen och därefter starkt sjunkande. I åldern 20—30 år var den inte mindre än 20 gånger större än i åldern 50—60 år. Slumpvariationerna var emellertid mycket stora, och några ens tillnärmelsevis så exakta uppskattningar av riskskillnadernas storlek tillät inte materialet. Att det faktiskt finns en olikhet i risk är emellertid antagligt. Differenserna mellan de olika jämförelsetalen var i ett par fall så stora, att de kunde betecknas som statistiskt sannolika (differensen mellan risken i 20—30 år och 40—50 år uppgick till $1,11 \pm 0,41$ % och differensen mellan risken i åldern 20—30 respektive 50—60 till $1,18 \pm 0,41$ %. Övriga differenser uppvisade för stora slumpvariationer för att tillåta ens sannolika statistiska slutsatser).

Detta innebär, att risken för en fränskild man att bli intagen på arbetshem med all sannolikhet är högre ju yngre han är. Orsaken till denna ökade risk kan endast ofullständigt belysas av det här framlagda materialet, emedan i samtliga fall endast redovisas de omständigheter, som lett till intagning på arbetshem, däremot inte sådana förhållanden, som haft profylaktisk effekt. Det kan förmodas, att en av de viktigaste anledningarna är, att äktenskapet i de yngre åldersgrupperna i regel varit kortvarigare än i de äldre och fortare lett till skilsmässa. Det kan i sin tur tyda på att äktenskapet varit konfliktfylligare. Inte heller har på en så relativt kort tid någon egentlig samhörighetskänsla hunnit uppstå mellan makarna. Det är ju också känt, att missanpassningssymptom och sociala beteenderubbningar av olika slag oftast visar högst frekvens i ungdomen för att sedan relativt snabbt sjunka.

För de ogifta visade riskfrekvenserna endast smärre differenser i åldersgrupperna 30—60 år. Däremot var skillnaden mot riskfrekvensen i åldersgruppen 20—30 år statistiskt säkerställd (differensen mot genomsnittsvärdet för de övriga åldersgrupperna $0,0059 \pm 0,0016 \%$). Risken är sålunda lägst för yngre ogifta män. Det ligger i sakens natur. Ju yngre männen är, desto kortare tid har de haft tillfälle att inleda förbindelser och att få barn.

Riskfrekvenserna inom de olika civilståndsgруппerna var mycket högre för de skilda än för de andra. En jämförelse mellan gifta och förut gifta samt ogifta är emellertid så till vida missvisande, att medan bland gifta och förut gifta män flertalet fått barn, gäller detta endast en mindre del av de ogifta. Det skulle vara riktigare att endast räkna med det antal ogifta män, som fått barn. Detta är inte säkert känt. Eftersom antalet barn födda utom äktenskapet under 1940-talet uppgick till omkring 10 % av samtliga barn var tydligen samtliga ogiftas chans att få barn endast $\frac{1}{10}$ av samtliga giftas. Frekvenssiffran för de ogifta borde därför multipliceras med cirka 10. Denna skulle då komma att uppgå till $0,031 \pm 0,006 \%$. Om risken för intagning på arbetshem beräknades på 100 000 män, utgjorde den i så fall för de skilda 190, för de ogifta 31, för änklingsarna 10 och för de gifta 2. Dessa jämförelsetal är naturligtvis ytterst osäkra på grund av de stora slumpvariationerna. Mellan gifta och änklingsarna kunde inte heller några statistiskt säkerställda olikheter påvisas. Däremot var differensen mellan skilda och gifta ($0,19 \pm 0,04 \%$), mellan skilda och änklingsarna ($0,18 \pm 0,04 \%$) samt mellan skilda och ogifta ($0,16 \pm 0,04 \%$) mycket väl statistiskt säkerställd. Detsamma gällde differensen mellan ogifta och gifta ($0,029 \pm 0,006 \%$).

Detta visar, att de skildas situation innehåller speciella belastningsfaktorer, som väsentligen ökar risken för intagning på arbetshem. Förmodligen kan den ökade risken för de skilda, särskilt i jämförelse med de gifta, i främsta rummet tillskrivas de personliga motsättningar mellan makarna, som i regel föregår skilsmässan, och som socialpsykologiskt med all sannolikhet innebär en svår belastning vid försörjningsplikternas fullgörande. Äktenskapet med gemensamt hushåll medför naturligtvis också ökade möjligheter för hustrun att kontrollera, att maken uppfyller sina försörjningsplikter och förbilligar möjligen också den gemensamma försörjningsbördan. I det följande skall också visas, att i den mån gifta kommer in på arbetshem, har det i många fall föregåtts av ett faktiskt sönderfall av äktenskapet i form av separation, långvarig bortovaro o. d.

Möjligt är också, att lagtillämpningen spelar en viss roll. De försumliga familjeförsörjarna skickas oftast till arbetshem enligt fattigvårdslagen, de skilda däremot enligt barnavårdslagen. För de senare är i regel fastställt ett fixerat underhållsbidrag. För myndigheterna är det lättare att konstatera försummelser, när försörjningsbidragen är direkt fastställda. Dessutom blir inte familjefädernas försumligheter lika lätt kända för de sociala organen som de fränskildas. Barnavårdsnämnderna måste ju beivra försummelsen för att kunna få statsbidrag vid utbetalandet av bidragsförskott. Fattigvårdsstyrel-

sernas praxis spelar också en viss roll. En väsentlig del av de familjeför-sörjare, som skickas till arbetshem, kommer från en enda kommun, nämligen Göteborg, som står för 6 av de 15 fattigvårdsfallen.

Att risken för ogifta fäder att komma in på arbetshem är väsentligt större än för familjefäder är rimligt. Att det däremot skulle vara cirka 6 gånger så stor risk för skilda som för ogifta att komma in på arbetshem, torde kunna förklaras dels av de skildas högre försörjningsbörd — de ha i regel fler barn än de ogifta — dels av de svåra äktenskapliga konflikter, som i regel föregått skilsmässan. Att barnavårdsnämnderna skulle hålla efter frånskilda mer energiskt än ogifta förefaller mindre troligt.

Vid denna jämförelse har endast tagits hänsyn till faderns civilstånd, där-emot icke till om barnet är fött utom eller inom äktenskapet. Flera gifta eller skilda har emellertid intagits på arbetshem för försummelser för barn utom äktenskapet. 41 % av de undersökta satt sålunda på arbetshem för försummelser mot utomäktenskapliga barn. Eftersom cirka 10 % av alla barn föds utom äktenskapet innebär det, att risken att komma på arbetshem är cirka 4 gånger så hög för en person med barn utom äktenskapet som för en person med barn inom äktenskapet.

Av intresse för utvecklingen är vidare försörjningsbördan, d. v. s. i första hand barnantalet. Medelantalet barn utgjorde för de ogifta 1,9, för gifta och förut gifta 3,2. Att de gifta och förut gifta skulle ha genomsnittligt flera barn än de ogifta var ju väntat. Mellan frånskilda och gifta förelåg däremot ingen påvisbar skillnad. Försörjningsbördan har varit densamma för dessa båda grupper och kan därför inte ha varit avgörande för de frånskildas starka över-representation i materialet.

I vilken utsträckning de olika barnen tillhör samma syskonflock har också betydelse ur försörjningssynpunkt. 64 % av de undersökta hade veterligen endast haft barn med 1 kvinna, 23 % med 2 kvinnor, 8 % med 3 kvinnor och 4 % med 4 kvinnor. En av de undersökta hade barn på 6 olika håll. Ungefär $\frac{1}{3}$ av klientelet har således haft barn på mer än ett håll.

Det är troligt, att försörjningsbördans fördelning på flera olika barnkullar medför ett ökat socialt tryck både i ekonomiskt och psykologiskt avseende. Den emotionella bindningen till barnen har förmodligen också blivit mera splittrad. Hur pass vanligt det är med barn på mer än ett håll, är emeller-tid inte närmare känt för befolkningens genomsnitt. Säkra slutsatser om be-tydelsen av denna faktor kan därför inte dragas. Mellan de olika civilstånds-typerna kunde inga säkra differenser påvisas.

6. Familjebildning.

Medianåldern för de undersökta, när de första gången lämnade barndoms-hemmet, uppgick till cirka 20 år. Jämförelsesiffror i den officiella statistiken kan inte erhållas. I detta avseende förelåg en markant olikhet mellan de för-sumliga försörjarna och tvångsarbetarklientelet. Enligt *Adell-Jonsson* flyttade

61,7 % av lösdrivarna hemifrån före 18 års ålder. För de försumliga försörjarna var motsvarande siffra 37,2 %. Endast 15,0 % av tvångsarbetarna var över 21 år, när de begav sig hemifrån, mot 41,2 % av de försumliga försörjarna. Dessa skillnader är statistiskt säkerställda (differenser $24,5 \pm 7,1$ % respektive $26,2 \pm 6,5$ %).¹² 11 % av de försumliga försörjarna stannade hemma till över 30-årsåldern, och flera bodde hemma ännu vid tiden för intagningen på arbets-hem.

Det finns således intet som talar för att de försumliga försörjarna skulle karakteriseras av en anmärkningsvärt tidig frigörelse hemifrån. Inte mindre än 40 % av de gifta och förut gifta hade också bott hemma ända till äkten-skapet.

Av de *ogifta* bodde cirka hälften i huvudsak ännu kvar hos föräldrarna, när de omhändertogs. En del hade visserligen varit hemifrån tillfälligtvis för anställningar på andra orter, men föräldrahemmet var alltså deras egentliga hem, dit de ständigt återvände. Hemmet hade i regel inte lagt några band på dem. De träffade kamrater och gick på bio eller caféer, om de hade lust. Konflikter med familjen omnämnes inte i något fall.

Den andra hälften av de *ogifta* hade däremot definitivt flyttat hemifrån. Flertalet hade sedan dess bott för sig själva, i några fall dock hos släktingar eller tillsammans med arbetskamrater. Somliga, speciellt jordbruksarbetarna, hade bott hos arbetsgivaren, andra hade hyrt egna rum. Vanligtvis hade de ätit ute, umgåtts med kamrater och endast haft sig själva att dra försorg om. De flesta uppgav, att de trivts härmed. Några fasta sociala kontakter tycktes de inte ha haft. Arbetskamraterna hade i regel växlat snabbt. De hade dock icke känt sig ensamma. De flesta hade fullt med vänner och kamrater, gick på fotbollsmatcher och danstillställningar och deltog i samhällslivet på ett tämligen normalt sätt. Många hade redan från början funnit sig väl till rätta med att flacka omkring mellan tillfälliga vistelseorter och anställningar. Kontakten med föräldrahemmet hade ofta varit mycket dålig. Många yttrade sig om hemmet med påfallande kyla och likgiltighet. Öppna konflikter med föräldrar eller släktingar hade tydligen ibland förekommit. En och annan hade dock med tiden blivit rätt enstörig, ensam och isolerad utan att från början ha känt främlingskap för andra människor. I jämförelse med förhållandet bland lösdrivarklientelet var dock sådana fall mindre vanliga.¹¹

Förbindelserna med barnens mödrar hade varit av mycket växlande slag. Fem hade tidvis varit samboende. Cirka hälften, ett tiotal, hade haft sällskap längre eller kortare tid. I de återstående 7 fallen hade förbindelsen varit rent tillfällig. I 3 fall tycks kvinnan ha varit prostituerad. Flertalet hade för övrigt haft sexuella förbindelser med många olika kvinnor. Åtminstone hälften av de undersökta hade huvudsakligen levat i lösa förbindelser.

Även de förut fasta förbindelserna med barnens mödrar hade numera i regel upphört. Skiftande skäl härtill uppgavs. Flera gav kvinnan ansvaret för förbindelsens upphörande och beskyllde henne för att ha varit ofördragsam

eller otrogen. Några objektiva uppgifter om hur härmed förhållit sig har inte kunnat erhållas.

Kvinnorna själva har man intet velat besvåra med förfrågningar härom.

Stundom uppehölls alltjämt en viss kontakt med kvinnan. En av de undersökta, som hårdnackat vägrat att fullgöra sina försörjningsplikter i en förbindelse, hade däremot återknutit kontakten med en kvinna, som blivit mor till ett tidigare barn. En annan som i två år bott tillsammans med barnets mor hos de blivande svärföräldrarna, hade fortsatt att hälsa på och bodde där varje gång han kom till stan, trots att förbindelsen egentligen var bruten. Han verkade att alltjämt vara fäst vid f. d. fästmön.

En del av de undersökta ville inte gå närmare in på förbindelsens utformning. Om de lösa förbindelserna sade dock flertalet rent ut, att de aldrig haft en tanke på att gifta sig. Ett par av de undersökta var för övrigt kända som souterörer.

Det dominerande intrycket är dessa förbindelsers flacka och likgiltiga karaktär. Endast undantagsvis tycks någon varmare emotionell bindning ha förelegat, så att brytningen exempelvis framkallat besvikelse eller saknad hos den undersökte. Inte sällan uppstod en negativ eller hätsk attityd gentemot barnets mor. Detta spelar en stor roll för den fortsatta utvecklingen.

För de *gifta* överensstämde det föräktenskapliga familjelivet i stort sett med de *ogiftas*. En del hade bott kvar i föräldrahemmet ända till äktenskapet, andra hade fört ett kringflackande liv och varit tämligen ensamma frånsett umgänget med arbetskamrater. De fasta förbindelserna hade snarare varit ovanligare än bland de *ogifta*. Förmodligen hade de oftare ingått äktenskap, när förbindelsen tenderat att bli fast. Ett par hade varit samboende med lösaktiga kvinnor.

Giftermålsåldern varierade mellan 20 och 50 år. Dess median vid första äktenskapet uppgick till 28 år. Äktenskapens varaktighet varierade också. Medianen för dem som blott varit gifta en gång låg vid omkring 10 år. I ett par fall hade äktenskapet varat 16 respektive 18 år, medan andra av de undersökta endast varit gifta 1—2 år. En av de intagna gifte sig endast ett par dagar före intagningen på arbetshem med en annan kvinna än barnets mor, som han förut bott tillsammans med. I många fall hade det dock tydligen varit fråga om relativt långvariga äktenskap.

I 2 fall hade kvinnan fått barn redan före äktenskapets ingående och flera var gravida ($55,0 \pm 11,1$ %). Till jämförelse kan nämnas, att $21,5 \pm 0,2$ % av samtliga inomäktenskapliga barn 1936—40 föddes inom 6 månader efter äktenskapets ingående och $26,1 \pm 0,2$ % inom 9 månader.²³ Differenserna är så stora att de, trots det lilla materialet, i båda fallen är praktiskt taget statistiskt säkerställda ($33,5 \pm 11,1$ respektive $28,9 \pm 11,1$). Det tyder på att det jämförelsevis ofta varit fråga om framtvingna äktenskap.

Flera av äktenskapen präglades redan från början av slitningar mellan makarna. I åtminstone $\frac{1}{3}$ av fallen tycktes det dock gå rätt bra den första

tiden. Hustrun beskrevs i olika fall som glad och duktig, lugn och ordentlig. Så småningom tillstötte emellertid även i dessa äktenskap svårigheter av olika slag.

Påfallande var att flertalet äktenskap från mannens sida utmärktes av en påtaglig likgiltighet och brist på värme och hänsyn. Endast i fyra fall framkom drag, som tydde på förekomsten av positiva emotionella bindningar mellan makarna. Även i dessa fall blev familjelivet så småningom helt desorganiserat. I andra fall urartade förhållandet mellan makarna så småningom till ren fientlighet.

I över hälften av fallen var spritmissbruk den dominerande faktorn vid denna äktenskapliga söndring. Misshandel var därvid inte ovanlig. Ofta blev resultatet ren slum (nära $\frac{1}{2}$ av fallen). I ett av fallen återfanns hustrun vid ett tillfälle av fattigvården avmagrad och undernörd och i behov av omedelbar hjälp. I ett par fall omhändertogs barnen. Vanligtvis försökte hustrun i det längsta ta hand om hem och barn trots ekonomisk misär, sprituppträden, misshandel, ensamhet och ständigt slit.

I en del fall spelade dock spritmissbruket ingen större roll för söndringen. Det var ibland svårt att få fram orsaken till slitningarna. Stundom förelåg tydligen lynesolikheter. Förmodligen spelade också nyssnämnda likgiltighet för hustrun en betydande etiologisk roll för den fortsatta utvecklingen av förhållandet. Ledsnaden i äktenskapet lyste ibland igenom lång väg. Eljest är det anmärkningsvärt att det i så få fall varit tal om skilsmässa. Det hade veterligen endast diskuterats mellan makarna i tre fall. Trots alla svårigheter hade äktenskapen bestått år efter år under ständigt stegrade mot-sättningar och försörjningssvårigheter.

Även de *skildas* föräktenskapliga familjeliv överensstämde med de ogiftas. Närmare hälften tycks ända till äktenskapet ha upprätthållit en livlig kontakt med föräldrahemmet. De hade antingen bott där hela tiden eller endast tillfälligtvis flyttat därifrån vid arbetsanställningar på annan ort. Något över hälften flyttade emellertid definitivt hemifrån åtskilliga år innan de gifte sig och levde sedan dess i stort sett för sig själva.

Även för de skilda var det påfallande, att många av äktenskapen tydligen ingåtts mer eller mindre av tvång. I 27 % av fallen hade förbindelsen redan tidigare resulterat i barn och 56,7 ± 9,1 % av kvinnorna var dessutom gravida vid äktenskapets ingående. Differenserna mot de ovan (s. 36) anförda normalfrekvenserna var tydligen statistiskt säkerställda (35,2 ± 9,1 respektive 30,6 ± 9,1). En tredjedel av de skilda framhöll också mycket riktigt, att de gifte sig endast för att barnet var på väg. Två av de undersökta betonade dessutom, att äktenskapet ingicks direkt mot deras vilja. En av dem hade gift sig vid 21 års ålder med en 5 år äldre kvinna, som var gravid. Han brydde sig aldrig om barnet och redan från början förekom ständiga slitningar med hustrun. Redan efter två år skildes de. Den andre var utan bostad. Sedan han gift sig bodde han tre år hos hustruns föräldrar. Även detta äktenskap blev olyckligt från början.

Äktenskapens varaktighet hade eljest varit mycket växlande. Medianen låg vid 7—8 år, men det fanns äktenskap, som upplösts inom ett år och andra som bestått i 20 år. Vid de kortvariga äktenskapen på endast ett eller annat år — cirka $\frac{1}{4}$ av fallen — uppträdde söndringen i regel nästan genast. Men även äktenskap, som bestått i många år, kunde ha varit stormiga praktiskt taget från början. Endast i cirka $\frac{1}{4}$ av fallen uppgavs äktenskapet till en början ha varit bra. Tydligen hade en del av de långvariga äktenskapen endast hållit nödortfött ihop. I ett par fall förekom i själva verket upprepade avbrott av samlevnaden. En var t. o. m. skild ett tag men gifte på nytt om sig med hustrun. Härtill kom, att många av männen långa tider varit hemifrån och flackat omkring som tillfällighetsarbetare.

Vittnesbörd om varmare förhållanden mellan makarna har inte framkommit vid undersökningen. I fyra fall hade den undersökte emellertid haft svårt att finna sig tillrätta med skilsmässan. En var deprimerad efteråt och hade svårt att hämta sig. Många gav hustrun skulden till att de satt på arbetshem. En del försökte också motivera sina försummelse mot barnen genom att tala om hur svårt de haft det i äktenskapet. Hustrurna beskrevs som gnåtiga och elaka till lynnet. Det framkom dock i många fall, att hustrun gjort sitt bästa för att hålla ihop hemmet. Samlivet hade i många fall varit ytterst påfrestande för dem.

Beskyllningar mot hustrun för otrohet förekom rikligt. Otrohet från mannens sida förnekades däremot i de flesta fall. Endast fyra av de undersökta medgav, att de haft andra kvinnor under äktenskapet. Denna siffra är naturligtvis för låg.

Den viktigaste anledningen till konflikter i äktenskapet var eljest liksom för de gifta makens spritmissbruk, som i över hälften av fallen dominerade familjelivet. Hustrumisshandel var säkert känd i 6 av fallen. Därefter kom de ekonomiska svårigheterna, som delvis var en följd av det kroniska spritmissbruket.

En bidragande skilsmäsoanledning var i en del fall motsättningen mellan mannen och svärföräldrarna. Flera (6 fall) klagade över ständiga konflikter med svärmodern redan från äktenskapets början.

I enstaka fall bidrog hustrun otvivelaktigt starkt till det sociala förfall, som utmärkte äktenskapet. Enligt barnavårdsnämnden var hustrun i ett fall efterbliven och hemmet vanskött. Hon kunde inte alls klara barnen, som måste ställas under övervakning. Enligt mannen var hon också »ettrig till humöret, inte renlig och slarvig med hushållet». Han fick göra allting. Denna kvinna hade 5 barn utackorderade i ett föregående äktenskap.

Fattigvård hade före skilsmässan förekommit hos drygt hälften (16 fall), medan samtliga gifta haft fattigvård. De skildas äktenskap var i genomsnitt mindre slumbetonade än de giftas, som i detta avseende betecknade ett urval. Fattigvård utgjorde ju för dem en av förutsättningarna för arbetsföreläggande. Icke desto mindre förekom starkt slumbetonade äktenskapliga familjeförhållanden hos närmare $\frac{1}{3}$ av de skilda.

På detta sätt hade äktenskapen blivit alltmera fyllda av konflikter och stridigheter, vanskötsel av familjen och barnen, spritmissbruk, fattigdom och elände med skilsmässa som den naturliga konsekvensen.

Anklingarnas äktenskap visade ungefär samma utveckling.

7. Hälsotillstånd och arbetsförmåga.

De anamnestiska upplysningarna om klientelet's hälsotillstånd har socialpsykologiskt intresse framför allt med hänsyn till sjukdomarnas inverkan på den sociala utvecklingen och försörjningsförmågan. En noggrann redovisning av alla genomgångna sjukdomar har därför mindre intresse, särskilt som man saknar kunskap om genomsnittsbefolkningens sjuklighet i olika avseenden. I redogörelsen för de olika socialpsykologiska typerna längre fram beaktas också svårare genomgångna sjukdomar. Här skall endast anföras ett par frekvenssiffror, som kan ha intresse för den pågående teoretiska diskussionen.

Som bekant anses hjärnskador och hjärnsjukdomar av olika slag ofta kunna leda till psykiska förändringar med ibland socialt betydelsefulla betynderubbningar. Av de försumliga försörjarna skall 15 % ha råkat ut för svårare skallskador med bl. a. medvetlöshet. Det var en betydligt lägre frekvenssiffra än de 21 % skallskador med medvetlöshet, som *Ekblad* nyligen konstaterade på ett normalmaterial av 21-åriga män.²¹ De försumliga försörjarna var dock genomsnittligt betydligt äldre och inte heller möjliggjorde undersökningssituationen en lika noggrann utfrågning. Det är därför möjligt, att frekvensen hjärnskador varit högre. Att de försumliga försörjarna skulle ha haft skallskador särskilt ofta har dock tydligtvis icke framgått. Det hindrar inte, att skallskador i enstaka fall spelat en avgörande roll för den sociala missanpassningen, vilket längre fram skall exemplifieras.

Vidare hade 12 % lidit av hjärninflammation eller misstänkt hjärninflammation. Jämförliga frekvenssiffror för genomsnittsmaterial saknas.

Drygt $\frac{3}{4}$ av klientelet blev läkarundersökt. I några fall erhöles dessutom uppgifter om det somatiska tillståndet från annat håll. Sammanlagt hade alltså 63 fall undersökts. Av dessa befanns 35 (55 %) vara fullt friska (tabell 11).

Tabell 11. Kroppssjukdomar.

Diagnos	Antal fall	Procent
Hjärtfel	4	6
Sjukdomar i rörelseorganen ..	10	16
Organiska nervsjukdomar	4	6
Bräck m. m.	3	5
Hudsjukdomar	2	3
Sjukdomar i sinnesorganen ..	3	5
Övriga	5	8
Helt friska	35	55

Jämförliga frekvenstal för normalmaterial i samma åldrar finns icke. Man kan alltså inte dra några säkra slutsatser. De försumliga försörjarna befinner sig dock tydligen i ett bättre fysiskt skick än en annan kategori missanpassade, som tidigare undersökts upprepade gånger, nämligen lösdrivarna. 1938 befanns endast 15 % av de undersökta lösdrivarna vara helt fria från sjukdom eller lyte.¹² Det är ju helt naturligt. En av förutsättningarna för intagning på arbetshem borde ju vara att vederbörande inte av sjukdom hindrats att försörja sig och de sina (jfr dock s. 101). Det är snarare anmärkningsvärt, att så pass många företedde mer eller mindre allvarliga sjukdomsymtom.

Av lika stor betydelse för bedömande av klienteletts hälsotillstånd är förekomsten av psykiska sjukdomar. I en socialpsykologisk utredning intresserar sjukligheten främst med hänsyn till dess inverkan på arbets- och försörjningsförmågan. Erfarenheten visar, att psykiska sjukdomar ofta undervärderas i detta sammanhang. För det första är de svårare att diagnostisera, eftersom de sjuka ofta saknar sjukdomsinsikt och sålunda inte själva kan föra saken på tal. Omgivningen felbedömer också ofta symtomen. Ett administrativt frihetsberövande som intagning på arbetshem av en försumlig försörjare föregås i regel inte heller av en läkarundersökning, som skulle kunna påvisa psykiska sjukdomssymtom, vilka lekmännen till äventyrs förbisett. Till arbetshemmen är visserligen knutna läkare, men läkarundersökning sker först efter intagningen och ingalunda av alla. En del stannar så kort tid, att de inte hinner undersökas (se vidare s. 101). Dessa läkare är f. ö. inte i något fall specialister på psykiska sjukdomar.

Inte minst erfarenheten från socialläkarverksamheten i Stockholm har visat, i vilken stor utsträckning allmänpraktiserande läkare förbiser förekomsten av psykisk sjukdom i ett klientel och inskränker sig till att ställa somatiska diagnoser. I Stockholms socialläkares årsberättelse för 1944 gjordes en jämförelse mellan socialläkardiagnosen och tillgängliga läkardiagnoser i socialregisterakten, i åtskilliga fall kompletterade med uppgifter från vederbörande läkare. Det visade sig, att medan uppgifter om psykisk sjukdom eller abnormitet tidigare lämnats om cirka 47 %, kunde vid utredningen konstateras, att 78 % av de till socialläkaren remitterade fallen företedde mer eller mindre grova psykopatologiska symtom. Olikheterna var särskilt påfallande beträffande efterblivenhet (cirka 1 % mot 23 %) och »psykopati» (4 % mot 38 %). Men även sinnessjukdomar hade förbisetts. Av 8 schizofrena var endast en tidigare diagnostiserad. En del av dessa tillstånd hade förmodligen dolt sig under diagnoserna neuros, nervklenhet e. d. Men i åtminstone 30 % av fallen förekom, att personer med svåra psykiska lidanden som sinnessjukdom, imbecillitet eller »psykopati» tidigare icke ens varit rubricerade som psykiskt sjuka över huvud taget. Ibland hade detta synbarligen berott på att läkarna av vissa skäl (hänsyn till patienterna, angelägenhet om tystnadsplikt inför socialvårdsmyndigheterna etc.) underlåtit att intyga något om patientens psykiska tillstånd. I en del fall var det emellertid uppenbart, att svåra psykiska lidanden faktiskt förbisetts av läkaren.

I ett intyg, som utfärdades endast några dagar före socialläkarutredningen, framhölls exempelvis, att patienten »lider i viss mån av neuros, men någon ned-satt arbetsförmåga har jag inte kunnat finna hos henne». Patienten visade sig ha lidit av schizofreni sedan närmare 10 år. Lika länge hade hon utgjort ett problem för socialvården, som inte kunnat hjälpa henne till rätta trots hennes många gånger omvittnade arbetsförmåga.

En annan patient uppgavs i ett kort förut utfärdat intyg »vara utan kroppsliga sjukdomssymtom» förutom en s. k. »hammartå». Patienten hade emellertid tidigare lidit av dementia paralytika och malariabehandlats. Han var nu svårt dement. Även han hade varit ett socialt problemfall, som man misslyckats med sedan åratals. En tid senare kom ett nytt intyg av en annan läkare, och enligt detta företedde patienten ej »några påvisbara tecken på yttre eller inre sjukdomar».

I ett tredje fall rörde det sig om en patient, som redan 1914 vårdats för dementia simplex. Sedan dess hade han varit besynnerlig och autistisk och trots syskonens hjälp halkat ur produktionen. 1931 började han få understöd. I socialregisterakten registrerades han till en början som AK-fall och betecknades som fullt frisk. Först 1936 antecknade en assistent att »sökanden synes vara rätt slö, troligen på grund av den långa arbetslösheten». Då fanns det också ett läkarintyg, vari framhölls, att patienten led av allmän kroppssvaghet och var arbetsoförmögen. Han överfördes då till fattigvården och i olika intyg underströks hans klenhet. Han ansågs också någon gång lida av blodbrist eller nervöst hjärtfel. I ett intyg stod det neuros, men alla senare intyg blott hypertoni. Ett kort samtal visade, att det var fråga om en autistisk schizofren med paramimier och andra besynnerligheter i uppträdandet. Enligt systemen satt han mest orörlig för sig själv i en vrå hemma med en tidning för ansiktet. Denna för socialvården betydelsefulla förklaring till hans sociala svårigheter hade inte avslöjats trots regelbundna läkarundersökningar.³⁵

De försumliga försörjare, som befolkar arbetshemmen, består i stor utsträckning av socialvårdsklientel. Många har haft fattigvård eller alkoholistvård i åratals. Det vanliga förbiseendet av psykiska sjukdomar och svaghets-tillstånd hos socialvårdsklientelet har därför stor betydelse även vid diskussionen om klientelet på arbetshemmen. Tydligt kan en säker uppfattning om patienternas psykiska tillstånd endast erhållas efter psykiatriska undersökningar. I regel fordras också grundliga socialutredningar om det tidigare beteendet. Sådana har praktiskt taget undantagslöst försummats för det här undersökta klientelet. Det torde också kunna förutsättas, att personer, som skickats till arbetshem, i regel betraktats som psykiskt friska av de sociala organen. Endast undantagsvis framkommer vid utredningen, att man varit tveksam i detta avseende (jfr s. 104). En inventering av de försumliga försörjarnas psykiska struktur har således ännu större intresse än en inventering av deras fysiska tillstånd, eftersom det finns anledning att anta, att den är sämre känd för myndigheterna, och att svårare avvikelser oftare förbisetts. Staten fattigvårdsinspektör har också varit synnerligen angelägen om att genom undersökningar vinna klarhet på denna punkt.

En psykiatrisk inventering av ett större klientel erbjuder en rad principiella och metodologiska svårigheter. Dessa har närmare utvecklats i en tidi-

gare undersökning av ett annat socialvårdsklientel, lösdrivarna, till vilken hänvisas.¹¹ Här har använts samma metodik och samma individualpsykologiska betraktelsesätt som *Sjöbring*.^{*} Detta innebär, att man i varje enskilt fall söker ställa både en psykologisk och en psykopatologisk diagnos. En fullständig sådan diagnostik har dock inte varit möjlig att genomföra. I ett mindre antal fall måste den psykiatriska diagnosen baseras på uppgifter av andra iakttagare (socialarbetare, anstaltspersonal, andra läkare, upplysningar vid socialutredningen m. m.) samt testresultaten. Detta medförde i vissa fall osäkerhet och ofullständighet vid diagnostiken. I andra fall var observationerna under explorationen inte tillräckliga för en säker diagnos. Det skulle ha behövts kompletterande samtal, eventuellt klinisk observation. En psykologisk diagnos försvåras ju också av att den ibland täcks över av psykopatologiska symtom.

De betydande teoretiska och praktiska svårigheter, som möter vid användandet av *Sjöbrings* betraktelsesätt, med hänsyn till nödvändigheten att differentialdiagnostisera mellan i huvudsak konstitutionsbetingade extremtillstånd och företrädesvis av extrema miljöinflytanden framkallade och fixerade avvikelser, förbigås här. I detta sammanhang har det endast gällt att på ett enhetligt sätt klassificera de psykologiskt olika typer, som påträffats.

Vid diagnostik enligt *Sjöbring* användes inte diagnosen »psykopati». I stället prövas i varje enskilt fall om de brokiga symtom, som utmärker de s. k. psykopatierna, beror på extrema individualpsykologiska avvikelser eller på psykopatologiska faktorer, som utvecklingshämningar, defekttillstånd, hjärnsador, insufficiencstillstånd e. d.

I tabell 12 har angivits förekomsten av individualpsykologiska avvikelser och psykopatologiska tillstånd bland de försumliga försörjarna. Naturligtvis är dessa frekvenssiffror inte definitiva. Vid alla undersökningar av detta slag finnes en betydande subjektiv och metodologisk osäkerhetsmarginal. En annan undersökare skulle mycket väl ha kunnat komma till avvikande resultat i enstaka fall. Frekvenssiffrornas storleksordning torde däremot kunna betraktas som någorlunda signifikativ.

I det enskilda fallet är det naturligtvis ibland svårt att med bestämdhet avgöra om en förståndsnedläggning är psykopatologisk och beroende på en tidig hjärnskada eller uttryck för en minusvarierande konstitutionsradikal. Möjligen har en och annan som i själva verket varit dement eller defekt av misslag kommit att betecknas som subkapabel.

Anmärkningsvärd är den höga förekomsten av individualpsykologiska extremtillstånd av olika slag. Sammanlagt förekom sådana extrema avvikelser

^{*} Den terminologi, som *Sjöbring* infört, torde alljämt vara mindre känd utanför fackkretsarna. Då termerna är oöversättliga, kan de tyvärr inte undvikas i det medicinska avsnittet av denna sammanställning. En närmare redogörelse för *Sjöbrings* betraktelsesätt och termernas innebörd finnes i en uppsats av professor *Olof Kinberg*, *Det biopsykologiska konstitutionsproblemet i Människokunskap och människobehandling*, Natur och Kultur 1941. För övrigt har den medicinska terminologin i möjligaste mån försvenskats. Stundom har dock likabetydande svenska uttryck för diagnoser och symtom saknats, och det har då varit nödvändigt att använda sedvanliga medicinska termer.

hos 74 % av de undersökta. Härvid hade endast synnerligen markanta avvikelser medtagits. Därtill kom ett antal fall, där det förelegat svårigheter att ställa en individualpsykologisk diagnos på grund av otillräckliga observationer eller övertäckande psykopatologiska tillstånd. Smärre avvikelser förekom dessutom i flera av de återstående 10 fallen.

Tabell 12. Psykiskt tillstånd.

Diagnos	Antal fall	Procent
<i>Individualpsykologisk diagnos</i>		
Superkapacitet	6	8
Subkapacitet	13	17
Supervaliditet	2	3
Subvaliditet	15	20
Superstabilitet	9	12
Substabilitet	7	9
Subsoliditet	30	40
Individualpsykologisk diagnos ej ställd	10	13
Utan extrema individualpsykologiska avvikelser	10	13
<i>Psykopatologisk diagnos</i>		
Psykoinfantilism	6	8
Hjärnförändringar efter yttre skador	3	4
Defekttillstånd efter hjärninfektion, hjärnsyfilis m. m. . .	4	5
Hypofreni	3	4
Kronisk alkoholism	29	39
Schizofreni	2	3
Schizoidi	6	8
Schizofreni?	6	8
Ixofreni	7	9
Insufficiensstillstånd (neuroser)	25	33
Utan grövre psykopatologiska symtom	19	25
<i>Utan extrema individualpsykologiska avvikelser eller grövre psykopatologiska symtom</i>		
	10	13

Utredningen av extrema plus- eller minusavvikelser i normalpopulationen är visserligen inte känd men kan inte rimligtvis uppgå till denna storleksordning. Tydligt övervägde minusavvikelserna. Medan 8 % var superkapabla var 17 % subkapabla. Det fanns 3 % supervalida mot 20 % subvalida, inga supersolida mot 40 % subsolida. Förekomsten av superstabila och substabila vägrade däremot mera jämnt. Det är ju små material det gäller och möjligheterna för subjektiva felbedömningar är stora. Säkra slutsatser kan därför inte dragas. Onekligen förefaller det dock, som om särskilt vissa extrema minusavvikelser av konstitutionsradikalerna vore av betydelse för uppkomsten av försumligheter i försörjningsplikten. Längre fram skall närmare diskuteras de socialpsykologiska mekanismer, som därvid trätt i funktion.

Bortses från kapaciteten kan det konstateras, att extrema plus- eller minusavvikelser av de olika konstitutionsradikalerna synes ha förekommit hos åtminstone 67 % av de undersökta. Det är ju en minimisiffra, eftersom det i en del fall inte varit möjligt att komma till en individualpsykologisk

diagnos. Denna siffra har ett visst intresse, emedan den täcker en del av de tillstånd, som tidigare brukat betecknas som »psykopati» (tillsammans med vissa psykopatologiska tillstånd). Åtminstone $\frac{2}{3}$ av de försumliga försörjarna skulle således ha varit »psykopater». Det överstiger betydligt alla tillgängliga uppgifter rörande »psykopati»-frekvensen i normalpopulationen (jfr s. 22).

Intelligenskvoten bland de undersökta låg i 9 fall (12 %) mellan 85 och 70, och i 4 fall (5 %) under 70. Den senare siffran kan sägas ungefärligen motsvara imbecillitetsfrekvensen. Ytterligare ett antal individer visade intelligensnedsättningar beroende på defekter och demenstillstånd. I sammanlagt 30 fall (40 %) var intelligenskvoten 90 eller därunder.

Till jämförelse kan nämnas, att *Ekblad* vid testningar med Point Scale funnit, att intelligensåldern hos genomsnittliga manliga 20-åringar i befolkningen i 5 % kunde beräknas ligga under 9 år, i omkring 13 % mellan 9 och 11 år och i cirka 24 % mellan 12 och 14 år.²¹ Detta tyder på att bland de försumliga försörjarna inte skulle förekomma någon mera påfallande hög frekvens av personer med intelligensnedsättningar. Detta stämmer med påståendena, att man tidigare övervärderat efterblivenhetens betydelse som orsaksfaktor vid asocialitetsgenesen.^{27 28}

Att de försumliga försörjarna visat så mycket sämre skolresultat än normalpopulationen, som tycks vara fallet (jfr s. 26), strider icke däremot. Dåligt skolresultat behöver icke nödvändigtvis tyda på klen begåvning utan kan lika väl bero på emotionella svårigheter. I *Ekblads* undersökning hade en grupp sjömän slutat betydligt oftare enligt § 48 (9,7 %) än en grupp icke sjömän (3 %), fastän frekvensen efterblivna ingalunda var högre bland sjömännen, snarare tvärtom. *Ekblad* förklarade detta med att den högre »psykopati»-frekvensen bland sjömännen (33 % »psykopater» mot 15 % bland icke sjömän) ledsagades av ökade anpassningssvårigheter av olika slag. De försumliga försörjarna visade ju en ännu högre »psykopati»-frekvens än sjömännen i *Ekblads* undersökning och tycks ju också i konsekvens därmed ha slutat ännu oftare enligt § 48.²¹

Bland de psykopatologiska tillstånden frapperade i första hand den höga frekvensen av kronisk alkoholism, 39 %. Det berodde naturligtvis på den enorma utbredningen av svårt och vanemässigt spritmissbruk bland klientelet. Ett stort antal visade vidare framträdande insufficienstillstånd, neuroser, av olika slag (33 %). Organiska hjärnförändringar efter yttre skador, hjärninflammationer m. m. förekom i 13 %. Två av de undersökta visade akuta schizofrena symtom. Några har betecknats som »schizoida». Härmed avses i enlighet med *Sjöbring* lättare schizofrena tillstånd, som resulterat i en förstelning av psyket, en maniering, kanske också lättare demenstillstånd utan egentliga patologiska symtom. I ett par av dessa fall torde det ha varit fråga om dementia simplex. Härtill kom ytterligare sex fall, där diagnosen schizofreni ifrågasatts. Schizofreni och »schizoidi» skulle alltså ha förekommit hos åtminstone 11 % av klientelet, kanske hos ännu flera.

Säkra psykopatologiska symtom saknades endast hos 25 %. Togs även hän-

syn till förekomsten av extrema individualpsykologiska avvikelser, var det endast 13 % av de undersökta som kunde betecknas som i stort sett »normala». Även i dessa fall förekom dock smärre individualpsykologiska plus- eller minusavvikelser samt lindriga neurotiseringar.

Det bör ännu en gång påpekas, att dessa frekvenssiffror endast får betraktas som ungefärliga. Trots bristen på jämförelsematerial ur normalpopulationen torde dock utbredningen av psykopatologiska tillstånd och individualpsykologiska extrempfall bland de försumliga försörjarna få anses vara mycket hög.

Frekvensen är dock något lägre än vad olika undersökningar av lösdrivarklientelet givit vid handen. I undersökningen 1946 saknade exempelvis endast 17 % av lösdrivarna grövre psykopatologiska symtom medan 4 % varken företedde extrema individualpsykologiska avvikelser eller grövre psykopatologiska symtom.¹¹ Att försumliga försörjare genomsnittligt är psykiskt något bättre utrustade än personer, som omhändertagits för lösdriveri, är dock inte överraskande. Däremot är det anmärkningsvärt, att det i stor utsträckning samlats psykiskt sjuka, abnorma och starkt särpräglade individer även på arbetshemmen.

Tidigare har framhållits, att socialvårdsorganen med få undantag torde ha ansett klienterna vara psykiskt friska, när de skickades till arbetshem. I det överväldigande flertalet fall torde de svåra psykiska sjukdomstillstånd eller egendomligheter, som här redovisats, ha förbisetts. Troligen har vederbörande i vissa fall inte ansett de symtom, som till äventyrs iakttagits hos klienterna, som i egentlig mening patologiska. Det gäller antagligen exempelvis avtrubningen hos den kroniske alkoholisten, lynnesförändringen hos hjärntraumatikern, utbrändheten och tomheten hos den schizofrene. Förmodligen har man inte heller tillräckligt beaktat den allvarliga socialpsykologiska konsekvensen av förekomsten av individualpsykologiska extremer med insufficienssymtom av olika slag. »Nervositet» har förmodligen inte heller ansetts kontraindicera intagning på arbetshem.

Av speciellt intresse är nu frågan om klientelet arbetsförmåga. En summarisk uppskattning av antalet personer med nedsatt arbetsförmåga har företagits i tabell 13. Naturligtvis är en sådan uppskattning mer eller mindre osäker och konventionell. En persons förmåga att arbeta beror ju inte endast

Tabell 13. Arbetsförmåga.

Arbetsförmåga	Antal fall med		
	fysiska arbetshinder	psyksiska arbetshinder	fysiska och/eller psyksiska arbetshinder
God.....	62	42	34
Påtagligt nedsatt	6	20	23
Starkt nedsatt.....	5	9	13
Praktiskt taget arbetsoförmögen	2	4	5

på hans kroppsliga och psykiska tillstånd, utan också på utbildning, yrkes-
tränning, arbetsmiljö, familjeförhållanden och en rad andra omständigheter
(jfr s. 89). Inkomna upplysningar och personundersökningar gjorde det i
regel möjligt att någorlunda bedöma prestationsförmågan i de olika fallen.

Med hänsyn till den fysiska prestationsförmågan kunde med försiktig be-
dömning konstateras en nedsättning av arbetsförmågan i omkring 17 % av
alla fall. I 9 % var arbetsförmågan t. o. m. starkt nedsatt. Med hänsyn till
den psykiska prestationsförmågan kunde arbetsförmågan anses vara nedsatt
i 44 % av alla fall och i 17 % starkt nedsatt. Sammanlagt 18 fall eller 24 % av
de undersökta kunde därför anses ha en starkt nedsatt arbetsförmåga. På
grund av den stora praktiska betydelsen härav förtjänar dessa fall att i korthet
refereras.

Först återges 5 fall med starkt nedsatt arbetsförmåga främst på grund av
fysiska arbetshinder.

1. En person fick hjärtfel efter halsfluss 1937. Vid undersökning på sjukhuset
1939 konstaterades ett strävt systoliskt biljud och vänsterförstoring samt föränd-
ringar på elektrokardiogrammet. 1942 fick han frisedel efter en tids beredskap.
Subjektivt har han i flera år besvärats av svår andfåddhet vid arbete. Han måste
ofta ta igen sig. Även vid undersökningen vid arbetshemmet kunde konstateras
biljud över hela hjärtat samt hjärtförstoring.

2. En annan av de undersökta hade sedan 1940 nedsatt rörelseförmåga i en axel
efter en skottskada. Han hade då legat på sjukhus ett halvår och varit helt arbets-
oförmögen ett år. Han hade dessutom tidvis magkatarr och upprepade gånger
ischiasattacker.

3. En skrothandlare fick i unga år en komplicerad fraktur i ena benet. Senare
skadade han en handled och fick tuberkulos i leden. Vid undersökningen före-
tedde han en stark ryggradskrökning, ett deformerat ben och starkt inskränkt
rörlighet i ena handleden.

4. En av de undersökta hade ända sedan ungdomen lidit av beninflammation
i vänster hand. Han opererades upprepade gånger och gick långa tider med rin-
nande fistlar. Så sent som 1940 intygade en läkare, att han var arbetsoförmögen
för all framtid. Vid undersökningen var ett par av fingrarna på höger hand för-
tvinaade och styrkan i höger arm starkt nedsatt.

5. Den femte i denna grupp slutligen hade skadat båda fotlederna svårt vid en
tågolycka. Sedan dess hade båda vristerna varit starkt deformerade och visat in-
skränkt rörlighet. Vänster fotled var nästan helt fixerad. Han hade således svårig-
heter att röra sig.

Tydligtvis måste sjukdomar av detta slag nedsätta arbetsförmågan väsent-
ligt, särskilt då det är fråga om okvalificerade arbetare, som för sitt uppe-
hålle är hänvisade till vanligt grov- och diversearbete, där det i första hand
kommer an på kroppsstyrkan. Karakteristiskt nog livnärde sig också ett par av
dessa på skrothandel, en tidvis som skärslipare, medan en fjärde efter olyckan
haft ytterst oregelbundet arbete. Den siste hade tidvis egna arbeten med
byggen. I samtliga dessa fall tillkom dessutom vissa psykiska symtom, som
verkade ytterligare handikappande.

I 8 fall dominerade psykopatologiska symtom som orsak till den starkt nedsatta arbetsförmågan.

6. En av de undersökta var en djupt efterbliven, alkoholiserad man, som dessutom haft upprepade skallskador och nu var starkt neurotiserad. Han kunde uppenbarligen inte ens försörja sig själv.

7. En annan var en debil, möjligen schizofren, alltmer stelnad och stereotyp lumphandlare, enstörig och dement.

8. En svårt alkoholiserad arbetare med starka neurotiska symtom hade kommit så långt i sitt sociala förfall, att han ett par år tidigare omhändertagits alldeles utblottad, klädd i paltor med vidrig stank. Släktingarna hade ideligen fått hjälpa honom ur olika situationer.

9. I ett fjärde fall förelåg sedan barndomen framträdande neuropatiska symtom. Sedermera tillkom grovt spritmissbruk och en skallskada. Han hade sedan ungdomen plågats av utslag med intensiv klåda. Han befanns vid undersökningen vara barnslig med förhöjd sinnesstämning, blödig, rörig och sönderfallen. En arbetsgivare hade tidigare kallat honom praktiskt taget arbetsoförmögen. En läkare hade ansett tyngre kroppsarbete uteslutet. Han hade däremot inte funnit intagning på arbetshem olämpligt (se utförligare s. 65).

10. En lösdrivare var underbegåvad, svårt abnorm, ytterst opålitlig, asocial och parasiterande. Förmodligen led han av ett följdillstånd efter en hjärninflammation, men det kunde möjligen också vara fråga om dementia simplex.

11. Ytterligare en svår alkoholist återfanns i denna grupp, avtrubbad, insiktslös och förkommen. Han brukade periodvis hålla till ute i backarna med sina supbröder. Han har också fått en hjärnskakning och dessutom haft depressiva perioder, då han gjort självmordsförsök. Tillståndet komplicerades på senare år med en ryggsjukdom samt ischias.

12. En tidigare frisk person fick för några år sedan en svår skallskada, som en längre tid orsakade halvsidig förlamning. När denna gått över kvarstod en hjärnförändring. Han var som förbytt, gick mest och drev och kunde inte sköta ett arbete ordentligt (se utförligare s. 78).

13. Ett fall, som undersöktes av en annan läkare, beskrevs som en skygg, instängd och spänd person med livliga paramimier. Han rubricerades av denne läkare som en »hållningslös schizoid psykopat». Han hade tidigare frikallats från militärtjänsten under diagnosen »psykopatia gravis». Även denne man hade kommit från en fattig miljö och ansetts vara under medelmåttan begåvad. Han beskrevs som tyst och inbunden men trotsig. Efter tillfällighetsarbeten på olika håll under många år råkade han ut för en fotskada och halkade då ur produktionen. Läkaren kunde konstatera en ordentlig muskelförtvining på höger underben och sannolikt reumatoida smärtor vid ansträngning. Barnavårdsnämnden ansåg honom lida av arbetsskräck. Vid samtalen med socialassistenten var han fjollig, ängslig, negativ och förskruvad.

Även i dessa fall är det tydligt, att arbetsförmågan måste ha varit i hög grad nedsatt. Det torde med skäl kunna betvivlas, att personer av detta slag ens skulle kunna vara i stånd att försörja sig själva. Under senare år hade de också mycket riktigt i regel varit utan arbete eller haft tillfälliga arbeten

som skrothandlare. Andra hade varit helt arbetslösa och ett par hade gällt för lösdrivare.

Som praktiskt taget helt arbetsoförmögna har rubricerats fem personer.

14, 15. Två av dessa var klart schizofrena, en av dem manierlig och egendomlig, en annan orolig och störande. Båda utskrevs snabbt från arbetshemmet.

16. En tredje var sannolikt också schizofren. Han var ytterst affektfattig, loj och avtrubbad, passiv, oföretagsam och otillgänglig, även på anstalt störande slö. Han var den lataste av alla. Hans slöhet väckte direkt uppseende. Hemma bodde han efter tillfällighetsarbeten förr i tiden sedan flera år mest hos modern. I trakten väckte det allmänt uppseende och indignation, att han lät den efterblivna gamla mamman sköta allt arbete, t. o. m. vedsågning o. d., medan han själv låg på soffan och sov. Det torde vara otänkbart, att han någonsin skulle kunna sköta ett arbete på egen hand.

17. Ytterligare en av de intagna skrevs ut som sjuk från arbetshemmet. Han kom inte med vid läkarundersökningen, emedan han då var intagen på lasarettet. Han hade befunnits lida av en kronisk organisk nervsjukdom. Anstaltsläkaren utfärdade sedermera intyg om att han för all framtid var oförmögen att försörja sig och sin familj (se utförligare s. 107).

18. Den femte slutligen var 58 år gammal. Han led av en hereditärsyfilis, som redan i barndomen angripit gommen. Han hade förr i tiden ibland haft hyggliga anställningar men så småningom blivit alltmer förfallen, missbrukat sprit, varnats för lösdriveri, misskött hem och familj och efter hemskillnaden levat i ren slum på härbärgen och ungarshotell. Han påstod sig på senare år ha fått hjärtattacker. För ett par år sedan hade han vårdats på sjukhus för en gammal kronisk ledgångsreumatism i fingerlederna.

Vid undersökningen visade han symtom på engelska sjukan samt på en deformrande syfilis med förstörd hård och mjuk gom samt sadelnäsa. Han var också lomhörd, hade en hes och gäll röst och led av kronisk luftrörskatarr. Han var dessutom smutsig, tydligt avtrubbad och dement. Minnet var nedsatt. Han satt och grunnade kontaktfattigt, malde över gamla oförrätter och hörde inte på frågorna. Han var tydligt paranoid, grinig, tjatig och snirklad, irritabel och häftig. Han gjorde ett ganska underligt intryck med sina övervärdiga sjukdomsföreställningar. Intelligenskvot = 67.

Diagnosen var oklar. Demensen skulle kunna bero på det excessiva spritmissbruket men också på en syfilitisk hjärnsjukdom, som inte kunde diagnostiseras utan grundligare undersökningar. Möjligen skulle det också kunna röra sig om en symptomfattig schizofreni.

Denne man hade aldrig haft annat än tillfällighetsarbeten. Vid åtskilliga tillfällen hade han varit svårt kroppsligt sjuk. För många år sedan ansågs han meriterad för omhändertagande på vårdhem. Redan 1936 beskrevs han »som en spillra av en människa». Det hindrade inte, att man fem år senare började sätta in honom på arbetshem som försumlig försörjare. Anmärkningsvärt är också, att nykterhetsnämnden trots hans svåra spritmissbruk sedan ungdomen och talrika fylleriförseelser icke funnit sig föranlåten att ingripa, förrän han fyllt 46 år. Varken de många sjukdomarna, stölderna och lösdrivarvarningarna eller hans ovärdade och vanställda utseende och underliga beteende tycks ha ingivit någon av de talrika socialvårdsfunktionärer, som under årens lopp måste ha kommit i kontakt med honom, tanken, att man till äventyrs kunde ha att göra med en psykisk invalid. I stället krävde man att han skulle försörja hustrun och de fem barnen.

När detta inte skedde, tillgreps arbetshem, där han nu satt för tredje gången. Det är ett klart fall för förtidspensionering.

Här har endast beskrivits några fall med starkt nedsatt arbetsförmåga. Även i talrika andra fall var arbetsförmågan mindre god. Det är således tydligt, att en stor del av de försumliga försörjare, som omhändertages på arbetshem, utgöres av i fysiskt eller psykiskt avseende invaliderade personer med mer eller mindre stark nedsättning av arbetsförmågan. Hur detta överensstämmer med bestämmelserna i fattigvårds- och barnavårdslagarna skall diskuteras längre fram.

8. Den sociala missanpassningens typ och yttringar.

Av betydande socialpsykologiskt intresse är förekomsten av andra missanpassningssymtom än försummad försörjningsplikt bland klientelet. A priori kunde det förmodas, dels att asociala element i större utsträckning även borde vara försumliga försörjare, dels att ekonomiska svårigheter och anpassnings-svårigheter både kunde leda till asocialitet, speciellt ekonomisk kriminalitet och till försummad försörjningsplikt, dels slutligen att samhällets krav på fullgörande av försörjningsplikten i enstaka fall skulle kunna leda till ökade anpassningssvårigheter med bl. a. asocialitet som följd. Som senare skall visas är sådana fall också kända. Samtliga dessa förhållanden borde statistiskt visa sig i en ökad korrelation mellan försummad försörjningsplikt och social missanpassning av olika slag.

Ur praktisk profylaktisk synpunkt är förekomsten av tidiga missanpassningssymtom av speciellt intresse. Utbyggandet av den barnpsykiatriska verksamheten skapar numera behandlingsmöjligheter för missanpassningssymtom i barndomen. I den mån det finns en gemensam kausalitet för dessa tidigare störningar och den senare asocialiteten, utgör tidigbehandling i barndomen också asocialitetsprofylax.

Uppgifterna om beteendet i barndomen var dock i viss utsträckning ofullständiga. I en del fall var det inte möjligt att erhålla några beskrivningar av utomstående. I 79 % av fallen (59 stycken) inkom dock vissa upplysningar. Missanpassningssymtom hade varit kända i 29 av dessa fall (cirka hälften). Dessa hade framför allt bestått i lynnesegendomligheter, som orsakat kontaktsvårigheter med omgivningen. En del hade i barndomen visat sig enstöriga, skygga, blyga och hämmade, andra nervösa, ängsliga och mörkrädda, andra åter affektlabila och trotsiga. Somliga hade varit opålitliga och bråkiga och visat ett rastlöst verksamhetsbegär, vilket är ett vanligt neuropatiskt symtom i barnpsykiatrisk praxis.

Tidigare har framhållits, att en stor del av de försumliga försörjarna haft svårt att följa med skolundervisningen. Dessutom förelåg betygsuppgifter om beteendet i 77 % av fallen (58 fall). Av samtliga hade 27 % (20 fall) nedsatt betyg i flit vid minst ett tillfälle. 23 % (17 fall) hade vidare någon gång fått nedsatt uppförandebetyg. Uppgifter från annat håll om beteendet i skolan

förelåg dessutom i 67 % (50 fall). Enligt dessa uppgifter skulle lättja ha förekommit i åtminstone 32 % av fallen (24 fall). Det var framför allt de efterblivna, vilka beskrevs som lata. Bland andra missanpassningssymtom hade förekommit konflikter med kamrater eller lärare, skolk, enstörighet, opålitlighet, störande uppträdande m. m. Sammanlagt hade cirka 65 % av de undersökta visat missanpassningssymtom.

Av samtliga undersökta var det endast 19 % (14 fall), om vilka det varken förelåg uppgifter om missanpassningssymtom i hemmet eller skolan. Det innebär, att de flesta av de försumliga försörjare, som intagits på arbetshem, redan under barndomen visade tendens till ökad social friktion. Jämförliga utredningar saknas dock för genomsnittsbefolkningen, varför säkra slutsatser om dessa förhållandens socialpsykologiska innebörd icke kan dragas. Det är ju t. ex. känt, att ganska många människor har skolsvårigheter. A priori kan det emellertid förmodas, att frekvensen missanpassade i barndomen inte skulle vara tillnärmelsevis lika hög i ett normalmaterial som bland de försumliga försörjarna. Betecknande är ju också att så förhållandevis många av de försumliga försörjarna slutat skolan enligt § 48 (se s. 26).

Klientelets missanpassningsdebut följdes senare av en betydligt ökad asocialitet. 73 % hade dömts enligt strafflagen, 45 % mer än en gång. Åtskilliga hade recidiverat upprepade gånger. 21 % hade sålunda dömts mer än tre gånger, enstaka över 10 gånger. I många fall började kriminaliteten tidigt. 21 % var dömda redan före 20-årsåldern. Några hade dessutom blivit föremål från ingripande från barnavårdsnämndens sida (se vidare s. 91).

Bland förseelserna dominerade de ekonomiska brotten. 53 % av klientelet hade således dömts för tjuvnad, bedrägeri, förfalskning eller andra vinningsbrott. Våldsbrotten hade varit något mindre vanliga. Däremot hade det ofta förekommit brott, som haft direkt med spritmissbruk att göra, som grövre ordningsförseelser (våldsamt motstånd mot polis etc.) i 16 %, spritlangning, hembränning o. d. i 9 %. Förseelser mot militärlagarna hade också varit påfallande talrika och förekom hos 24 % av de undersökta. Flertalet eller 42 % av de undersökta visade en polyvalent brottslighet, d. v. s. hade dömts för förseelser av olika karaktär.

16 % hade varnats för lösdriveri en eller flera gånger. Två av dem hade dessutom ådömts tvångsarbete.

Dessa uppgifter var baserade på utdrag ur straffregistret. Lindrigare förseelser, som endast medför böter, föranleder som bekant ingen anmälan till straffregistret (bortsett från tjuvnad). Speciellt de lindrigare våldsbrotten blir därför underrepresenterade. Många av de undersökta medgav också, att de vid olika tillfällen fått böta för allehanda smärre förseelser av detta slag. Kriminalitetsfrekvensen översteg således i själva verket ovan angivna 73 %. Frihetsstraff hade ådömts $60,0 \pm 5,7$ %.

Vid den inventering av klientelet på arbetshemmen, som företogs 1937, hade av 69 intagna försörjningspliktiga endast $27,5 \pm 5,4$ % ådömts frihetsstraff.⁹ Differensen $39,5 \pm 7,9$ % är mycket väl statistiskt säkerställd. Förskjutningen

av kriminalitetsfrekvensen under de gångna 9 åren kan alltså inte bero på en slump. Denna starkt stegrade kriminalitet visar, att klientelet sammansättning förändrats under senare år. På arbetshemmen vårdas allt flera asociala och — torde man kunna förmoda — svärpåverkbara element. Detta förhållande, som har ett betydande praktiskt intresse, skall diskuteras närmare längre fram.

Spritmissbruket var likaledes mycket utbrett bland klientelet. 59 % hade fått böta för fylleri, därav 13 % mer än 10 gånger. Även andra hade dock missbrukat sprit. Inte mindre än 72 % kunde åtminstone tidvis betecknas som spritmissbrukare. Ständigt svårt spritmissbruk kunde anses ha förekommit hos 28 % av de undersökta. Även de talrika ingripandena från nykterhetsnämnderna vittnade om spritmissbrukets utbredning. 44 % hade således varit föremål för nykterhetsnämndernas intresse.

Det kan alltså konstateras, att de försumliga försörjarna på arbetshemmen numera i stor utsträckning rekryteras bland personer, som tidigare gjort sig kända för kriminalitet, lösdriveri, spritmissbruk och andra former av social missanpassning. I en föregående undersökning om lösdrivarna konstaterades, att lösdriveriet ofta endast var en detalj i ett asocialt levnadssätt över huvud taget. Detsamma kan tydligen i många fall sägas om de försumliga försörjarna. Socialpsykologiskt visar detta för det första, att socialt eljest oförvitliga personer relativt sällan gör sig skyldiga till så pass svåra försummelse mot barnen, att de med den praxis som nu följes blir omhändertagna på arbetshem. För det andra kan det antas, att samma orsakskomplex, som är av betydelse vid asocialitetens uppkomst, också spelar en etiologisk roll vid genesen av försumligheter i försörjningsplikten.

D. Olika typer försumliga försörjare.

I det föregående har lämnats en allmän beskrivning av de försumliga försörjarnas sociala utveckling och struktur. De kommer i regel från fattiga, ofta splittrade och alkoholiserade familjer. Tidiga missanpassningssymtom i form av skolsvårigheter och emotionella konflikter synes vara vanligt. Yrkesutvecklingen är mera orolig och växlande än normalt, och i olikhet mot förhållandena bland vanligt folk ökar osäkerheten med åren. I motsats till lösdrivarna är de försumliga försörjarna visserligen i regel inte enstöriga och socialt isolerade, men sexualförbindelserna och deras emotionella kontakter f. ö. präglas ofta av höggradig instabilitet. Anmärkningsvärd är för övrigt klientelet självupptagenhet, affektiva kyla gentemot andra människor och därav följande hänsynslöshet eller ligkiltighet i beteendet. Äktenskapen är oftast stormiga och sönderslitna, attityden till hustrun eller barnamodern ligkiltig, stundom fientlig. Arbetsförmågan är icke sällan nedsatt. Flertalet är utvecklingshämjade, sjuka eller defekta. I individualpsykologiskt avseende är de dessutom ofta extremt beskaffade. De genomsnittligt utrustade individerna är relativt få. Spritmissbruk och kriminalitet är synnerligen utbrett. Det är ovanligt med tidigare socialt oförvitliga bland de försumliga försörjare, som samlas på arbetshemmen.

Dessa allmänna data visar, vilka huvudsakliga sociala och individuella belastningsfaktorer, som spelar in vid de försumliga försörjarnas utveckling. Det viktigaste i denna undersökning är nu att analysera de omedelbara orsakskonstellationer, som medfört klientelet's intagning på arbetshem. Dessförinnan är det dock nödvändigt att företa en noggrannare socialpsykologisk analys av klientelet.

I en föregående undersökning av lösdrivarna diskuterade författaren utförligt den socialpsykologiska metod, som består i att söka abstrahera fram vissa karakteristiska förloppstyper inom en bestämd social grupp för att på ett tydligare sätt påvisa de väsentliga utvecklingskriterierna inom gruppen. Detta är ett hypotetiskt resonemang, som, när det tillämpas på asociala klientel, innebär uppställande av en socialpsykologisk teori om det undersökta sociala beteendets genes. Teorin kan, som det framhölls i lösdrivarutredningen, »betraktas som riktig endast så länge den någorlunda stämmer med tillgängliga empiriska fakta». De konkreta fall, som ingår i materialet, utgör sådana empiriska fakta, som på olika sätt kan belysa teorins verklighetsinnehåll. Denna metod kan tillämpas även på de försumliga försörjarna.¹¹

I lösdrivarutredningen visade det sig möjligt, att fördela flertalet av de undersökta på några få förloppstyper. Därefter återstod ett par restgrupper av ofullständigt utredda eller svårt alkoholiserade fall, som inte längre kunde närmare differentieras. I en undersökning om incestproblemet i Sverige visade det sig också möjligt att indela de undersökta i ett fåtal väl avgränsade socialpsykologiska förloppstyper.⁸ En indelning av detta slag är synbarligen relativt lätt att företa, när det gäller utpräglat abnorma beteenden, som exempelvis lösdriveri eller incest. För att en person skall göra sig skyldig till dylika beteenden, fordras såpass många abnorma och ovanliga sociala och individuella kriterier, att de möjliga förloppstyperna blir relativt få. Enligt den amerikanske sociologen *Thomas* kan det visserligen göras gällande, att även vanliga människors utveckling i regel följer några få typiska genetiska förloppslinjer, beroende på att varje individs utveckling är bunden till en bestämd social grupp och därför har relativt begränsade variationsmöjligheter.⁷ Icke desto mindre är det tydligt, att ju alldagligare det analyserade beteendet är, desto heterogenera visar sig människomaterialet vara sammansatt och desto mera växlande utvecklingsförloppet. Man kan a priori utgå från att förutsättningarna för sådana beteenden är mycket mera skiftande än för ovanliga beteenden som exempelvis incest och lösdriveri.

Försumligheter i försörjningsplikten är otvivelaktigt ett dylikt vanligt beteende, som egentligen legalt inte ens förtjänar epitetet asocialt. Slarv med betalning för barn utom äktenskapet förekommer, som tidigare vistas, hos ungefär varannan barnafader. Orsakskonstellationerna och förloppstyperna måste därför vara ganska brokiga. Det är emellertid endast ett mindre antal av dessa försumliga försörjare, som tas in på arbetshem. Att försumligheten fått sådana proportioner, att en korrektionsanstalt som arbetshem tillgripits, tyder på förekomsten av mera ovanliga och svåra förhållanden. Trots det ingalunda

ovanliga i försumligheter med försörjningsplikten borde det därför vara möjligt att i varje fall för arbetshemsklientelet få fram vissa bestämda förloppstyper eller åtminstone socialpsykologiska utvecklingskonstellationer, kring vilka de undersökta fallen kunde grupperas. Liksom vid alla sådana indelningar får man därvid tänka sig, att dessa förloppstyper respektive utvecklingskonstellationer sällan förekommer renodlade i verkligheten. Tvärtom torde de enskilda fallen ofta utgöra blandningar av flera olika förloppstyper eller utvecklingskonstellationer. Icke desto mindre kan en analys av detta slag leda till en bättre förståelse för de väsentliga orsaksfaktorerna vid uppkomsten av försummelser i försörjningsplikten. Den har därför också intresse för behandlingen och profylaxen av dessa beteenderubbningar..

Vid försöken att indela en grupp missanpassade personer i olika socialpsykologiska förloppstyper är det av metodologiskt intresse att diskutera indelningsgrunderna. I undersökningen om lösdrivarna visade det sig som sagt tämligen lätt att särskilja 6 karakteristiska typer, vartill kom ett par restgrupper av individer, som inte kunde närmare differentieras. Även de prostituerade kunde utan större svårighet indelas i 5 sinsemellan olikartade typer, vartill kom en restgrupp av djupt alkoholiserade och förkomna. Vid dessa indelningar följdes emellertid delvis olika indelningsgrunder. Vid lösdrivarna togs om möjligt hänsyn till hela utvecklingsförloppet. De olika typerna rubricerades med avseende på deras huvudsakliga attityd till samhället. Vid indelningen av de prostituerade klassificerades också individerna i möjligaste mån efter levnadsförloppet, men då näringsfånget på ett alldeles specifikt sätt sätter sin prägel på de prostituerades förhållanden, ansågs det lämpligt att även ta hänsyn till prostitutionens utveckling och deras beteende som prostituerade. Det torde knappast kunna undvikas, att man vid socialpsykologiska indelningar på så sätt i viss utsträckning anpassar indelningsgrunden efter missanpassningens art. Det är också berättigat, eftersom det är missanpassningen man vill analysera. En analys av de socialpsykologiska förloppstyperna bland exempelvis mördare eller mordbrännare skulle förmodligen komma att väsentligt avvika från en liknande analys av t. ex. sedlighetsförbrytare eller tjuvar. Kausaliteten är helt olika vid dessa beteenden, och vid klarläggandet av genesen måste olika sociala och psykologiska konstellationer framhåvas.

Trots detta är det angeläget med en viss enhetlighet vid socialpsykologiska indelningar av detta slag. Samtidigt som indelningen tar hänsyn till väsentliga skillnader mellan respektive typer och i möjligaste mån beaktar olika variationer, bör den vara systematisk, så att senare erfarenheter och nytt material, som visserligen kan föranleda modifikationer och differentieringar av indelningen, dock inte helt bryter sönder den. Sannolikt är det dock inte möjligt att tillämpa sådana enhetliga indelningsgrunder vid alltför olikartade sociala missanpassningssymtom. Mellan exempelvis lösdrivare och försumliga försörjare föreligger dock trots vissa markanta olikheter så pass många överensstämmelser i social och psykologisk struktur, att det borde vara möjligt. A priori

kan förmodas, att en liknande indelningsgrund också skulle kunna användas vid ekonomiska förseelser av olika slag.

Schematiskt skulle kunna uppställas följande typer. Vid rubriceringen har gjorts ett försök att fånga det mest karakteristiska i de olika typernas sociala attityd.

Kroniskt hjälplösa. Hit skulle kunna föras socialt missanpassade, som aldrig kunnat klara sig på egen hand till följd av höggradig psykisk eller fysisk invaliditet. Denna grupp är varken representerad bland lösdrivare eller de försumliga försörjarna men väl bland de störande understödstagarna på arbetshemmen.

Socialt osjälvständiga. Till denna grupp kunde föras individer, som i viss utsträckning kunna klara sig själva, men som tidigt visat sig handikappade i olika avseenden och som därför i fortsättningen råkat ut för allhandla socialt trassel. Denna grupp är representerad bland lösdrivarna, de prostituerade och de försumliga försörjarna, däremot inte bland de störande understödstagarna. Sådana människor blir nämligen inte socialt störande, såvida inte underutvecklingen kompliceras med andra faktorer.

Socialt förstelnade. Under denna rubrik skulle kunna sammanfattas individer, vars utveckling i början inte visat något anmärkningsvärt, men som senare urspåret socialt och stelnat i en automatiserad och isolerad attityd. Sådana förekommer både bland lösdrivarna, de försumliga försörjarna och de störande understödstagarna. Däremot var typen inte representerad bland de prostituerade i undersökningen 1946. Troligen förekommer dock även enstaka sådana fall i det brokiga prostitutionsklientelet.

Socialt undflyende. Det centrala för denna socialpsykologiska typ skulle vara de ständiga försöken att lösa sociala och psykologiska konfliktlägen med flyktreaktioner av olika slag. Utvecklingen blir härigenom ojämn och växlande. Sådana fall förekommer i samtliga här diskuterade material.

Socialt flackande. Det mest karakteristiska för denna typ skulle vara den växlande yrkesutvecklingen, som vittnar om nedsatt uthållighet och ombytlighet med ökad benägenhet för social parasitism av olika slag. Även sådana fall förekommer i samtliga dessa klientel. Bland lösdrivarna indelades de i två grupper, kallade »passivt» och »aktivt asociala lösdrivare». Denna indelning visade sig svår att bibehålla för de försumliga försörjarna. Bland de prostituerade förekom gruppen »tidigt förutbestämda prostituerade» och »affärsmässiga prostituerade», vilka trots den effektivitet, med vilken de drev sin prostitution, ändå skulle kunna anses tillhöra denna socialt flackande grupp.

Socialt konfliktbenägna. I denna grupp samlas framför allt personer, vars utveckling karakteriserats av ständiga konflikter av olika slag med omgivningen. Sådana fall förekommer möjligen antydningvis bland lösdrivarna och de prostituerade, men inte i sådan utsträckning att de förts till en särskild typ. Man kan möjligen finna dem bland de »aktivt asociala lösdrivarna» och de »affärsmässiga prostituerade». Bland de försumliga försörjarna är de vanligare. Speciellt förekommer de bland de störande understödstagarna, hos

vilka den existerande konfliktbenägenheten ytterligare skärpts vid högre ålder och av komplicerande psykiska sjukdomar.

Akut missanpassade. Inte få individer uppvisar en plötslig och för omvärlden helt oväntad förändring av utvecklingsförloppet. De förvandlas därvid från tidigare välartade och sociala individer till missanpassade och asociala. I fortsättningen kan utvecklingen följa någon av de ovan angivna förloppstyperna.

Avancerade alkoholister. I varje undersökning av detta slag stöter man på ett antal avancerade spritmissbrukare, i regel till åren komna och svårt dementa. Primärstrukturen kan inte närmare analyseras, och den sociala utvecklingen blir kanske också endast ofullständigt känd. Det är alltså en restgrupp.

Bland lösdrivarna uppställdes ytterligare ett par grupper, som kallades »*farliga alkoholister*» respektive »*tillfällighetslösdrivare*». Det är inga renodlade socialpsykologiska typer utan ofullständigt utredda eller mera slumpvis sammanförda fall. Båda dessa grupper bör kunna differentieras ytterligare i undersökningar på större material. Det är också troligt, att ytterligare socialpsykologiska typer kan uppställas, i den mån erfarenheten av missanpassningsklientelet vidgas. Det är möjligt, att den »*bohemtyp*», som förekom i lösdrivarundersökningen, kan finnas motsvara en bestämd socialpsykologisk typ, men det får fortsatta erfarenheter utvisa. I detta sammanhang torde det vara tillräckligt att operera med de här beskrivna typerna.

Det bör understrykas, att denna schematiska indelning endast tjänar till att teoretiskt särskilja de viktigaste förloppstyperna. I många fall förekommer som sagt flera olika förloppstyper antydde hos samma individ. Denna sammanblandning av flera förloppstyper hos en del individer gör det stundom nödvändigt att gå i detalj vid beskrivningen. Utvecklingen förlöper på olika sätt alltefter kombinationen av förloppstyper.

Syftet är alltså i främsta rummet att klarlägga själva utvecklingskonstellationerna. Hur många fall de olika förloppstyperna representeras av är av mera begränsat intresse. Flera individer skulle med ungefär samma rätt kunna föras till olika grupper. Indelningen blir därigenom i viss utsträckning godtycklig. En viss uppfattning om vilka förloppstyper, som är vanligast, kan dock erhållas.

1. Socialt osjälvständiga.

Denna typ beskrevs utförligt i lösdrivarundersökningen, till vilken hänvisas.

Efter skolans slut gör dessa individer planlösa försök att klara sig på egen hand. De ger snart tappt i konkurrensen med dugligare förmågor och utan energi och ambition blir de inom kort mer eller mindre rent parasiterande. De flackar mellan olika yrken och anställningar. De är allmänt torftiga, tomna och oföretagsamma, intellektuellt underutvecklade, emotionellt hypoplastiska, flacka, löja och passiva. Typen har förut beskrivits av *Laurent*³⁹

och *Kinberg*⁴⁰. Så länge de lever i goda sociala förhållanden håller de sig uppe, men när det går galet för dem, sjunker de motståndslöst ner bland lösdrivarklientelet.

Samma typ möter man som bekant bland småförbrytare och som passiva medlöpare till kriminella element. Bland de försumliga försörjarna, där man ju annars väl skulle kunna tänka sig att finna personer av detta slag, återfanns de emellertid inte, åtminstone inte i sin mera renodlade form. Orsaken kan för det första vara, att personer av denna typ har en relativt låg frukt-samhet och liksom lösdrivare i allmänhet mindre ofta knyter långvariga sexuella förbindelser. För det andra kan det tänkas, att de är underrepresenterade bland de försumliga försörjarna på arbetshemmen, emedan arbetsförelägganden betraktats som meningslösa på grund av deras uppenbara sociala hjälplöshet och oförmåga att fullgöra försörjningsförpliktelseerna.

Tre atypiska fall kan emellertid omnämnas i denna grupp. Dessa kom alla från dåliga miljöer, visade sig tidigt misskötsamma och utvecklades till sekunda arbetare, tidvis parasiterande och med nedsatt arbetsförmåga. En var tattare och livnärde sig redan från början som nasare och hästhandlare. Familjen var svårt asocial. Själv gjorde han sig skyldig till en serie miss-handelsbrott och fylleriförseelser samt dömdes en gång för dråp. En annan, som var skogs- och jordbruksarbetare, sysslade dessutom med hembränning och spritlangning och gjorde sig senare skyldig till stölder. En lång tid parasiterade både han och familjen på en änka under omständigheter, som tydde på sol och vår. Den tredje, som tidigare undergått skyddsuppfostran, misskötte sina arbetsuppgifter och höll till hemma i en djupt förfallen familj.

Alla dessa personer var efterblivna, dessutom torftiga, flacka och ängsliga. Samtidigt var de emellertid starkt subsolida. De saknade uthållighet, var opålitliga och inställsamma, skrytsamma och tillgjorda. Alla tre visade också tecken på affektlabilitet. En svängde mellan naiv godmodighet och brutal argsinthet. Då han transporterades till arbetshemmet uppträdde våldsamma insufficienssymtom. En annan uppgavs vara egensinnig, lynnig och hätsk mot den frånskilda hustrun. Han skulle en gång i berusat tillstånd ha skjutit med pistol mot henne. Den tredje var den ovannämnde dråparen, som vid undersökningen verkade trög och flack. Olika psykopatologiska drag torde ha komplicerat bilden i dessa fall.

För personer av detta slag är tydligen försumligheterna i försörjningsplikten endast en relativt obetydlig detalj i ett allmänt parasiterande och asocialt levnadssätt. De har inte haft det minsta intresse av att betala och inte heller gjort det utan starka påtryckningar. De har inte heller kunnat göra det annat än rent sporadiskt.

2. Socialt förstelnade.

Denna typ har utförligt beskrivits i lösdrivarutredningen och tidigare av andra författare (*Laurent*,³⁹ *Kinberg*,⁴⁰ *Wulffen*⁴¹). Det mest karakteristiska

för gruppen är, att den omfattar från början välartade personer, som så småningom spårat ur socialt. Orsaken är en tillstötande psykisk sjukdom, i regel schizofreni, speciellt i form av dementia simplex. Slutresultatet blir dessa defektläpta, automatiserade, från samhället avspärrade individer, som rekryterar en så stor del av lösdrivarklientelet.

Samma utvecklingsmekanism ger under vissa omständigheter andra slutresultat. Sjukdomens framträdande varierar ju åtskilligt och behöver inte alltid ge upphov till sådana avancerade utbrända beteendetyper som bland lösdrivarna. Det finns också talrika lätta fall, vilka inte hemfaller åt en så starkt abnorm livsföring som lösdriveri men väl företer andra avvikelser och egendomligheter i beteendet. Även de kan betecknas som socialt förstelnade och stereotypiserade. Kontaktlösheten hos dessa individer medför bl. a., att de ytterst sällan är gifta och ofta inte ens har förbindelser med kvinnor. I lösdrivarundersökningen hade endast en av dem barn. De försumliga försörjarna hade emellertid alla barn. Förloppstypen socialt förstelnade kan därför antas vara ganska dåligt representerade bland dem. Uppskattningsvis fördes emellertid 7 individer till denna grupp. Av dessa var en gift, en skild och de övriga ogifta. Fem av fallen var rätt karakteristiska. De hade sedan barndomen varit snälla och välanpassade men alltid passiva och med tiden alltmer förbleknade. Alla visade intelligensdefekter. Troligen berodde detta delvis på efterblivenhet men i flera fall synes schizofrena demenstillstånd ha tillstött. En hade icke blivit läkarundersökt men beskrivningen och testningen talade för att det var frågan om en särling med kyligt och torftigt affektliv. Sannolikt var han schizoid, möjligen defektläkt schizofren. Flera av dessa personer hade åtminstone tidigare varit duktiga arbetare och relativt bofasta. Med tiden hade de fått allt oregelbundnare sysselsättningar och slöat till. Ett par hade gjort sig skyldiga till småstöld. Tillstånden hade i regel förbisetts av socialvården.

Bland dessa socialt förstelnade, stereotypa personer förekom halvt automatiserade arbetsslavar, som slitit och gnott utan att kunna tillfredsställa de extra anspråk, som ställts på dem. I andra fall har med tiden skett en tydlig social nivå-sänkning med tendens till lösdriveri och kringflackande eller kanske småsocialitet av olika slag. Förfallet har emellertid i regel inte gått så långt som för de förstelnade individer, vilka beskrevs i lösdrivarutredningen. Det har varit fråga om lättare fall.

Liksom bland lösdrivarna förekom också bland de försumliga försörjarna ett par schizofrena med akuta symtom. Den ene hade tidigare varit duktig och välartad men alltid en smula nervös och egendomlig. När han kom över 40-årsåldern blev han allt besynnerligare, misskötte arbetet och familjen och togs så småningom in på arbetshem. Den andre hade varit egendomlig och tidvis orolig i flera år och redan efter militärtjänsten förfallit till vagabondage och tillfällighetsarbeten. Båda var påtagligt sinnessjuka och utskrevs få dagar efter intagningen. Som försumliga försörjare erbjöd de föga av socialpolitiskt intresse. Det borde ha varit uppenbart för var och en, att de varit

oförmögna att försörja familj och barn. Att de hamnat på arbetshem måste i det senare fallet bedömas som ett grovt misstag (jfr s. 118). Den förste skickades till arbetshemmet enbart för att han skulle bli undersökt i samband med den pågående inventeringen av klientelet. Polistransport 25 mil genom tre landskap i sådant syfte förefaller emellertid att ha varit ett väl omständligt sätt att få en karl till läkare. Psykiater fanns i hemorten!

3. Socialt undflyende.

Bland de försumliga försörjarna förekom åtskilliga individer med en benägenhet att reagera plötsligt och med panikartade flyktreaktioner i konfliktlägen. De sökte liksom undfly ansvaret. Stundom reagerade de med inadekvata trotsattityder och ökade därigenom ibland svårigheterna ytterligare. En del vantrivdes kroniskt i tillvaron och sökte sig surrogatlösningar i form av spritmissbruk eller resignerad passivitet.

Dessa personer, som här sammanförts till en speciell typ, de socialt undflyende, kom i större utsträckning än genomsnittet av de undersökta från skötsamma och ordentliga familjer. De hade också en social grundinställning. Deras utveckling var i vissa avseenden stabilare än för en del andra typer i materialet. Visserligen förekom yrkesbyten i rätt stor utsträckning, dock mindre än för de socialt flackande, men däremot hade ingen varit lösdrivare, endast 3 agenter eller skrothandlare och endast 4 någon gång tillfällighetsarbetare. Uppskattningsvis kunde 20 fall anses tillhöra denna förloppstyp. Hos en del tillkom då även andra orsaksmekanismer, som komplicerade förloppet, t. ex. andra psykologiska faktorer, sjukdomar, speciella sociala konstellationer etc.

Flertalet var hyggligt begåvade. Till sin allmänna psykologiska typ var de oftast subvalida eller substabila. De reagerade synbarligen lätt med insufficienssymtom. Neurotiska tillstånd var därför ytterst vanliga. Deras särregna förloppskurva med dess ofta överraskande och tvära vändningar syntes sammanhånga med denna neurotiska och irrationella reaktion på de sociala svårigheterna. Rätt ofta blev utvecklingen definitivt snedvriden och missanpassningen kronisk med recidiverande kriminalitet eller spritmissbruk. 55 % hade således ådömts fylleriböter och 60 % behandlats enligt strafflagen. Trots ett markant yttre förfall behövde de inte te sig anti-sociala. De kunde ha en positiv och bejakande attityd till samhället. De gjorde ofta försök att resa sig på nytt men misslyckades lika ofta. Somliga förvandlades till ängsliga, desperata och självupptagna trotsare. I regel var de olyckliga, disharmoniska och kände sig själva både jagade och flyende. Angest, ängslan, oro och osäkerhet präglade alltså deras beteende i olika situationer och förklarade deras sociala missanpassning och fruktlösa försök att komma ifrån sina svårigheter. Deras beteende tedde sig stundom utpräglat inadekvat, ja ibland direkt huvudlöst och enfaldigt.

Då denna sociala förloppstyp förekommer ganska ofta bland missanpassade av olika slag, och en noggrann kännedom om utvecklingsförloppet kan vara

avgörande för möjligheterna att välja rätt behandling, förtjänar den här att belysas utförligt genom några konkreta fall. Då reaktionstypen framträder mycket klart just i konflikten om försörjningsplikten, skall därvid även beröras mellanhavandena med socialvården, som eljest behandlas först på s. 110 och 113.

19. En av de undersökta, en 25-årig man, kom från ett ordentligt hem. I skolan gick han i s. k. svagklass och fick sluta enligt § 48 i folkskolestadgan. Han beskrevs som en av de sämsta i klassen. Trots sitt normala intellekt hade han många underbetyg. Han var också bråkig och opålitlig. Efter skolans slut blev han byggnadsarbetare och hade under många år långvariga anställningar på olika håll. På ett par ställen stannade han fyra år i sträck. I 19-årsåldern gjorde han sig skyldig till snatteri och fick 3 månaders straffarbete villkorlig dom. En äldre bror hade redan tidigare fått böta för tjuvnadsbrott och sedan dömts ytterligare flera gånger för stöld. Han beskrivs som en professionell inbrottstjuv, en känslökall och cynisk vaneförbrytare. Nyligen har han återigen figurerat i tidningspressen som »storförbrytare». För expl:s utveckling har brodern synbarligen spelat en betydande roll.

Under militärtjänsten beskrevs expl. som opålitlig. Han försökte fuska ifrån sig och vägrade vid ett par tillfällen att lyda order. Han förflyttades ett par gånger under beredskapstiden, då man inte kunde ha honom på grund av hans uppträdande och opålitlighet. Två gånger dömdes han till vaktarrest, en gång för försummelse och oförstånd i tjänsten, en gång för förolämpningar mot överordnad krigsman. Åtminstone en av hans arbetsgivare säger sig också ha varit missnöjd med honom: han var en ganska sekunda arbetskraft, slö och slängig. Kamraterna arbetade inte gärna tillsammans med honom, emedan han ofta ville »maska» och ej arbetade för fullt. Detta förklarades av arbetsgivaren med expl:s sjukdom, som tvingade honom att då och då hålla sig hemma några dagar och hindrade honom att ta i för fullt. Troligen avsågs härmed magkatarr, för vilket expl. behandlats flera gånger. På en arbetsplats blev expl. för en bagatell ovän med basen och slutade efter en 4-årig anställning.

Till 23-årsåldern bodde expl. i föräldrahemmet. Han fick då barn med en kvinna och gifte sig, emedan han »tyckte synd om henne». De fick två barn tillsammans. Han kunde aldrig komma överens med hustrun. »Hon var omöjlig. Det kvittade vad man gjorde, för inte var det till lags.» Hon var guatig och grälade om allt möjligt, trots att ekonomin var bra och ingenting fattades. Hon ville inte skiljas, men han stod inte ut till slut. »Det var inget annat att göra än att gå.» Enligt hemskillnadsutslag den 15 mars 1945 dömdes han att betala 150 kronor i månaden till hustrun och de tre barnen. Då han inte betalade, begärdes införsel den 21 april. Han hade då en lön på 80 kronor i veckan. Det första införselbeloppet drogs den 26 april och uppgick till 80 kronor i månaden. Då han fick sina pengar med 80 kronor avdraget, skall han ha yttrat: »Detta är min själ det sista hon skall ha.» Till hustrun skall han ha sagt: »Du skall inte ha ett öre av mig.» Dessa 80 kronor är också de enda pengar hustrun fått hittills.

Expl. sade omedelbart upp sig från platsen. Sedan dess har han inte haft något fast arbete, endast tidvis tillfälliga sysselsättningar. Den 21 maj började han tillsammans med brodern en serie inbrott på olika håll i mellansverige.

Under tiden fortskred barnavårdsnämndens åtgärder. Att expl. gjort sig skyldig till stöldar var ännu inte bekant. Den 1 juli beslöts arbetsföreläggande. Den 30 juli kom ett nytt införselbeslut på 130 kronor i månaden. Expl. hade då tillfälligtvis fabriksarbete men stannade endast några dygn. Den 31 oktober intogs han så på arbetshem. Där stannade han till den 30 december. Efter utskrivningen fortsatte han sitt asociala liv ända till den 13 april 1946, då han

åkte fast. Sammanlagt hade då förekommit ett 40-tal inbrottsstöldar och bilstöldar. Brodern beskrevs som ledare för denna s. k. tjuvliga. Den 10 juni dömdes expl. till 1 år 4 månader straffarbete. I skilsmässoutslag den 25 september 1946 dömdes han att betala 110 kronor i månaden för barnen. Dessförinnan hade han även fått ett barn utom äktenskapet, för vilket han dömdes att betala 25 kronor i månaden.

Under vistelsen på arbetshemmet var expl. nedstämd. Personalen tyckte synd om honom. Han kände sig hjälplös, modlös och ängslig. Intellectuellt var han normalt utrustad (intelligensålder enligt Wählén = vuxen ålder). Han verkade passiv och oföretagsam. Han var mycket ordentlig och noggrann, snarast petig och pedantisk. Han var mycket angelägen om att möblerna skulle stå ordentligt och sakerna ligga minutiöst rätt. Han var också påtagligt hämmad, rädd att släppa sig lös. Han fann hela sin situation förtvivlad, tyckte han satt precis som i en rävsax. I viss mån var han också egocentrisk och självupptagen utan värme för sina medmänniskor.

Vid rannsakingen inhämtades ett yttrande av en rättspsykiater, som förtjänar att här citeras. Expl. beskrevs i utlåtandet som stillsam och försynt. Han verkade vek och känslig men karaktärssvag. Intelligenskvot enligt CVB = 99. Under observationstiden var han olustig och missmodig och kunde inte se någon utväg ur sina bekymmer. På avdelningen var han stillsam, vänlig, flitig och ordentlig. Hans kropps-konstitution beskrevs som klen. Han kunde inte användas till tyngre arbete. Under fängelsevistelsen var han skötsam men håglös och obetsam. Han hade svårt att samla sina tankar. Liksom tidigare i skolan betecknades han som obegåvad.

Det framhölls, att expl. var en person, som vid minsta motgång förlorade modet och trodde, att det inte lönade sig att ens försöka reda upp situationen. Han hade helt kapitulerat inför sina överväldigande försörjningsplikter gentemot familjen, funnit det inte tjäna något till att arbeta och sedan inte kunnat stå emot frestelserna, när han kommit i dåligt sällskap.

Kliniskt dominerade tydligen hos expl. subvalida symtom. Som asteniker hade han en benägenhet för desperata och överilade handlingar. Han tappade sugen vid motgångar och hade svårt att klara komplicerade situationer. Han drabbades av en slags tankestupor och kunde inte lugnt överväga situationen och de lämpliga utvägarna att bemästra denna. Av anamnesen framgick också, att han vid olika tillfällen råkat i konflikt med människor och då bara desperat gått sin väg. En sådan konflikt gällde en gång en arbetsförman, en annan gång hustrun, som han inte stod ut med. Asteniker har ofta svårt att anpassa sig till andra människor, och äktenskapliga konflikter är inte alls ovanliga. Det uppstod ett neurotiskt insufficiencstillstånd hos honom, vilket bl. a. tog sig uttryck i nedsatt prestationsförmåga, nedstämdhet, oföretagsamhet och ökad retbarhet. Möjligen kunde detta förklara både hans dåliga skolprestationer och besvärliga uppträdande i skolan, liksom hans sekunda kvalitet som arbetare och dåliga kamratskap. Subvalida är ofta vid insufficiencstillstånd retliga, otåliga, sårbara och kan reagera med tunna, kraftlösa vredesutbrott. Hans omvitnade opålitlighet både i skolan, arbetet och i militärtjänsten kan också ha varit uttryck för sådana asteniska flyktt försök hos en insufficient subvalid. Sedan han i ett sådant tillstånd av irritation och desperation skilt sig från hustrun, ledde införseln till en radikal nedskärning av hans inkomst. Han visste i all hast inte, hur han skulle klara sig, tyckte det var orättvist, eftersom hustrun enligt hans åsikt var skuld till skilsmässan och reagerade, som asteniker ibland gör, på ett osmidigt och oöverlagt sätt, slutade platsen full av ovilja mot hustrun, gav sig till att stjäla, hamnade på arbetshem och så småningom i fängelse. Sambandet mellan införseln och den senare sociala utvecklingen är ju påtaglig. Expl:s benägenhet för flyktreaktioner tog sig här uttryck i en inkonsekvent och desperat trotsattityd. Hans föregående snatterier

vittnar om att han hade en nedsatt motståndskraft mot kriminella beteenden i farliga situationer. Att han kunde sköta sig, framgick emellertid av att han haft långvariga anställningar under närmare 10 år, veterligen utan att gå arbetslös någon längre tid, och av det faktum, att han efter den villkorliga domen skötte sig utan anmärkning i 6 år.

Den närmare genesen för denna asteni har inte kunnat utrönas på grund av bristen på detaljerade upplysningar om expl:s barndoms miljö och omöjligheten att förete en djupare penetration av fallet på den korta undersökningsstunden.

Vissa episoder i anamnesen kunde möjligen tyda på en subsolid läggning. Varken undersökningen på arbetshemmet eller vid rannsakingen gav emellertid belägg härför. Opålitligheten, maskningen, stölderna o. s. v. kunde lika väl förklaras som reaktioner hos en asteniker. Den välanpassade subvalide är ordentlig, noggrann och arbetsam. Den insufficiente försöker men kan inte, uppehåller sig vid detaljer i det oändliga, försummar därför andra viktiga uppgifter och överväldigas av arbetsbördan, som han inte längre kan behärska. Det hela »glider i sär» för honom, som en del uttrycker det, och han försöker då rädda sig genom att smita ifrån alltsammans eller genom att finna på någon lämplig förklaring. Omgivningen hade ibland funnit expl:s beteende vara så uppenbart bakvänt, att de betraktat honom som obegåvad och enfaldig. Sannolikt hade expl. i dessa situationer känt sig höggradigt hjälplös och bortkommen. Detta förklarade hans nedsatta motståndskraft mot den aktive brodern, som drog honom med ut på stöldturnéerna. Alla som iakttagit honom underströk hans ringa motståndskraft. Rättspsykiatern påpekade nödvändigheten att gå fram »med något större mjukhet och hänsynstagande än som förut synes ha varit fallet, då man eljest riskerade, att han på nytt kastar yxan i sjön och förfaller till kriminalitet». Under strafftiden var expl. angelägen om att få ett så välavlönat arbete som möjligt för att kunna betala till familjen i fortsättningen. Han hade alltså då helt släppt sin trotsiga attityd mot försörjningsplikten.

Detta fall är ett skolexempel på riskerna i den behandling, som en slentrianmässig tillämpning av barnvårdslagens 72 § medför. Denne tidigare ingalunda grovt missanpassade person, gick efter beslutet om införsel praktiskt taget jämt utan arbete och gjorde sig skyldig till en rad svåra förseelser. Hustrun fick inte nämnvärt med pengar genom dessa åtgärder. Förmodligen hade ett insiktsfullare uppträdande från socialvårdsmyndigheternas sida med hänsynstagande till denne astenikers anpassningssvårigheter kunnat förebygga den asociala utvecklingen. Sannolikt hade också inbetalningarna under sådana förhållanden med tiden kommit att fullgöras bättre än vad som nu blivit fallet. Prognosen är för närvarande ytterst osäker. Fortsatt ovarsamhet från samhällets sida kan medföra totalt socialt förfall och kronisk brottslighet.

Fallet illustrerar också rätt väl den socialpsykologiska förloppstyp, som här rubricerats som socialt undflyende. Flera andra utpräglade typfall förekom i materialet.

20. En 42-årig f. d. byggnadsarbetare kom också från en hygglig och skötsam familj. I skolan klarade han sig bättre än de flesta. I 16-årsåldern flyttade han hemifrån och tog plats som byggnadsarbetare. Han stannade länge på sina olika platser. I 25-årsåldern fick han plats hos en byggnadsfirma. Det var mest säsongarbeten. Tidvis var han permitterad på grund av arbetsbrist. Han tog då tillfällighetsarbeten. Han ansågs vara en duktig och bra arbetare. Själv uppgav han också, att han varit ordentlig och noggrann.

Ända sedan 17—18-årsåldern skulle expl. tidvis ha använt sprit. Han hade haft någon enstaka fylleriförseelse. Han var inte beroende av spriten, men »enda sättet att ha roligt, när man blivit äldre, var att dricka tillsammans med kamraterna».

När han var 27 år gammal, fick han ett barn utom äktenskapet. Kvinnan uppgavs ha varit lösaktig och skulle enligt barnavårdsnämnden ha haft ytterligare tre barn utom äktenskapet. Enligt uppgift från pastorsämbetet skulle expl. ha ytterligare ett eller två barn utom äktenskapet, men exakta uppgifter därom har inte kunnat erhållas. Arbetsgivaren uppgav också, att expl. skulle ha varit »svår på fruntimmer». För det förstnämnda barnet dömdes expl. att betala 20 kronor i månaden. Införsel beviljades. Samtidigt resterade han på skatten efter arbetslöshetsperioderna. Han fick därför endast behålla 45 kronor i veckan själv. Därav gick 20 kronor till mat. Hyran uppgick till 80 kronor i månaden. Det gick inte att klara sig på det, ansåg expl.

1934 söp expl. sig vid ett tillfälle full, ställde till bråk och slutade därefter anställningen. Sedermera hade han mycket skiftande arbeten som grovarbetare, stenarbetare, byggnadsarbetare m. m. Längsta anställningstiden var 8 månader. Så fort det beviljats införsel flyttade han, ty annars räckte inte pengarna till livets uppehälle. Långa tider gick han utan arbete. Ibland fick man ut småsummor, innan han hann sluta. Under årens lopp hade han dock endast betalat 250 kronor. Själv påstod han, att han skulle ha betalt mera, om man dragit mindre på lönen. Han skulle också gärna ha velat skicka pengar, när han haft bättre inkomster, men då hade man ju fått adressen och genast kunnat börja med införsel igen. Han förklarade utvecklingen med att han kom efter med inbetalningarna redan från början på grund av permitteringar och skatter. Sedan kunde han inte göra annat än försöka hålla sig undan. Ursprungligen kunde möjligen tvivel på faderskapet ha bidragit till hans betalningsvägran. Det spelade i varje fall numera ingen roll för hans argumentering.

De sista åren hade han formligen känt sig som »jagad». Han hade aldrig själv varit i kontakt med den barnavårdsnämnd, som 1943 övertog ärendet, sedan barnets mor flyttat dit. Man började då genast hemsöka honom. Tidigare hade det aldrig varit tal om arbetshem, uppgav han. Fjärdingsmannen hade visserligen varit och frågat efter honom men aldrig fått tag på honom. 1946 fick han så ett arbetsföreläggande. Han var då fabriksarbetare med 450 kronor i månaden. Han medgav, att han nog orkat att betala, men han hade inte vågat. Då skulle man ha tagit allt, och han skulle bara ha fått behålla 45 kronor i veckan som vanligt. Nu tyckte han inte, att det längre var någon idé att hålla sig undan utan reste omedelbart själv till arbetshemmet. Han tänkte försöka sköta skulderna, när han kom ut, så att han fick ro och kunde bli som en människa igen. Han skulle sätta in pengar på postsparbanken och själv skicka underhållsbidrag. De gamla skulderna trodde han inte man kunde ta ut genom införsel.

Vid undersökningen befanns expl. vara kroppsligt frisk, fränsett en del besvär av ett nyopererat ljumskbräck. Han var positiv, öppen och tillmötesgående men verkade samtidigt beklämd, vemodig, resignerad och sorgsen över situationen. Han ville inte fara hem. Föräldrarna visste ingenting, och det skulle vara förnedrande att komma hem på detta sätt. Han tyckte själv, att han handlat desperat och korttänkt. Han hade gått i ständig rädsla för papper och införsel. Så fort han sett en polis på arbetsplatsen, hade han råkat i panik. Nu filosoferade han stilla över sina svårigheter, tyckte samhället hade varit vrängt men gav sig själv skulden. Trots hans vänlighet var kontakten med honom dålig och rätt intellektuell. Det var en undflyende, passiv karl, energilös och kraftlös. Intellektuellt intog han en rätt realistisk attityd till situationen, men han var inte någon handlingsmänniska. Intelligensåldern enligt Point scale över 17 år. Rorschachtestet talade för starkt nedsatt prestationsförmåga, hämmad av en djupgående

förstämning. Han var utan energi och kraft, olycklig, tafatt och mycket ensam. Han var också starkt självupptagen och präglades framför allt av ängslig irritabilitet.

De dominerande dragen hos denne man förefaller alltså att ha varit insufficienssymtom på substabil och subvalid bas. Det substabila förstämningstillståndet komplicerades med påtagliga subvalida insufficiensreaktioner. Tillståndets utveckling har icke heller i detta fall kunnat klarläggas närmare. Hans ängsliga irritabilitet och desperata flyktreaktioner kan emellertid betraktas som symtom på detta insufficiensstillstånd. Möjligen kunde även fylleribråket på fabriken 1934, då han drog kniv, förklaras som en olustbetonad spritreaktion hos en irriterad och desperat subvalid. Denna person, som tidigare varit en tämligen hygglig och skötsam karl med långvariga anställningar, förvandlades genom skatteindrivningar och underhållsbidrag till ett »jagat djur». Inför de ekonomiska påfrestningarna kände han sig hjälplös, blev desperat och flydde. När skulden sedan började accumuleras, fick han allt svårare att göra rätt för sig, och slutligen försökte han endast att till varje pris hålla sig undan. På det viset fortsatte det i tio år. Någon personlig kontakt med honom fick barnavårdsnämnden aldrig. Anledningen till att det helt plötsligt kom ett arbetsföreläggande efter tio år var väl närmast ombyte av barnavårdsnämnd och således ett gott exempel på godtyckligheten i administrativa frihetsberövanden. När den ackumulerade skulden ordnats upp efter vistelsen på arbetshemmet, har expl. också mycket riktigt fullgjort sina inbetalningar ordentligt genom införsel på 60 kronor i månaden. Han har t. o. m. hälsat på barnet och dess mor. (Jfr s. 130.)

Även detta fall visar således hur en person reagerat inadekvat och på ett i längden meningslöst sätt på övermäktiga ekonomiska anspråk. Han hade inte kunnat se någon annan utväg än att fly. Förmodligen kände han det snarast som en lättnad, när socialvården efter åratals äntligen gjorde slag i saken och tvingade in honom på anstalt. Sedan situationen klarats upp på ett förnuftigt sätt med regelbundna och inte allt för betungande inbetalningar, blev han återigen en social och lojal samhällsmedlem.

21. I ett tredje fall var utvecklingsförloppet något mera komplicerat. Det gällde en 29-årig expressarbetare, som vuxit upp i ett ordentligt hem. När han var 10 år skilde föräldrarna sig. Modern gifte sedan om sig. Detta var rätt påkostande för expl., men både modern och styvfadern var hyggliga. Förut hade han endast gått i skola varannan dag. När han bytte skola, fick han gå om en klass. Han hade sedan underbetyg i åtskilliga ämnen och fick sluta enligt § 48 i folkskolestadgan.

Expl. hade sedan i flera år långvariga anställningar som springpojke. Där-efter var han ett år lagerarbetare. Där var han barnslig och lekfull, hette det, gjorde sig skyldig till några relativt oskyldiga pojkstreck och blev uppsagd. Kort därpå blev han utkallad i militärtjänst. Efter några månaders tjänstgöring befriades han från värnplikt i fredstid. I 21-årsåldern fick han en villkorlig dom för stöld och senare har han dömts ytterligare 2 gånger till straffarbete för stöld och förskingningar. Han missbrukade också sprit, fick böta för fylleri och blev av med motboken. Hela tiden bodde han hemma, efter styvfaderns död ensam med modern. Vid 24-årsåldern hade han börjat vid en cykelexpress. Ett par år hade han plats, men efter 27-årsåldern arbetade han mest på egen hand. Modern brukade sköta telefonen, medan han var ute på uppdrag. Tidvis hade han dock anställning. I 28-årsåldern blev han exempelvis uppsagd som lagerarbetare på grund av slöhet och likgiltighet. Långa tider var han tydligen arbetslös. Modern klagade över att all hans inkomst gick till nöjen och uteliv. Han

var kanske inte direkt begiven på sprit, sade hon, men han hade dåligt ölsinne. Långa tider betalade han ingenting alls hemma. Modern fick till slut säga åt honom att äta på annat håll. Troligen hade han på senare år arbetat högst växlande och oregelbundet. Hans egna uppgifter varierade. Vid ett tillfälle uppgav han sig ha varit expressarbetare i 2 år, vid ett annat tillfälle i 7 år.

I mars 1945 fick expl. ett barn utom äktenskapet. I ett frivilligt avtal bestämdes att han skulle betala 20 kronor i månaden. I början betalade han, men i oktober 1945 begärde han att få blodprov. Barnets mor sade sig vara villig att gå ed på att expl. var far till barnet. Han krävdes då upprepade gånger av barnavårdsnämnden men svarade varje gång med att begära blodprov. Vid flera tillfällen företogs polisutredningar, och i januari 1946 kom det första arbetsföreläggandet. I fortsättningen lovade han flera gånger att betala. Han ursäktade sig per brev med att det var dåligt med arbete. Slutligen trodde barnavårdsmannen inte längre på hans löften, utan han fick ett nytt arbetsföreläggande och fördes i augusti 1946 till arbetshemmet.

På hemmet var han enligt direktören grinig, besvärlig och tjatig. På barnavårdsnämnden uppgav man sig vara trött på honom för det myckna trassel han ställt till. I fängelset skulle han dock tidigare ha uppfört sig bra och venkat beskedlig och välanpassad.

Vid undersökningen visade det sig vara fråga om en påfallande liten, bräcklig och klen karl med svag muskulatur. Han var olustbetonad, känslig och ömtålig. Han hade tårar i ögonen och såg beklämd och bekymrad ut. Han tyckte han var förföljd men förstod nu, att det varit bättre, att han inte opponerat sig, så hade han inte råkat så illa ut. »Men jag ville bara ha fakta och bevis.» Han var påtagligt rättshaverisk med en tunn, vanmäktig opposition, höll fortfarande på sin mening men gav i sak efter ödmjukt och kröp till korset bara för att komma därifrån. Han brydde sig inte längre om att yrka på blodprov. Han ansåg sig motad och orättvist behandlad både av direktören för arbetshemmet och barnavårdsnämnden. Vid ett tillfälle rymde han från hemmet på ett påfallande tafatt sätt. Man tog honom redan på landsvägen inte långt från hemmet, där han stod vid dikeskanten och såg bortkommen ut. Han uppgav, att han ville hem för att skaffa borgen, sedan han nekats permission.

Om sig själv uppgav expl., att han alltid varit nervös och känslig. Han var noggrann, småpetig, pedantisk och ordningssam. Ibland kunde han ilska till och brusa upp, men det brukade lika fort bli bra igen. Efteråt skämdes han för att han tappat koncepterna. Han hade alltid varit envis. När han tyckte sig ha rätt, släppte han aldrig taget. Han tog då varken hänsyn till sig själv eller andra.

Vid testning enligt Rorschach framkom, att han hade en benägenhet för paranoidea idéer. Han visade också pessimism och hopplöshet. Han var orolig, missnöjd, retlig och småkitslig men försiktig och ängslig. Intellectuellt var han någorlunda väl utrustad. (Intelligenskvot enligt CVB = 101.)

I detta fall hade förelegat betydande miljösvårigheter under uppväxtåren, som förmodligen spelat en viss roll för uppkomsten av det nuvarande tillståndet. Vid undersökningen framträdde särskilt subvalida drag, som speciellt tog sig uttryck i försiktighet, småpetighet, ängslan och tunna, kraftlösa affektutbrott. Härtill kom en dragning till rättshaveri, envis istadighet, stelhet och affektiv kyla som närmast skulle kunna klassificeras som superstabilitet i enlighet med *Sjöbring*. Liksom ett av de föregående fallen hade han svårt för sig i skolan trots ett hyggligt intellekt. Det kunde möjligen ha berott på den oregelbundna skolgången i början och hans dåliga underbyggnad: det blev inte lätt för denne asteniker att hänga med, när han kom under mera ordnade förhållanden i den högre klassen. Han hade för mycket att hämta igen och kunde inte organisera arbetet ordentligt. Orsaken till hans misskötsel i arbetet och oförmåga att klara

militärtjänsten är för ofullständigt känd för att kunna närmare analyseras, men kan ju sammanhånga med hans allmänna fysiska och psykiska bräcklighet. Den begynnande asocialiteten med stölder och fylleriförselser inträffade samtidigt med att han började cykelexpressen. Han hade synbarligen mycket svårt att klara sig på egen hand, och dessa påfrestningar stimulerade honom inte till ökade ansträngningar. Han kunde som så många andra subvalida inte ordna det praktiskt och ändamålsenligt för sig, i stället gav han tappt, började småsupa och höll sig undan arbetet. Han uppgav själv, att han ofta brukade sitta på kaféer med kamraterna och planera, hur han skulle ordna sin firma. Sannolikt kom han så småningom i kontakt med kriminella element och hade då ingen motståndskraft.

När barnet kom, accepterade expl. först faderskapet. På grund av den allmänna misären fick han emellertid svårt att betala, och då växlade han in på ett annat spår. Han vägrade att betala, och denna attityd intog han in absurdum för att ge tappt först på arbetshemmet, då han ängslig och förskrämd gick med på vad som helst för att komma därifrån.

Det som i främsta rummet komplicerade de asteniska flyktreaktionerna var i detta fall superstabiliteten. Det var ju i själva verket hans konsekventa envishet, som fört honom till arbetshem. I detta avseende utgjorde fallet ett gränfall mellan de socialt undflyende och socialt konfliktenägna, som skall beskrivas längre fram. Ett insiktsfullare uppträdande från socialvårdens sida även i detta fall hade kanske kunnat leda till ett bättre resultat. I själva verket skulle expl. själv ha behövt stöd från socialvården för att kunna ordna upp sina förhållanden.

22. En fjärde person bland de socialt undflyende var en 29-årig arbetare. Detta fall företedde dock vissa avvikande drag. Expl. skulle ha kommit från ett mycket gott hem, där det emellertid vankats åtskilligt med aga. I skolan hade han svårt att följa med. Begåvningen ansågs ligga under medelmåttan. Han var trög, slapp och inbunden, osjälvständig och lättpåverkbar. Han var ofta föremål för kamraternas gyckel.

Efter skolans slut blev han springpojke och bodde då alltjämt hemma. Sedan gick han i yrkesskola. Vid 19 års ålder blev han först byggnadsarbetare och därefter lagerarbetare. Samma år gjorde han en flicka gravid och gifte sig med henne. Hustrun var häftig av sig. Föräldrarna hade varnat honom i förväg, men han trodde trots allt att det skulle gå. Hon var också snäll, så länge de bodde kvar hos hans föräldrar. Han var då arbetslös.

Vid 20 års ålder åtalades han för förskingring. Han hade efter fadern haft hand om en föreningskassa men gjort av med 100 kronor. Han fick villkorlig dom. Vid 22 års ålder kom han till ett lager, sedan blev han sjukskriven respektive permitterad ett slag men var därefter över tre år anställd som lagerarbetare vid ett större företag. Under tiden kom han ut i militärtjänst efter att först ha varit frikallad på grund av synnedläggning och plattfotet. Under inkallelsetiden gick äktenskapet isär. Hustrun klagade över ekonomin och sade att han var otrogen. Själv uppgav han sig alltid ha varit blyg för flickor. Han hade endast vågat ha sexuell förbindelse med hustrun.

När expl. var 26 år gammal, blev det hemskillnad. Han dömdes att betala 25 kronor i månaden för vardera av de tre barnen. Genom införsel betalade han några hundra kronor. Vid två tillfällen lämnade han emellertid sitt arbete omedelbart efter att införsel beviljats. Sedan skaffade han sig ett mycket lågt avlönat budarbete, enligt barnavårdsnämnden för att slippa införsel. Själv påstod han sig ha bytt arbete på grund av vantrivsel och för att få bättre betalt. Tidigare hade han trivts bra som lagerarbetare, men efter skilsmässan hade han inte längre något intresse för den sortens arbete.

I april 1945 (expl. var då 27 år gammal) beslöt barnavårdsnämnden om arbetsföreläggande. Föräldrarna ordnade så, att han fick ett lån med föräldrarna som borgen. Han betalade då 1 000 kronor. Han var sedan en tid arbetslös på grund av konflikt. På sommaren hade han kortvariga anställningar. Ett par månader var han sjukskriven för gulsot. Trots flera påstötningar förekom ingen inbetalning. I december 1945 begärdes därför handräckning för hans införande till arbetshem. Då han befanns ha arbete, försökte man i stället på nytt med införsel, men då tycks han genast ha slutat arbetet. Han kallades också till nämnden men infann sig aldrig. Därefter fick han ett nytt arbete men avskedades inom kort, emedan han uteblev från arbetet, då han »behagade», och för övrigt sysslade med »ovidkommande ting». Han hade sedan flera andra tillfälliga anställningar. Hela tiden bodde han hos föräldrarna. I april 1946 gjorde han sig skyldig till stöld och fick 3 månaders straffarbete villkorlig dom. I augusti 1946 intogs han slutligen på arbetshem.

Vid undersökningen befanns expl. vara kroppsligt frisk, frånsett ärr efter skador på händerna. Han gjorde ett egendomligt veligt och fjantigt intryck. Han var en smula slängig och nonchalant, något misstänksam och aggressiv, flack och passiv. På anstaltspersonalen verkade han svårmodig, underlig och inbunden. Ibland stod han och bara tittade. Modern var rädd för att han skulle göra sig något illa på anstalten. Han hade alltid haft otur och känt sig jagad jämt, sade hon. Själv uppgav han sig ha svårt för att få kontakt med folk. Efter att ha gråtit de första dagarna på anstalten blev han så småningom lugnare men var ännu vid undersökningen alltjämt påtagligt nedstämd. Han verkade framför allt att vara en osjälvständig vindflöjel, som vem som helst kunde hunsas med, starkt bunden vid föräldrarna, ytterst osäker och ängslig, samtidigt beskedlig, slapp och oföretagsam.

Psykologiskt är fallet oklart. Förmodligen var expl. substabil med benägenhet för förstämningstillstånd, som bl. a. framträdde vid intagningen på arbetshemmet i form av en påtaglig reaktiv depression. Samtidigt torde han i någon mån vara subvalid, försiktig och ängslig. Hans påtagliga slapphet, slängighet, velighet och barnsligt enfaldiga, nästan fäniga uppträdande, tydde emellertid på någon komplikation. Nämnvärt efterbliven var han inte (intelligenskvot enligt CVB-skalan = 94). Möjligen kunde det ha varit fråga om ett hypofrent tillstånd i enlighet med Lunda-skolans teorier. Några objektiva symtom härpå kunde dock icke konstateras. Framförallt hade han tydligen varit starkt kuschad redan i barndomen och blivit svårt neurotisk. Skolsvårigheterna och kamraternas gyckel torde ha sammanhängt med hans asteniska arbetsprestationer och oförmåga att anpassa sig i besvärliga situationer. Han uppträdde som en slags clown. Alltjämt gjorde han i vissa situationer ett löjligt, manierat intryck.

Expl. hade aldrig varit självständig. Föräldrarna hade ordnat allting för honom och tydligen också haft för stora anspråk på honom. Fadern hade ambitionen att se honom som sin efterträdare som föreningskassör, men det slutade med förskingring. De ökade ekonomiska påfrestningarna i samband med införseln drog han sig undan. Han kunde inte bemästra svårigheterna och reagerade då med pankreaktioner, flykt. Indrivningen var hänsynslöst sträng, tyckte han. Han fick betala 100 kronor i månaden och större delen av ackordsöverskottet. Han fick endast behålla 45 kronor i veckan för sig själv. En längre tid fick han leva på svältgränsen. När arbetsföreläggandet kom, var det föräldrarna, som fick klara upp situationen för honom, ordna med lån och t. o. m. vandra upp med pengarna till barnavårdsnämnden. När han kom in på arbetshemmet, var modern karakteristiskt nog framme och ängslades för sin gosse. Han kunde göra sig något illa, han hade varit »jagad» jämt.

Utän tvivel hade det varit en övermäktig börda för denne man att försörja hustru och barn. Han hade med nöd och näppe kunnat klara sig själv. Även då hade föräldrarna måst hålla honom under armarna. Anmärkningsvärt är hur han vid besvärliga situationer och vid ökade krav reagerat asocialt. Även när han hösten 1945 pressades med införsel och arbetsföreläggande, flyttade han ideligen och stal också. Efter utskrivningen från arbetshemmet uppges han dock ännu inte ha gjort sig skyldig till nya förseelser, trots att han pressats hårt ekonomiskt.

Liksom i de tre föregående fallen framstår socialvårdens behandling av expl. som föga ändamålsenlig. Varje förnyat krav kom denne man att tappa modet än mer i stället för att stimulera honom att göra rätt för sig och nedsatte således hans förmåga att försörja sig. Han skulle i stället ha behövt stöd från socialvården i att organisera sitt arbete och sin livsföring på rätt sätt. Det är tänkbart, att han då i sinom tid kunnat göra rätt för sig gentemot hustru och barn. Långa tider hade han dock haft ordnat arbete och veterligen inte heller misskött sig.

I dessa fyra fall dominerades det socialpsykologiska förloppet varje gång av panikartade flyktreaktioner vid sociala påfrestningar. Samtliga hade varit neurotiserade. Det hade utvecklats insufficiensstillstånd hos företrädesvis subvalida eller substabila personer. Ibland hade även förekommit andra psykiska säregenheter.

Denna sociala flyktreaktion framträder mycket tydligt hos sådana höggradigt avvikande och insufficianta personer. Liknande socialpsykologiska förlopp förekommer nu hos en lång rad andra försumliga försörjare. Att förloppen stundom tar sig mindre utpräglade former beror på mera normalpsykologiska förhållanden eller på komplikationer med andra socialpsykologiska mekanismer. Fyra av de undersökta, vilka varken företedde extrema individualpsykologiska avvikelser eller grövre psykopatologiska symtom, visade dock antydning till reaktioner av detta slag. I tre av fallen bidrog tvivel på faderskapet till motviljan att betala. De tyckte det var orättvist, och när de kommit in på arbetshem, hade de reagerat med subvalid ängslighet och försiktighet eller substabila förstämningstillstånd. Möjligen förekom i ena fallet också en viss rättshaverisk läggning.

Hos ett par av de undersökta förekom utom denna neurotiska flyktbenägenhet debila drag. Båda var tämligen flacka och beskedliga men hade haft sociala svårigheter med växlande sysselsättningar och reagerat planlöst och undflyende, när försörjningsbördan ökat genom att de fick barn. Båda var utpräglade ordningsmänniskor, petnoga och prudentliga. De hade aldrig kunnat fuska i arbetet, allting hade måst vara rent och stå på sin plats. Lättare spritmissbruk tycks också ha förekommit. Den ene gjorde vissa tafatta försök att betala. I detta fall betvivlades faderskapet, och målet gick till hovrätten. Den andre betalade också då och då, när han tvingades därtill men var negativ mot den frånskilda hustrun, besviken över skilsmässan, längtansfull efter barnen och sårad av att hustrun nu gift sig med en annan. Vid skilsmässan reagerade han till en början mycket starkt. »Sen gick jag i tre

månader och leddes, höll på att bli tokig, sov inte, steg upp och gick på nätterna.»

I ytterligare ett tiotal fall synes likartade socialpsykologiska mekanismer ha spelat in. Som bland allt asocialt klientel förekom även alkoholism i en del fall. Flera var numera förfallna alkoholister. Sådana fall överensstämde rätt väl med de socialt undflyende i lösdrivarutredningen, trots att ingen av dem behandlats enligt lösdrivarlagen. Som alkoholister var de plågade och ångerfulla. De vantrivdes och försökte ibland börja ett nytt liv. Flertalet hade förr varit socialt skötsamma, arbetsamma och dugliga. Nu hade de inte längre några sociala ambitioner.

Hos de avancerat sociala eller svårt förfallna bland de socialt undflyende förekom i regel utom alkoholskador även andra faktorer än de som här omnämnts som karakteristiska för förloppstypen, exempelvis hjärnsjukdomar, schizoida eller hysteroida drag etc.

Påfallande är dessa socialt undflyendes benägenhet för oöverlagda och närmast enfaldiga beteenden. De är nästan predestinerade att ideligen råka i socialt farliga situationer.

4. Socialt flackande.

Den socialpsykologiska typ, som här benämnes socialt flackande, var den största gruppen bland de försumliga försörjarna. Till den har förts 28 fall, över $\frac{1}{3}$ av de undersökta. Dessutom förekom liknande socialpsykologiska faktorer också bland åtskilliga försumliga försörjare, vilka förts under annan rubrik.

Alltefter de sociala omständigheterna och klienteletts psykiska struktur kunde olika grader av socialt flackande urskiljas. I 8 fall var det fråga om relativt normala personer. De skilde sig från de övriga genom sin betydligt bättre sociala anpassning. De var mindre utpräglat flackande än de andra, men en antydning till samma socialpsykologiska förlopp kunde ändå skönjas. De kunde betecknas som gränsfall.

De flesta av dessa hade kommit från hyggliga men kanske fattiga familjer. Det hade gått någorlunda för dem i skolan. Sedan blev de diversearbetare eller grovarbetare av olika slag. Ett par bytte sedan yrken och anställningar då och då men icke desto mindre var yrkesutvecklingen något mera stabil än för de andra socialt flackande. Fem av de undersökta hade haft mindre än fem yrken, ingen mer än tio. Två hade t. o. m. endast haft ett eller två yrken, vilket eljest inte var fallet inom denna grupp. Ingen hade varit lösdrivare, tillfällighetsarbetare eller försäljare. Socialt var de tämligen skötsamma. Arbetsförmågan var god. Flera beskrevs både som effektiva och energiska, andra som visserligen ombytliga, hållningslösa och föga uthålliga, men ingen som direkt sekunda arbetskraft. Däremot hade fem gjort sig skyldiga till kriminalitet och likaledes fem fått böta för fylleri. Ätminstone fyra kunde betecknas som svåra spritmissbrukare.

Psykologiskt tedde sig dessa individer tämligen normala. Det mest karak-

teristiska tycktes vara en flack, passiv, eftergiven attityd i olika situationer. Flera var dock lätt subsolida, smått snobbiga, skrytsamma och självupptagna, ombytliga och föga uthålliga.

Även hos dessa individer förekom alltså en del psykologiskt avvikande drag. Helt normalpsykologiska fall kan rimligtvis inte väntas bland detta klientel. Det är ju endast undantagsfallen, som kommer in på arbetshem. Man kan väl tänka sig, att de socialpsykologiska mekanismer, vilka här redovisas, förekommer antydde även hos andra människor med ansatser att smita ifrån sina försörjningsplikter. Mera normalt utrustade faller emellertid till föga, när myndigheterna tillgriper kraftåtgärder, och kommer därför sällan in på arbetshem.

Otvivelaktigt var spritmissbruket i flera av dessa fall det dominerande inslaget i försörjningsoförmågans genes. Inställningen till försörjningsplikten och barnen kunde mycket väl vara positiv. Man ville gärna ordna upp saken: »man har ju sig själv att skylla», som en flack, passiv och trankil men hygglig spritmissbrukare sade. »Man får ta följderna. Killen kan ju inte rå för det.» Dessa personer var miljöeftergivna, en smula lättsinniga och tanklösa, de tänkte inte heller så mycket på försörjningsplikten. Bakom försummelserna låg också ofta faktiska arbetssvårigheter inom branschen. Det hade varit oregelbundet med jobb. Man hade inte på ett tillräckligt planmässigt sätt utnyttjat möjligheterna att ge sig in i annan verksamhet.

Det mest utmärkande för de socialt flackande var eljest i utpräglade fall det oroliga utvecklingsförloppet. Det framgick tydligt av de återstående 20 fallen i denna grupp. Redan under uppväxtåren förekom bland dessa fall ofta tecken på bristande social anpassning. Det var vanligt med dåliga och bristfälliga uppväxtförhållanden, avgjort vanligare än t. ex. för de socialt undflyende. Typiskt var sedan flackandet från yrke till yrke. Majoriteten, 70 % av dessa 20 fall, hade haft över 5, 35 % över 10 olika yrken och alla över 10 anställningar, somliga otaliga. Nästan alla (90 %) hade tidvis varit rena tillfällighetsarbetare, 75 % hade stundom försörjt sig som agenter, skrot- eller lumphandlare, 35 % hade behandlats enligt lösdrivarlagen och samtliga var straffade. Alkoholism var också mycket vanligt. 65 % hade t. ex. fått böta för fylleri.

Psykologiskt var det mest utmärkande för de socialt flackande deras mer eller mindre framträdande subsolida läggning. I sina attityder mot mödrarna och barnen var de hänsynslösare och likgiltigare än de socialt undflyende.

23. Denna bristande solidaritet med hustru och barn framträdde utpräglat hos en lätt debil lagerarbetare. Han var känd för sitt välsmorda munläder och sin självupptagenhet. Det påstods att man inte borde ta honom på allvar. Han var opålitlig, tröttnade lätt på arbetet, gick ofta sysslös, var ibland agent och klockförsäljare och hade skumma affärer för sig, utan att någonsin åka fast. När han ville, kunde han arbeta både duktigt och snabbt. Redan under äktenskapet utmärkte han sig som skatteskolare. Efter skilsmässan sökte han regelbundet hålla sig undan från betalning och slutade ideligen anställningen, när införsel bevil-

jades. Denna hänsynslöshet mot hustrun dokumenterades f. ö. redan under äkten- skapet, då han efter beredskapen brevväxlade med en ung fru, som han lärt känna under inkallelsen, och vars brev han skrytsamt visade för hustrun. Den unga frun å sin sida, som inte visste, att han var gift, ville gärna ta ut skilsmässa för hans skull. I detta fall förekom alltså en tendens till sol och vår. Psykologiskt var det frågan om en subsolid person.

24. Efter skolans slut blev en annan nu 34-årig man först fabriksarbetare, därpå chaufför. Så småningom visade han tendenser till oordnat arbete. Han slog dank och började missbruka sprit, det uppstod slitningar i äktenskapet. Efter en tid blev han resande, reklamagent, for omkring med prover och livnärde sig allt ostadigare. Under finlandskriget deltog han i trafiken på ishavsvägen. 1942 gjorde han sig skyldig till häleri och anstiftande av stöld. Han handlade också med kaffekuponger. På vintern 1943 var han utan fast bostad och bodde ibland hos syskonen, lånade pengar och bytte klockor, tills han efter långvariga på- tryckningar togs in på arbetshem. Det var en elegant, ledig och självsäker, något bluffande och tillgjord men charmfull person. Samtidigt var han kall, ego- centrisk, självupptagen, ytlig och flack. Han var ytterst opålitlig, lynnig, rast- lös och forcerad.

Samma förlopp återkom med monoton regelbundenhet i fall efter fall. Det var personer, som prövat på litet av varje i livet. De hade varit ute som cirkusartister och kabarékonstnärer, arbetat på restauranter, som diverse- arbetare och på fabriker, startat egna företag, affärer och försäljningsfirmor. Det gick vanligtvis allt sämre för dem, de halkade utför, började småstjåla och driva omkring som nasare eller bettlare. Somliga blev utpressare, bedra- gare eller soudenörer, smidiga, hänsynslöst lögnaktiga och parasiterande. De fick sällan kontanter över för sina försörjningsplikter och använde f. ö. rätt mycket pengar på sprit och resor. Inte heller brydde de sig nämnvärt om familjen och barnen. En och annan hade övergivit sin kvinna, när hon blivit gravid. När socialvården ansatte dem, bytte de gärna anställning och höll sig undan men betedde sig därvid betydligt smidigare än de socialt und- flyende.

25. Som kontrast mot de tafatta, förskräckta reaktionerna bland de socialt undflyende kan nämnas följande fall. Det var en diversearbetare, trapetskonstnär, kyrko- och kuplettsångare. Han yppade aldrig frivilligt sin adress till barna- vårdsnämnden. När han anträffades, skrev han ett långt brev, berättade om sina sjukdomar, gjorde upp ett noggrant betalningsförslag och påstod, att han hade en bra anställning. Denna var i själva verket endast tillfällig. Mot barnets mor kom han med förtäckta beskyllningar. Arbetsföreläggandet återkallades. Han betalade ett par hundra kronor, men sen kom det ingenting mer. I fortsättningen krävde barnavårdsnämnden honom gång på gång. Expl. lät höra av sig med långa bevakande skrivelser, ibland indignerade, ibland sentimentala. Stundom ringde bröder upp och berättade, att expl. låg sjuk och knappast hade kläder på kroppen.

Med tiden lyckades en del av dessa personer trassla till det för sig så, att de knappast kunde visa sig för folk. Även gentemot kamrater var dessa indi- vider stundom grovt osolidariska. En av de undersökta skaffade sig exempel- vis en tid biinkomster genom att gå med i lönnbrännarligor och sedan in- hösta belöningar på att ange kamraterna.

Så småningom dominerades förfallet alltmer av det kroniska spritmissbruket. Flera sjönk så småningom ned bland det kroniska vårdhems klientelet.

Bland de socialt flackande försurmliga försörjarna förekom åtminstone tre tattare. Både dessa och flera andra var utpräglat affektlabila, vilket gjorde deras sociala utveckling än oroligare. De var explosiva, kantiga, tjurhuvade och svärpåverkbara, råkade ideligen i slagsmål, ofredade folk, var pockande och otrevliga på de sociala byråerna, översittare på fängelserna, vrånga, spända och otåliga, ytterst lättirritabla och kokande. Här förekom i regel komplicerande psykopatologiska symtom. Vissa av fallen kunde lika väl ha förts till följande grupp. Det allmänna socialpsykologiska förloppet dominerades dock främst av denna ständiga opålitlighet, bristande uthållighet och tendens till lösdriveri.

I en del av fallen var de subsolida dragen mindre utpräglade. I stället var det framför allt frågan om slappa, flacka, slött kringdrivande individer. De utgjorde övergångsfall till den första förloppstypen, de ständigt socialt underlägsna och osjälvständiga. Det var ofta svårt att avgöra, huruvida inte psykopatologiska förändringar förelåg. Särskilt hos de djupast förfallna bland de socialt flackande förekom ofta direkta hjärnförändringar. »Det är en hållningslös stackare-typ» hette det om en av dessa förfallna människor, en debil hysteriker, slapp, passiv, ständigt olustig men samtidigt oredig och oklar. En annan var tvärtom uppsluppen, självbelåten, pratig och okoncentrerad med lösa associationer, en festlig och burlesk uppenbarelse, djupt omdömeslös och asocial. Sådana tecken på psykisk uppluckring förekom hos flera av dessa socialt flackande. Ett exempel på de ganska komplicerade etiologiska förhållandena utgjorde följande fall.

9. 40-årig diversearbetare från södra Sverige. Mycket klen vid födelsen. Fadern var grovarbetare, hemmet fattigt och trångbott. Fadern missbrukade sprit men var eljest snäll och hygglig. Modern var gladlynt och vänlig. Enligt uppgifter från nykterhetsnämnden var hemförhållandena i stort sett goda. Som liten påstår sig expl. ha varit skygg och försiktig. I skolan var han mindre än de andra. Alla var stygga mot honom. Han var kvarsittare en gång, vilket skulle ha berott på klenhet, blodbrist och hjärtfel. Han fick också sluta enligt § 48 i folkskolestadgan, emedan han var 3 år äldre än normalt. I 14-årsåldern blev han springpojke och tidningsbud. I 16-årsåldern gick han som jordbruksarbetare. I 17-årsåldern fick han spanska sjukan, och sedan dess har han haft värk i ryggen och klåda. Särskilt det senare har besvärat honom starkt. Under militärtjänsten tycks han ha varit en pigg och glad men slarvig kamrat. Han straffades en gång för rymning. Sedan han i 20-årsåldern slutat militärtjänsten, gick han i många år och sålde saker.

Expl. började missbruka sprit i 22-årsåldern. Vid 29 års ålder gifte han sig. Av hans egen beskrivning att döma var förhållandet till hustrun alltid idel osken. Hon skall ha varit arbetsam och hygglig. Även enligt nykterhetsnämnden skall det ha rätt ett gott förhållande mellan expl. och familjen. Fyra barn. Ett par år arbetade han nu som grovarbetare. Han fick emellertid sluta, sedan han uteblivit från arbetet och uppträtt lögnaktigt. Sedan hade han åter tillfällighetsjobb eller sålde varor. 1937 varnades han av nykterhetsnämnden, och han har sedan varnats flera gånger och tidvis stått under övervakning. Han har dock endast haft en fylleriförseelse. Själv påstår han sig ha varit medlem i en

nykterhetsförening i 14 år, därav en gång 6 år i sträck. Han skulle flera gånger ha varit ordförande och sekreterare i logen. Detta har inte kunnat verifieras. Av nykterhetsnämnden påstås han ha satt spriten före familjen. Vissa tider pantsatte han saker, belånade ransoneringskort, moderskapspenningen och mödras hjälpen in natura etc. Hela tiden plågades han av sin klåda.

1939 fick han en lindrigare hjärnskakning. 1940 låg han på psykiatrisk avdelning för sina besvär under diagnosen psykopati m. m. Polikliniskt behandlades han för klåda + neurasteni, på ett annat sjukhus för utslag + psykopati. 1942 var han en tid anställd på ett sågverk. Han var emellertid endast i tjänst 12 dagar och visade sig enligt arbetsgivaren »praktiskt taget oförmögen till arbete». Året därpå var han en månad anställd på ett lager. Han fick emellertid först permission för att begrava svärmodern, därpå svärfadern, lånade dessutom pengar, återvände vände aldrig, ringde och sa: »Detta är min svåger som ringer» och ursäktade sig med att »K. var sjuk». 1943 anhölls om arbetsföreläggande. Samma år varnades han på nytt av nykterhetsnämnden. Sedan hotades familjen med vräkning och måste gå till fattigvården igen. 1945 anmälde hustrun honom på nytt för nykterhetsnämnden. Denna förordade emellertid arbetsföreläggande. De följande månaderna var han utsatt för ständiga förhör och påtryckningar men kom ideligen med nya läkarintyg eller tog tillfälliga arbeten, skyllde på smärre olycksfall, halsåkommor m. m. Dessemellan var han ute och nasade. Han tog ibland med sig ett par av de mindre barnen för att väcka medlidande.

Slutligen presenterade expl. ett nytt läkarintyg om arbetsförmåga. Det befanns emellertid, att läkaren trott honom vara expresskarl, och ett så tungt arbete hade inte passat. Däremot ansåg läkaren, att det inte fanns några hinder för intagning på arbetshem. Dagen därpå togs han in.

Enligt hustrun hade han blivit allt »galnare». Han var dock alltid snäll mot henne och barnen. Hustrun blev förtvivlad, när han hämtades, och kom själv ner till stationen med två av barnen. Till arbetshemmet kom också rörande brev från hustrun och barnen, som ömmade för hans hälsa och bad honom komma hem snarast möjligt.

Vid undersökningen var expl. oavbrutet besvärad av klådan. Han hade rivmärken praktiskt taget över hela kroppen. Han kunde inte sitta stilla ett ögonblick. Han rev sig i håret, frotterade kinden, slog till över höger öra, visade snabba muskelkontraktioner i hela ansiktet, huvudvridningar, höjningar av vänster skuldra, kontraktioner av bukmuskulaturen m. m., allt på ett stereotypt och ideligen återkommande sätt. För övrigt kunde iakttagas en lätt överdragenhet av mjuka gommen åt höger och snubbel på krokord. Liksom tidigare på sjukhuset verkade han utpräglat infantil, på en gång uppsluppen och blödig, samtidigt inställsam och beskäftig. Han var mycket talträngd, fladdrande och rörig, ordrik och svamlig. Han förringade sin misskötsamhet, men det verkade, som om han knappt kunde skilja på dikt och verklighet. Han verkade ytterst opålitlig, trasig och sönderfallen men hela tiden infantilt oskuldsfull. Även i Rorschachtestet visade han sig rörig och okritisk, debilt konfabulerande, barnligt lätttrörd och impulsiv men slapp. Intelligenskvot enligt CVB-skalan = 86.

Expl. hade tydligen neuropatiska symtom redan tidigt i barndomen. Han var hjälplös mot stygga kamrater och hade sedan varit lika hjälplös hela livet. De första åren lär han väl ha försörjt sig någorlunda, men redan under militärtjänsten i 20-årsåldern var han påfallande slarvig och barnslig. Sedan har han knappast haft några fasta platser utan klarat sig som nasare. Under äktenskapet har han haft fattigvård nästan hela tiden och endast ett par långvarigare anställningar. Trots alkoholismen och det påtagliga psykiska sönderfallet, där allahanda hypokondriska och neuropatiska symtom dominerat, framför allt den ständiga klådan, har förhållandet mellan familjemedlemmarna varit gott. Expl. har varit mån om barnen och avhållen av dem. Asocial har han aldrig varit. I själva verket har hans försäljningar dock ofta varit maskerat tiggeri.

Diagnosen är oklar. Otvivelaktigt företer expl. vissa subsolida drag. Dessutom är han psykoinfantil, neurotiserad och svårt alkoholiserad. Hans grova nivå-sänkning och brokiga symtomflora tyder emellertid också på förekomsten av en mera djupgående lesionell process. Närmast gissar man, att spanska sjukan varit åtföljd av en hjärninflammation, en s. k. Sjöbring-encephalit, vilken drabbat en redan förut i flera avseenden psykiskt invaliderad person. Klådan började ju också uppträda omedelbart efter spanskan.

Att en sådan person skulle kunna försörja hustru och fem barn är naturligtvis uteslutet. Det är t. o. m. svårt att förstå, hur han skulle kunna klara sig själv. En arbetsgivare har ju också kallat honom »praktiskt taget arbetsoförmögen». Det hindrar inte, att även läkare ansett honom kvalificerad för arbetshem. I själva verket framstår ju vistelsen på arbetshemmet som en ren meningslöshet (jfr s. 47).

Sådana lesionella (hjärnskadade) tillstånd med nivå-sänkning, oklarhet och virrighet i uppträdandet medför ökade anpassningssvårigheter, svårare arbets-hämningar och sämre arbetsprestationer. Några av de undersökta hade också råkat ut för svåra skador, som definitivt eller för en lång tid allvarligt ned-satt deras arbetsförmåga. En led sålunda sedan ungdomen av recidiverande benröta i ena handen, en annan fick en gång en skottskada i en arm, en tredje krossade fötterna under en USA-sejour och en fjärde råkade under sina sjömansår ut för ett svårt olycksfall och krossade ett ben, som läkte dåligt (jfr s. 46). Dessa individer hade redan före skadans uppkomst visat en viss tendens till att föra ett kringflackande liv. Som partiellt arbetsföra fixerades de sedan i tillfällighetsarbeten, lösdriveri, nasande och parasitism. Särskilt när skadan, som i ett par av fallen, framtvingade en samtidig miljöförändring från t. ex. USA eller sjömanslivet till hemorten och landbacken, uppträdde betydande anpassningssvårigheter.

Det var inte ovanligt, att dessa socialt flackande personer med sina extrema psykologiska avvikelser och oroliga utvecklingsförlopp uppvisade insufficienssymtom av olika slag. Dessa kunde ibland följas tillbaka till barndomen, och det är ju möjligt, att tidiga miljöinflytanden fixerat denna neurotiska reaktionsberedskap. Dessa subsolida neurotiker var socialt mycket svårhanterliga och kunde vålla socialvården betydande besvär genom sin passivitet inför arbete och oförmåga att foga sig efter gängse sociala beteendemönster.

26. 28-årig diversearbetare, född utom äktenskapet. Expl. växte upp hos foster-föräldrar. Redan som barn skall han ha varit vild och rastlös, orolig, nervös och bråkig men alltid pigg och glad. Sedan barndomen skall han ha haft en magkatarr, som besvärat honom periodvis. I 13-årsåldern låg han medvetlös några timmar efter en skallskada. I skolan gick det bra. Han ansågs begåvad, men var mycket bråkig, kom i delo med kamraterna, grälade, hade svårt för att sitta still, var trotsig, gapig, oblyg och framfusig och fordrade ständig tillsyn.

Efter skolans slut gick han som springpojke och byggnadsarbetare. Vid 18 års ålder kom han hemifrån och tog hyra. I flera år var han till sjöss. Vid 22 års ålder kom han hem, blev expressarbetare och hade sedan diversearbeten, jobbade som resande och lagerarbetare m. m. Han visade dålig uthållighet i arbetet.

Vid 23 års ålder gifte han sig. I äktenskapet föddes tre barn. Äktenskapet har

gått någorlunda, och själv har expl. tydligen varit bunden vid hustrun, trots att hon varit häftig och nervös med diverse sjukdomssymtom. Under beredskapen dömdes han två gånger för rymningar. Han hade redan då svårt att klara familjen och 1942 sökte han fattigvård. Han har sedan haft understöd flera månader årligen. Två gånger vräktes han för obetald hyra. Ett par gånger sa man åt honom att försöka klara hustru och barn. Han skickade pengar någon gång och gav löften, men måste sedan betala skulder i stället. I december 1945 beslöts arbetsföreläggande, som delgavs i januari. Då fick han emellertid fast arbete, och man lovade först vänta ett tag. Han intogs emellertid i mars 1946 på arbetshem. Där var han nervös, orolig och rymde en gång hem för att ordna upp sina affärer. Hustrun ville skiljas men tänkte vänta, medan han satt på arbetshem.

På anstalten klagade expl. över magen och nerverna. Han påstod sig ha lidit av ångest och oro ända sedan beredskapen. Det var otvivelaktigt fråga om en hysteriker, en affektlabil och hypokondrisk neurotiker, orolig, ängslig, betryckt och desperat, tämligen flack men intelligent och med en viss smidighet. (Intelligenskvot CVB-skalan = 122). Ej alkoholist. Han hade lätt för att få kontakt med folk. Han har varit med i en rad föreningar, idrottsklubbar, godtemplarloge, missionsförbundet m. m.

Efter utskrivningen från arbetshemmet var situationen i stort sett oförändrad. Expl. var tillsammans med familjen och arbetade tidvis. Han slutade emellertid gång på gång för struntsaker, exempelvis för att han blivit våt om fötterna eller slagit ett knä. Liksom tidigare sökte han sig företrädesvis till diversearbeten. En längre tid gick han som byggnadsarbetare. Enligt hustrun visade han även nu en outrotlig motvilja mot ordnat arbete. Långa tider gick han sysslolös. Han gav sig då till stan och hängde med kumpaner på kaféer utan att själv dricka sprit. Men han spelade kort och gjorde av med pengar på så sätt. Han köpte saker på avbetalning och brydde sig aldrig om morgondagen. Familjen var känd i trakten för ständiga bråk och trasligheter, egendomliga bekanta, skrik och slarv i lägenheten. Barnen var sannolikt miljöskadade. Nyligen blev familjen efter med avbetalningskontrakt och möbelfirman hämtade möblerna.

Tydligtvis är det i detta fall fråga om en person, som redan i barndomen visat neuropatiska besvär, som kan ha sammanhängt med hans dåliga miljöförhållanden. Redan i skolan beskrevs han som affektlabil, orolig, bråkig. Samma symtom har sedan manifesterats dels i militärtjänsten, varifrån han rymt gång på gång, dels i äktenskapet, där han försummat familjen svårt. Som arbetsmänniska har han varit orolig, rastlös och försökt pröva på det ena efter det andra. Han har visat en betydande hänsynslöshet och egocentricitet och en påfallande kallsinnighet för andras svårigheter. Däremot har han på ett hypokondriskt och neurotiskt sätt grävt sig ned i sina egna svårigheter och kroppsliga krämpor.

5. Socialt konfliktbenägna.

Socialt konfliktbenägna individer har förekommit här och var inströdda bland de socialpsykologiska typer, som beskrivits i det föregående. Det karakteristiska för dem har varit den oregelbundna förloppstypen med en påtaglig taggighet vid kontakten med andra människor, aggressivitet och affektlabilitet, vilket gång på gång fört dem i konflikter även med samhället. I genesen till försumligheterna mot familj och barn har denna speciella konfliktbenägenhet stundom spelat en betydelsefull roll, och det kan därför anses motiverat att dröja vid denna typ ytterligare. Några sådana konfliktfall har här sammanförts till en speciell grupp. Det är snarare fråga om en karakteristisk socialpsykologisk konstellation än om typiska utvecklingsförlopp. De olika individernas levnads-

öden ter sig mycket skiftande allt efter tillfälligheterna. En ogynnsam socialpsykologisk konstellation kan för dessa individer medföra en akut konflikt, som låser fast deras beteende i en oppositionell attityd, vilken kan bli bestämmande för utvecklingsförloppet och levnadsförhållandena under lång tid framåt.

I denna grupp förekommer personer med superstabil läggning, kalla, slutna och målmedvetna med en benägenhet för principrytteri. De låter inte rubba sig i sina ståndpunkter trots risken för svåra sociala förvecklingar. Ett sådant fall beskrevs i avsnittet om de socialt undflyende (jfr s. 63). Andra visar ixofrena symtom. De har en tendens till emotionell uppladdning, ihärdighet, aggressivitet, envishet och tjatig uthållighet, som aldrig släpper taget. En utveckling i paranoid riktning kan förekomma i båda fallen. Stundom kan bakom den ständiga konfliktbenägenheten ligga lesionella tillstånd, exempelvis hjärninflammationer eller schizofrenier. Härtill kommer neurotiska förvecklingar. Dessa konfliktbenägna individer är dock mindre vanliga bland de försumliga försörjarna än t. ex. bland de störande understödstagarna, bland vilka de, som senare skall visas, spelar en mycket framträdande roll.

Med hänsyn till de varierande förloppstyperna är det svårt att skildra utvecklingen i allmänna ordalag. Det får räcka med att exemplifiera utvecklingstypen med ett karakteristiskt fall. I försörjningsförsumligheternas genes spelar i denna grupp särskilt tvivlet på faderskapet ofta en synnerligen framträdande roll.

27. 37-årigt affärsbiträde, som kom från ett hyggligt men fattigt hem. Några uppgifter om expl. uppväxtår har f. ö. varit svårt att erhålla. Det är dock känt, att expl. visade sig väl begåvad i skolan. Redan då befanns han dock vara stridig och ombytlig till lynnet. Efter skolans slut blev han först springpojke. Han missbrukade aldrig sprit och rökte inte. Han bodde alltid ensam men skall, enligt en arbetsgivare, ha varit »svår och djärv mot fruntimmer. Dylika historier finns det gott om.» 1933 fick han ett barn utom äktenskapet. Han var då förlovad med modern. Hur mycket han dömdes att betala för detta barn är icke känt. Modern skall emellertid ha fått något underhållsbidrag från honom. Senare uppges han också ha återupptagit förbindelsen med denna kvinna. I en annan förbindelse fick han 1935 ett andra barn. Han dömdes att betala 25 kronor i månaden. Vid denna tid skulle han tillträda en befattning som föreståndare i en agenturfirma. Då han inte betalade underhållsbidraget utan påstod sig aldrig ha varit sexuellt tillsammans med kvinnan — han hade bara sett henne, sade han — begärde barnavårdsnämnden införsel. Själv uppger han om denna kvinna, att hon hade 4 barn utom äktenskap. Han tog nu ett annat arbete, där man inte kunde ta införsel. Att anledningen härtill inte var motvilja mot införsel som sådan, framgick av att han själv vid ett tillfälle begärde införsel i lönen för det första barnets räkning. För det andra barnet lyckades barnavårdsnämnden aldrig få ut några pengar. Expl. slutade varje gång sin anställning. 1938 tog han slutligen anställning hos en lanthandlare och förklarade, att han inte ville ha någon lön för att kunna slippa införsel. Han stannade på denna plats i fem år och hade endast 40 kronor i månaden plus fritt vivre. På sista tiden ökades lönen till 45 kronor i månaden. Barnavårdsnämnden höll sig hela tiden noggrant underrättad om hans ekonomiska situation. Polisen gjorde utredning varje halvår men nödgades varje gång konstatera, att han inte hade någon införselbar inkomst.

Enligt arbetsgivaren visade expl. sig vara utomordentligt duktig och effektiv.

Han kunde arbeta hur länge som helst. Han var en skicklig och omdömesgill affärsman, han kunde sköta motorer, jordbruk, snickeri, skogsvård, ja, han behärskade allt. Han hade bl. a. gått igenom skrivmaskinskurs, bokföringskurs, Hermods m. m. Dessutom hade han tagit körkort. Han var också politiskt aktiv under anställningstiden, kandiderade till stadsfullmäktige och arbetade inom arbetarkommunen. Han var ett tag styrelseledamot, dessutom intresserad av bildningsarbete och teaterverksamhet. Han hade gått igenom en teaterledarkurs och turnerat som amatörskådespelare. Enligt vad han själv uppgav, var han eldsjålen i bildningsverksamheten inom arbetarkommunen. En del av de offentliga uppdragen skulle han dock enligt arbetsgivaren inte hade skött så perfekt. Så småningom blev han alltmer egenmäktig i affären. Arbetsgivaren fick knappast bestämma något själv, och undrade nu efteråt, om inte expl. led av någon slags »storhetsmani». Expl. ansåg sig vara fullkomligt felfri. Han hade ständigt fordringar på alla i samhället men själv smet han från skatterna. Han hade inga vänner och bröt också förbindelsen med föräldrahemmet. Han försökte härska över alla. I regel svor han ve och förbannelse över alla han kom i beröring med, skriver arbetsgivaren. Slutligen blev han en gång, när landsfiskalen sökte honom för införsel för båda barnens räkning, ursinnig och ovetvig mot arbetsgivaren, som han beskyllde för denna komplikation. »Inte ett öre ska dom djävlarerna ha, nu sticker jag.» Han gav sig till arbetsgivarens stora lättnad iväg utan att säga ett ord mera. När han slutade denna anställning — 1942 — blev han enligt egen uppgift affärsföreståndare med ett tiotal anställda. Han efterlystes men kunde till en början inte anträffas. Sannolikt bytte han också snart anställning och tog platser, där man inte kunde få införsel. Han kunde lätt ha fått bättre anställningar, säger han, men tappade lusten för allt. 1945 efterlystes han på nytt och delgavs arbetsföreläggande. I maj samma år togs han in på arbetshem.

På arbetshemmet var expl. i ständig verksamhet. Han arbetade även på fritiden. Han sysslade speciellt med snickerier, vilket för honom var »ett konstnärligt arbete». Han visade också några vackra saker, som han gjort. »En hyvel som lever. Se på ådringen i trä.» Han tyckte själv det var löjligt att han skulle sitta på arbetshem. Han hade aldrig i sitt liv arbetat så lite förr.

Vid personundersökningen var expl. aggressiv, trotsig och kverulerande. Han ansåg sig orättvist behandlad. Han var absolut inte far till det andra barnet och begärde att få genomgå en antropologisk undersökning. Barnet i fråga liknade inte honom utan en annan person, som expl. misstänkte vara far till barnet. Han var moraliskt indignerad mot kvinnan. Han talade snabbt och hetsigt med en våldsam intensitet. Han sökte dokumentera sin framställning med massor av papper, som han bläddrade i hela tiden, och förutan vilka han ibland hade svårt att lämna exakta uppgifter även om enkla förhållanden som äktenskapet o. d. Han tyckte sig vara »totalt rättslös». Han hade begärt få protokollsutdrag, men man hade inte svarat. Det var något sjukt i saken, trodde han. Han funderade på att processa för att komma åt vad som låg bakom. Han tänkte under inga förhållanden ge sig. Om man inte lovade att avstå från fortsatta försök till införsel, skulle han vägra att lämna arbetshemmet. Han ville i stället betala direkt till flickan själv. Här gällde alltså tyngdpunkten i hans indignation mera införselförfarandet än själva underhållsplikten.

Om *Sjöbrings* betraktelsesätt tillämpas på denna person, skulle han kunna karakteriseras som superkapabel (intelligenskvot enligt OVB-skalan = 125). Han var tydligen också supervalid, aktiv och energisk med stor arbetsförmåga och en outsinlig företagsamhet. Han var direkt road av arbete, sjöng och visslade jämt, när han var i farten och kunde inte låta bli att arbeta på övertid. Den intensiva verksamhetslusten, oförmågan att spänna av och vila, den idémässiga ideologiskt-politiskt förankrade företagsamheten, principfastheten och samtidiga affektiva kylan talade vidare för en superstabil läggning. Möjligen företedde han också

vissa subsolida drag. Han var starkt subjektiv och egocentrisk, samtidigt rörlig med behov av omväxling. Han var nyfiken att pröva på allt nytt. Vissa uppdrag tycktes han ha tröttnat på och skött dåligt. Hans våldsamma aggressivitet med dess starka affektiva uppladdning, hänsynslöshet, oresonlighet, retlighet och paranoida sätt att bita sig fast i ståndpunkter och attityder skulle kunna tyda på en ixofren läggning. Han var explosiv till sin läggning. När han fick för sig en sak, kunde han inte komma över den utan malde oavbrutet, intensivt och perseveratoriskt. Otivelaktigt förelåg också ett neurotiskt insufficienstillstånd. Hur dessa olika egenskaper utvecklats hos expl. har på grund av ofullständiga uppgifter om hans förhistoria inte kunnat närmare utrönas. Det fanns slutligen något svamligt och oklart hos honom. Han var oftast suddig och inexact i sin framställning. Barnavårds mannen uppgav, att expl. skrivit brev, som han funnit i viss mån orediga. Detta stämde inte med expl:s goda intellektuella utrustning. Möjligen kunde det i enlighet med en av *Sjöbring* uttalad uppfattning föreligga ett svaghetstillstånd av hypofren natur, men andra kriterier härpå har inte kunnat konstateras. Av intresse med hänsyn till Lundaskolans teorier var uppgifterna, att expl. haft halsfluss flera gånger och inte mindre än 16 gånger halsböld, varför han också opererats vid ett par tillfällen. Efter avlägsnande av mandlarna 1941 hade han i stort sett varit frisk.

Det ovanliga i detta fall är, att en begåvad, socialt duglig och effektiv person i årtal arbetar för en eländig lön uteslutande för att slippa fullgöra underhållsplikten mot ett barn. Synbarligen var expl. själv övertygad om att han dömts oriktigt. De flesta människor torde väl resignera, men han hade nu intagit samma negativa attityd i 11 år och var fortfarande lika lite böjd för kompromiss. Denna attityd kan endast förklaras av hans egendomliga psyke och speciellt av hans superstabila och ixofrena läggning. Han skulle ju med lätthet kunna skaffa sig ett värlönat arbete och betala för barnet utan att behöva lida något ekonomiskt avbräck. Vad faderskapet beträffade ansåg barnavårds mannen det för sin del säkert, att expl. varit tillsammans med kvinnan i fråga, men han visste inte, hurvida hon även varit tillsammans med andra män. I detta fall hade kollisionen mellan samhällets fordringar på fullgjord underhållsplikt och expl:s rättfärdighetskrav lett till orimliga konsekvenser med icke önskvärda sociala biverkningar: en socialt duglig person hade under årtal levat på flykt eller arbetat för en spottstyver.

Hos ytterligare tre av de undersökta dominerade denna socialpsykologiska konfliktbenägenhet såpass, att de med en viss rätt kunnat föras till denna grupp. Deras levnadsförlopp var lika konfliktfyllt, de hade ytterst svårt att anpassa sig och framför allt att underordna sig. De hade svårt att behålla anställningen på grund av sin häftighet, stridslystnad och rättshaveriska läggning och råkade därför lätt i ekonomisk misär. Äktenskapen var stormiga. Dessa personer var alla tre superstabila, ett par dessutom möjligen ixofrena och neurotiserade.

6. Akut missanpassade.

Av denna typ förekom endast ett karakteristiskt fall. Det fanns visserligen flera, där sjukdomstillstånd av olika slag spelat en betydande roll för den fortsatta utvecklingen. Sådana har också omnämnts i det föregående. I detta fall skedde emellertid en abrupt förändring av hela levnadsförloppet. Fallet illustrerar väl denna socialpsykologiska konstellation under extrema förhållanden och förtjänar därför en utförlig redogörelse.

12. Expl. som nu var 30 år gammal, växte upp i en lantarbetarfamilj, som nr 2 av 5 syskon. Hemmet var fattigt, men enligt uppgift skulle föräldrarna ha varit skötsamma och ordentliga. Hemmet var ej religiöst, men man tycks ända ha varit en smula moraliserande, tjtat »hemskt mycket om tacksamhet och hövlighet» och fordrat ordning av barnen. »Några nöjen var det inte tal om, förrän man fyllt 17 år.» Trots att föräldrarna var snälla och ordentliga, kände expl. sig aggressiv mot dem men vågade aldrig visa det. Syskonen kom alltid bra överens och höll ihop även som vuxna. Expl. påstod själv, att han var feg som barn och aldrig vågade vara med om något bråk. Enligt läraren »verkade han dock aldrig nedslagen i skorna». I skolan klarade han sig någorlunda men gick om ett år på grund av speciella skrivsvårigheter. Han påstods ha varit arbetsam men hämmad. På det hela taget föreföll han att ha trivts bra med lärare och kamrater. Själv tyckte han dock, att det var ett tvång att gå i skolan.

Efter skolans slut blev han sågverksarbetare ett par år. Han var sedan anställd på ett slakteri ett år. När detta upphörde, var han ett tag expressarbetare och hade sedan tillfällighetsarbeten på annan ort, eftersom han saknade yrkesutbildning. 1938 blev han lagerarbetare vid en större firma. Där skötte han sig bra, var arbetsam och ordentlig. Han stannade till värmpplikten. I exercisen trivdes han också bra. Mot slutet blev han fältpolis. 1940 flyttade han ihop med en kvinna, som var anställd i samma firma som expl. före militärtjänsten. Hon var mycket omtyckt och duktig på sin arbetsplats.

Under militärtjänsten råkade expl. i januari 1941 ut för en olyckshändelse. Han låg medvetslös i 15 minuter och infördes i ambulans till sjukstuga, där han vårdades under diagnosen kotfraktur plus hjärnskakning. Vid undersökningen konstaterades glömska för olyckan, förlamning i hela vänster arm, nedsatt grov kraft i vänster arm, nedsatt till upphävd känsel för beröring, smärta och temperatur i hela vänster kroppshalva och ansiktshalva, nacken stel med smärtor vid rörelser, hornhinnereflex och bukreflex svagare på vänster sida, i vänster ben- och armmuskulatur ökad tonus med oförmåga att slappa, ömhet över ryggraden, starkast över halsryggraden. Han överfördes efter en vecka till lasarett, där han vårdades 5 månader under diagnosen kotfraktur i halsryggraden samt halvsidig förlamning.

Efter utskrivningen från lasarettet hade han ersättning från riks försäkringsanstalten till juni 1942. Under denna tid hade han gift sig med den samboende och fått ett barn. De gifte sig också på grund av hans skada. Enligt expl. var hustrun häftig, och äktenskapet tycks så småningom ha blivit konfliktfyllt. Hustrun slutade arbeta, då barnet föddes, och familjen fick en gång anlita fattigvården under mannens sjukdom. Sedan ersättningen från riks försäkringsanstalten upphört, var expl. arbetslös, äktenskapet gick isär, och hustrun flyttade i juni 1942 med barnet till en syster. I november 1943 blev det hemskillnad mellan makarna, och expl. dömdes att betala 25 kronor i månaden för barnet. Han hade emellertid inget arbete, drev mest omkring på gatorna och bodde utan att betala för kost och logi hos en syster, som själv hade fattigvård. Sommaren 1944 arbetade han ett par månader hos en hemmansägare, där han emellertid gjorde föga nytta. Han arbetade så länge arbetsgivaren var i närheten men slutade så snart denne vände ryggen till. Han beskrevs som lögnaktig, skrytsam och vårdslös och avskedades därför. I augusti 1944 begärde barnavårdsmannen utredning hos landsfiskalen »för utrönande av hans arbetsanställning samt huruvida hans uraktlåtenhet att utgiva underhållsbidrag till barnet berodde på lättja eller liknöjdhet». Expl. anträffades emellertid först i november, då rapport avgavs. Enligt denna uppgav expl. bl. a., att han ådragit sig en ryggskada under militärtjänstgöringen två år tidigare, och att han sedan dess icke varit fullt arbetsför, varför han förnekade att underlåtenheten att fullgöra undershållskyldigheten skulle bero på »lättja eller liknöjdhet». Fjärdingsmannen ansåg detta vara ställt

utom allt tvivel, då expl. inte kunde visa »något som helst intyg från läkare angående den uppgivna ryggskadans» och »ej heller kunnat namngiva den läkare som behandlat honom för ifrågavarande påstådda skada». I februari 1945 kom därför arbetsföreläggande, och i september infördes expl. med polishandräckning till arbetshem.

Vid socialutredningen verkade expl. lugn och redig. Intelligenskvot enl. CVB-skalan = 118. Svårigheten att upprepa siffror baklänges var påfallande — endast 3 klarades mot 7 framlänges — något, som brukar vara ett karakteristiskt symptom vid hjärnskador. Även Rorschachtestet avvek i flera avseenden från det normala. På 5 av planscherna gav expl. ingen tydning alls. Hans »Versagen» gjorde ej intryck av att vara neurotiskt betingade. Reaktionstiden var starkt förlängd, och man fann även en viss perseverationstendens. Affektivt var expl. labil och egocentrisk, men samtidigt förlackad och torftig. Någon läkarundersökning företogs icke, då expl. vid detta tillfälle intagit på sjukhus för en tillfällig armskada.

Expl. företedde tydligen redan i barndomen vissa neuropatiska drag: han var feg och försagd, betecknades i skolan som hämmad och hade trots god begåvning vissa svårigheter. Efter skolans slut kom han emellertid ut i produktionen som diversearbetare och lagerarbetare. Utvecklingen gick alltså normalt. I firman fick han de bästa vitsord och betecknades som en hygglig och skötsam pojke. Under militärtjänsten skötte han sig likaledes och blev utnämnd till fältpolis. Han sammanbode med en duktig kvinna, och de kom åtminstone i början bra överens. Sedan kom olycksfallet och efter det inträdde en påtaglig personlighetsförändring. Trots att ingen läkarundersökning företogs, torde man kunna tillskriva denna förändring det inflytande skullskadan haft på en redan tidigare i viss mån neuropatisk person. Rorschach talade också för en hjärnskada. Den sociala attityden förändrades helt. Medan han förut varit arbetsam och skötsam, drev han nu mest omkring på gatorna, hustrun stod inte ut med honom längre utan gav sig iväg med barnet, och han parasiterade på en äldre syster. Då han vid ett tillfälle försökte sig på att arbeta, visade han sig omöjlig att ha att göra med och avskedades efter kort tid. Underhållsbidraget till barnet betalade han inte, och efter en slentrianmässig polisutredning skickades han till arbetshem.

I detta fall gör tydligen förloppskurvan en tvär krök efter skullskadan, och en rad missanpassningssymtom uppträder. Hur han skall utvecklas i fortsättningen, torde i stor utsträckning vara beroende på vilka åtgärder samhället vidtar för att hjälpa honom. Risken för fortsatt missanpassning är tydligen överhängande. (Jfr utvecklingen i det analoga fall, som beskrivs bland de störande understödstagarna, se s. 158.)

7. Avancerade alkoholister.

Liksom vid föregående undersökningar av detta slag förekom bland materialet ett antal djupt förfallna och förslöade alkoholister, som det inte varit möjligt att närmare differentiera. Varken deras sociala utveckling eller deras psykiska struktur kunde penetreras tillräckligt grundligt. Flera var något till åren komna, och medelåldern bland de 12 personerna i denna restgrupp var därför relativt hög, 44 år. De flesta var fränskilda, endast en var ogift, ett par alltjämt gifta. En och annan började missbruka sprit redan i tonåren. Flertalet hade i början ordnat arbete. Så småningom fick de allt svårare att klara sig, förföll till tillfällighetsarbetare, försäljare och nasare. Några varnades för lösdriveri eller straffades för småstöld. Stundom mötte man hos dessa avsigkomna och förfallna personer rester av en viss yttre polityr. En sådan där flack och avtrubbad alkoholist var en smula poserande, skröt med sina fina

bekantskaper och erfarenheter av studentliv. Han påstod sig ha studerat och betraktade sig som en bildad människa.

De mest avancerade var f. d. vårdhemsfall, som oscillerade mellan anstalter och härbärgen och var begivna på rödsprit och andra tekniska preparat. I regel hade de haft fattigvård för sig och familjen sedan många år. I några fall kunde det möjligen vara frågan om defektläkta schizofrenier eller andra hjärnförändringar, men det var inte möjligt att komma till en säker diagnos utan ytterligare observation. I andra fall förelåg troligen subsolida drag. Andra åter var neurasteniska, ångestfyllda och ängsliga. Ett par var debila, ett par djupt imbecilla med intelligenskvot mellan 60—70. De båda sistnämndas utveckling avvek något från de övriga. Det var beskedliga och hyggliga karlar, som arbetat plikttroget i årtal. En hade exempelvis 32 år i sträck varit gruvarbetare hos samme arbetsgivare. De hade båda gift sig men så småningom börjat supa och sedan hade hemmen alltmer förslummats. De hade varken kunnat klara sig eller familjen.

8. Sammanfattning.

Den sista av de här beskrivna typerna, de förslöade alkoholisterna, är en restgrupp, som inte kunnat närmare differentieras. De övriga fallen ha schematiskt indelats i olika grupper, alltefter de socialpsykologiska utvecklingsförloppen. Det bör än en gång understrykas, att i flertalet fall förekommer olika socialpsykologiska konstellationer samtidigt. Det är möjligt, att differentieringen skulle ha kunnat drivas längre och ytterligare karakteristiska grupper utmejslats. Det är också möjligt, att det kan finnas ännu andra särpräglade typer av försumliga försörjare, som inte blivit representerade i detta material. De fall, som svårast låter sig infogas i en sådan schematisk typbeskrivning, är personer med lesionella hjärnförändringar. Symtomatologien och därmed de sociala attityderna är så pass växlande beroende på lesionens art och primärpersonlighetens struktur. Tillstånd av detta slag — skallskador, hjärninflammationer, s. k. hypofrenier enligt *Sjöbring*, oklart schizofrena m. m. — förekommer därför spridda bland de olika grupperna. I klara schizofrenifall visar dock det socialpsykologiska förloppet karakteristiska drag, vilket gör att fallen kunnat föras till en bestämd grupp, nämligen till de socialt förstelnade.

E. Kausalitetsförhållanden.

I det föregående har påpekats en rad sociala och medicinska data angående klienteletets struktur och närmare penetrerats vissa typiska socialpsykologiska förlopp. Därav har framgått, dels att de sociala och medicinska belastningsfaktorerna bland klientelet visar en mycket hög frekvens, och att klientelet alltså rekryteras från vissa begränsade skikt i samhället, dels att vitt skilda socialpsykologiska konstellationer kan ingå i försörjningsförsumligheternas genes. Av intresse är nu att försöka summera de viktigaste av de orsaksfaktorer, som leder till behandling som försumlig försörjare.

Därvid bör till en början förutskickas, att ett sådant klarläggande av orsaks-sammanhangen inte syftar till att åstadkomma en fullständig kausalförklaring eller till att påvisa »yttersta» orsaker. I sociala skeenden, som det här är fråga om, är kausalsammanhangen inte lika enkla som i naturvetenskapliga experiment. Ett otal faktorer spelar in, som för de agerande stundom ter sig som rena tillfälligheter. När vissa orsaksfaktorer isoleras från hela den komplicerade orsaksväven, sker således en våldsamt abstraktion. Den är försvarlig endast om därvid renodlas faktorer, som uppenbarligen spelar en mycket framträdande och nödvändig roll för förloppet i ett stort antal fall. Därigenom kan erhållas anvisningar för det praktiska handlandet.

Till en början är det därvid tydligt, att *ekonomiska svårigheter* spelat en mycket framträdande roll. Exakta frekvensuppgifter kan inte lämnas, då det ju måste bli fråga om en ganska grov uppskattning, men en summarisk genomgång av materialet visade dock, att över 85 % (64 fall) av de försumliga försörjarna vid omhändertagandet haft markerade ekonomiska svårigheter en längre tid. Det varierade något för de olika civilståndsgrupperna. Bland de *gifta* och *änklingarna* hade samtliga en tid levat i *misär*. Bland de *ogifta* fanns endast två undantag. Den ene av dessa vägrade framt att betala, trots att han inte borde ha haft några svårigheter att skaffa pengar, emedan han inte ansåg sig vara far till barnet (se fall 27 s. 75). Den andres förhållanden var mera oklara. Han tycks dock ha haft ett hyggligt arbete och en någorlunda regelbunden inkomst, när kraven först kom. Han ansåg sig emellertid inte heller vara far till barnen. Efter den första vistelsen på arbetshem försämrades hans ekonomi.

Bland de *skilda* tycks ekonomin i något flera fall inte ha spelat någon mera framträdande roll i början. Exempel härpå har givits i det föregående (t. ex. fall 19 s. 59 och 22 s. 65). Ätminstone ett par av dessa neurotiker hade ju haft rätt hygglig ekonomi ända till dess kraven framställdes. Å andra sidan uppfattade de ur sina asteniskt färgade synvinklar de ökade ekonomiska anspråken som omöjliga att tillgodose och reagerade med tidigare beskrivna flyktreaktioner. De hade alltså otvivelaktigt också ekonomiska *motiv* för sina beteenden, men den egentliga orsaken var ju deras föga ändamålsenliga sätt att reagera på de ökade ekonomiska anspråken, inte dessa anspråks storlek i och för sig. Om man bortser från sådana mera relativa ekonomiska svårigheter och från personer med sekundärt ekonomiskt trassel till följd av låga arbetsinkomster och undanhållande av rädsla för införsel, hade ekonomisk misär tydligtvis spelat in för cirka $\frac{3}{4}$ av de skilda (23 fall).

I ett stort antal fall hade också skett en långsamt fortgående ekonomisk försämring. Samtliga *gifta* och *änklingar* hade haft fattigvård med tilltagande förslumning. Bland de *ogifta* hade över hälften haft svårt för att hanka sig fram, sedan de börjat försörja sig själva. De hade haft dåliga och osäkra inkomster, ofta bytt yrken och flackat omkring. I 9 fall hade dock ekonomin tidigare varit ganska hygglig med fasta och bra anställningar i ungdomen. Av olika skäl hade emellertid senare inträffat komplikationer av skilda slag,

och åtminstone i $\frac{1}{3}$ av fallen kunde det alltså konstateras att svårigheterna undan för undan skärpts. Fattigvårdsunderstöd hade utgått i tre fall, medan ett par haft arbetslöshetsunderstöd, några (6 fall) längre tider varit arbetsoförmögna på grund av sjukdom och flertalet tidvis arbetslösa. Även bland de *skilda* visade interiörerna från familjelivet, att den ekonomiska misären ofta var resultatet av en långsamt fortskridande försämring. Åtminstone hälften hade förr i världen tidvis haft det rätt hyggligt i ekonomiskt avseende.

I händelseförloppets dynamik spelar sedan också samhällskravet in som etiologisk faktor. I ett mindre antal fall synes försumligheterna i försörjningspliktens fullgörande i början ha sammanhängt med tillfälliga ekonomiska svårigheter. Men sedan har skulden växt och ekonomien oavbrutet försämrats. Redan tidigare har exemplifierats, hur somliga individer därigenom så småningom utsatts för ett alltmer accentuerat ekonomiskt tryck, som sedan i sin tur ytterligare försvårat fullgörandet av försörjningsplikten. Andra skulder har tillkommit, och slutligen har de råkat i en härva av konflikter med olika sociala organ och ekonomiska försummelse på olika håll, eftersökta för indrivning av böter, underhållsbidrag, möbelskulder, för delgivning av stämning, för polisutredningar åt barnavårdsnämnden, av nykterhetsnämnden etc. Slutligen har de känt sig så hårt trängda, att de inte sett sig någon annan utväg än att hålla sig undan.

Införsel och andra försök att driva in pengar kan i sådana fall ytterligare accentuera de ekonomiska svårigheterna och påskynda det slutliga sammanbrottet. I enstaka fall tycks också underhållsplikten ha fungerat som en utlösande faktor, vilken kommit en redan förut hårt ansträngd och tilltrasslad ekonomi att definitivt rasa samman. Tidigare har beskrivits personer som för införselhot reagerat med desperata flykttförsök (se fall 19—22 s. 59). Ofta har de då samtidigt sökt klara sig från andra fordringsägare.

Ekonomiska svårigheter är tydligtvis i flertalet fall den omedelbara anledningen till att uppgörelse inte träffats, när arbetshemshotet blivit en allvarlig realitet. Folk med pengar betalar naturligtvis i regel, när det blir frågan om handräckning.

Bakom dessa ekonomiska svårigheter ligger sedan andra genetiskt viktiga faktorer, som förklarar de oregelbundna inkomsterna, arbetslösheten, oförmågan att sköta pengar och de många andra omständigheter, som karakteriserar de försumliga försörjarnas ekonomiska utveckling.

Framst bör därvid nämnas *spritmissbruket*. Tidigare har framhållits, att närmare $\frac{3}{4}$ av klientelet åtminstone tidvis varit svåra spritmissbrukare. Många hade som alkoholister varit mycket avancerade. I åtminstone hälften av alla fall hade spritmissbruket märkbart inverkat på den sociala situationen, oftast bland de gifta, något mindre ofta bland de ogifta. I regel hade därvid skett en fortgående försämring. Pengarna hade gått till sprit och uteliv. Spritmissbruket hade sekundärt medfört ytterligare svårigheter på arbetsmarknaden, försämrad ekonomi och sämre möjligheter att försörja andra. Därtill hade kommit den allmänna avtrubningen vid det kroniska spritmissbruket, som minskat hänsynen för andra människor.

En annan viktig anledning till de ekonomiska svårigheterna har varit *sjukdom*. Tidigare har påpekats, att åtskilliga av de undersökta haft nedsatt arbetsförmåga. De har därigenom haft svårare att försörja sig. I vissa fall har det också varit påtagligt, hur sjukdomstillstånd direkt komplicerat fullgörandet av underhållsskyldigheten. En av de undersökta genomgick t. ex. för många år sedan en njuroperation efter ett olycksfall, blev partiellt arbetsoförmögen och hade det ekonomiskt svårt. En annan fick ett eksem, som handikappade honom på arbetsmarknaden. Ideligen orsakade sjukdomarna en försämring av ekonomien, och de var därför ständigt efter med inbetalningarna. Påtagligt var också sambandet mellan sjukdom och försummelserna vid fullgörandet av försörjningsplikten hos ett par personer med periodiskt magbesvär sedan många år. Båda var upprepade gånger sjuka och måste söka läkare för magkatarr eller magsår och måste även dessemellan undvika tyngre arbeten. Så småningom blev dessa periodiskt sjuka och invalidiserade individer kroniskt skuldsatta.

En fjärde dominerande orsaksfaktor har varit den *psykiska strukturen* hos klientelet. Denna har beskrivits utförligt i det föregående. Här skall endast understrykas, att trots de stora olikheterna mellan respektive typer föreligger i samtliga fall bestämda psykiska faktorer, vilka gör, att de olika individerna reagerat på ett ur social synpunkt mindre ändamålsenligt sätt inför sina försörjningsplikter.

En femte viktig orsaksfaktor synes ha sammanhängt med *relationerna mellan den underhållspliktige och barnets mor*. En del sade sig ifrågasätta faderskapet till barnet. Bland de *gifta* eller *änklingarna* förekom inte detta i något fall, bland de *ogifta* däremot i 13 fall, d. v. s. hos över hälften.

Hit hörde för det första personer, som fått barn i rent tillfälliga förbindelser. Deras beskyllningar mot kvinnorna för lösaktighet har naturligtvis endast undantagsvis gått att bekräfta.

En av de undersökta uppgav sålunda, att han var osäker på faderskapet, emedan kvinnan varit lösaktig och fått flera barn utom äktenskap med andra. En annan fick barnet redan vid 17 års ålder med en mycket äldre kvinna, som också skulle ha haft flera barn utom äktenskap. En person accepterade det ena av barnen som sitt eget. Det andra hade han fått med en kvinna, som »sprang med alla möjliga». Han vägrade att gå med på en uppgörelse och målet gick till hovrätten. I ett fall uppgavs modern till barnet i själva verket först ha pekat ut en annan man som barnafar, men då stämde inte blodprovet, och den nitiske barnavårdsmannen satte då i stället fast expl. I ett annat fall hade expl. inte träffat kvinnan mer än en enda gång vid en rent tillfällig samvaro. Han kunde inte tro, att det var hans barn. Han glömde att begära blodprov, då målet var före, yrkade på det sedan, men då var det för sent. Han hade därför inte velat betala utan blivit desperat och rasande och låtit det vara. Nu hade det gått 10 år, men han hade »sex eländiga år kvar».

Det hände också, att vederbörande först erkänt faderskapet men sedan blivit alltmer tvivlande och begärt blodprov. När detta varit för sent, hade han

envist bitit sig fast vid detta krav och kategoriskt vägrat att göra några inbetalningar.

I ett par fall hade faderskapets fastställande dröjt flera år. De båda män som respektive barnavårdsman så småningom fått dömda som fäder hade sedan envist tvivlat på faderskapet. Båda ansåg sig orättvist dömda. En av de undersökta, som f. ö. fått tre barn utom äktenskap, hävdade envist, att han i själva verket var steril och således inte kunde vara far till barnen.

Ett par ville inte direkt bestrida faderskapet men sade sig vara osäkra därpå. Det förekom också, att personer, som vid barnets födelse levat i fast förbindelse med modern, ändå bestred faderskapet, emedan kvinnan även skulle ha varit tillsammans med andra. De hade blivit kränkta och kände därför motvilja mot kvinnan. Ett par andra av de ogifta erkände visserligen faderskapet men ansåg sig ändå orättvist behandlade av kvinnorna. Dessa skulle ha svikit dem och inlett andra förbindelser. Även då hade männen visat en kränkt sårbarhet, vilket sannolikt bidragit att göra dem mindre ambitiösa vid fullgörande av försörjningsplikten.

Säkerligen har denna ovilja att acceptera faderskapet i många fall varit uppkonstruerad. Den undersökte har därmed velat ursäkt sig inför sin sociala grupp och vid explorationen. Det kan också tänkas, att de velat motivera sina försummelser inför sig själva och att de därför försökt intala sig, att det förmodligen inte varit frågan om deras barn. Hur härmed förhåller sig, har inte varit möjligt att närmare utreda. Att somliga varit tämligen fast övertygade om att de inte varit far till barnet är sannolikt. Andra var förmodligen mera osäkra om paterniteten. Vid tillfälliga förbindelser kan de ju ha haft ett visst fog för sina tvivel.

Att denna tvivlande attityd stundom spelat en viss roll för den socialpsykologiska utvecklingen är otvivelaktigt. I enstaka fall har man intryck av att tvivlet helt dominerat bland motiven.

Ett exempel härpå är den på s. 63 omnämnde expressinnehavaren (fall 21). Huruvida denna insufficienta persons tvivel på faderskapet varit uppriktigt menat, kan man dock inte vara säker på. Man kan t. ex. föreställa sig, att han till en början överrumplats och förskräckt accepterat faderskapet. När han sedan fått svårt att fullgöra sina förpliktelser, har han irriterat och besvärat börjat ifrågasätta, om den här flickan, som han ju i själva verket inte vetat så mycket om, talat sant inför rätta. Han har kanske inte varit den ende, och så har tanken på blodprov uppkommit. När detta inte beviljats, har han känt sig kränkt och förorättad och så småningom låst sig fast i en omöjlig position. Först arbetshemmet har kommit honom att ge vika, ängslig och förskrämd. Frågan om faderskapet har tydligen inverkat på utformningen och intensiteten av hans vägran att betala.

Ett annat exempel beskrevs på s. 75 (fall 27). Problemet om faderskapet har i detta fall spelat en avgörande roll för den sociala konflikten uppkomst. Det fungerade som den utlösande faktorn, medan som den viktigaste orsaken till konflikten kan betecknas expl:s svårpassade psyke.

De *frånskilda* återigen hyste ibland av olika skäl aversion mot hustrun. En uppgav, att han var osäker på faderskapet, en annan att hustrun varit otrogen, en tredje att hon varit lat, slö och slarvig och inte värd att hjälpa, en fjärde att hon senare gift om sig. Flera uppgav utan närmare motivering, att de absolut inte ville hjälpa hustrun. Motsättningen till hustrun var ibland markant (se t. ex. fall 19 och 21 s. 59). Det är naturligtvis svårt att i det enskilda fallet avgöra, hur pass stor roll denna negativa inställning till hustrun spelat i det invecklade socialpsykologiska förlopp, som föregått omhändertagandet på arbetshem. Att sådana omständigheter stundom återopas av personer, som tidigare varit tämligen skötsamma och visat hygglig arbetsförmåga, tyder på att de inte få undervärderas. Svartsjuka och sårad egenkärlek, när andra karlar kommit emellan fadern och barnets mor, torde i enstaka fall ha varit en emotionellt starkt verksam faktor vid uppkomsten av försumligheter.

I spridda fall kan ytterligare orsaksfaktorer påvisas. En av de undersökta var endast 17 år gammal vid första barnets födelse och försörjdes fortfarande av föräldrarna. Sådana omständigheter ökar naturligtvis svårigheterna att fullgöra betalningsskyldigheten, särskilt om det samtidigt finns andra sociala eller medicinska belastningsfaktorer.

En annan bidragande orsak kan också i en del fall sägas vara bristande förståelse för realiteten i den *risk för frihetsberövande*, som möjligheten för socialvården att tillgripa arbetsföreläggande på arbetshem kan sägas utgöra. Fem av de undersökta gjorde gällande, att de trots »varningar» aldrig tagit detta »straffhot» på allvar. Det kan visserligen vara undanflykter, men ibland är det tydligt, att man i det längsta haft svårt att inse, att man kunde riskera frihetsberövande »utan laga dom och rannsakan». Bakom detta ligger den naturliga men i detta fall felaktiga föreställningen hos flertalet svenska medborgare, att friheten är en elementär medborgerlig rättighet, som man inte kan bli berövad utan fällande dom, föregången av rättegång, varvid man har hjälp av rättegångsbiträde etc. Det administrativa frihetsberövandet har inte samma förankring i folks rättsmedvetande och effekten av »straffhotet» blir i motsvarande grad försvagad för att i enstaka fall t. o. m. uppfattas som tom bluff. Även sådana faktorer spelar synbarligen in som bidragande orsaker i arbetshemsvistelsernas förhistoria.

I enstaka fall har man också intryck av att försumligheten i viss utsträckning är en yttring av *den sociala gruppens attityd* gentemot samhällsförplikelser över huvud taget.

28. Som exempel kan nämnas en 30-årig lagerarbetare. Han kom från en fattig familj. Modern skall ha varit vulgär och hållit mindre god ordning i hemmet. Enligt landsfiskalens uppfattning hade hon inte mäktat och kanske inte heller gittat uppfostra barnen ordentligt. Själva skall expl. ha varit en duktig arbetare, fränsett en tids nedsättning av arbetsförmågan på grund av sjukdom. Under senare år hade han missbrukat sprit något. Så fick han ett barn utom äktenskap med en grannflicka. Det var en tillfällig förbindelse. Det hade inte varit något bestämt dem emellan, han tyckte inte alls om henne och hade

inte haft en tanke på giftermål. »Vi hade samma väg hem, när vi varit på fest, och så lurade hon mej naturligtvis. Man är ju så där lättlurad. Rena väl-görenheten.» Flickan hade tidigare två barn utom äktenskap. Vid tinget be-stred expl. faderskapet och framhöll, att kvinnan vid samma tid sällskapet med andra. Efter blodprov dömdes han att betala 30 kronor i månaden. Han sade dock rent ut, att han inte ämnade betala. Enligt landsfiskalen bytte han med korta mellanrum arbetsplats, vilket på goda grunder ansågs ske för att undgå införsel. Enligt arbetsgivaren, som berömde honom som arbetare, skrattade han bara, när man talade med honom om barnet. Han ansåg sig inte alls vara betal-ningsskyldig. »Han har tydligen ansett det som sin fulla rätt att försöka hålla sig undan betalningsskyldigheten.» Både hos expl. och hans syskon fanns en rent samhällsfientlig inställning, trots att egentlig brottslighet inte förekommit, och expl. inte heller, fränsett en fylleriförseelse, uppfört sig illa i ordningsav-seende. När polismännen sökte honom för underhållsbidrag möttes de med: »Det där får ni aldrig någonting på», eller »Åt helvete med dom där papperna». Han var också hotfull, när polisen rapporterade en broder för fylleri. Vid undersök-ningen sade han rent ut, att han inte ville ha med barnet att göra. Det var inte hans, modern hämnades bara på honom.

Man kan väl föreställa sig, att den inom vissa sociala grupper rådande aversionen mot myndigheter av olika slag ibland som i detta fall kan ge upphov till en ovilja att fullgöra förpliktelse, som dessa samma myndig-heter ålagt vederbörande. Vid utredningen har sådana förhållanden endast undantagsvis kunnat påvisas. Det är ju begripligt, att man i undersöknings-situationen undviker att direkt demonstrera en sådan negativ samhälls-inställning.

En summering av de viktigaste orsakerna till intagning på arbetshem ger tydligtvis 3 dominerande faktorer, nämligen avancerat spritmissbruk, fysiska skavanker samt psykiska egendomligheter och sjukdomstillstånd. Därtill kommer de ekonomiska svårigheterna, som etiologiskt mycket intimt samman-hänger med dessa 3 faktorer.

Bland de ogifta tillkommer ibland även tvivel på faderskapet, bland de skilda dessutom i många fall motsättningen till f. d. hustrun. Emotionella spänningar mellan parterna spelar över huvud taget i åtskilliga fall av allt att döma en framträdande roll.

Undantagsvis tillkommer även andra betydelsefulla faktorer.

Vid en sådan kausalanalys får man tänka sig, att de olika orsakerna i kon-kreta fall är svåra att särskilja. Spritmissbruk, sjukdom och psykiska egen-domligheter medför å ena sidan sekundära svårigheter på arbetsmarknaden, dålig ekonomi och diverse socialt trassel. Fattigdomen å andra sidan kan både leda till ökad kroppslig och psykisk förslitning och stimulera till ökat spritmissbruk. Ofta är det omöjligt att isolera de olika orsaksfaktorerna från varandra: betalningsförsumligheterna kan endast förklaras av individens hela utvecklingsförlopp och levnadssätt. Det gäller i synnerhet de notoriska lös-drivarna, som sedan årtal saknat varje möjlighet att fullgöra ekonomiska för-pliktelse över huvud taget. Den schematiska isoleringen av vissa betydelse-fulle orsaksfaktorer i försumligheternas genes ger dock en antydning om den

viktigaste beskaftenheten hos de »farliga situationerna». Den är även av värde för bedömning av vilka samhällsåtgärder, som kan tänkas påverka ifrågavarande asociala beteende.

I kausalitetsfrågan spelar slutligen de socialpolitiska *hjälpresurserna* och också *samhällets attityd* mot försörjningsplikten in. Samhällets ingripande vid olika tidpunkter mot ekonomisk nöd, sjukdom, spritmissbruk och andra missanpassningssymtom kan på ett avgörande sätt påverka det fortsatta förloppet och förebygga uppkomsten av »farliga situationer».

F. Samhällsåtgärder.

Det praktiska syftet med undersökningar av asociala beteendens genes är att finna åtgärder att förebygga och behandla asocialiteten. En förutsättning härför är en grundlig kännedom dels om de asocialas struktur och reaktion på samhällsåtgärder av olika slag, dels om de situationer, i vilka asociala beteenden uppkommer, de nyssnämnda s. k. »farliga situationerna». Det är ett begrepp som lanserats av *Kinberg* inom kriminologin, men som med fördel kan användas även i undersökningar av andra asociala beteenden och missanpassningssymtom. En rad sådana »farliga situationer» kännetecknade av en hög potentiell risk för försumligheter av försörjningsplikten har beskrivits i det föregående.

Vid diskussionen om de praktiska åtgärderna är det nödvändigt att undersöka, hur dessa »farliga situationer» kan förändras och därmed förutsättningarna för asocialt beteende bortfalla. Därvid bör inte tillämpas ett statistiskt betraktelsesätt och endast noteras de aktuella och lätt iakttagbara faktorer av social och psykologisk natur, som spelar in vid tidpunkten för det asociala beteendet. Ur profylaktisk synpunkt är det väsentligt att även undersöka uppkomsten av dessa faktorer och därmed den sociala och psykologiska förhistorien till den »farliga situationen». Ofta är det tillfälligheter, som gör, att asocialiteten manifesteras vid en viss tidpunkt. En »farlig situation» kan ha varit rådande en längre tid, till dess en tillfällig utlösande faktor, som alltid uppträder förr eller senare, leder till asocialitet. Sådana tillfälligheter är ofta svåra att förhindra. Däremot kan det stundom vara möjligt att förebygga uppkomsten av sådana långvariga potentiellt »farliga situationer» genom profylaktiska åtgärder, insatta på rätt sätt. Diskussionen om samhällsåtgärderna måste därför läggas upp så brett att även möjligheterna för tidiga ingripanden studeras.

Den andra sidan av problemet gäller frågan om den nuvarande behandlingens ändamålsenlighet. Denna fråga kan dock inte isoleras från den föregående diskussionen om profylaxen. Härvid intresserar likaväl de nuvarande bestämmelserna om arbetsföreläggande och intagning på arbetshem som deras praktiska tillämpning. Inte minst rättssäkerheten inom socialvården måste därvid bli föremål för prövning. Åtskilliga frågeställningar, som är välkända inom kriminologin, aktualiseras, som exempelvis spörsmålen om allmänpre-

vention och individualprevention, straffemottaglighet, strafftolerans, recidivrisk m. m. Arbetshemmens fördelar och nackdelar som korrektionsanstalter måste undersökas och därvid också frågan om klienteletts sociala och medicinska vårdbehov.

Efter en sådan utförlig analys av de hittillsvarande samhällsreaktionerna mot försumliga försörjare, bör den principiella uppläggningsen av samhällets åtgärder kunna diskuteras.

1. Förebyggande åtgärder.

I åtskilliga kriminologiska arbeten har visats, att asociala företrädesvis rekryteras från vissa samhällsliga skikt, vilka *Kinberg* kallat kulturfattiga.⁴² Utmärkande för detta skikt är bl. a. anhopningen av faktorer med hög potentiell risk för uppkomsten av asociala förvecklingar av olika slag. Den föregående beskrivningen av de försumliga försörjarna visar, att även de i stor utsträckning företer en sådan kulturell och social rotlöshet, isolering och brist på anpassade sociala beteendemönster, som präglar dessa kulturfattiga skikt. Profylaxen mot försumligheter i försörjningsplikt liksom mot andra asociala beteenden måste därför gälla hela det skikt i samhället, från vilket de asociala företrädesvis rekryteras.

Karaktären av dessa allmänna profylaktiska åtgärder har beskrivits utförligt i andra sammanhang (jfr t. ex. utredningen om lösdrivarna)⁴¹. Här kan det därför räcka med en kort rekapitulation. Eftersom ifrågavarande samhällsgrupper i regel har en jämförelsevis svår hereditär belastning är det önskvärt att fertiliteten nedbringas. Barnrikedom skärper ju också de sociala svårigheterna. För de försumliga försörjarna utgör ju också barnalstring den primära förutsättningen för de senare förvecklingarna. Särskilt viktig skulle tydligen en minskning av den utomäktenskapliga fertiliteten vara (jfr s. 31). Profylaktiskt är det därför betydelsefullt att få till stånd ökad sexuell upplysning, vidgad kännedom om preventiva metoder och konsekventare tillämpning av sterilisering. Det är vidare nödvändigt att skapa bättre uppväxtförhållanden för barn, som växer upp i eländiga och fattiga familjer. Omkring $\frac{3}{5}$ av de försumliga försörjarna har ju vuxit upp under otillfredsställande hemförhållanden och många ha blivit direkt försummade (se s. 22). I lösdrivarutredningen påpekades att »höjd ekonomisk standard, bättre bostad, bättre arbetsförhållanden för föräldrarna, mera fritid, kulturell och hygienisk upplysningsverksamhet, energiska socialvårdande åtgärder m. m. måste vara utgångspunkten för varje profylaktiskt program på detta område liksom eljest, när man vill förebygga uppkomsten av asocialitet».

Även de psykologiska relationerna mellan barnet och dess uppfostrare är av stor betydelse. Uppkomsten av stympade eller disharmoniska hem måste motverkas. I främsta rummet måste man härvid ta itu med föräldrarnas beteenderubbningar exempelvis genom att skapa vidgade möjligheter för behandling av psykiska sjukdomar, spritmissbruk o. d. Även en ökad upplysnings-

verksamhet rörande uppfostringsproblemen så utformad, att den kan tillgodogöras också av ekonomiskt mindre väl situerade skikt i samhället, har på lång sikt en viss betydelse. Inte minst bör det ju tillses, att barnen får en trygg och naturlig miljö, när samhället självt bär ansvaret för deras uppfostran, som i skolor och fosterhem samt på barnhem och anstalter av olika slag. De psykologiska relationerna inom äktenskapet spelar synbarligen också en roll. De äktenskapliga kontroverserna medför stundom skilsmässa med ty åtföljande ökad risk för en social utveckling, som kan leda till försummelse i försörjningsplikten. Åtgärder för förbättrad psykisk hygien inom äktenskapen spelar således en profylaktisk roll även på detta område.

För alla element med stora potentiella risker för asociala förvecklingar utgör vidare ungdomsåren en speciellt farlig period. Det beror i första hand på endogena utvecklingsförhållanden i samband med puberteten men också på sociala störfaktorer som frigörelsen från familjen, skolan och andra invanda sociala gruppbyggnader samt övergången till självständig yrkesverksamhet med konkurrens på arbetsmarknaden, konjunkturkänslighet, risk för social rotlöshet m. m. De flesta former av asocialitet visar därför den högsta frekvensen i ungdomen. Då grundlägges också den attityd till arbetet och förvärvslivet, som karakteriserar vederbörande i framtiden. Anpassningen till yrkeslivet är därför mycket viktig, och alla åtgärder, som är ägnade att underlätta denna anpassning, är samtidigt asocialitetsförebyggande.

Till de allmänna faktorer, som kan öva inflytande på asocialitetsfrekvensen och motverka att individer från kulturfattiga och socialt försummade skikt blir manifest asociala, kan också räknas förhållandena senare i arbetslivet. Klienteletets arbetsförmåga är, som tidigare framhållits, i stor utsträckning nedsatt på grund av kroppsliga eller psykiska sjukdomar. Attityden till arbetet är synnerligen växlande. Åtskilliga beskrives som goda och energiska arbetare, andra är visserligen dugliga men tidvis misskötsamma, speciellt på grund av spritmissbruk. Över 40 % skall dock enligt arbetsgivares och myndigheters vitsord ha varit direkt sekunda arbetskraft (se s. 30). Arbetsprestationerna på anstalten spelar därvid mindre roll, då ju många, som är passiva och osjälvständiga i arbetslivet, arbetar rätt hyggligt under tillsyn. Motsatsen förekommer dock också, som framgår av diskussionen längre fram om arbetshemmets inverkan på klientelet (se s. 133).

Denna individens attityd till arbetet har stor betydelse för hans förmåga att anpassa sig till samhället och inte minst för hans förmåga att försörja andra människor. En positiv och arbetsbejakande attityd är en asocialitetsförhindrande faktor. Socialpsykologiskt är emellertid frågan synnerligen invecklad. Individens personliga läggning spelar stor roll. Kroppsliga och psykiska sjukdomssymtom, som nedsätter arbetsförmågan och sänker trötthets-tröskeln, gör också attityden till arbetet mindre positiv. Detta är viktigt särskilt vid sjukdomstillstånd med jämförelsevis föga alarmerande kliniska symtom, där tröttheten och därmed den negativa inställningen till arbetet stundom kan vara de dominerande symtomen. Men även hos friska människor växlar

den personliga inställningen till arbetet väsentligt. De ärftliga anlagen spelar in, yttrande sig i uppkomsten av en viss kropps-konstitution och större eller mindre kropps-krafter samt i speciella psykologiska förutsättningar, egenskaper, anlag och talanger. Utvecklingen av dessa medfödda anlag beror sedan på miljöförhållandena, både de rent fysiska faktorerna som klimat och näringsförhållanden och de psykiska som relationerna till andra människor, föräldrar, syskon och de sociala grupper man tillhör. Den aktuella attityden till arbetet är således tills vidare slutstadiet i en utvecklingskedja, där en rad faktorer spelat in. Av väsentlig betydelse är därvid bl. a. den inställning till arbetet, som i huvudsak kännetecknar medlemmarna av den sociala grupp vederbörande tillhört under olika perioder av sitt liv. Härvid får man föreställa sig ett dynamiskt förhållande. Gruppens attityd påverkar ens inställning och beteende, samtidigt som ens egen attityd i viss mån påverkar omgivningens. Dessutom förekommer, trots de begränsade möjligheter individen har att välja mellan sociala grupper, en viss benägenhet att företrädesvis assimileras med den sociala grupp, vars attityder i olika avseenden mest överensstämmer med ens egna.

Trots att individernas attityd till arbetet visar stor variationsbredd, är dock profylaxen inte uteslutande ett rent individualpsykologiskt problem. Individens attityd till arbetet är också beroende på vissa allmänna sociala förhållanden. Det är känt, att attityden till arbetet bl. a. påverkas av själva arbetsprocessens art. Det finns åtskilliga utredningar om den s. k. arbetsglädjen. Denna sammanhänger med produktionsförhållandena, lönesättningen, trivseln på arbetsplatsen, hygienen och en lång rad andra tekniska och ekonomiska problem. Arbetsglädjen är emellertid också beroende av individernas egen läggning och av i hur stor utsträckning de lyckats få tag på arbetsuppgifter, som passar dem till art, tempo, svårighetsgrad etc. En förbättring av trivseln och arbetsglädjen och därmed också en mera positiv attityd till arbetet kan därför åstadkommas genom systematiska organisatoriska, arbetstekniska och sociala reformer.

Produktionsförhållandena spelar en viss roll för problemet. Löntagarna känner sig också i stor utsträckning — och är det ju faktiskt också — utan delaktighet i ansvaret för produktionens planläggning och inriktning. De saknar därför i allmänhet den starka stimulans det innebär att känna sig vara med i en skapande verksamhet. För många löntagare framstår arbetet mera som ett nödvändigt ont. Det måste utföras, för att de skall kunna leva.

Det är klart, att en sådan attityd hos den sociala gruppen i viss mån gynnar uppkomsten av negativa attityder mot arbetet hos dem av gruppens medlemmar, som av olika skäl är särskilt disponerade härför. Produktionsförhållandena är alltså i och för sig inte utan betydelse för uppkomsten av manifest passivitet och s. k. »lättja» i arbetslivet. Riskerna för uppkomsten av sådana attityder ökas ju olämpligare arbetet är för individen och desto sämre arbetsförhållandena gestaltar sig. Bland arbetshems-klientelet finner man rikligt med exempel härpå.

Inte heller den sociala skiktningen i samhället och förekomsten av olika samhällsgrupper med helt olika ekonomiska villkor och levnadsförhållanden torde vara utan betydelse för utformningen av sådana sociala attityder som inställningen till arbetet. Det kan inte uteslutas, att de sämre situerade gruppernas vetskap om att det finns personer, som utan fysiska ansträngningar och i enstaka fall utan egentliga arbetsprestationer kan sitta med inkomster, som överstiger deras egna många gånger om, också påverkar enstaka därtill disponerade individers attityd till arbetet. Detta invecklade sociologiska problem skall dock här endast omnämnas, då det blott har en mycket indirekt betydelse i de konkreta fallen, och en närmare penetration skulle föra långt utanför ämnet. Själva klassskiktningen skulle emellertid i så fall också utgöra en faktor av viss betydelse vid kausalanalysen av det i detta sammanhang viktiga problemet om den sociala bakgrunden till den arbetspassivitet och de arbetshämningar, som uppenbarligen spelat en så stor roll i utvecklingen för klientelet på arbetshemmen.

En systematisk analys av möjligheterna att förhindra uppkomsten av försumlighet i försörjningsplikten och av asociala beteenden över huvud taget leder alltså till långtgående konklusioner beträffande samhällets beskaffenhet i dess helhet. En systematisk sanering förutsätter i första hand genomgripande sociala reformer beträffande människors uppväxtförhållanden, utveckling och omhändertagande i medicinskt och socialt avseende, inpassning i produktionslivet och även beträffande produktionslivets egen utformning. Så till vida är asocialiteten i samhället och även förekomsten av försumliga försörjare en produkt av samhällsförhållandena själva.

2. Tidigare behandling av missanpassningssymtomen.

Betydelsen av tidig behandling av *missanpassningssymtom* i barndomen och ungdomen är numera allmänt känd. Trots den höga frekvensen av sådana missanpassningssymtom bland de försumliga försörjarna (jfr s. 49) har någon egentlig behandling inte förekommit. Visserligen har 13 blivit omhändertagna i fosterhem, men det innebär inte några garantier för en förbättrad uppväxtmiljö. Tvärtom beskrivs i handlingarna i upprepade fall direkt traumatiserande fosterhemsmiljöer, bortsett från det ogynnsamma inflytandet av de ibland talrika växlingarna av uppfostringsorgan. Sex har dessutom vuxit upp på barnhem eller ålderdomshem. Intagning på skyddshem (som det hette på den tiden) tycks inte ha förekommit i något fall. Andra åtgärder av betydelse från barnvårdsnämndernas sida är inte kända. Inte heller tycks socialvården i övrigt ha ingripit, om man bortser från att vissa familjer, som tidigare påpekats, erhållit fattigvårdsunderstöd (se s. 25).

I skolan förekom tecken på social missanpassning hos flertalet (se s. 26). Hos närmare hälften betecknades skolbegåvningen som bristfällig. Åtgärder häremot hade endast undantagsvis förekommit. Endast två av de undersökta hade sålunda gått i särklass.

Tydligtvis har varningssignaler om den kommande missanpassningen ofta kunnat iakttagas redan under uppväxtåren. Samhället har dock endast undantagsvis vidtagit några speciella åtgärder med anledning härav. Med hänsyn till profylaxen är det eljest av särskilt stor betydelse att sådana tidigsymtom uppmärksammas, utredes och behandlas. Ju tidigare åtgärder vidtages, desto större är utsikterna att kunna förebygga en eljest hotande asocial utveckling. Numera vidgas oupphörligt samhällets möjligheter att ingripa i dessa avseenden till följd av den utbyggnad av den psykiska barnavården med specialavdelningar vid centrallasaretten, som för närvarande pågår. I den individuella asocialitetsprofylaxen måste mycket stor vikt läggas vid en snabb utvidgning av denna psykiska barnavård i intimt samarbete med skolor och hem. Uppskattningsvis borde åtminstone hälften av det här undersökta klientelet ha blivit föremål för behandling enligt de riktlinjer, som numera börjat tillämpas på detta område i län efter län.

De flesta av de undersökta hade börjat använda sprit redan i ungdomsåren. Sedan hade i talrika fall förekommit en snabb utveckling till grovt *spritmissbruk*. Anmärkningsvärt är emellertid, att åtgärder från samhällets sida ofta låtit vänta på sig. Endast i två fall hade sålunda nykterhetsnämnd ingripit mot ynglingar, som ännu inte fyllt 20 år. I en rad fall hade det dröjt både 5, 10 och 20 år av grovt spritmissbruk med massor av fylleriförseelser, vanvård av familjen och personligt förfall, innan samhället reagerat.

I andra fall hade nykterhetsnämnd över huvud taget aldrig ingripit. Trots att 72 % av klientelet åtminstone tidvis missbrukat sprit, hade endast 44 % varit föremål för åtgärd från nykterhetsnämndens sida (jfr s. 51). Många av de undersökta hade missbrukat sprit på ett sätt, som vid upprepade tillfällen medfört ingripanden från polisens sida. En del var sedan åratals kända som notoriska spritmissbrukare och bråkmakare, vilka ödelagt familjen och misskött arbetet. Trots sådana otvetydiga tecken på långt avancerat spritmissbruk hade anmälan till nykterhetsnämnden uteblivit, eller nykterhetsnämnden underlåtit att vidtaga några som helst åtgärder. Naturligtvis skulle det i en del av dessa fall kunna ifrågasättas, om det förelegat tillräckliga indikationer för att omhänderta vederbörande på alkoholistanstalt. Att indikationer för ingripande på annat sätt med övervakning, tillsyn och andra socialvårdande åtgärder förelegat, är däremot odiskutabelt.

Orsaken till dessa förbiseenden i alkoholistvården finns det ingen anledning att gå in på här. Det kan räcka med att påpeka, att vid alla jämförliga undersökningar av asocialt klientel framkommer talrika liknande exempel på alkoholistvårdens ineffektivitet.¹¹ Detta är av allt att döma ett notoriskt förhållande.¹⁴ Påfallande är också den ojämnhet med vilken alkoholistlagen tillämpas. Mot ett par av de här undersökta reagerade vederbörande tvärtom med utomordentlig snabbhet, sedan spritmissbruk väl blivit känt. En 19-års yngling, som endast använt sprit undantagsvis men gjort sig skyldig till en fylleriförseelse, varnades sålunda omedelbart av nykterhetsnämnden. En annan ådömdes de första fylleriböterna i 19-årsåldern och togs redan året därpå in på alkoholistanstalt.

Denna ojämna och slumpvisa tillämpning av föreskrifterna i alkoholistlagen torde bl. a. bero på de lokala nykterhetsnämndernas och tjänstemännens högst skiftande praxis. Då alkoholistlagen även ger möjlighet till frihetsberövande under årtal är denna ojämnhet anmärkningsvärd även ur rätts-säkerhetssynpunkt.

När nykterhetsnämnderna sedan väl ingriper, är de åtgärder, som företas, enligt vad erfarenheterna av det nu undersökta klientelet visar, stundom alltför otillräckliga och tillfälliga. I 4 fall föranledde anmälan över huvud taget inga åtgärder från nykterhetsnämndens sida. Det trettiootal, som blev föremål för åtgärd, meddelades i flertalet fall varning. Omkring hälften av dem ställdes under övervakning och cirka $\frac{1}{3}$ hamnade så småningom på alkoholistanstalt.

När ärendet handlägges första gången nöjer man sig i nykterhetsnämnden synbarligen ofta med en varning och följer sedan inte falllets vidare utveckling. I flera fall har kroniska spritmissbrukare stadda i långsamt fortskridande förfall varnats, men varningen har trots fortsatt spritmissbruk varken åtföljts av tillsyn eller vård. Efter några år har följt en ny varning, då ibland med indragning av motboken, en tids övervakning, stundom omhändertagande på alkoholistanstalt. Under de år som gått har emellertid behandlingsmöjligheterna oavbrutet försämrats och ofta nog ha kroniska alkoholskador uppkommit.

Anmärkningsvärt är vidare, att nykterhetsnämnderna ofta underlåter att vidta medicinska åtgärder även mot personer, som är grovt patologiska både i fysiskt och psykiskt avseende.

29. En neurotiker med benägenhet för förstämningstillstånd och kortslutningsreaktioner i trängda situationer, ett skrämt och osäkert uppträdande, brist på kurage m. m. hade exempelvis bötfällts för fylleri redan i 19-årsåldern. När han blev äldre sprang han på krogar och lämnade hustrun endast en del av avlöningen. Under militärtjänsten dömdes han ett par gånger för rymning. Spritmissbruket tilltog så småningom alltmer. Han misskötte militärtjänsten, var drucken avlöningsdagarna och anmäldes slutligen i 30-årsåldern av hustrun till nykterhetsnämnden. Han hade då pantsatt husgeråd för att få pengar till sprit. Hon tog emellertid senare tillbaka sin anmälan. Året därpå anmäldes han av en svägerska, som påstod, att hon inte sett honom nykter på ett par år. Han pantsatte allt och var nästan aldrig hemma. Nykterhetsnämnden gav honom en varning men avskrev därefter ärendet omedelbart. Gentemot denna person, som sedan barndomen visat upprepade missanpassningssymtom, var svårt nervös, sedan årtal grov spritmissbrukare och som misskött både arbetet och familjen, fann vederbörande ingen ytterligare anledning för samhället att ingripa vare sig med tillsyn eller vård. Naturligtvis fortsatte också de sociala svårigheterna. Så småningom togs han in på arbetshem och efter utskrivningen därifrån har ingripande av nykterhetsnämnden på nytt blivit aktuellt (jfr s. 130).

Även sedan spritmissbruket gått så långt, att intagning på alkoholistanstalt beslutats, förekommer, att hela ärendet får falla, emedan vederbörande vid tiden för verkställandet håller sig undan och inte kan anträffas. I ett par av de nu undersökta fallen tog barnavårdsnämnden strax därpå upp ärendet

och fick också tag på vederbörande, som senare intogs på arbetshem. Samarbeta med nykterhetsnämnden förekom inte. Man har ibland intryck av att det liksom finns vattentäta skott mellan socialvårdens olika organ. Särskilt ofta händer det, att barnavårdsnämnden eller fattigvårdsstyrelsen trots grovt spritmissbruk hos vederbörande underlåter att begära nykterhetsnämndens ingripande.

Som tidigare framhållits (se s. 50) hade cirka $\frac{3}{4}$ av de försumliga försörjarna gjort sig skyldiga till *kriminalitet* av olika slag, många redan före 20-årsåldern. I en del fall hade därvid tillgripits andra rättsreaktioner än fängelse och straffarbete. I 19 % tillämpades villkorlig dom och i 3 fall uppfostringsanstalt eller ungdomsfängelse. 60 % av klientelet hade dock ådömts fängelse eller straffarbete. Anmärkningsvärt med tanke på klientelet starka belastning med psykiska sjukdomsfaktorer är, att endast en dömts enligt SL 5:5 (en person sannolikt lidande av schizofreni). En annan, som också sinnesundersöktes, ansågs av undersökningsläkaren förete en s. k. »psykopati» och dömdes enligt SL 5:6. Båda dessa personer insattes sedermera på arbetshem, tydligtvis utan att man kände till eller ansåg sig behöva ta någon hänsyn till deras i annat sammanhang konstaterade psykiska egendomligheter.

Som framgår av det föregående led flera av de övriga av psykiska abnormiteter och rubbningar av permanent natur (exempelvis efterblivenhet, extrema plus- eller minusvariationer av konstitutionsradikalerna, defekttillstånd efter genomgångna hjärnskador eller sinnessjukdomar m. m.), vilka måste ha förelagat redan vid tiden för straffets avtjänande. Detta kan anses ha varit fallet med omkring 20 % av de undersökta, d. v. s. cirka $\frac{1}{3}$ av dem som ådömts urbota straff. Sinnesundersökning kom emellertid aldrig till stånd. Som alltid vid genomgång av större asocialitetsklientel kunde man alltså konstatera, att en rad personer behandlats med straffarbete eller fängelse, trots att behandlingen enligt SL 5:5 med all sannolikhet varit indicerad.

I det föregående har utförligt beskrivits, hur en lång rad av de undersökta ända från ungdomen flackat omkring från arbete till arbete och så småningom vant sig vid alltmer tillfällig sysselsättning. De hade blivit grov- och lösarbetare eller kringfarande agenter, skrothandlare, nasare och bettlare. Sammanhanget mellan denna livsföring och oförmågan att fullgöra försörjningsplikten är påtaglig. De åtgärder, som samhället vidtagit med anledning av dessa *instabila arbetsvanor*, är därför av ett visst intresse. Som tidigare framhållits har dessa åtgärder i en del fall bestått i behandling enligt lösdrivarlagen med varningar eller tvångsarbete. Föregående utredningar har emellertid visat, att sådana åtgärder i regel är föga lämpade för att åstadkomma en framtida social anpassning.^{11 12} Även av denna undersökning framgick meningslösheten i behandling enligt lösdrivarlagen med all önskvärd tydlighet.

Det är ju närmast groteskt att tilldela schizofrena tiggare varningar utan att sörja för, att de samtidigt blir hjälpta på annat sätt. Det hade skett i ett par av de här undersökta fallen. Atskilliga andra svårt abnorma, nervösa eller hjärnskadade personer hade på samma sätt vid olika tillfällen tilldelats var-

ning för lösdriveri utan samtidiga hjälpåtgärder av socialt eller medicinskt slag. Det är ju svårt att förstå, hur en missanpassning, som sammanhänger med grova psykiska förändringar, skall kunna hävas genom en tillsägelse av myndigheterna. Någon förbättring kom inte heller till synes i dessa fall.

De åtgärder av socialvårdskaraktär, som samhället eljest skulle kunna vidtaga på detta område, omfattar yrkesutbildning och lämplig arbetsanskaffning, stundom också fattigvård. *Yrkesutbildning* i form av genomgången yrkesskola (jfr s. 26), anställning som lärling, beredskapskurser m. m. hade 19 av de undersökta erhållit, d. v. s. 23 % av samtliga. De flesta fick sin utbildning i ungdomen efter skolans slut. I 6 fall var det emellertid frågan om en kompletterande utbildning vid högre ålder. För 2 invalider bekostades den av pensionsstyrelsen, i 3 fall gick den i arbetslöshetskommitteernas regi. I intet fall var det känt, att de socialvårdande organen sökt skapa större förutsättning för de försörjningspliktiga att försörja sig och sin familj genom lämplig yrkesutbildning.

Frekvensen yrkesutbildade i populationen är dock icke säkert känd.³² Säkra slutsatser kan alltså icke dragas. Det verkar dock, som om yrkesutbildningen bland klientelet vore starkt försummad. Det bör emellertid påpekas, att en del av de undersökta på grund av deras bristfälliga fysiska och psykiska tillstånd knappast var ägnade för ytterligare utbildning av något slag. I många fall berodde den bristande försörjningsförmågan otvivelaktigt till övervägande del på faktorer, som inte skulle låta sig påverkas genom yrkesutbildning. Särskilt bland den yngre delen av klientelet fanns det emellertid åtskilliga, för vilka yrkesutbildning jämsides med positiva åtgärder av annat slag förmodligen skulle ha varit av en viss betydelse för deras framtida möjligheter att fullgöra försörjningsplikten.

Vad *arbetsanskaffningen* beträffar finns det ju möjligheter för barnavårdsnämnder och fattigvårdsstyrelser att vid behov ta initiativ härtill i samarbete med respektive arbetsförmedling. Det har inte varit möjligt att i detalj utreda i hur många fall detta förekommit. Endast undantagsvis har sådana initiativ omnämnts av de undersökta eller i upplysningarna och protokollen från de olika sociala organen. Det har inte heller varit möjligt att säkert skilja dessa initiativ från de anvisningar om arbete, som i enstaka fall följt på ett arbetsföreläggande i stället för intagning på arbetshem. Det har i ett par fall förekommit, att man hänvisat en understödstagare till en viss arbetsgivare och senare hänvisat honom på nytt men för att vinna större effekt denna gång i arbetsföreläggandets form.

Inräknas även sådana fall har försök med arbetsanskaffning företagits av fattigvårdsstyrelser i 11 fall. I 6 av dessa fall gällde det arbete för kommunens räkning på försörjningsinrättningar, kommunala vedgårdar o. d. Alla fallen hade understöd men 4 insattes sedermera på arbetshem enligt 72 § barnavårdslagen. För de 15 individer, som hamnat på arbetshem enligt 71 § fattigvårdslagen, hade fattigvårdsstyrelsen således sökt skaffa arbete åt 7, medan barnavårdsnämnderna veterligen inte i något fall tagit initiativ till

arbetsberedning för de 60 fall, som skickats till arbetshem enligt 72 § barnavårdslagen.

Endast undantagsvis vidtogs således vid arbetsföreläggandet åtgärder ägnade att underlätta den försörjningspliktiges anpassning till arbetslivet. Skaffade sig vederbörande inte arbete på egen hand, var intagning på arbetshem den naturliga formen för arbetsanskaffning.

Påfallande är vidare, att det i åtskilliga fall förekommit, att sjuka och invalidiserade tagits in på korrektionsanstalter av olika slag och vid utskrivningen lämnats vind för våg utan hjälp med vare sig arbetsanskaffning eller andra åtgärder ägnade att underlätta deras genom invaliditeten starkt handikappade sociala anpassning.

Följden är också, att vare sig de intagna varit kroppsligt eller psykiskt friska eller sjuka vid utskrivningen från olika anstalter, hamnade de praktiskt taget undantagslöst i samma dåliga situation, som före intagningen. I intet av fallen framkom, att det företagits några socialvårdande åtgärder av nämndvärd betydelse vid utskrivningarna. Det kan antagas, att man i en del fall försökt skaffa vederbörande arbete men längre torde inte eftervärden ha sträckt sig.

De gifta och änklingarna hade samtliga en längre tid haft *fattigvårdsunderstöd*, liksom 16 av de skilda och tillfälligtvis 3 av de ogifta. Huruvida försummelse även förekommit inom denna del av socialvården har inte i detalj kunnat utredas. Man har ett allmänt intryck av att en del av de sjuka behandlats väl snävt av fattigvården, som stundom förutsatt en högre arbetsförmåga än som rimligtvis kunnat föreligga och reagerat med krav och arbetsförelägganden även vid obetydliga understödssummor. I nästa avsnitt skall lämnas exempel härpå i samband med beskrivningen av intagningsförfarandet.

Sammanfattningsvis kan det alltså konstateras, att de socialvårdande åtgärderna i regel varit anmärkningsvärt torftiga och planlösa. Endast undantagsvis har någon konstruktiv hjälp lämnats. I åtminstone hälften av alla fall, grovt uppskattat, kan den lämnade socialvården betecknas som avgjort otillräcklig.

Av intresse är slutligen *den medicinska behandling*, som klientelet erhållit tidigare. Över $\frac{2}{3}$ hade tidigare vårdats på kroppssjukhus och därigenom kommit i kontakt med samhällsorganen. Det kan emellertid med skäl betvivlas, att man på sjukhusen tagit nämnvärd befattning med orsakerna till deras sociala missanpassning. På kroppssjukhusen torde man i regel endast intressera sig för den sjukdom, som föranlett intagningen. Sociala svårigheter uppmärksammas sällan, såvida de inte ligger direkt till grund för sjukdomen, och det är ju endast undantagsvis fallet. Visserligen finns det numera vid en del sjukhus kuratorer, som bl. a. har till uppgift att hjälpa de sjuka med deras sociala svårigheter. Denna verksamhet är emellertid ännu föga utbyggd och kan knappast förutsättas ha spelat någon större roll för klientelet. Eftersom sjukhusvård är så pass vanlig, har samhället eljest genom lasaretten tydligt-

vis stora chanser att nå kontakt med asocialt klientel på tidigt stadium. En utbyggnad av de sociala organen vid sjukhusen, som ju nyligen föreslagits, skulle därför också innebära en effektivisering av asocialitetsprofylaxen, i den mån kuratorerna även fick tillfälle att syssla med miljösaneringar av detta slag.⁴³

Vid anstaltsbehandlingen av psykiskt sjuka spelar miljön och miljökonflikterna en betydligt större roll både för utredningsarbetet och för terapin på längre sikt. Vid intagning på sinnessjukhus, psykiatrisk klinik, kuranstalt eller liknande borde därför föreligga ökade chanser för att även de sociala anpassningssvårigheterna skulle uppmärksammas. Endast 9 % av klientelet hade emellertid vid något tillfälle erhållit sådan vård. Detta är desto anmärkningsvärdare, som så många vid undersökningen visade symtom på sinnessjukdom, hjärnsjukdom och insufficienstillstånd av olika slag liksom på efterblivenhet och andra konstitutionella extremtillstånd. För större delen av klientelet har tydligen behandlingen av de psykiska sjukdomstillstånden och egendomligheterna försumrats. Det är ju tänkbart, att en psykiatrisk behandling i ungdomen eller under ett tidigt stadium av sjukdomsprocessen i vissa fall skulle ha kunnat förebygga uppkomsten av den sociala missanpassningen.

I vilken utsträckning klientelet behandlats för psykopatologiska symtom utanför anstalt, d. v. s. av tjänsteläkare eller privatpraktiserande läkare, har inte varit möjligt att utreda. Uppenbarligen har sådana konsultationer förekommit av och till. Endast rent undantagsvis torde emellertid specialister på psykiska sjukdomar ha konsulterats. Det är vanligen för dyrbart för ett klientel, som lever i kronisk ekonomisk misär. Psykiatriska polikliniker förekommer ju endast i ett fåtal större städer. Bortsett från behandlingen hos specialisterna förkommer i den öppna vården i regel endast rent symtomatisk behandling av psykisk sjukdom. Denna kan i och för sig vara av stort värde men är sällan av så genomgripande slag, att svåra psykiska sjukdomstillstånd och därigenom en social missanpassning på ett avgörande sätt skulle kunna förbättras.

Påtagligt är alltså att klientelet blivit starkt försummat i psykiatriskt avseende. Det är en iakttagelse, som man har tillfälle att göra gång på gång vid undersökningar av socialvårdsklientel och asociala av olika slag. Att den psykiska hälsovården över huvud taget är ytterst bristfälligt utbyggd i Sverige är f. ö. ett notoriskt förhållande, som undersökningar av detta slag endast kan ytterligare bekräfta.⁴⁴ Detta faktum är inte utan betydelse vid diskussion om asocialitetsprofylaxen.

Några av de undersökta hade också vid olika tillfällen varit intagna på försörjningsinrättningar eller vårdhem tidigare (4 %), andra på arbetshem (19 %). Summerades anstaltsvistelser av olika slag (utom sjukhusvård) visade det sig, att 62 % av de undersökta tidigare varit intagna på anstalt, 11 % inte mindre än 5 gånger. 25 % hade tidigare suttit på anstalt sammanlagt över ett år, 5 % över 5 år. Detta kontrasterar mot den nyssnämnda låga behandlingsfrekvensen på sinnessjukhus och psykiatriska kliniker.

3. Intagning och behandling på arbetshem.

a) Indikationer för omhändertagande.

Intagningsförfarande och praxis skiftar allteftersom fattigvårdsstyrelser eller barnavårdsnämnder handlägger ärendena. Det rent formella tillvägagångssättet förbigås här. Det kan räcka att påpeka, att arbetsföreläggande beslutas av vederbörande nämnd eller styrelse. Mot beslutet kan klagan icke föras. Ofta nödgas emellertid nämnden resp. styrelsen begära handräckning av polisen för delgivning av beslutet till den försörjningspliktige eller för överförande av honom till arbetshem, om han inte frivilligt efterkommer arbetsföreläggandet, vilket är ovanligt. Polisens beslut om handräckning går i omedelbar verkställighet men kan överklagas hos länsstyrelsen och senare hos regeringsrätten. Om själva intagandet på arbetshem äger hemmets styrelse att besluta på framställning av vederbörande socialvårdsmyndighet. Arbetshemmets styrelse äger också att besluta om utskrivning, varvid först socialvårdsmyndighetens yttrande brukar inhämtas. En person som intagits på arbetshem efter arbetsföreläggande och vill bli frigiven kan påkalla utskrivning. Styrelsens beslut i detta ärende kan överklagas i länsstyrelsen och därefter hos kammarrätten.⁴⁵

I praktiken föregås i regel omhändertagande på arbetshem av en alltmera intensifierad kravverksamhet från fattigvårdsstyrelsernas eller barnavårdsnämndernas sida med försök att få vederbörande att fullgöra sin försörjningsplikt t. ex. genom införsel i lönen. Arbetsföreläggande användes i början oftast som ett påtryckningsmedel och följes oftast inte av intagning på arbetshem, varvid efter en tid nytt beslut måste fattas om arbetsföreläggande, för att intagning på arbetshem skall kunna ske. Undersökningar om den försörjningspliktiges betalningsförmåga och andra förhållanden kan ske genom socialvårdens egen försorg. Oftast anhålles om utredning genom polismyndigheten, som då även brukar yttra sig om anledningen till försumligheten, speciellt om det förelegat »lättja eller liknöjdhet».

Som inledningsvis framhölls skilde sig de klientel, som omhändertagits enligt fattigvårdslagen respektive barnavårdslagen, något från varandra. Flertalet av fattigvårdsfallen utgjordes av gifta. Bland klientelet förekom dock även tre hemskilda, vars försumligheter vid fullgörandet av underhållsskyldigheten alltjämt handlades av fattigvårdsstyrelsen. Dessutom fanns det en ogift bland fattigvårdsfallen. Det var en person som efter framställning av fattigvårdsstyrelsen till länsstyrelsen (enligt 66 och 67 §§ fattigvårdslagen) befunnits skyldig att ersätta fattigvård, som utgått till hans barn utom äktenskapet.⁴⁶ Han hade också försummat att betala underhållsbidraget och skulle lika väl ha kunnat omhändertagas enligt 72 § barnavårdslagen. Bland barnavårdsfallen var flertalet ogifta eller frånskilda. Där fanns också tre änklingar, som omhändertagits enligt 72 § barnavårdslagen, samt 9 gifta. Av dessa hade 6 barn utom äktenskapet (två samtidigt barn i äktenskapet) och 3 hade varit gifta mer än en gång och omhändertogs för försummelser i försörjningsplikten mot barn i föregående äktenskap och i ett fall även mot barn utom äktenskapet.

Som indikationerna formulerats i fattigvårds- och barnavårdslagarna (jfr s. 12) kräves för arbetsföreläggande och intagning på arbetshem två kriterier nämligen *dels* att barn under sexton år — samt enligt fattigvårdslagen hustru — kommit att lida »nöd» (fattigvårdslagen) eller måst beredas »skyddsuppfostran eller samhällsvård» (barnavårdslagen § 72 a) eller fått en »försämring» av uppehälle och uppfostran (barnavårdslagen § 72 b) *dels* att detta berott på den underhållspliktiges »lättja eller liknöjdhet» och — beträffande barn, vilka omhändertagits för skyddsuppfostran eller samhällsvård — »lastbarhet» eller »vårdslöshet».

Vad indikationernas utformning i praktiken beträffar, visade undersökningsmaterialet, att det första kriteriet, om underhållsberättigads nöd, förelåg i samtliga fattigvårdsfall. Omhändertagande av barn för samhällsvård eller skyddsuppfostran hade vidare förekommit i 4 fall. I dessa fall hade fäderna otvivelaktigt underlåtit att fullgöra ersättningsskyldigheten. I övriga barnavårdsfall skulle också de underhållsberättigade ha råkat i ett försämrat socialt läge, om inte bidragsförskott utgått.

I proposition vid 1924 års riksdag framhölls, att ej varje underlåtenhet, som berodde på lättja eller liknöjdhet, skall kunna föranleda arbetstväng »utan den skall vara av viss, icke alltför oväsentlig betydelse med hänsyn till barnets uppehälle och uppfostran. Det synes nämligen böra fordras, att den skall föranleda sådan försämring av det uppehälle och den uppfostran, som lagligen tillkomma barnet (lagen om barn i äktenskapet 3 § och lagen om barn utom äktenskapet 3 §), att ett ingripande från det allmännas sida i form av arbetsföreläggande befinnes påkallat».⁴⁷ I en motion vid 1930 års riksdag ifrågasattes en sådan förändring av 72 § b) barnavårdslagen, att barnavårdsnämnden skulle erhålla befogenhet att besluta om arbetsföreläggande, även då den försörjningspliktiges försumlighet icke föranledde någon försämring av barnets uppehälle och uppfostran. Andra lagutskottet avstyrkte motionen och uttalade att »uppenbart bör detta tvångsmedel icke tillgripas, därest barnet kan utan märkbar försämring i dess uppehälle och uppfostran underhållas av den icke försumlige partens tillgångar. I annat fall skulle arbetsföreläggandet i själva verket innebära en tvångsåtgärd för att förhjälpas den betalande parten att erhålla ersättning för utgift, som föranletts därav att den andra parten icke fullgjort honom lagligen ålagd betalningsskyldighet. Att beröva en person friheten av sådan anledning torde icke stå i överensstämmelse med nutida rättsuppfattning. F. ö. må erinras, att lagen anvisar andra utvägar för ernående av betalning från den försumlige, nämligen införsel i lön och utmätning.»⁴⁸

Under förarbetena till bidragsförskottslagen föreslogs från ett par håll sådan ändring av 72 § b) barnavårdslagen, att arbetsföreläggande skulle kunna meddelas, även då på grund av utgående bidragsförskott den försörjningspliktiges försummelse icke föranlett försämring av barnets uppehälle eller uppfostran. Det ifrågasattes också ändring av 71 § fattigvårdslagen för att göra denna paragraf tillämplig i fråga om statens och kommunens fordran på förskotterat bidrag. I propositionen om bidragsförskottslagen framhölls dock,

att dessa paragrafer borde tolkas på så sätt, att de redan i sin innevarande lydelse ägde tillämpning i fall, då bidragsförskott meddelats.⁴⁹ I handräckningsärenden, som överklagats, har regeringsrätten sedan också följt denna tolkning.⁵⁰

En bidragande orsak till försummelserna synes dock i enstaka fall ha varit den försörjningspliktiges föreställning, att barnet inte lidit någon nöd. Barnet vistades t. ex. i ett fall hos expl:s föräldrar. Hemifrån skrev man, att barnet klarade sig. »Vi ha ju så det går bra.» Under tiden utgick bidragsförskottet, och barnavårdsnämnden fortsatte kravverksamheten. Även i ett annat fall med bidragsförskott förekom, att barnets mor ansåg, att det kunde anstå ett tag med inbetalningarna, medan barnavårdsnämnden däremot tryckte på. De undersökta uppfattade inte de fortsatta kraven som framställda av hänsyn till barnen, vilka ändå fick pengar och hade det hyggligt, utan som fordringar från »samhället». De likställde med andra ord inbetalningarna med förfallna skatter och liknande betalningsskyldigheter, som de inte rimligtvis ansåg sig kunna riskera omhändertagande för. Sådana omständigheter försvagar uppenbarligen intresset att betala och har också i enstaka fall använts som försvar för försummelser. Att samhället genom bidragsförskott garanterar barnet ett visst minimum oberoende av faderns inbetalningar torde alltså medföra en något ökad tendens till försummelser, vilket för övrigt hävdats vid olika tillfällen under utredningsarbetena och motiverat den nuvarande lagtillämpningen.

När den nya barnavårdslagen antogs, framhölls också, att inskridande enligt 72 § b) barnavårdslagen mot fadern till ett barn, vars moder befann sig i särdeles goda ekonomiska villkor, under det att faderns villkor var jämförelsevis knappa, inte borde äga rum.⁴⁷ Utslag av regeringsrätten har senare gått i samma riktning.⁵⁰ Bland de nu undersökta förekom veterligen inte heller i något fall, att barnets moder befann sig i så pass goda omständigheter.

Vad det andra kriteriet för omhändertagande på arbetshem beträffar omnämnas lastbarhet eller vårdslöshet hos fadern blott i 72 § a) barnavårdslagen. Härmed torde åsyftas grunderna för barnens omhändertagande för samhällsvård eller skyddsuppfostran. I de 4 fall i materialet, då intagning på arbetshem skett enligt denna paragraf, hade också förekommit grovt spritmissbruk och förutsättningar för barnens omhändertagande otvivelaktigt förelegat. Den omständigheten att »lastbarhet» och »vårdslöshet» inte omnämnas i fattigvårdslagen eller 72 § b) barnavårdslagen torde bl. a. innebära, att t. ex. spritmissbruk icke i och för sig kan motivera tillgripande av arbetshem. Fattigvårdslagstiftningskommittén skilde också i sitt resonemang uttryckligt mellan »lättja, liknöjdhet eller dryckenskap» och ändå föll »dryckenskap» bort i lagens ordalydelse.¹ För att omhändertagande av den försörjningspliktige skall kunna äga rum kräves därför uteslutande, att försumligheten skall bero på »lättja eller liknöjdhet». Avgörande för frågan om indikationerna är därför, huruvida »lättja eller liknöjdhet» förelegat.

Begreppet »lättja eller liknöjdhet» har emellertid aldrig entydigt definierats. Fattigvårdslagstiftningskommittén drog sig för uttrycket och framhöll, att ett

sådant kriterium på arbetsskyldigheterna skulle ge denna en karaktär av straff, som den icke borde ha. Kommittén ville göra arbetsskyldigheten beroende av om de försörjningsberättigade hade fattigvård, emedan den försörjningspliktige icke sökt »efter förmåga försörja sig och de sina». Ett sådant stadgande, framhöll kommittén, borde ej i praktiken komma att skilja sig så synnerligen från en föreskrift, att arbetsskyldigheten betingades av »försörjarens lättja eller liknöjdhet», vilket ju sedan blev lagens ordalydelse. För att en försumlig försörjare skulle vara arbetsskyldig behöfde han ej heller vara fullt arbetsför. Även om arbetsförmågan var minskad, borde han vara skyldig att fullgöra sin försörjningsplikt »så långt förmågan räckte».¹

I den praktiska lagtillämpningen har dock förekomsten av sjukdom ansetts utesluta arbetsskyldighet. Statens dåvarande inspektör för fattigvård och barnavård *v. Koch*, som arbetade mycket för inrättande av arbetshem, framhöll, att arbetshemmens karaktär uteslöt mottagandet av personer, som på grund av kropps- eller sinnessjukdom krävde särskild vård eller tillsyn. Den som av en eller annan anledning blev arbetsoförmögen skulle inte kvarhållas på arbetshem.⁵¹ Han uppgav i annat sammanhang, att på arbetshemmen allenast intogs personer, som enligt läkarundersökning var friska och arbetsföra.⁵² I början av arbetshemmens verksamhet framhölls också (av dåvarande arbetshemsföreståndaren *Ellberg*), att läkarintyg om personens hälsotillstånd och arbetsförmåga, skulle bifogas ansökan.⁵³ Arbetshemmens styrelser har dock i regel ingalunda fordrat läkarintyg eller friskintyg för försumliga försörjare för intagning på arbetshem. I ansökningsformulären begäres blott, att det skall redogöras för understödsbehovets uppkomst och utveckling och därvid erinras också om »sjuklighet» som en anledning, vilken man tydligtvis bör ta hänsyn till. Däremot torde i regel läkarundersökning ha företagits så snart som möjligt efter intagningen, enligt uppgift senast inom 14 dagar. Det kan dock förekomma, att personer, som mycket snart skrivs ut igen, inte hinna bli läkarundersökta. Vid flera tillfällen har också regeringsrätten i utslag hävdat, att handräckning för inställelse på arbetshem inte borde meddelas personer, som varit arbetsoförmögna på grund av sjukdom eller ålder.^{50 54} Den nuvarande inspektören för fattigvården har också vid flera tillfällen framhållit angelägenheten av att förutsättningarna för intagning verkligen föreligger, särskilt i avseende på hälsotillståndet. I flera fall har sålunda *Berggren* direkt föranstaltat om utskrivning av intagna.

Både teoretiskt och praktiskt möter här synbarligen betydande svårigheter vid tillämpningen av de nuvarande bestämmelserna. »Lättja och liknöjdhet» är båda sociala attityder, i första fallet gentemot arbete, i andra fallet gentemot den underhållsberättigade. Förefintligheten av sådana attityder kan konstateras genom iakttagande av vederbörandes beteende i olika situationer. Det är emellertid tydligt, att orsaken till eljest likartade beteenden kan variera väsentligt. Vad till en början lättja beträffar, är attityden till arbetet betingad av en rad olika faktorer, vilket närmare utvecklats på s. 89. Här skall icke diskuteras det teoretiska spørsmålet, att en social attityd som

lätta, liksom andra sociala attityder, kausalt kan återföras på yttre förhållanden och vissa individuella faktorer. Konstaterandet av den skiftande attityden till arbetet har inte heller med någon moralisk värdering att göra. Individens har inte skapat sig själv och alltså inte heller kunnat bestämma, hur han blivit beskaffad i kroppsligt eller psykiskt avseende, lika litet som han satt sig i en viss miljö och bestämt de skiftande upplevelser han genomgått. Det hindrar ju inte att en viss social attityd i praktiken, trots att termen samtidigt kommit att innehålla ett värdeomdöme, kan betecknas som lättja.

Här skall framför allt undersökas ett par av de faktorer, som påverkar attityden till arbetet, nämligen hälsan och arbetsförmågan. Det torde stå klart, att beteckningen lättja inte rimligtvis kan komma till användning på sjuka och arbetsoförmögna. Det kan naturligtvis finnas sjuka och arbetsoförmögna, som samtidigt är »lata», d. v. s. som även i friskt tillstånd skulle ha en utpräglat negativ attityd till arbete. Skall man operera med begreppet lättja i praktisk social verksamhet, måste det dock först och främst förutsättas, att vederbörande med hänsyn till kroppskrafter och hälsotillstånd *kan* arbeta. På samma sätt har synbarligen regeringsrätten tolkat bestämmelserna.

Vad de försörjningspliktiga beträffar har tidigare visats, att arbetsförmågan i 7 fall var starkt nedsatt till följd av kroppsliga sjukdomar och i 13 fall till följd av psykiska sjukdomar eller egendomligheter. Sammanlagt var arbetsförmågan starkt nedsatt hos 24 % av de undersökta. Samtliga dessa fall har i korthet beskrivits på s. 46 ff. Några var praktiskt taget helt arbetsoförmögna, och det kunde t. o. m. övervägas förtidspensionering. I samtliga fall hade dessa personer haft höggradiga svårigheter att försörja sig själva. De hade så småningom praktiskt taget halkat ur produktionen. I dessa fall torde sjukdomen otvivelaktigt ha lagt stora hinder i vägen för försörjningspliktens fullgörande. Man kan inte rimligtvis begära, att så pass sjuka eller defekta människor skall kunna försörja andra personer. Det får anses tacknämligt, om de i någon mån bidrar till sin egen försörjning. Det innebär, att i nära $\frac{1}{4}$ av alla fall synes intagning på arbetshem ej ha bort förekomma. Huruvida regeringsrätten skulle ha intagit samma ståndpunkt, för den händelse den haft tillfälle att pröva frågan om handräckning, är naturligtvis omöjligt att säga.

En något mindre höggradig nedsättning av arbetsförmågan förelåg emellertid dessutom hos cirka 31 % av de undersökta (jfr tabell 13 s. 45). Det kan förmodas, att det var dylika partiellt arbetsföra fattigvårdslagstiftningskommittén avsåg med sitt ovan citerade principuttalande om att försörjningsplikten skulle fullgöras »så långt förmågan räckte» även av icke fullt arbetsföra.¹ Dessa personer var också handikappade i konkurrensen på arbetsmarknaden och hade större svårigheter att försörja sig själva och de underhållsberättigade än fullt friska.

Onekligen är det anmärkningsvärt, att en så stor del av de försumliga försörjare, som tagits in på arbetshem, utgöres av i psykiskt eller fysiskt avseende sjuka och invalidiserande människor. Endast omkring 45 % skulle vara fullt arbetsföra. Eftersom flertalet försörjningspliktiga ute i samhället torde vara

fullt friska, finnes det bland de försumliga försörjare, som ansetts visa lättja eller liknöjdhet, en betydlig överrepresentation av sjuka människor. Den attityd som kallas lättja skulle således vara mera utbredd bland sjuka. Det är möjligt, att så är fallet, att sjuka alltså i genomsnitt har en mera negativ attityd till arbete än friska. Denna positiva korrelation mellan sjukdom och s. k. lättja måste emellertid bero på att lättja i en viss utsträckning är ett sjukdomssymtom hos dessa människor, ett tecken på att de inte är fullt friska. Det är nämligen orimligt att fullt friska men »lata» individer skulle sjukna oftare än arbetsamma, och att det av den anledningen skulle uppstå en övervikt av »lata» individer bland de sjuka. Lättjan kommer tvärtom med sjukdomen — vilket naturligtvis icke hindrar att även friska stundom kan visa en negativ attityd till arbetet! Överrepresentationen av de sjuka bland arbetshemsklientelet visar därför, att samhällets anspråk på de försörjningspliktigas arbetsförmåga ställts för högt. De sjuka bland dem kan också synas hårt drabbade. Sjukdomen, som nedsatt deras arbetsförmåga, straffas med fattigdom och ökade svårigheter att fullgöra försörjningsplikten och detta i sin tur med frihetsberövande. Det kan väl knappast ha varit fattigvårdslagstiftningskommitténs mening, att de föreslagna arbetshemmen till största delen skulle komma att fyllas av i fysiskt eller psykiskt avseende vanlottade. Det stämmer knappast heller med ovan citerade lagtolkningar.

Anledningen till detta förhållande torde först och främst vara att socialvårdsmyndigheterna så ofta förbiser sjukdomstillstånd och nedsättning av arbetsförmågan, vilket återigen sammanhänger med utredningsförfarandet (se längre fram s. 110). Påtagligt är återigen, att man har svårast att upptäcka psykiska sjukdomar (jfr s. 40). Det gäller även undersökningarna efter intagningen på hemmet.

Det bör understrykas, att vid en rad psykiska sjukdomar kan s. k. lättja betraktas som ett karakteristiskt symtom. Det gäller t. ex. personer som blivit dementa till följd av sinnessjukdom eller hjärnskador. Minskad arbetsintensitet och en negativare attityd till arbetet är också ett symtom vid kronisk alkoholism, vilket kan vara mycket framträdande, när demensen och det sociala förfallet fortskridit tillräckligt långt. Även i sådana fall är lättja alltså ett sjukdomssymtom. Arbetssvårigheter och arbetshämningar av olika slag kommer också som ett neurotiskt symtom vid insufficiencstillstånd av olika slag, vilka exemplifierats i det föregående. Även normalpsykologiska extremer kan visa negativa attityder till arbetet på grund av de psykologiska särdragen. Så t. ex. subvalida, vilka särskilt kan känna sig osäkra och arbetshämmade inför vissa arbetsuppgifter, som inte passar dem, samt subsolida, vilka särskilt karakteriseras av dålig uthållighet och behov av ständig omväxling.

Om fattigvårdslagstiftningskommitténs uttryckssätt skulle tas efter bokstaven, borde man vid bedömande av individens försumlighet verkligen ta hänsyn till hans »förmåga», d. v. s. till hans samlade psykiska och fysiska förutsättningar i den givna situationen. I så fall skulle i själva verket ytterligare ett antal starkt särpräglade, nervösa, spritskadade och miljö känsliga individer

bland de undersökta ha kunnat rubriceras som partiellt arbetsföra. Antalet med nedsatt arbetsförmåga skulle därför ha blivit än högre och uppskattningsvis kanske kommit att uppgå till bortåt $\frac{2}{3}$ av de undersökta.

En sådan ingående prövning av »förmågan» förutsätter emellertid synnerligen omfattande utredningar, vilka är uteslutna med nuvarande förfaringsätt i nämnder och styrelser. Att de svårast sjuka inte sällats bort är emellertid anmärkningsvärt.

Karakteristiskt för de dåliga informationerna och det bristande samarbetet inom socialvården är också, att de försörjningspliktigas sjukdomstillstånd och bristfälliga arbetsförmåga stundom varit väl bekanta på annat håll. En av de intagna hade sålunda redan många år tidigare på en anstalt beskrivits som en »spillra» av en människa (jfr fall 18 s. 48). En annan beskrevs för flera år sedan som »rejält avtrubbad», därtill debil och djupt insiktslös. En tredje ansågs redan i militärtjänsten och sedan av nykterhetsnämnden som efterbliven och förslöad. Intagning på alkoholistanstalt förmodades icke kunna leda till åsyftad verkan på grund av hans slöhet och efterblivenhet. En fjärde ansågs av polisen som nervös. I fängelset hade man märkt, att han var efterbliven och egendomlig.

Detta som exempel. I sådana fall tycks de sociala myndigheterna inte ha känt till den tveksamhet, som rått på andra håll. I enstaka andra fall har man dock haft på känn, att allt inte varit rätt beställt med vederbörande. Om en av de undersökta, en ytterst egendomlig man, som dessutom var invalid efter en fotskada och uppbar livränta, ansåg barnavårdsnämnden, att han led av arbetskräck, men medgav, att han knappast kunde försörja sig själv. I landsfiskalens rapport betecknades vederbörande som »en opålitlig natur. Han synes mig vilja leva för dagen och roa sig på så sätt.» Om ett fattigvårdsfall ansåg fattigvårdsassistenten, att det rörde sig om en så nervös och egendomlig person, att han borde intagas på psykiatrisk klinik för observation. Den försörjningspliktige var orolig, deprimerad, hade tidvis ångestattacker och kunde inte arbeta. Det ordnades med klinikplats men han ville ej gå in på sjukhus, fortsatte att driva omkring som nasare och tillfällighetsarbetare och blev ett halvår senare intagen på arbetshem.

Ett tredje fall förtjänar ett utförligare omnämnande.

30. Denne 40-åriga man hade sedan flera år behandlats av en läkare, som intygade, att det var frågan om en slapp, indolent och initiativlös »neurasteniker». Av läkaren föreslogs han upprepade gånger lindrigare arbete. Fattigvården hänvisade honom då till lättare trädgårdsarbeten. Det upprepades flera gånger, men han slutade varje gång. Läkaren förmodade, att han på grund av en kropps-konstitution ej orkade med tyngre arbete. Barnavårdsnämnden anhöll ett par gånger om polisutredning, då han inte betalade för sitt utomäktenskapliga barn. Barnavårdsnämndens syn på fallet framgick för övrigt av en skrivelse från barnavårds-mannen, vari påpekades, att så länge expl. fick fattigvårdsunderstöd på grund av nervsvaghet kunde man icke vidtaga några åtgärder. 1944 avtjänade han ett fängelsestraff. Efteråt kunde han enligt läkarintyg ta lättare arbete, vilket också bereddades honom ett par gånger på försörjningsinrättningar mot understöd, framhöll barnavårds-mannen vidare och fortsatte: »Som han uteblev och tydligen visade,

att han ej ville göra rätt för sig, anhöll jag om arbetsföreläggande. Av min företrädares anteckningar kan jag ej utläsa något om expl. sociala förhållanden och personliga egenskaper. Själv känner jag honom ej tillräckligt för att yttra mig därom.»

Det är dock endast undantagsvis, som det beträffande klientelet på arbetshemmen framkommit sådan tvekan om indikationerna. Inte ens då tycks man ha ansett, att en närmare utredning av de försörjningspliktigas »sociala förhållanden och personliga egenskaper», kunnat vara av intresse. Till arbetshem har de dock kunnat skickas!

En undersökning av indikationen lättja — med all den osäkerhet och konventionella känslöbetoning, som ligger i begreppet — synes således till en början visa, att den inte rimligtvis kan anses ha förelegat för cirka $\frac{1}{4}$ av de undersökta, medan den kan starkt ifrågasättas för ytterligare drygt $\frac{1}{4}$. Vad attityden lättja hos de återstående 34 fallen (jfr tabell 13 s. 45) beträffar, kan framhållas, att åtskilliga (åtminstone 16 fall) enligt uppgift från arbetsgivarna varit kända som arbetssamma och dugliga arbetare, vars sedvanliga attityd till arbetet ingalunda utmärktes av några negativa drag. De andra (18 fall) hade däremot varit kända som mindre arbetssamma och energiska. Ett par av dessa hade f. ö. vägrat ta emot erbjudet arbete (jfr s. 95). Det är en omständighet som i regeringsrättsutslag ansetts motivera handräckning för införande till arbetshem.^{50 55} Uppskattningsvis skulle därför indikationen lättja kunna anses ha förelegat för cirka 24 % av de undersökta.

Med attityden liknöjdhet borde menas en dokumenterad likgiltighet för den underhållsberättigade. En sådan attityd har många av de undersökta otvivelaktigt intagit. En del tycks visserligen i början ha gjort försök att betala. Det förekom i åtminstone 19 av de 60 barnavårdsfallen. Fattigvårdsfallen hade ju alla försökt hjälpa till med försörjningen i början. Sedan uppkom så småningom svårigheter av olika slag, och inbetalningarna eftersattes. I en del fall förelåg av nämnder och styrelser godtagbara anledningar härtill. Polisutredningarna visade i vissa fall, att vederbörande trots förvärvsarbete hade för låg inkomst för att kunna betala. Andra hade varit sjuka. Sådana tillfälliga »legala» uppskov med fullgörandet av försörjningsplikten var omnämnda i 6 fall. Det är naturligtvis vanligare bland sådana försörjningspliktiga, som inte placerats på arbetshem.

De övriga (68 % av barnavårdsfallen) hade däremot inte betalat ett öre, om de inte direkt tvingats därtill. Många hade aktivt sökt undandraga sig sina försörjningsplikter, som framgått av talrika exempel i det föregående. Dessa uppgifter om aktiva försök att komma ifrån försörjningsplikten har dock i en del fall varit osäkra och motstridiga. Nämnden respektive styrelsen kunde t. ex. ibland hävda, att vederbörande slutat för att införsel beviljats, medan vederbörande själv försvarade sig med, att han som skogsarbetare eller tillfällighetsarbetare alltid brukat byta anställning då och då. I 24 av barnavårdsfallen och 3 av fattigvårdsfallen har det dock varit tydligt, att de slutat sina anställningar därför att införsel begärts. Andra hade undvikit att ta fasta

platser eller söka skaffa sig inkomst, som ej varit införselbar. I åtminstone 4 fall hade man sökt undvika införsel genom att arbeta för låg lön. En av de undersökta lät också brodern vid ett tillfälle stå som den formelle löntagaren, och vid andra tillfällen underlät han helt att arbeta endast för att komma ifrån försörjningsplikten. Av fattigvårdsfallen vägrade 6 vid olika tillfällen att ta anvisat arbete.

I de fall arbetsförmågan är helt eller delvis nedsatt, är det dock knappast någon mening att efterforska attityden liknöjdhet. Finns det inte någon förmåga att försörja de underhållsberättigade, är den försörjningspliktiges attityd gentemot dem i detta sammanhang utan betydelse. Av större intresse är därför att undersöka, hur ofta attityden liknöjdhet kan sägas ha förekommit bland de nyssnämnda 34 fall (jfr tabell 13), vilka i medicinskt avseende visat god arbetsförmåga. I 16 av dessa fall förekom, att vederbörande slutade arbetet, när införsel begärdes. Uppskattningsvis skulle det kunna sägas, att försök att komma ifrån underhållsplikten trots dokumenterad förmåga att arbeta och tillfälle till förvärsarbete förekommit i 27 fall, d. v. s. hos flertalet. Anmärkningsvärt är, att flera av dessa personer var synnerligen dugliga arbetare, energiska och effektiva. Som exempel kan nämnas fall 27 (s. 75), där stor social effektivitet förenades med total likgiltighet för barnen.

I 5 av de återstående fallen kan det ifrågasättas, om man med skäl kan tala vare sig om lättja eller liknöjdhet. Det har varit arbetsamma människor, som inte heller visat sig likgiltiga för barnet och försörjningsplikten. De ha betalat, när de kunnat. Men de har varit svåra spritmissbrukare, som förfallit alltmera, gjort slut på pengarna och inte kunnat ha några stadiga arbeten. Men spritmissbruk borde inte i och för sig indicera till intagning på arbetshem. De borde i stället ha blivit föremål för åtgärder enligt alkoholistlagen.

Man har för övrigt intryck av att indikationerna för ingripande enligt alkoholistlagen och för intagning på arbetshem ofta sammanblandats, och att arbetshem stundom använts som behandlingsmetod för spritmissbruk. I tre fall hade förekommit, att fattigvårdsstyrelsen tillgripit arbetshem på direkt förslag från nykterhetsnämnden, som funnit indikationerna för intagning på alkoholistanstalt otillräckliga.

Även av andra skäl kan indikationerna för intagning på arbetshem stundom ifrågasättas. En av de undersökta skickades exempelvis från fängelset direkt till arbetshemmet, trots att han inte rimligtvis kunde ha fullgjort sin försörjningsplikt, medan han suttit i fängelse. Det erinrar slående om det nyligen av *Lindberg* beskrivna bruket i gängna tider, att omedelbart förpassa frigivna fångar, som ej kunde styrka laga försvar, till allmänt arbete på fästningar eller i korrektionsanstalter.² I ett annat fall däremot hade polisen tidigare vägrat handräckning under liknande omständigheter och mycket riktigt framhållit för barnavårdsnämnden, att vederbörande inte gärna kunde ha betalat under fängelsevistelsen. I ett tredje fall hade förekommit, att en person, som ådömts straffarbete, hade erhållit arbetsföreläggande, innan han börjat avtjäna straffarbetet, och därför införts till arbetshem. Det ändamålsenliga med denna åt-

gärd kan naturligtvis diskuteras. Man kunde ju först ha avvaktat resultatet av den redan ådömda anstaltsvistelsen.

Det är också tveksamt, om nämnder och styrelser alltid tagit tillräcklig hänsyn till den samlade försörjningsbördan.

17. En 38-årig skräddare gifte sig första gången vid 20 års ålder, då hans flicka blivit gravid. De passade inte för varandra och efter fyra år skilde de sig. Hustrun tilldömdes då barnet, och han fick införsel i lönen. Han gick sedan arbetslös en tid och kommunen fick betala för barnet. Han gav sig ut som diversearbetare och anmälde inte detta för barnavårdsnämnden. Han hade sedan flera år arbete på ett skrädderi. Under tiden byggde han en småstuga men råkade på obestånd och fick lämna alltsammans, skuldsatt upp över öronen. Året därpå gifte han om sig. I detta äktenskap föddes två barn. Äktenskapet gick emellertid sönder igen, och när han var 33 år gammal, var den andra skilsmässan klar. Han hade nu diversearbeten men arbetade också en längre tid som skrädderiarbetare. En tid var han förlovad och fick också ett barn utom äktenskapet med denna flicka. Nu utgick sedan en tid också bidragsförskott för hans barn och då och då fick han införsel i lönen. När han var 34 år gammal, efterlystes han och upprättade sedan avtal med barnavårdsnämnden. Inbetalningar förekom då och då. En tid utgick t. ex. införsel med 30 kronor i månaden. Detta fördelades mellan barnet i första äktenskapet, de två barnen i andra äktenskapet och det utomäktenskapliga barnet. De båda barnen i andra äktenskapet fick ibland hjälp med kläder från fattigvården.

Vid 37 års ålder gifte sig expl. för tredje gången. Han fick nu ett femte barn. Till dess hade bidragsförskott utgått med cirka 1 900 kronor, varav expl. återbetalat omkring 1 300 kronor. Han började nu sy hemma men hade en tid också arbete på ett skrädderi. Han uppgav, att han som ogift fick behålla 45 kronor, som gift 60 kronor och sedan spädbarnet fötts 75 kronor i veckan. Han avsåg sig sedan anställningen, emedan han fick bättre inkomster utan anställning. Han sydde hemma på beställning, och då kunde inte stadsfogden ta något. Särskilt besvärligt blev det, sedan han tagit till sig sin äldste 17-åriga son i första äktenskapet, som läste på realexamen.

Då expl. inte bidrog till försörjningen av barnen i andra äktenskapet, beslöt barnavårdsnämnden i A. i mars 1946 om arbetsföreläggande. Den 26 maj intogs han på arbetshem. Samma dag måste hans hustru vända sig till fattigvården i B. Där var familjen tidigare okänd. Tydligt hade expl. försörjt den. Som orsak till fattigvårdsbehovet, vilket ansågs vara tillfälligt, uppgavs, att familjeförsörjaren intagits på arbetshem. Familjen hade en del möbelskulder, ett par växlar och andra smärre skulder. Fattigvårdsstyrelsen i B. hörde sig för i A om anledningen till arbetsföreläggandet och från A. upplystes, att man varit tvungen att begära arbetsföreläggande, emedan expl. brustit i underhåll till barnen i andra äktenskapet. Han hade slutat en väl avlönad anställning för att i stället arbeta som skräddare i hemmet och därvid uppgivit osämja med arbetsgivaren. Förhållandena hade varit sådana, upplyste man från A., att vederbörande polismyndighet beviljat handräckning för inställelse på arbetshem. Socialvårdsbyrån i A., som lämnade barnen bidragsförskott, däremot ej fattigvård, och övervägde att omhändertaga dem för samhällsvård, meddelade redan i juli, att den var villig att medgiva hempermittering från arbetshemmet. Under tiden måste dock fattigvård utgå i B. till hustrun, den 17-åriga sonen och ettåringen. Hustrun tog plats som hemhjälp men fick endast 125 kronor i månaden i lön.

Sedan upptäcktes det, att expl. led av en organisk nervsjukdom. Han ansågs helt arbetsoförmögen och utskrevs i oktober från arbetshemmet. Han var först sjukskriven en tid, och familjen hade då alltså understöd. I december började

han emellertid sy i hemmet, och sedan januari 1947 har familjen inte längre behövt understöd. Expl. lyckades tydligen försörja den trots sin sjukdom. En polisutredning i mars 1947 omnämnde, att expl. uppgav sig ha sökt arbete på arbetsförmedlingen, men att han ännu inte lyckats erhålla någon plats, emedan han i brist på arbetsbetyg hade varit nödsakad att omtala, att han varit intagen på arbetshem. Han kunde inte heller nu betala underhållsbidrag till barnen i andra äktenskapet.

I detta fall medförde tydligen den ena socialvårdsbyrån anspråk på att den underhållsskyldige skulle ersätta bidragsförskott till barn i föregående äktenskap, att socialvården i en annan ort nödgades betala cirka 1 500 kronor i fattigvård till hans nuvarande familj utan att vederbörande dock efter vistelsen på arbetshem kunde fullgöra sin försörjningsplikt mot de föregående barnen. Arbetsföreläggandet inbragte således inte ett öre för den ena kommunen men medförde väl betydande utgifter för den andra! Det förnuftiga i ett sådant förfarande kan med skäl diskuteras. Tillgängliga lagtolkningar har också underkänt detta tillvägagångssätt. *Höjer* har hänvisat till fattigvårdslagens 65 § och barnavårdslagens 68 §, där det stadgas, att anspråk på ersättning för fattigvårdsstyrelses eller barnavårdsnämnds kostnader icke kan bifallas, om den ersättningskyldige genom att återbetala kostnaden helt eller delvis, skulle komma att »sakna nödiga medel till underhåll för sig och de sina». Som exempel nämnes en man med barn utom äktenskapet, som gifter sig och får barn i äktenskapet. Han är alltså försörjningspliktig mot sitt barn utom äktenskapet, »men om han har små inkomster, som endast förslår för själva familjen, blir denna försörjningsplikt så att säga vilande, man kan inte fordra att den skall fullgöras på bekostnad av familjen».⁵⁶

I samband med handräckningsmål har regeringsrätten också haft tillfälle att ta ståndpunkt till sådana fall. Om den försörjningspliktige i första hand försörjer hustrun och de hemmavarande minderåriga barnen, anses underlåtenhet att erlagga underhållsbidrag till barn utom äktenskap ej i och för sig bero på lättja och liknöjdhet. Om han med anledning av underlåtenhet i sistnämnda hänseende inställdes till arbete, skulle följderna kunna bli den, framhåller *Tottie*, att familjen, liksom i detta fall, föll det allmänna till last.⁵⁶ I ett prejudicerande fall biföll sålunda landsfiskalen ej begärd handräckning, emedan den försörjningspliktiges insättande på arbetshem skulle ha medfört, att han berövats möjligheten att bidra till hustru och hemmavarande barns uppehälle, så att de skulle ha behövt anlita fattigvård. Regeringsrätten tog samma ståndpunkt som landsfiskalen.⁵⁷ I ett annat fall ansåg landsfiskalen, att det inte kunnat utrönas, att den försörjningspliktige undandragit sig arbete, och att hans inkomst varit sådan, att den kunnat räcka till mer än familjens nödortftiga uppehälle. Han skulle däremot ha berövats möjligheten att bidra till familjens uppehälle, om han blivit insatt på arbetshem. Handräckning beviljades därför icke. Regeringsrätten kom till samma uppfattning.⁵⁸

Det är naturligtvis omöjligt att säkert veta, vilken ståndpunkt regeringsrätten skulle ha tagit, om handräckningen i det refererade fallet blivit föremål för besvär, men nog förefaller det föga troligt, att beslutet att bevilja hand-

räkning skulle ha fastställts. Att en omprövning i högsta instans varit väl motiverad är i varje fall tydligt. Det torde dock icke vara vanligt, att en försörjningspliktig kommer sig för att besvära sig över en redan beviljad och verkställd handräkning.

Även i ett par andra nu undersökta fall hade den försörjningspliktige haft en betydande försörjningsbörda på annat håll men ändå skickats till arbetshem. Det må för övrigt påpekas, att liknande fall också påtalats i riksdagen, dock utan att föranleda någon riksdagens åtgärd. Det betvivlades, att de fall, som anfördes, överensstämde med verkligheten (jfr debatt i andra kammaren med anledning av en kommunistisk motion vid 1924 års riksdag).⁵⁹

Regeringsrätten har inte haft tillfälle att pröva handräkningsbeslut i något av de fall, som ingår i undersökningen, men oenighet beträffande handräkningen har stundom rått mellan socialvården och polismyndigheten vid tidigare behandlingar av ärendena. I ett fall vägrade polisen att bevilja handräkning på begäran av en barnavårdsnämnd, emedan den försörjningspliktige, som hade flera barn utom äktenskapet, samtidigt hade en gravid hustru och ett barn till att försörja.

Att polisen ibland vägrat bevilja handräkning har stundom setts med ogillande av kommunerna. I redogörelsen för arbetshemmen 1937 citerades t. ex. följande yttrande av en fattigvårdsstyrelse: »En sak, som kanske bör nämnas i detta sammanhang är svårigheten att erhålla handräkning för den försumliga inställande å arbetshemmet, vilken svårighet har sin grund i vederbörande polismyndighets långt gående krav på bevis, att den försumliga genom lättja eller liknöjdhet ådragit de sina deras nödläge. Om denna svårighet icke förefunnes, skulle säkerligen arbetshemmen bliva anlitade ännu mera än vad nu är fallet.» (!)

I olika avseenden kan alltså de indikationer, som förelegat vid intagningen på arbetshem, göras till föremål för diskussion. Särskilt ur medicinska synpunkter förefaller det obestridligt, att indikationerna ställts för vida. Invändningsfria indikationer för omhändertagande på arbetshem i enlighet med gällande bestämmelser kan anses ha förelegat för kanske endast $\frac{1}{3}$ av samtliga undersökta. Dessa omfattade i stort sett de friskaste och mest normala bland de försörjningspliktiga. Flera hade som arbetare varit energiska och sköt samma och aldrig legat samhället till last. Bland dem fanns särskilt sådana, som av principiella skäl vägrat betala och som hävdade, att arbetshemsvistelsen inte skulle komma att förändra deras attityd i detta avseende. Inte heller behövde de lära sig arbeta. Det var exempelvis personer, som tvivlade på faderskapet och förgäves begärt blodprov eller på annat sätt hakat upp sig på formella detaljer. I andra fall verkade det närmast att ha varit frågan om slarv, nonchalans eller tanklöshet. Flera av dem framhöll, att de aldrig på allvar trott, att de faktiskt skulle kunna sättas in på arbetshem (jfr s. 85). Kontakten med vederbörande barnavårdsnämnd hade ofta varit dålig. Det förelåg med andra ord ibland omständigheter, som tydde på att själva till-

vägagångssättet vid nämndernas handläggning av ärendena inte alltid skett under former, som varit ägnade att övertyga vederbörande om situationens allvar. Många hade haft svårt att tro, att de kunde riskera frihetsförlust utan vare sig rannsaking eller dom och kanske utan att ens ha varit i kontakt med de beslutande instanserna.

b. Utredningsförfarande.

Dessa diskutabla förhållanden beträffande indikationerna aktualiserar frågan om utredningsförfarandet. Det är obestridligt, att kontakten mellan klientelet och socialvården i åtskilliga fall varit mycket dålig. I sex fall förekom det ur rättssäkerhetssynpunkt remarkabla förhållanden, att personer åsamkades långvariga frihetsberövanden utan att ens någon tjänsteman i den nämnd, som fattade beslut härom, dessförinnan sammanträffat med dem. I dessa fall hade man visserligen energiskt försökt få tag på vederbörande. De hade ibland kallats till expeditionen upprepade gånger utan att höras av. De hade synbarligen trott, att det till varje pris gällde att hålla sig undan, så att adressen inte blev känd. Eljest kunde de riskera införsel. Förmodligen hade de också i enstaka fall trott, att det inte lönade sig att tala med barnavårdsnämnden.

De uppgifter, som arbetsföreläggandet baserade sig på, var många gånger ytterst torftiga och praktiskt taget uteslutande hämtade ur polisutredningarna. Att dessa stundom varit väl summariska visar ett på s. 78 utförligt refererat fall (fall 12). I detta fall är ju sambandet mellan skallskadan, vederbörandes numera parasiterande livsföring och det uteblivna underhållsbidraget påfallande. En lärare bestyrkte också vid utredningen i ett brev den skada, som olycksfallet vållat den försörjningspliktige. De sociala och samhällseliga organ -- barnavårdsnämnd, fattigvårdsstyrelse, arbetsförmedling och polis -- som denne vid olika tillfällen kommit i kontakt med, tycks däremot ha betraktat det hela som oväsentligheter eller helt enkelt betvivlat hans sanningsenlighet, trots att han legat 5 månader på sjukhus och mottagit ersättning från riksförsäkringsanstalten i nära 1½ år. Detta måste han ju ha omtalat för polisen. Polisen trodde honom tydligen inte och kontrollerade inte ens dessa viktiga upplysningar utan avfärdade dem utan vidare, emedan den försörjningspliktige inte kunde visa något intyg på hur det förhöll sig och inte kom ihåg den behandlande läkarens namn.

När polisutredningarna tillåter misstag i så pass uppenbara fall, är det mindre egendomligt, att de kan förbise mera svårdiagnostiserbara tillstånd som efterblivenhet, symtomfattiga schizofrenier, hjärnskador efter alkoholism m. m. F. ö. är det ju inte säkert, att utredningarna blir noggrannare och omdömena om klientelet tillförlitligare, i de fall barnavårdsnämndernas eller fattigvårdsstyrelsernas tjänstemän eller ledamöter själva har tillfälle att tala med vederbörande. Deras kontakt med klientelet blir ändå i en del fall ytlig. Ibland inskränker den sig till ett eller ett par samtal, en brevväxling e. d. Någon utredning om den försörjningspliktiges fysiska och psykiska hälsa synes därvid säll-

lan ha förekommit, vad klientelet på arbetshemmen beträffar, såvida vederbörande inte själv presenterat ett läkarintyg. Inte heller har skett någon allsidig bedömning av hans arbetsförmåga. Förfarandet verkar mycket summariskt. Detta gäller i synnerhet barnavårdsfallen. Fattigvårdsfallen är ofta bättre utredda, familjeinteriören känd sedan länge och klienten själv en gammal kund i fattigvården.

Det har vid olika tillfällen gjorts gällande, att det vid intagandet på arbetshem är väl sørjt för rättssäkerheten till följd av den tredubbla prövning som införts. För att intagning skall kunna ske, måste ju indikationerna prövas både av barnavårdsnämnden respektive fattigvårdsstyrelsen, av arbetshemmets styrelse samt av polisen, innan handräckning beviljas. Därtill kommer möjligheterna att överklaga handräckningen. I en riksdagsdebatt underströks bl. a. mycket starkt den omsorg man på olika händer sökte visa vid prövning av dylika ärenden.⁵⁹

Det finns ingen anledning att betvivla, att denna prövning i regel sker efter bästa förmåga. Att undantag förekommer, har emellertid här dokumenterats. Framför allt är det emellertid svårt att förstå, hur misstag skall kunna uteslutas med nuvarande tillvägagångssätt. En prövning kan vara hur samvetsgrann och objektiv som helst. Det nyttjar föga, om det utredningsmaterial den baseras på, är ofullständigt och kanske ensidigt, så till vida att orsakerna till den försörjningspliktiges försumliga beteende till äventyrs ej blivit ordentligt belysta. En sådan allsidig utredning är emellertid varken de sociala organen, arbetshemmens styrelser eller polisen i regel i stånd att företa. De nuvarande bestämmelserna ålägger dem inte heller att verkställa sådana. Genom personundersökning och socialutredning på arbetshemmen skulle en säkrare grund kunna läggas för en prövning, men då är frihetsberövandet redan ett faktum. Arbetshemmen har f. ö. inte heller, så vitt man kan finna, för närvarande resurser att företa en sådan utredning.

Följden av dessa brister i utredningsförfarandet är också, att socialvårdens praktiska åtgärder gentemot försumliga försörjare i många fall medfört socialt icke önskvärda konsekvenser, vilka utförligt belysts i det föregående. Exempel har lämnats på personer, som under åratall hållits efter av socialvården, speciellt barnavårdsnämnderna, och gång på gång slutat anställningar för att slippa införsel. Vissa av de undersökta har härigenom kommit att stå vid sidan om produktionen under åratall. De har nöjt sig med tillfällighetsarbeten och långa tider varit helt utan arbete. Flera av dessa visade vid undersökningen symtom på efterblivenhet, psykiska insufficienssymtom eller andra psykopatologiska drag. För dessa insufficienta människor har barnavårdsnämndernas aktivitet stundom tett sig som rena trakasserier. Någon av dem har fällt uttrycket »människojakt». Beskrivningen av klientelet psykiska och fysiska hälsa visar också, att flera av de undersökta saknat möjligheter att fullgöra de krav, som socialvårdsmyndigheterna ställt på dem. Under årens lopp har skuldbördan ökat, kraven accentuerats och deras svårigheter att fullgöra underhållsplikten blivit än större. När flera års försummelse på detta

sätt hopats, har vederbörande inte själv kunnat finna några möjligheter att lösa problemet. De har känt sig tvungna att till varje pris fortsätta med att hålla sig undan. För en och annan har denna ständiga flykt varit så plågsam, att de närmast känt det som en lättnad att äntligen hamna på arbetshem och liksom få ett slut på »jakten» (se t. ex. fall 20 s. 61). Inte i något fall har barnavårdsnämnden sökt lösa problemet genom en grundlig sanering av de sociala förhållandena.

I enstaka fall har det hänt, att redan införsel varit tillräckligt för att öka de sociala missanpassningssymtomen. Exempel har i det föregående lämnats på fall, där införseln utgjort inledningen till en lång serie asociala handlingar, som mänskligt att döma kunnat undvikas, om socialvården visat större urskillningsförmåga, tänkt sig in i fallet grundligare och sökt lämpa åtgärderna efter person (se t. ex. fall 20 s. 61). Detta visar, att sådana åtgärder stundom kan medföra raka motsatsen mot vad man åsyftar, och leda till sämre betalningsförmåga i stället för ökade bidrag. Mot vissa av de försörjningspliktiga kan det vara bättre att i stället för stegrade krav, införsel och hot om arbetshem tillgripa ökad socialhjälp eller konstruktiva sociala åtgärder, så att de kan komma socialt på fötter och därefter bli i stånd att fullgöra sin försörjningsplikt. Andra exempel i det föregående har visat, hur just det envisa fasthållandet av kravet och införseln gjort även socialt dugliga och effektiva individer socialt missanpassade. Att i sådana fall vidhålla kravet år efter år kan ibland framstå som rent meningslöst och så småningom skapa en absurd situation, som varken samhället, barnet, barnets mor eller den försörjningspliktige har någon fördel av (se t. ex. fall 20 s. 61 och fall 27 s. 75). I sådana fall är det rimligt, att socialvården omprövar situationen och söker andra utvägar att hjälpa barnet och dess mor. Ett smidigare tillvägagångssätt gentemot den försörjningspliktige skulle förmodligen i vissa fall kunna leda till bättre resultat. Stundom kan det behövas ett visst tillmötesgående gentemot den försörjningspliktige för att den fastlåsta antisociala attityd, i vilken han hamnat, skall kunna förändras. Sedan kanske han blir villigare att själv medverka.

Ändamålsenligheten med dessa stränga åtgärder, krav och hot gentemot efterblivna, hjärnskadade, alkoholiserade och andra psykiskt defekta eller sjuka individer kan också med skäl betvivlas. Om man här bortser från den nedsatta arbetsförmågan, kan det ändå ifrågasättas, om sådana individer över huvud taget kan reagera på normalt sätt inför ökade samhällsanspråk av olika slag. De synas stundom reagera på ett inadekvat sätt med flyktreaktioner, ökad opposition, förvärrade arbetshämningar o. d. De låter inte som vanliga människor rätta sig av tillsägelser och krav, vare sig dessa kommer från privatpersoner, barnavårdsnämnder eller polismyndigheter. De är i stor utsträckning främmande för vanliga beteendemönster i samhället och för gällande moraliska normer. Många av dem är dessutom i förväg så pass socialt försumpade, att de föga bekymrar sig om de konsekvenser försummelsen har för dem själva. Samhällets korrektionsanstalter har många av dem redan förut gjort bekantskap med i olika sammanhang (jfr vidare s. 94).

Otvivelaktigt har många av de undersökta varit mycket svåra att handskas med för barnavårdsnämnder och fattigvårdsstyrelser. De har ofta betett sig ytterst oresonligt och halsstarrigt. I en del fall har man dock intryck av att även socialvårdsmyndigheter varit väl onyanserade i sin handläggning av ärenden. I åtminstone 12 fall synes kraven ha vidhållits på ett alltför dogmatiskt sätt, som fört till icke önskvärda sociala förvecklingar. Detta har exemplifierats rikligt i det föregående.

I hur många fall redan införsel varit olämplig, kan inte säkert avgöras. I åtminstone 6 fall har dock begäran om införsel närmast fört till katastrof.

Det må här påpekas, att en av de viktigaste anledningarna till att barnavårdsnämnderna i vissa fall drivit kravverksamheten så pass ihärdigt och tillgripit arbetsförelägganden även i tvivelaktiga fall synes vara länsstyrelsernas anspråk på åtgärder från nämndernas sida mot försumliga försörjare vid prövning av statsbidrag enligt lagen om bidragsförskott. Detta har synbarligen ibland föranlett barnavårdsnämnderna att företa åtgärder mer eller mindre i blindo på grundval av den ytterst ofullständiga kunskap om de olika personernas reaktionsbenägenheter och sociala situation, som deras bristfälliga utredningsmaskineri kan tillhandahålla.

c. Likställdheten inför lagen.

I det föregående har diskuterats de invändningar, som riktats mot den praktiska tolkningen av fattigvårdslagens och barnavårdslagens bestämmelser om åtgärder mot försumliga försörjare samt bristerna vid handläggningen av sådana ärenden. Ur rättsäkerhetssynpunkt intresserar emellertid även frågan om eventuella olikheter i lagtolkningen mellan olika kommuner och med hänsyn till olika socialgrupper. Det har ju stundom gjorts gällande, att bestämmelserna om behandlingen av försumliga försörjare skulle ge allt för fritt spelrum åt godtycket.

Redan innan gällande fattigvårdslag antogs av riksdagen, hävdade exempelvis borgmästaren *Jakob Pettersson* 1915, att ett administrativt förfarande ej innebar lika goda garantier för »en enhetlig lagtillämpning» som en domstolsbehandling. Det kunde lätt uppkomma misstankar om godtycke.⁶⁰ Och en reservant i fattigvårdslagstiftningskommittén, *Ebba Pauli*, befarade att bestämmelser, som icke hade sin utgångspunkt i ett straffrättsligt stadgande, skulle komma att framstå som »mindre väl motiverade och mindre rättvisa just för dem, gentemot vilka de kommer till användning. Det kan nämligen icke då undgås, att de framträder såsom riktade mot vissa befolkningslager».¹ Även i riksdagen har uttalats farhågor för godtycke och ensidighet vid tillämpandet.⁵⁹

Undersökningen av klientelet på arbetshemmen har också i samråd med statens fattigvårdsinspektör lagts så, att det är möjligt att belysa dessa frågeställningar ur vissa synpunkter.

En granskning av materialet med hänsyn till *barnavårdsnämndernas praxis* visar, att nämnderna ingriper med mycket skiftande snabbhet mot försumliga

försörjare. Ibland har ingripandet kommit nästan genast. — I ett fall dömdes sålunda en person betalningsskyldig i april 1940. Han påstod själv, att han betalat regelbundet det första året, men redan samma år kom de första polisutredningarna och en första ansökan om införsel. Sedan synes han ha varit påpassad ideligen. 1946 hade 22 polisutredningar verkstälts. — En annan dömdes betalningsskyldig i september 1945. Han förklarade en månad senare, att han ej tänkte betala och hotades då redan samma höst med arbetshem.

I många fall besvarades försummelserna alltså omedelbart av barnavårdsnämnden med påtryckningar, begäran om införsel, polisutredningar och hot om arbetsföreläggande. I andra likadana fall kunde det däremot förflyta lång tid mellan försummelserna av underhållsplikten och myndigheternas första reaktion. En person fick exempelvis ett barn 1935, sedermera med en annan kvinna två barn 1942 och 1943. Han dömdes att betala. Bidragsförskott beviljades icke. Han uppger, att han betalt något för första barnet, men barnavårdsnämnden ansåg, att han inte gjort något allvarligt försök. Trots detta dröjde man i 9 år med att begära polisutredning, och först 1945 beslöts arbetsföreläggande. Den barnavårdsnämnd, som tillvaratog de båda yngre barnens intresse, lät höra av sig något tidigare, men även i dessa fall underlät den försörjningspliktige vid olika tillfällen att betala, utan att något arbetsföreläggande hördes av.

I detta fall utgick inte bidragsförskott. Liknande förekom även i andra fall. Det är tydligt, att försummelserna av försörjningsplikten icke föranleder lika snabba ingripanden, då bidragsförskott icke utgår, trots att barnavårdsnämnden naturligtvis är skyldig att tillvarata barnens intresse även i sådana fall. I själva verket inverkar ju försummelser i fullgörandet av försörjningsplikten mera direkt försämrande på barnets situation i de fall bidragsförskott icke utgår. Bidragsförskottet kompenserar ju eljest delvis underlåtelsen att betala.

I flertalet fall reagerade dock myndigheterna som sagt jämförelsevis snabbt sedan försummelser av försörjningspliktens fullgörande väl blivit kända. Däremot varierade de vidtagna åtgärderna betydligt. Tidsintervallerna mellan nämndens första ingripande och intagningen på arbetshem var sålunda högst skiftande. Dessa intervall uppgick för de ogifta till cirka två år men understeg för $\frac{1}{4}$ ett år och översteg i 3 fall sju år. Av de skilda togs cirka hälften in på arbetshem omkring två år efter skilsmässan, medan det i 3 fall endast dröjde ett halvt år, i 5 fall däremot över nio år och i 1 fall till och med fjorton år efter skilsmässan. Försummelserna av försörjningsplikten hade då i regel börjat omedelbart efter skilsmässan.

I en del fall dröjde det endast några månader av försummelse, innan vederbörande satt på arbetshem. — I ett fall hade exempelvis en person i två års tid betalat hyggligt för barnet. Bidragsförskott beviljades i juli 1945. I oktober fick han dåligt med arbete och började slarva. Barnet fick dock kläder av hans föräldrar. Barnavårdsnämnden gjorde flera påstötningar men trots polisutredningar skedde ingen egentlig förbättring. Vederbörande skrev flera gånger och lovade att skicka pengar. I maj 1946 beslöts arbetsföreläggande och två

månader senare satt han på arbetshem. Han var då skyldig 225 kronor. — I ett annat fall hade en person, som fått 3 barn i äktenskapet, skilt sig 1945. Han fick tag på en hygglig plats och skulle betala 105 kronor i månaden för barnen. Han gjorde inget försök att betala. I september 1945 begärde man införsel, men han slutade arbeta och försvann. Det upprepades flera gånger. I februari 1946 beslöt barnavårdsnämnden arbetsföreläggande och begärde i mars handräckning för delgivning. Han intogs i maj 1946 på arbetshem. — I ett tredje fall flyttade hustrun ifrån maken 1944. Denne dömdes vid skilsmässan att betala 50 kronor i månaden. Han betalade emellertid ingenting och i november 1945 fick han arbetsföreläggande, sedan barnavårdsnämnden krävt honom två gånger. Han betalade 30 kronor och gav sig sedan ut som agent. Då inga vidare inbetalningar hördes av, beslöt barnavårdsnämnden den 2 maj 1946 att begära handräckning och den 13 maj togs han in på arbetshem. — I ett fjärde fall förekom, att den försörjningspliktige vid skilsmässan 1945 dömts betala 90 kronor för tre barn. Han kunde inte betala och i december 1945 kom arbetsföreläggande. Han uppgav då för barnavårdsnämnden, att han hade arbete och tänkte betala. Arbetet upphörde emellertid inom kort. Han fick sedan en ny plats med 98 kronor i veckan. Då man drog 43 kronor i veckan i införsel slutade han. Han kunde inte leva på det, som blev över, sade han. I maj 1946 hämtades han till arbetshem.

Jämför för övrigt fall 21 s. 63. Denna neurotiker hade tagits in på arbetshem efter 10 månaders krångel med betalningen. Sådana fall kontrasterar anmärkningsvärt med andra, i vilka det dröjt årtal med omhändertagandet på arbetshem. — En person, som redan från barnets födelse ständigt varit infamt påpassad med ideliga polisutredningar och införselansökningar men jämt lyckats slingra sig undan, togs sålunda in på arbetshem först efter 6 år. — En annan fick redan ett år efter barnets födelse arbetsföreläggande. Även sedan misskötte han betalningarna upprepade gånger, slutade sina anställningar, efterlystes etc. Först 6 år senare fann man sig föranlåten att ta in honom på arbetshem. — En tredje person skildes omkring 1932 och dömdes då försörjningspliktig. Han skall sedan ha betalat då och då. 1937 fick han sannolikt det första arbetsföreläggandet. 1942 resterade han med cirka 3 000 kronor. Barnavårdsnämnden hotade nu med arbetshem. Han erbjöd sig att betala 200 kronor, men det godtogs inte. Sedan dröjde det till november 1945, då han åter fick arbetsföreläggande och intogs på arbetshem. — I ett fjärde fall förekom skilsmässa 1936. Vederbörande betalade under årens lopp blott 314 kronor, därav endast 25 kronor frivilligt, resten genom införsel. Vid tre tillfällen efterlystes han. Barnavårdsnämnden krävde honom flera gånger, men först 1945 beslöts arbetsföreläggande, varefter han intogs på arbetshem.

I åtskilliga fall hade det således förflutit många år av försummelse från barnafaderns sida, innan så drastiska åtgärder som arbetsföreläggande och arbetshem tillgreps. Dessa personer hade av allt att döma inte i något avseende fullgjort sina försörjningsplikter bättre än de vilka redan efter få månader placerats på arbetshem.

Följden av denna skiftande reaktionshastighet hos nämnderna är bl. a., att en barnafar kan hamna på arbetshem när som helst under barnets uppväxtår även om han varit misskötsam mest hela tiden. För de ogifta hade hälften av barnen fyllt 7 år, medan över $\frac{1}{3}$ fyllt 10 år. Men den försörjningspliktige kunde också ha placerats på arbetshem, redan innan barnet fyllt ett år. I ett fall hade barnet fyllt 15 år. Redan vid barnets födelse 1930 hade fadern i detta fall tidvis varit arbetsförmögen och utan ordnat arbete, neurastenisk och alkoholiserad. Polisutredning begärdes ett par gånger, men f. ö. förekom intet ingripande. Sedan 1936 hade fadern tidvis fattigvård. 1944 fick han ett fängelsestraff. Han hade sedan korta anställningar men intogs slutligen i maj 1946 på arbetshem, emedan man i barnavårdsnämnden tyckte, att han nu tydligt visat, att han ej ville göra rätt för sig (jfr fall 30 s. 104). Denna man hade tydligen inte blivit nämnvärt efterhållen av barnavårdsnämnden tidigare, men när barnet fyllt 15 år och snart skulle kunna försörja sig på egen hand, placerade man fadern på arbetshem!

I ett annat fall hade intagningen på arbetshem dröjt 13 år (jfr fall 20 s. 61). Barnavårdsnämnden hade tidvis försökt hålla efter den försörjningspliktige men utan nämnvärd framgång. Någon särskild anledning att placera honom på arbetshem just efter 13 års misslyckade bemödanden att få honom att betala, fanns veterligen inte. Nu hade emellertid en annan barnavårdsnämnd övertagit ärendet!

För klientelet framstår dessa högst varierande tidsintervaller mellan församlingens början och intagningen på arbetshem, som särdeles svårförklarliga. Speciellt personer, som hamnat på arbetshem redan ett eller annat år efter barnets födelse och de, som kommit dit först efter mer än ett decennium av försummelse, torde ha svårt att finna några begripliga riktlinjer för barnavårdsnämndernas åtgärder vid meningsutbytena sins emellan på anstalten.

Även ärendenas handläggning i detalj uppvisade betydande olikheter från fall till fall. Somliga hade hållits efter strängt av barnavårdsnämnderna och pressen hade undan för undan stegrats.

31. Om en 40-årig torpare och skogsarbetare från Värmland var känt, att han hade haft svårt för sig redan i skolan. Han började följa med fadern ut i skogen i 11-årsåldern och hade sedan jämt gnoth på torpet eller i skogen, ibland på sågverket eller som diversearbetare i trakten. Sedan fadern dött, bodde han kvar på torpet hos modern samt en bror och en syster. Det var bra, lugnt och stillsamt. Den ena dagen var den andra lik.

Vid 33 års ålder fick han barn med en grannflicka. Han hade sällskap med henne en tid, men det tog slut, när barnet kom, sedan han hört rykten om att hon brukade vara tillsammans med »vem som helst». Han dömdes att betala 20 kronor i månaden. I början tycks han ha bidragit men förmodligen blev det snart sämre. Barnavårdsnämnden begärde införsel och fick i maj 1943 in 65 kronor. I juni begärde man på nytt införsel, men då slutade expl. platsen. I juli uppgav polisen, att expl. arbetade på ett hus för egen räkning. I december rapporterades, att expl. under sommaren haft skogs- och jordbruksarbete, och därefter legat i militärtjänst. Efter avmönstringen var han arbets-

lös och sade sig inte ha råd att betala. Polisen framhöll, att hans »underlåtenhet att fullgöra underhållsskyldigheten synes till stor del bero på liknöjdhet, enär han är ogift och inneboende hos sin moder, som han icke heller bidrar till att försörja, utan snarare tvärtom. Han är dessutom en fullgod arbetare med lika stor arbetsinkomst som de flesta familjeförsörjarna bland skogs- och jordbruksarbetarna.»

I januari 1944 hotade barnavårdsnämnden per brev med arbetsföreläggande om expl. inte betalade. 1943 taxerade han för 2 330 kronor. I oktober 1944 anhöll barnavårdsnämnden på nytt om polisförhör och påpekade att expl. nu måste betala omedelbart för att slippa arbetsföreläggande. Man uppgav, att han brukade suppa sig full på lördagarna. Inte heller talade han sanning om sina inkomster. I november rapporterade polisen, att expl. haft skogsarbete tidvis under året, men att han dessemellan varit arbetslös. Som skogsarbetare hade han 14 kronor om dagen. Under sommaren hade han varit på slåttern och hållit på med bärplockning. Med hänsyn till hans inkomst »synes uraktlåtenheten bero på lättja».

I december begärde barnavårdsnämnden nytt förhör och hotade med arbetshem, om expl. inte betalade före den 15 januari 1945. Den 15 februari rapporterade polisen ännu en gång, att expl. varit arbetslös ett tag i januari men att han sedan haft skogsarbete med 15 kronor om dagen. Försummelserna tillskrevs åter »till stor del lättja och liknöjdhet». Den 17 februari begärde barnavårdsnämnden införsel. Nämnden anslog allt skarpare tonfall och meddelade expl., att han riskerade arbetsföreläggande, om han slutade arbeta. Om han inte betalade omedelbart skulle han skickas till arbetshem. »Ty Ni har väl inte gått och inbillat Er att Ni skulle kunna undandraga Eder att fullgöra ingångna förpliktelser mot barnet?» Man hotade med internering på ett år. Om han inte sedan ville betala, kunde det bli ett år till. Ett par man till från socknen skulle kanske få »samma internering». Den 1 mars beviljades införsel.

Barnet hade förut vårdats hos morföräldrarna och bidragsförskott hade utgått sedan 1943. Detta upphörde 1945, då barnets mor gifte sig. Den 11 april 1945 omhändertogs barnet för samhällsvård, då modern inte ville ta det till sig. Då expl. inte betalat en tid, ansågs han vara vållande härtill. Den 4 maj gjordes upp om intagande på arbetshem, vilket beviljades den 15 maj. Den 18 maj tillställde barnavårdsnämnden honom ett ultimatum. Före den 6 juni skulle han inbetala minst 100 kronor och dessutom ställa godtagbar säkerhet för kommande månaders betalning. Skulden uppgick nu till 772 kronor. Man anslog stränga tonfall och hotade med polis och omhändertagandet: »Det skall Ni få bli påtagligt medveten om.» Den 24 maj betalade expl. 60 kronor men barnavårdsnämnden hänvisade till sitt ultimatum och den 11 juni togs han in på arbetshem.

Efter uppgörelse utskrevs han den 27 juli. Han gick nu arbetslös till september. Han blev då lastare en månad med 390 kronor i månaden. Han fick sedan en handskada och sjukskrevs. Den 3 oktober erinrades han om att villkoret för fortsatt utskrivning var att han betalade. Den 24 oktober begärdes polisutredning, emedan han ej betalat sedan den 29 juli. Den 24 november hotade barnavårdsnämnden honom på nytt med arbetshem och framhöll, att han säkert skulle få ett år denna gång, eftersom han svikit överenskommelsen.

Det kan tilläggas, att denne enkle torpare och skogsarbetare f. ö. alltid varit skötsam. Trots uppgifterna om lördagsfyllor var fylleriförseelser inte kända. Enligt en lärare i hembygden skulle han alltid ha varit en duktig arbetare. Själv påstod han, att han kunde gno på förskräckligt. Han var alltid inbunden och tystlåten till sin läggning. Vid undersökningen visade han sig vara beskedlig och hygglig men otillgänglig och hämmad, torftig, initiativlös och flack. Han var också spänd och ängslig. Sedan ett år hade han varit darrhänt. Intelligenskvoten befanns vara endast 75. Vid testning enligt Rorschach visade det sig, att expl. var affektom och utan förmåga till kontakt. Samtidigt hade han en del förskruvade svar. Testet

talade närmast för *dementia simplex*. Huruvida det var frågan om en oligofreni eller schizofreni kunde dock ej säkert avgöras vid undersökningen.

Många nämnder är sålunda utomordentligt aktiva och ökar trycket undan för undan, när den försörjningspliktige av olika skäl inte fullgör sina underhållsplikter. Somliga av dessa reagerar med att hålla sig undan i det längsta.

En del har fått hela sin tillvaro präglad av dessa ständiga konflikter om barnuppfostringsbidragen. En och annan har för länge sedan resignerat. — En lätt debil alkoholist, som nu satt på arbetshem för tredje gången, yttrade att han nu hade »sex eländiga år kvar, innan barnet fyllt 16 år». Sedan hoppades han få vara i fred. Han frigavs efter 11½ månader. Enligt vad som framkommit har han inte betalat efteråt heller. — En annan debil alkoholist, som satt på arbetshem för andra gången, tänkte sedan försöka hålla sig undan till barnen fyllt 16 år, vilket inte skulle dröja så länge. De var födda 1930 och 1931. — En tredje hade suttit fyra gånger på arbetshem. Han hade 7 barn, men det yngsta hade fyllt 16 år, medan han satt på arbetshemmet, och han trodde därför, att det var sista gången han skulle behöva sitta på ett sådant ställe. Denne affektfattige pianostämmare, »stackaretyp», som det hette i ett uttalande om honom, led förmodligen av *dementia simplex*. Han hade haft fattigvård sedan 1918 och en gång varit intagen på försörjningsinrättning.

Dessa exempel på strängt efterhållna försörjningspliktiga kontrasterar mot de många fall, då nämnderna endast låtit höra av sig då och då, och det kunnat gå åratals mellan polisutredningar och införselansökningar. Redan av förut refererade fall framgår för övrigt, hur långvarig passivitet plötsligt kan avlösas av aktiva åtgärder. Detta har tydligtvis ibland berott på ombyte av barnavårdsnämnd eller barnavårdsman.

Barnavårdsnämndernas ojämna praxis framträdde också i de fall försörjningspliktiga hade mer än ett barn utom äktenskapet. Det var fallet med nio av de ogifta. — En av de undersökta var t. ex. far till tre barn med olika kvinnor. För det ena barnet blev han energiskt efterhållen av barnavårdsnämnden med brev, införsel, polisutredningar och arbetsföreläggande. När barnet fyllt 14 år togs han slutligen in på arbetshem. De båda andra barnen var födda 1934 och 1939 och tillhörde en annan barnavårdsnämnd. Enligt polisens uppgifter fullgjorde han inte underhållsplikten mot dessa barn heller men några åtgärder från nämndens sida var inte kända. — En annan hade 4 barn med 3 olika kvinnor. Barnavårdsnämnderna intog helt olika attityder. Barnavårds mannen i den ena nämnden besökte den försörjningspliktige i bostaden. Då grät han och måste uppmuntras. Han hade sedan en rad olika anställningar men stannade aldrig länge, ingenting passade. Barnen fick understöd. Men trots detta, förklarade barnavårds mannen, »har min uppfattning om mannen varit sådan, att jag dragit mig för att begära arbetsföreläggande. Det kom från annat håll.» Den andra nämnden styrde nämligen om, att vederbörande togs in på arbetshem. Där kvarhölls han endast 4 dagar. Han befanns nämligen lida av schizofreni.

För personer intagna på arbetshem ter det sig egendomligt med denna

skiftande behandling för olika utomäktenskapliga barn. Delvis beror denna olikhet tydligen återigen på om bidragsförskott utgår för barnet. — En person, som hade barn med 2 olika kvinnor, hölls efter för det ena barnet med införsel, arbetsföreläggande, efterlysningar och slutligen arbetshem, medan han inte har något som helst trassel med det andra, som inte hade bidragsförskott. — En annan, som sedan barnets födelse ideligen besvärats med polisutredningar, införselansökningar och efterlysningar, och som så småningom också hamnade på arbetshem, hade inte haft det minsta besvär med ett annat barn, vars moder försörjde det på egen hand.

Ännu mer slumpvis tedde sig ibland myndigheternas ingripande beträffande frånskilda med både barn inom och utom äktenskapet, vilket förekom i sex av fallen. Försörjningsbördan kunde ibland vara betydande. Påfallande var att vissa försörjningspliktiga inte alls hölls efter för sina utomäktenskapliga barn. En hade aldrig blivit krävd av barnavårdsnämnden och inte heller betalat ett öre. En annan försörjningspliktig hade endast låtit sin egen fader skicka litet pengar ibland till barnet. I andra fall hade däremot barnavårdsnämnderna visat sig mycket aktiva, trots att vederbörande samtidigt haft försörjningsplikt mot barn i äktenskapet (jfr också fall 17 s. 107).

Tydligt är det snarast tillfälligheterna, som avgör, om en ständigt försumlig försörjare skall tas in på arbetshem efter ett eller tio år, eller om han helt skall slippa. Det beror först och främst på med vilken barnavårdsnämnd och barnavårdsman han fått att göra.

Fattigvårdsstyrelsernas praxis vid tillgripande av arbetsföreläggande och arbetshem visade också stora växlingar. Ibland omhändertogs den försörjningspliktiga mycket snart.

Som exempel kan nämnas en familjeförsörjare, som varit gift sedan 1936 och fått två barn. Han var spritmissbrukare, en smula flack, passiv men eljest ganska hygglig. Familjen drog sig dock fram. Efter det andra barnet 1946 flyttade hustrun hemifrån med barnen och sökte en månad senare, den 8 mars, fattigvård. De sista två månaderna hade hon blott fått 30 kronor av maken. Han hade alltjämt arbete. Den 13 mars beslöt fattigvårdsstyrelsen ge honom ett arbetsföreläggande och den 6 maj togs han in på arbetshem. Han reste självmant dit. — En annan gifte sig 1945 under den stora metallkonflikten. Efteråt skötte han inte sin anställning. Den 3 februari 1946 gick hustrun till fattigvården, mannen lovade att sköta arbetet bättre och familjen fick hjälp. Redan den 21 mars återkom hustrun till fattigvården. Situationen var oförändrad. Den 27 mars begärde fattigvårdsstyrelsen plats för maken på arbetshem och den 11 april begav han sig självmant dit. Det kan tilläggas, att det mest framträdande hos denne man var en astenisk reaktionsbenägenhet, som yttrade sig i flit och ordningssamhet men samtidigt osäkerhet, ängslan, trötthet och svårighet att klara upp komplicerade situationer, då han bara reagerade med desperata flyktreaktioner.

I båda dessa fall reagerade fattigvården tydligen mycket snabbt. Redan ett

par månader efter att understöd börjat utgå, satt vederbörande i säkert förvar på arbetshem. Mot dessa utomordentligt snabba ingripanden kontrasterar andra fall, där det förflutit årtal mellan det första understödet och omhändertagandet på arbetshem. Flera hade då haft fattigvård periodvis över 10 år, hälften över fem år. — En förfallen alkoholist gifte sig exempelvis 1934 och sökte redan nästa år fattigvård. Han hade sedan fattigvård av och till varje år. Hemmet förföll totalt och familjen for mycket illa. 1946 tillgreps arbetshem. — En annan av de undersökta gifte sig 1935 och hade sedan dess då och då fattigvård. Han fick 5 barn. Han hade inte haft något ordentligt arbete efter äktenskapet, nasade mest eller hade tillfällighetsarbeten, sålde eller pantsatte saker och söp sig dessemellan full. Först 1946 intogs han slutligen på arbetshem. — Ett tredje fall gällde en tattare, nasare och gårdfarihandlare, som drog landet runt med sin familj. Redan 1929 ville man ge honom kommunalt nödhjälpsarbete, men han vägrade och togs då omedelbart in på arbetshem. Sedan har familjen oavbrutet haft fattigvård. Ideligen har det kommit anmaningsskrivelser och räkningar till fattigvårdsstyrelsen från andra fattigvårdsstyrelser landet runt. Han var skyldig tusentals kronor, men höll sig jämt undan. 1946 kom han för andra gången till arbetshem. Under de 17 år, som förflutit sedan första gången, hade han hela tiden varit grovt parasiterande.

Dessa exempel torde åskådliggöra, hur oerhört ojämt ingripandena sker. Det är inget tvivel om att de båda förstnämnda, vilka omedelbart intogs på arbetshem, trots allt var betydligt skötsammare och lättare att handskas med än de tre senare, vilka misskött sig själva och familjerna till ytterlighet och parasiterat på samhället under årtal, utan att dock bli omhändertagna.

Trots att praxis skiftar starkt, är dock fattigvårdsfallen bättre påpassade av fattigvårdsstyrelserna än barnavårdsfallen av barnavårdsnämnderna. Det beror bland annat på att familjeförsörjarna ständigt måste komma med nya ansökningar om understöd. Varje gång blir understödsbehovet prövat. Fastän fattigvårdsstyrelserna följer fallen omsorgsfullare, synes de dock i regel vara passivare, när det gäller frihetsberövande, än barnavårdsnämnderna. Detta framgår bäst av de tre änkingarna i materialet samt några skilda, vilka haft att göra med både fattigvårdsstyrelser och barnavårdsnämnder.

För de tre änkingarna hade det tidigt uppstått ekonomiska svårigheter i familjen. Två hade varit tillfällighetsarbetare, nasare och cykelbud och sedan årtal haft fattigvård. Den tredje hade visserligen i många år haft ett hyggligt arbete, och endast undantagsvis haft kontakt med fattigvården, men tidvis hade han missbrukat sprit. Hustrurna hade inte kunnat sköta hemmen. En beskrevs som lösaktig och slarvig men skyddad för behandling enligt lösdrivarlagen av sitt äktenskap. Den andra var också slarvig och misskötte det torftiga och oordentliga hemmet. I det tredje fallet påstods hustrun ha vanvårdat hemmet nästan ännu värre än maken. Det var rent bedrövligt hemma. När hustrurna dog, måste barnen genast omhändertas för samhällsvård eller skyddsuffostran. Sedan hölls fäderna efter ordentligt. Ett par betalade smärre summor. Barnavårdsnämnderna försökte också med införsel, men vederbörande

slutade då anställningarna och det blev inga pengar. Redan efter $\frac{1}{2}$ —2 år satt samtliga på arbetshem.

I dessa fall förefaller ju situationen att ha varit mogen för ingripande från socialvårdens sida redan långt före mödrarnas död. Barnen hade uppenbarligen farit illa i hemmen. Först sedan barnen omhändertagits, emedan fäderna inte haft möjlighet att sköta dem på egen hand, tillgreps arbetsförelägganden.

I många av dessa fall var det f. ö. påfallande, hur passiv socialvården kunde vara inför socialt förfall inom familjerna. Trots spritmissbruk, konflikter och ekonomisk misär, som måste ha inverkat skadligt på barnens utveckling, hade ingripande från barnavårdsmyndigheten inte hörts av. Först efter skilsmässan, när fadern inte längre hade något direkt inflytande på barnens uppfostran, och rimligtvis inte heller kunde skada dem längre, ingrep samhället, emedan han underlåtit att sköta underhållsbidraget, som han krävts på, sedan barnen fått bidragsförskott. Man ingrep alltså, för att han var skyldig samhället pengar, och för att man skulle kunna få ut statsbidraget. Att barnen av allt att döma farit illa redan under årtal, hade däremot inte föranlett något ingripande.

Huruvida denna skiftande praxis hos barnavårdsnämnder och fattigvårdsstyrelser vid tillgripande av arbetsföreläggande och arbetshem kan rubriceras som »godtycke» i enlighet med den inledningsvis refererade argumenteringen och många interners uppfattning, kan diskuteras. Det har inte i något fall kunnat visas, att bestämmelserna om intagning på arbetshem utnyttjats av någon tjänsteman för att »komma åt» en särskilt misshaglig försumlig försörjare. Övergrepp av det slaget är av naturliga skäl svåra att påvisa, särskilt som man måste ta klienteletts påståenden härom mycket försiktigt men knappast heller kan vänta att få bestyrkande uppgifter från respektive nämnder eller styrelser. Säkert är dock, att denna högst varierande praxis drabbar klientelet ytterst olika, en desto allvarligare sak, som det är frågan om frihetsberövanden. Den nuvarande ordningen kan under alla förhållanden inte förhindra eventuell mannamån vid behandlingen av klientelet.

Här har praxis endast belysts med fall, som hamnat på arbetshem. En jämförelse med åtgärderna mot försumliga försörjare, som ej berövats friheten, skulle väl troligen avslöja ännu större ojämnheter i lagtillämpningen.

Av intresse är även, hur denna starkt skiftande praxis återspeglar sig i de ekonomiska mellanhavandena mellan de försörjningspliktiga och nämnderna. Ofta kommer ju uppgörelser till stånd, när arbetsföreläggandet gör situationen hotande för vederbörande. Sådana fall är visserligen inte representerade i materialet, men i en del fall har redogjorts för tidigare träffade uppgörelser, varigenom man lyckats få uppskov med intagningen på arbetshem. Utmärkande för denna lagstiftning om åtgärder mot försumliga försörjare är alltså, att man bokstavligen kan köpa sig fri, när frihetsförlust hotar. En av de undersökta betalade således vid ett tillfälle 100 kronor, vilket endast utgjorde en

ringa del av skulden. En annan betalade flera gånger 30—100 kronor och fick varje gång uppskov. En tredje betalade i en trängd situation 20 kronor o. s. v. Inte heller här finns några bestämda regler eller någon likformig praxis. I andra fall hade sådana småinbetalningar ingalunda godtagits som skäl för uppskov. En person, som var skyldig 225 kronor skickade t. ex. 25 kronor då han krävdes. Barnavårdsnämnden ville emellertid ha 175 kronor på en gång, och när han inte kunde skrapa ihop det, fick han arbetsföreläggande och togs in på arbetshem. En annan hade endast betalat 110 kronor och var skyldig 730 kronor. Han fick då arbetsföreläggande. Han började då betala bättre, och de följande månaderna betalade han 190 kronor, vilket motsvarade de löpande inbetalningarna, så när som på 20 kronor. Det hindrade inte, att barnavårdsnämnden på nytt begärde arbetsföreläggande, varefter han av polisen fördes till arbetshem.

På arbetshemmet fortsätter denna köpslagan. Det är ju arbetshemmets styrelse, som bestämmer om utskrivning. Styrelsen tar därvid hänsyn till en rad olika omständigheter. Om möjligt bör en uppgörelse komma till stånd med fattigvårdsstyrelsen eller barnavårdsnämnden. I fattigvårdsfall vill hemmets styrelse i regel ha garantier för att fattigvård inte längre skall behöva utgå. Om det gäller underhållsbidrag för barn i eller utanför äktenskapet, bör kunna garanteras, att det löpande underhållsbidraget skall kunna fullföljas. Först i andra hand brukar styrelsen kräva garantier för att även upplupen skuld skulle kunna gäldas. I regel fordras, att borgensförbindelse lämnas som säkerhet för fullgörandet av de uppställda villkoren.⁵¹

Det är ofta svårt för de intagna att kunna åstadkomma sådana garantier och en godtagbar borgen. De brukar skriva därom till släktingar, bekanta, arbetsgivare, socialvårdsmyndigheter etc. Stundom beviljar styrelsen ett par dagars permission, för att de ska kunna fara hem och ordna saken. Det förekommer också, att intagna rymmer för att söka upp personer utanför anstalten och ordna affärerna.

Det kan därför inte undvikas, att somliga har det lättare, andra svårare att få en uppgörelse till stånd. En och annan har därför kunnat resa efter få dagar, medan andra fått stanna tiden ut. Vid undersökningen inträffade, att en person fick lämna ett arbetshem redan dagen efter ankomsten. Han var skyldig 850 kronor. Genast efter intagandet lovade han att försöka skaffa 200 kronor och att sedan betala 20 kronor i veckan. Han hade under dagens lopp upprepade telefonsamtal med olika personer, som skulle hjälpa honom. Underhandlingarna resulterade i en ganska vag överenskommelse, som dock styrelsen godtog. När han gav sig iväg, var flera av de övriga internerna irriterade. Det ansågs orättvist, att de skulle vara tvungna att stanna kvar, bara för att de inte kunde göra lika tillfredsställande utfästelser.

Det är naturligtvis mycket värdefullt för de intagna, om de har några förbindelser utanför anstalten, som kan hjälpa dem. Ensamstående personer eller människor utan vänner riskerar att få stanna längre på arbetshem än personer med många vänner, energiska släktingar och hyggliga arbetsgivare, som kan

garantera inbetalningarna o. s. v. Framför allt spelar den ekonomiska situationen en avgörande roll både för intagningen på arbetshem och utskrivningen därifrån. Personer, som gjort sig skyldiga till försummelse i sin försörjningsplikt och visat lättja och liknöjdhet riskerar inte intagning på arbetshem, om de själva är välsituerade eller har vänner och bekanta, som kan låna dem pengar, när arbetsföreläggandet kommer. Fattiga personer med fattiga vänner har svårare att skaffa pengar och riskerar arbetshem, från vilket bättre situerade kan köpa sig fria. Efter intagningen på arbetshem gäller detsamma: en person från en hygglig familj med välsituerade vänner och släktingar har ingen svårighet att omedelbart få en uppgörelse till stånd och kan vara fri igen om få dagar, medan personer från fattiga samhällsskikt utan sådana förbindelser kan få sitta tiden ut.

Ett synnerligen drastiskt exempel härpå lämnade föreståndaren för Ösbyholm i redogörelsen för arbetshemmen 1936. Fallet förtjänar att citeras i sin helhet.

En direktör, A, född 1891, hade år 1925 av vederbörande fattigvårdsmyndighet förelagts arbete, emedan han genom liknöjdhet underlät att lämna underhållsbidrag till ett utom äktenskapet fött barn, så att fattigvård måste beviljas barnet. Barnets moder hade arbetsanställning mot otillräcklig inkomst, varför hon ej kunde försörja barnet. A. hade ålagts att utgiva ett underhållsbidrag av 50 kronor i månaden. Då A. emellertid ej lämnat något som helst bidrag, måste fattigvård beviljas med 40 kronor i månaden till barnets uppehälle.

A. drev en större rörelse i staden, men uppgav, att han måst låna medel därtill. A:s hustru hade arbetsanställning med mycket goda inkomster, varför hon ej var beroende av mannens inkomster, utan snarare var i stånd att bisträcka honom med ganska avsevärda summor. A. försökte på allt sätt komma ifrån att erlægga bidrag till sitt barn utom äktenskapet. Ehuru det framgick av rörelsens omfattning och utveckling, att han borde hava goda inkomster, påstod han sig ej förtjäna något nämnvärt med hänsyn till avbetalningar å möbler för firmans räkning och å andra skuldförbindelser. Fattigvårdsnämndens tjänstemän gjorde upprepade påstötningar till A., att han skulle erlægga underhållsbidrag. Därvid lovade A. att inom de närmaste dagarna erlægga fastställt bidrag, men när dagen för bidragets erläggande var inne, uteblev betalningen.

Framställning gjordes då till överståthållarämbetet om handräckning för A:s införpassning å arbetshemmet. Han inställdes här den 10 februari 1926 med polis-handräckning. Han kallades in på mitt kontor, för att jag skulle få tillfälle att tala vid honom. Därvid fällde han följande yttrande: »Jag är ute på riktiga äventyr, men förrän jag betalar, dör jag.» Jag svarade honom, att han kanske komme att ändra sig, då han fått vara på Ösbyholm ett år. Han frågade mig då, om det var meningen att fördärva honom till kropp och själ genom att hålla kvar honom å Ösbyholm så länge. Han undrade också, vad han skulle få göra på Ösbyholm. Jag upplyste honom om, att här fanns gott om arbete, både skogs- och lantbruksarbete. Sedan vi resonerat en stund, tog jag honom med mig in till aftonbönen i matsalen. Vid detta tillfälle voro 46 klienter intagna här. De voro alla samlade i matsalen, då vi trädde in. Efter bönen frågade A. mig, om det var bovar allesammans, eller vad det egentligen var för slags folk, som han skulle vara tillsammans med här. Jag svarade, att det nog icke var någon annan råd än att han försökte inrätta sig med dem så gott han kunde. Sedan vi återigen resonerat en stund, gav han efter och ville veta villkoren. »Om jag gör upp nu, kanske jag får resa redan i kväll?»

Den kortvariga vistelsen på arbetshemmet hade det goda med sig, att A. ome-

delbart skrev på en förbindelse att erlægga 80 kronor i månaden till fattigvårdsnämnden, varav 40 kronor skulle gå till barnets löpande uppehälle samt 40 kronor till avbetalning å upplupen skuld.

A. beviljades då försökspermission mot ovan angivna villkor. Han fullgjorde dessa inbetalningar ordentligt under några månader framåt, men inemot sommaren 1926 började bidragen bliva mera sporadiska. Styrelsen begärde då handräckning för A:s återförpassning. Så snart polisen kom i förbindelse med A., insände denne hela det förfallna bidragsbeloppet till fattigvårdsnämnden. Efter detta erlade A. varje månad fastställt bidrag. Efter interneringsårets utgång den 9 februari 1927 utskrevs mannen från arbetshemmet. Han har sedermera ordentligt erlagt fastställt underhållsbidrag till sitt minderåriga barn, varför fattigvård i fortsättningen ej behövt utgå.⁵¹

Flera sådana fall återgavs i denna redogörelse. Det är klart att sådana episoder måste göra ett djupt intryck på dem som får stanna kvar. Att det i detta fall varit frågan om verkligt kvalificerad liknöjdhet och hänsynslöshet mot barnet, var klart ådagalagt. Men denne direktör kunde skaffa pengar. De andra, måste ju säga sig, att det egentligen var deras fattigdom och oförmåga att garantera betalningen, som var orsaken till frihetsberövandet, eftersom andra svårt försumliga kunde få ge sig iväg, därför att de hade möjlighet att ordna pengar.

Av internerna uppfattas sådant som ren klassjustice.

När den frisinade regeringen 1931 ville genomföra en s. k. vanartslag, opponerade sig *Möller* m. fl. däremot och hävdade bl. a., att en sådan lag blott skulle drabba medellösa. Dåvarande departementschefen, *Sam Larsson*, framhöll då, »ätt därest bemedlade personer skulle undandraga sig ärlig försörjning och skaffa sig inkomster genom samhällsvådligt leverne eller genom bettleri, drabbas de av förslagets bestämmelser».⁵¹ Detta kan däremot icke sägas om de bestämmelser, som gäller för intagning på arbetshem. Om en bemedlad försörjare undandrar sig arbete och visar total liknöjdhet för de underhållsberättigade, riskerar han ändå inte intagning på arbetshem. Han kan köpa sig fri genom att betala, när arbetsföreläggandet kommer. Att omhändertagande på arbetshem därför nästan uteslutande drabbar medellösa bland de försumliga försörjarna är obestridligt. Dessa administrativa frihetsberövanden utmätas alltså inte enbart på grund av försummelse i försörjningsplikt och dokumenterad lättja och liknöjdhet. En nödvändig förutsättning är också oförmåga att betala, fattigdom. Denna i sin tur sammanhänger, som tidigare visats, ofta med sjukdom. Den halstarriga betalningsvägran, som undantagsvis kan föra en och annan till arbetshem, enligt vad som exemplifierats i det föregående, spelar i jämförelse därmed föga roll.

Dessa förhållanden ligger i lagstiftningens egen natur. Utformas den som en repressiv metod att få folk att betala, måste ju den som betalar gå fri. Det som klientelet uppfattar som orättvisa ligger endast däri, att den ene har lättare att betala för ett barn än den andre. Det är alltså blott ett uttryck för de vanliga olikheterna i sociala förhållanden, som förefinnes mellan olika människor och socialgrupper. Det betydelsefulla är emellertid, att sådana olikheter i

detta sammanhang kan komma att avgöra, om individen skall få behålla sin frihet eller icke.

Det är möjligt, att klasslagstiftning icke är en adekvat benämning. Det är emellertid begripligt, att de som hamnar på arbetshem ibland har en annan uppfattning, när de vet, att bättre situerade som visat »lättja och liknöjdhet», ej behöver komma dit eller kanske kan dra sina färde efter få dagar.

Slutligen bör det påpekas, att även skuldsummorna varierar betydligt. Vissa togs in på arbetshem för skulder på ett par hundra kronor, medan andra kunde vara skyldiga 10 000 kronor. Inte heller här förelåg alltså likställighet inför lagen, en omständighet, som inte är utan intresse med hänsyn till klienteletts attityd (jfr s. 136). Härom framhöll dock redan fattigvårdslagstiftningskommittén, att arbetsskyldighetens fullgörande inte kunde avse gottgörande av redan lämnad fattigvård. Det skulle nödvändiggöra en värdering av arbetsprestationerna, som måste bli mer eller mindre subjektiv eller godtycklig. Ökad skuldbörda skulle ju också så småningom omöjliggöra för försörjaren att någonsin bli fri från bördan.¹

I en redogörelse 1937 av statens dåvarande inspektör för fattigvård och barnavård uppgavs, att vid den första intagningen på arbetshem tillämpades en vistelsetid av sex månader, varefter s. k. försökspermission medgavs. Den internerade utskrevs då villkorligt, d. v. s. under förutsättning, att han i fortsättningen fullgjorde försörjningsplikten på ett tillfredsställande sätt. Vid förnyad intagning brukade han i regel kvarhållas hela den i lagen angivna maximitiden på ett år.⁵¹ Träffades uppgörelse med myndigheterna om fullgörandet av försörjningsplikten kunde frigivandet ske omedelbart.

Vid undersökningen visade sig emellertid, att styrelserna, enligt vad föreståndarna upplyste, i detta avseende delvis följde en skiftande praxis eller bedömde situationerna olika. Den så att säga »ordinarie» vistelsetiden skiftade något på de olika hemmen. På Malmö stads arbetshem i Limhamn brukade vederbörande första gången friges efter cirka 3 månader även om uppgörelse icke träffats, på Västergården och Kalbo i regel efter omkring 6 månader och på Ösbyholm först efter ett år. På Ösbyholm hade man alltså satt likhetstecken mellan den »ordinarie» vistelsetiden och maximitiden. Om inte uppgörelse kom till stånd fick alltså de försörjningspliktiga stanna året ut. En sådan eventualitet befarades redan av fattigvårdslagstiftningskommittén, som inte ville föreslå en maximitid av t. ex. ett år. Det ansågs nämligen bl. a. föreligga risker för att denna maximitid skulle komma att betraktas som den normala, vilken inte skulle frångås utan särskilda skäl.¹ Det var tydligen just vad som skedde på Ösbyholm.

Dessa varierande vistelsetider innebar, förutsatt att det icke träffades uppgörelser med barnavårdsnämnd eller fattigvårdsstyrelse, att medan t. ex. en skåning vanligtvis inte behövde riskera mer än tre månaders frihetsförlust vid intagning på arbetshem, riskerade en göteborgare sex månader,

medan en norrbottning eller stockholmare kunde få stanna ett år, trots att de gjort sig skyldiga till samma beteende och dömts i administrativ ordning enligt samma lagar.

Socialvårdens skiftande praxis kan även påvisas statistiskt. Den stickprovsundersökning angående antalet arbetsförelägganden 1944—46 inom ett femtiotal städer och cirka 45 landskommuner, som statens fattigvårdsinspektör låtit företa, visar, att i genomsnitt hade barnavårdsnämnderna i städerna beslutat om 31 arbetsförelägganden på 100 000 invånare årligen, barnavårdsnämnderna i landskommunerna däremot endast om 13. Mellan olika städer förelåg också betydande olikheter. Medan barnavårdsnämnderna i en del städer som t. ex. Nässjö, Trollhättan, Skövde och Härnösand inte tillgripit arbetsföreläggande i något enda fall under dessa tre år, hade för att nämna några exempel, Stockholm beslutat om arbetsförelägganden i 9 fall, Göteborg i 35 fall, Hälsingborg i 49 fall, Västerås i 53 fall och Östersund i 85 fall, allt räknat i individer per år på 100 000 invånare.

Samma olikheter vid tillgripandet av arbetsförelägganden förelåg mellan landskommunerna inbördes. Bland dem stod två, nämligen Gällivare och Skellefteå landsförsamling, ensamma för flera arbetsförelägganden än alla övriga undersökta landskommuner tillsammans. Dessa båda kommuner hade beslutat om 70 arbetsförelägganden på 100,000 invånare mot i genomsnitt 9 för de övriga landskommunerna, av vilka många f. ö. aldrig tillgripit arbetsförelägganden under dessa tre år.

Beslut om arbetsförelägganden var något mindre vanligt bland fattigvårdsstyrelserna. I genomsnitt hade under åren 1944—46 beslutats om 5 arbetsförelägganden årligen på 100 000 invånare. Många kommuner hade därvid aldrig tillgripit arbetsförelägganden, medan exempelvis fattigvårdsnämnden i Stockholm beslutat om arbetsföreläggande i 2 fall och Göteborgs fattigvårdsstyrelse i 13 fall på 100 000 invånare.

Tabell 14. Klienteletts fördelning efter hemorten.

Hemort	Omhändertagna i olika delar av landet i % av hela antalet omhändertagna	Män i olika delar av landet 1946 i % av hela antalet män
Stockholm.....	9.8 ± 3.3	10.2 ± 0.04
Göteborg	18.6 ± 4.5	4.8 ± 0.04
Övriga städer	36.0 ± 5.6	28.0 ± 0.08
Landsbygd	36.0 ± 5.6	56.9 ± 0.08

Nu har ju beslut om arbetsförelägganden i växlande utsträckning icke fullföljts och handräkning aldrig begärts eller återkallats. Den skiftande praxis, enligt vilken olika kommuner tillgriper arbetsförelägganden, säger alltså ingenting om olikheterna i intagning på arbetshem. I tabell 14 har emellertid de försumligen försörjarna på arbetshemmen fördelats efter hemorten. Göteborgarna var tydligen starkt överrepresenterade. De utgjorde 1946 4,8 % av befolk-

ningen men uppgick till inte mindre än 18,6 % av de försumliga försörjarna på arbetshemmen. Differensen $13,8 \pm 4,5$ var statistiskt säkerställd. Övriga städer visade mera genomsnittliga siffror. Landskommunerna var däremot underrepresenterade med endast 36,0 % av klientelet på arbetshemmen mot 56,9 % av landets invånare. Denna differens $20,6 \pm 5,6$ % var statistiskt säker. Mellan de olika länen förelåg också vissa differenser, men materialen var så pass små, att slumpavvikelserna blev för stora för att tillåta säkra slutsatser.

Tydligt löper en göteborgare större risk för intagning på arbetshem än en stockholmare eller landsortsbo. Åtskilligt talar för att anledningen främst är en skiftande praxis hos vederbörande sociala nämnder. I Göteborg synes man i större utsträckning än på andra håll ha uppfattat arbetshemmen som ett slags surrogat för alkoholistanstalterna. Sex av de femton fattigvårdsfallen kom från Göteborg, nästan uteslutande rena alkoholistfall.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas, att barnavårdsnämnder och fattigvårdsstyrelser ingriper på ett ytterst varierande sätt mot försumliga försörjare. I somliga kommuner föreligger relativt hög risk för intagning på arbetshem, i andra jämförelsevis låg. På anstalterna bedömer man situationerna olika med påföljd, att en del får stanna längre, andra kortare tid. Både intagning och utskrivning blir beroende på tillfälligheter av olika slag, utredningarnas noggrannhet, inställningen till vederbörande, barnavårdsmännens aktivitet, ekonomiska förhållanden, släktingars och vänners resurser och hjälpsamhet etc.

Ur rättssäkerhetssynpunkt är denna särdeles skiftande behandling av personer, som gjort sig skyldiga till samma beteenden, högst otillfredsställande.

d. Arbetshemmens syfte och effekt.

Fattigvårdslagstiftningskommittén ansåg, att syftet med arbetsskyldigheten, arbetsföreläggandet och arbetshemmen först och främst var att förmå försörjningspliktiga att fullgöra sina försörjningsskyldigheter bättre i framtiden. Kommittén betonade också arbetsskyldighetens indirekta betydelse. Den utgjorde en synnerligen kraftig maning för försörjaren att fullgöra den honom åliggande försörjningsplikten genom egna åtgärder i stället för att låta samhället taga hand om honom och bestämma arbetets art och omfattning.⁵⁵ I propositionen instämde departementschefen med kommittén.⁶⁰ Avvikande uppfattningar framkom inte heller i riksdagen. Att intagning på arbetshem inte skulle betraktas som straff, framhöll redan fattigvårdslagstiftningskommittén, och det har sedan enstämmigt understrukits av alla kommentatorer.^{56 59 66}

Det framhölls tidigt, att hotet om intagande på arbetshem hade stor effekt. Vid 1921 års riksdag framhöll *Lindquist*: »Blotta tillvaron av hotet om arbetshem, dit man kan skicka personer, som icke göra sin skyldighet mot dem de skola försörja eller på annat sätt äro omöjliga, har åtminstone i städerna, och jag tror även på landsbygden, verkat därhän, att det icke är så stor frekvens på dessa anstalter.» Man iakttog laga former för att slippa

komma till arbetshem.⁶² Åsikterna om detta ändamål med lagen har dock synbarligen varit delade. Vid 1924 års riksdag ansåg *Molander*, att inkasering under hot om intagning på arbetshem hade »en karaktär eller i varje fall sken av s. k. utpressning».⁶³ Härtill genmälde *Eriksson* i Grängesberg: »Jag vet, att det finns kommuner, som missförstå saken och tro, att de skulle kunna på det sättet skrämja ut en fordran av vederbörande. Något sådant är icke lagstiftarnas mening, utan meningen är att, genom personens intagande på arbetshemmet, han skall kunna bibringas en bättre uppfattning om sin plikt mot samhället och mot familjen. Hans viljeriktning skall ändras.»⁶⁴

Icke desto mindre har det sedermera ständigt påpekats, att »den största nyttan gör arbetshemmen genom sin blotta existens (*Höjer*).⁶⁴ Det skall enligt *v. Koch* ha visat sig, »att de flesta försumliga försörjarna inför blotta risken att bli omhändertagna förmåtts att fullgöra sina skyldigheter».⁶⁵ Rädslan för att komma dit »pressade», framhåller *Hirsch*, »fram försörjnings- och uppfostringsbidrag från försumliga försörjare».⁶⁶ Eller som *Höjer* uttrycker det: »Det gäller framför allt att förmå försörjaren att för framtiden försörja de sina. I bästa fall kan man hoppas på att verkligen lyckas uppfostra honom till en större ansvarskänsla, i regel får man nöja sig med, att han av rädsla för med arbetsförläggandet förenade obehag fullgör sin plikt.»⁶⁶

För att kunna bedöma arbetshemmens funktion gäller det därför att pröva både anstaltsvistelsens effekt på klientelet och effekten av arbetsföreläggande och intagningshot. Detta skulle kunna motsvara vad man inom kriminalpolitiken brukar kalla individualprevention. Av ett visst intresse är också arbetshemmens allmänpreventiva effekt, d. v. s. frågan om vilken allmän inverkan det kan ha på försörjningspliktiga, att det finns arbetshem, där de kan riskera att bli intagna, om de inte sköter sina förpliktelser mot de underhållsberättigade. De individuella påtryckningarna kan däremot inte räknas in under allmänpreventionen.

Den första frågan är alltså i vilken utsträckning klientelet visat sig påverkligt av anstaltsbehandling, d. v. s. efter utskrivningen från arbetshemmet åter börjat sköta försörjningsplikten. Denna frågeställning motsvarar vad man inom kriminalpolitiken brukar kalla straffemottagligheten. På sina håll har man här ansett resultaten vara mycket gynnsamma. *v. Koch* framhöll exempelvis, att »när internering å arbetshem har behövt ifrågakomma har åtgärden i många fall en god verkan, i det att de försumliga sedermera fullgjort sina skyldigheter och normala familjeförhållanden inträtt».⁶⁵

Tyvärr kan frågan om »straffemottagligheten» inte klarläggas tillräckligt genom undersökningar av detta slag. Därtill skulle behövas en efterundersökning, som följde det utskrivna klientelet under en viss tid. Säkra slutsatser skulle endast kunna dragas, om man hade tillfälle att jämföra ett större antal arbetshemsklienter efter utskrivningen med ett antal andra försörjningspliktiga, vilka visat försumlighet men icke desto mindre sluppit intagning på arbetshem. För att en sådan jämförelse skulle kunna tillåta säkra

slutsatser, skulle det dessutom behövas garantier för att klientelen var någorlunda jämförbara i socialt och medicinskt avseende. En sådan undersökning har dryftats med statens fattigvårdsinspektör men är inte möjlig att åstadkomma. Av den här företagna inventeringen kan emellertid vissa upplysningar erhållas rörande klientelet's påverkbarhet.

För det första är det tydligt, att det även vid behandling på arbetshem föreligger en viss recidivrisk. 14 av de undersökta hade även tidigare varit intagna på arbetshem. Recidivisternas antal skulle alltså uppgå till 19 %. Av dessa var samtliga utom två intagna på Västergården. Inte mindre än 30 % av västergårdsfallen var därför recidivister mot 6 % på de andra hemmen. Det berodde inte på befintligheten av en sluten avdelning på Västergården. Där satt blott tre försumliga försörjare, endast en av dessa överförd från annat arbetshem och f. ö. icke recidivist. Fem av västergårdsfallen satt nu för tredje gången på arbetshem och två för fjärde gången. Detta tyder ju på, att västergårdsklientelet var ett urval av svårare fall än klientelet på de andra hemmen. Någon annan anledning än en skiftande praxis i olika delar av landet är svår att finna.

Recidivrisken är tydligtvis avsevärd, särskilt om man betänker att återfall i asocialitet, när det gäller vanliga brott, mycket oftare torde medföra rättsligt förfarande och intagning i fängelse än återfall i försummelse av försörjningsplikten. Säkerligen föredrar många barnavårdsnämnder att i så fall försöka med andra metoder än intagning på arbetshem. Återfallet har ju demonstrerat, att arbetshemmet icke kan väntas medföra någon förbättring.

När materialet insamlades dröjde det i en del fall åtskillig tid, innan upplysningar erhöles från barnavårdsnämnder och fattigvårdsstyrelser. I en del fall var den undersökta då redan utskrivnen från anstalten, och det fanns möjligheter att få upplysningar, om hur han skött försörjningsplikten efteråt. Fallen är av betydande intresse för bedömning av klientelet's påverkbarhet och förtjänar därför ett utförligt omnämnande.

3. Efter utskrivningen inte betalat tillfredsställande trots en rad påminnelser. Expl. har varje gång lovat att betala så snart som möjligt. Han livnärde sig med försäljning av lump och skrot.

6. Efter utskrivningen i februari 1947 hade expl. tidvis arbete. Han betalade ej. Man fortsatte med att försöka få till stånd införsel och drog ett tag 10 kronor vid varje avlöningsdag. 21 kronor inflöt. Sedan slutade expl. sin anställning.

8. Efter utskrivningen i juni 1946 var situationen oförändrad. Det uppstod en livlig skriftväxling med löften, hot och polisutredningar men inga underhållsbidrag inflöt, inte heller hade expl. någon fast anställning, så att införsel kunde verkställas. Fadern ordnade, så att expl. fick arbete på ett lager. Han hade funnit expl. mycket sjaskig. Expl. uteblev efter en vecka och söp. Han fick fortsätta, men då arbetsgivaren ville hjälpa honom att ordna ekonomin genom att innehålla en del av lönen, blev han ond och slutade. När han flyttade lånade han pengar av värdinnan mot en kostym i pant. Han efterlämnade bl. a. tomma hårvattenflaskor. Syskonen har sedermera förbjudit den numera skröplige fadern

att vidare hjälpa expl. med hot att eljest sätta honom under förmyndare. På hösten 1946 intogs expl. på alkoholistanstalt.

9. Efter utskrivningen var situationen helt oförändrad. Samma försummelser förekom som tidigare. Slutligen remitterades expl. till läkare för utredning.

17. Efter utskrivningen från arbetshem i november 1946 till en början arbetsoförmögen på grund av sjukdom. I januari 1947 började han arbeta igen. Av polisutredning i april 1947 framgick, att expl. inte betalat något för sina tidigare underhållsberättigade barn.

20. Efter utskrivningen haft införsel på 60 kronor i månaden. Hälsat på modern och barnet.

23. Efter utskrivningen fick expl. anställning som cykelbud och bidraget uttogs genom införsel.

26. Utskriven från arbetshemmet i juli 1946. Situationen därefter i stort sett oförändrad. Expl. hade tidvis arbete men familjen måste hela tiden ha fattigvård. Expl. spelade bort inkomsten, var ibland borta från arbetet och gick och drev. Familjen försumrades allt mera. Möblerna togs tillbaka av möbelfirman. Skilsmässa blev på nytt aktuell. (Jfr fallet s. 73.)

29. Efter utskrivningen återfallit i alkoholism. Frågan om återintagning på arbetshem blev på nytt aktuell men efter läkarundersökning inkopplades i stället nykterhetsnämnden.

31. Utskriven i juni 1946. Efteråt arbetslös till augusti, då expl. fick ett arbete med 390 kronor i lön. Han fick då en handskada och sjukskrevs. Den 3 oktober upplystes han om, att villkoret för fortsatt utskrivning var, att han betalade. 24 oktober: Då han ej betalat sedan 29 juli begärdes polisutredning. 24 november: Hot om intagning på arbetshem igen. Då han svikit överenskommelsen hotades han nu med ett år (jfr fallet s. 116).

32. Efter utskrivningen i november 1946 gick expl. till sjöss ett tag. Han betalade icke och i december beslöts därför att ta in honom på arbetshem igen. Polishandräckning begärdes. Expl. efterlystes. I februari 1947 betalade han 25 kronor och intagningen fick tills vidare anstå.

33. Efter utskrivningen i juni 1947 ej betalat något.

34. Efter utskrivningen på nytt försvunnen. Polisutredning begärdes 1947. Expl:s inkomster angavs då som låga. Han hade endast förtjänat 150 kronor per månad.

35. Efter utskrivningen i december 1946 besökte expl. barnavårdsnämnden. Han erbjöd sig då att frivilligt betala 25 kronor i veckan. Senare meddelade han, att han i januari 1947 blott kunde betala 40 kronor för hela månaden, eftersom han var i stort behov av arbetskläder. Det godtogs inte. Den 11 januari sände han 25 kronor men sedan uteblev underhållsbidraget. Han slutade anställningen. Införsel söktes och beviljades på en ny anställning, men innan den verkställdes, reste expl. bort. På en ny anställning beviljades på nytt införsel. Expl. har sedan ideligen bytt anställningar. 1947 arbetade han på fyra olika arbetsplatser. Införsel beviljades varje gång.

36. Utskriven i juni 1946. Sedan endast betalat 40 kronor. Efterlystes för förnyad intagning. I januari 1947 intygades, att han var oanträffbar.

37. Utskriven i december 1946. Började arbeta i juli 1947. Betalade ej och försvann. Anträffades på annan arbetsplats och sedan har införsel utgått.

38. Sedan expl. utskrevs i augusti 1946 har han betalat oregelbundet och med mycket krångel. Han förmodas dock komma att fullgöra sina betalningar, då han ej gärna ville på arbetshem igen.

39. Efter utskrivningen i juli 1946 betalat punktligt.

I dessa 18 fall hade en avgjord förbättring endast förekommit hos tre fall (20, 23, 39). Särskilt i fall 20 var det för övrigt uppenbart, att samma resultat borde ha kunnat erhållas utan intagning på arbetshem, om socialvården handlagt fallet på ett annat sätt (se s. 61). I ytterligare två fall (37, 38) fullgjordes visserligen försörjningsplikten för tillfället, men samma krångel hade förekommit som tidigare. De övriga hade inte betalat alls.

Om ytterligare sju hade uppgifter från annat håll än vederbörande nämnd eller styrelse inkommit och dessa tydde inte heller på någon förbättring. Två satt då i fängelse och kunde inte betala något underhållsbidrag. En hade varit på sinnessjukhus men uppgavs sedan ha börjat ett lättare arbete. Även en annan hade tillfällighetsarbeten. Den femte hade haft flera fylleriförseelser, anhållits för förargelseväckande beteende och blivit av med körkortet. Den sjätte var intagen på alkoholistanstalt, och den sjunde slutligen nyligen straffriförklarad efter sinnesundersökning.

I den tidigare omnämnda redogörelsen för arbetshemmens verksamhet 1936 lämnades också vissa uppgifter om behandlingsresultaten. Från Långmora uppgavs, att man genom förfrågningar hos fattigvårdsstyrelser och barnavårdsnämnder uttrönt, att av 100 intagna personer hade 44 efter utskrivningen fullgjort sin försörjningsplikt efter bästa förmåga och 32 delvis, medan det hos 24 icke förmärkts någon förbättring. Det redogjordes också från olika håll om en rad personer, som funnit för gott att betala efter bekantskap med arbetshemmet. Från en barnavårdsnämnd uppgavs emellertid, att av de 6 försumliga försörjare, som varit intagna på arbetshemmet, hade endast en fullgjort underhållsplikten ordentligt efter utskrivningen. De andra hade i stort sett inte gjort några ansatser i den vägen utan fortsatt »att slingra sig undan». Även från andra barnavårdsnämnder inkom rapporter om misslyckade fall. Föreståndaren på Kalbo, som underströk, att flertalet uttalanden från nämnderna varit av »glädjande art», hade dock fått det intrycket, att fattigvårdsstyrelser och barnavårdsnämnder i många fall ställt allt för stora fordringar eller förhoppningar på arbetshemmens förmåga att omskapa människor utan att betänka, att det bland klientelet fanns utpräglade alkoholister och hopplösa brottslingar på vilka intet förbättrande inflytande stod att vinna. Återintagning på arbetshem uppgavs på Ödevata ha förekommit i cirka 12 % (fåtalet understödstagare därvid inräknade).⁵¹

Även i denna redogörelse erhöll man alltså ett ganska blandat intryck av behandlingsresultaten. Sedan 1936 hade emellertid, som framhölls på s. 50, klientelet sammansättning dessutom förskjutits betydligt. Antalet straffade

och asociala hade ökat väsentligt och utgjorde 1946 flertalet. Därmed borde också i enlighet med Kalboföreståndarens reflexioner möjligheterna att förbättra klientelet ha minskat. En efterundersökning nu skulle därför antagligen ge betydligt sämre resultat än 1936, vilket ju också ovan anförda stickprov på det nu undersökta klientelet visat.

Åtskilliga omständigheter tyder alltså på en mycket hög recidivrisk. Klienteletets påverkbarhet eller s. k. »straffemottaglighet» kan därför antas vara ganska låg. Det är också begripligt. Tidigare har utförligt skildrats, hur försumligheterna framväxer ur olika orsakskonstellationer, där bestämda sociala och individualpsykologiska faktorer varit verksamma. Skall individens sociala beteende ändras i framtiden, måste också ske en förändring av orsakskonstellationen. Under vistelsen på arbetshem förekommer emellertid i regel inga förändringar av den sociala situationen. Den försörjningspliktige utskrivs till identiskt samma situation, som han kommit ifrån. Han är lika fattig, lika arbetslös, har lika stor försörjningsbörd och har inte heller kunnat knyta nya sociala kontakter av värde för den framtida livsföringen. Skall situationen förändras, måste det alltså bero på att det inträtt en förändring av den individuella faktorn. På arbetshemmet finnes emellertid inga arrangemang, som kan väntas ha något nämnvärt inflytande på individens läggning och attityd till olika sociala företeelser. Hemmen är inte utrustade med pedagogiska eller terapeutiska påverkningsmetoder. Meningen är, att de intagna under övervakning skall få vänja sig vid ordnat arbete. Det är emellertid en illusion att tro, att sådant tvångsarbete under en viss tid skall minska arbetshämningarna i framtiden eller verka stimulerande till fortsatt arbete. Skall arbetshämningar påverkas, behövs det noggranna utredningar om orsaken och sedan eventuellt omskolning, upplärning i nytt yrke och arbetsanskaffning. Därjämte kan behövas behandling för diverse psykopatologiska symtom. Sådant förekommer inte på arbetshem. De enda som kan väntas bli förbättrade, är alkoholisterna, som torde komma i bättre fysisk och psykisk kondition efter några månaders avhållsamhet från sprit och därför har större möjligheter att klara sig, när de ger sig in i produktionen igen. Men eftersom utskrivningen från arbetshem inte ledsagas vare sig av socialvårdande åtgärder, lämpade för alkoholister eller av någon effektiv övervakning, torde recidivrisken för en alkoholist utskrivnen från arbetshem vara än högre än för alkoholist utskrivnen från alkoholistanstalt.

Framför allt rör det sig emellertid om ett i fysiskt och psykiskt avseende ytterst dåligt utrustat klientel. Många är svårt fysiskt sjuka. Flertalet är dessutom psykiskt sjuka, utvecklingshämtrade eller defekta eller företer extrema konstitutionella avvikelser. Man kan därför inte vänta, att de skall reagera på ett normalpsykologiskt sätt på en anstaltsbehandling. Dessutom är arbetsförmågan och försörjningsförmågan hos ett stort antal så pass nedsatt, att de över huvud taget inte kan försörja andra människor. Många kan inte ens försörja sig själva. Man kan naturligtvis sätta in dem på arbetshem gång på gång, men resultatet blir inte bättre för det. En person, som

på det viset råkat in i arbetshemstrallen, kan, som ett par av de undersökta, få vänta, tills barnen fyllt 16 år (jfr s. 118).

Naturligtvis kan en mindre del av de mera normala försörjarna bli avskräckta av anstaltsvistelsen och därför bemöda sig om att fullgöra försörjningsplikten bättre i fortsättningen. Klienteletets struktur och de efterundersökningsdata, som föreligger, talar emellertid för att denna del av klientelet inte kan vara stor. Så länge inte behandlingen sätter in mot orsakerna till den bristande försörjningsförmågan, torde man inte heller kunna vänta bättre resultat. Att trumfa in ett nytt socialt beteende genom placering på arbetshem, torde inte lyckas med det nuvarande klientelet på hemmen.

Huruvida arbetshemmen är direkt skadliga för klientelet är svårare att säga. Flertalet utårdar vistelsen utan synbara svårigheter och visar alltså inga tecken på »straffintolerans» för att använda en kriminologisk term. Påtagliga försämringar av tillståndet under vistelsen på arbetshemmet är endast kända i mindre antal fall. Som exempel kan nämnas en debil lumphandlare och lösdrivare, som under många år försummat familjen och därför hållits efter av socialvården. Med tiden hade han blivit alltmer rättshaverisk. Gentemot socialvården hade så småningom fixerats en klart paranoid inställning. De båda sejourerna på arbetshem skärpte otvivelaktigt hans paranoida läggning. Efter den första arbetshemsvistelsen var han ännu mera vrång och omöjlig att komma tillrätta med än förut. Just sådana envetna och påstridiga människor tycks ibland ha fått lättare insufficienstag på arbetshemmet. De ha känt sig kränkta, blivit affektivt laddade, vantrivts, tolkat allt till det värsta, envist kört sig fast i gamla attityder och svurit på att aldrig ge vika. En sade rent ut att han inte tänkte lämna arbetshemmet, förrän han fått rättvisa.

En och annan visade också intoleranssymtom omedelbart efter ankomsten till arbetshemmet. Det var personer, som tidigare inte varit föremål för anstaltsbehandling och som nu var både förtvvlade och rädda. För de flesta gick det över rätt snart. Kamraterna brukade i regel trösta dem och uppmuntra dem. En av de undersökta, som rymt ett par gånger, fördes sista gången till hemmet belagd med bojer. Han var vid ankomsten ängslig, orolig och störande, skakade i hela kroppen och rev sönder sina kläder. Han placerades på slutan avdelning (!). Så småningom lugnade han sig och skötte sig sedan hyggligt. I detta sammanhang kan erinras om *Petréns* krav för många år sedan, att ingen intagen skulle placeras på slutan avdelning utan föregående psykiatrisk undersökning.⁵ För enstaka vek dock icke detta akuta insufficienstag under hela vistelsetiden. De var hela tiden nedstämda, grubblande, förtvvlade och oroliga, skamsna för intagningen och bävande för utskrivningen, då de inte visste, hur de skulle ordna för sig. Ett par gjorde under sådana förhållanden tafatta rymningsförsök (jfr t. ex. fall 21 s. 63). Någon exakt redogörelse för förekomsten av sådana intoleranssymtom kan beklagligtvis icke lämnas. Därtill skulle ha behövts en längre tids observation av vederbörande samt noggranna daganteckningar.

Det finns också vissa omständigheter, som talar för, att vistelsen på arbetshemmet kan inverka skadligt på den fortsatta sociala utvecklingen. En av de undersökta hade i 11 år haft fast anställning, när han intogs på arbetshem. Han blev av med arbetet, förlorade inkomsten och gick efteråt arbetslös en 3—4 månader. Därefter hade han arbete några månader, men sedan var han i fyra år helt utan sysselsättning, till dess han intogs på nytt. Det kan inte förnekas, att arbetsförhållandena visade en markant försämring just i anslutning till den första vistelsen på arbetshem. Huruvida de nu undersökta löper liknande risker, kan inte avgöras utan en synnerligen ingående efterundersökning.

Det kan också ifrågasättas, om inte blandningen av klientel på arbetshemmen medför vissa faror. En del av de intagna har tidigare varit socialt skötsamt folk, som arbetat och inte gjort sig skyldiga till någon annan form av asocialitet. Här konfronteras de inte bara med psykiskt egendomliga människor utan också med svårt asociala, lösdrivare och gamla fängelsekunder, våldsvarkare, tjuvar, bedragare och soutenörer. Det kan knappast undvikas, att de finner sin egen förseelse vara tämligen obetydlig i jämförelse med en del av kamraternas bravader. Om de själva har några tendenser i den vägen, har de också här rikliga tillfällen att lära och att knyta kontakter, som efter utskrivningen kan föra dem i förbindelse med den s. k. undre världen. För denna del av klientelet innebär därför arbetshemsvistelsen betydande risker för framtiden. Många av dessa unga män har kommit till arbetshem därför, att de är en smula passiva, flacka, hållningslösa, oföretagsamma och osjälvständiga. Det är just sådana människor, som tar starkast intryck av de asociala elementen i ett kollektiv, där sådana dominerar.

Möjligen kan också vistelsen på arbetshemmet medföra svårigheter vid framtida platsansökningar. De intagna själva påstår, att det är svårare att få plats efter att ha suttit på arbetshem än i fängelse. Har man varit på arbetshem förmodas man vara en dålig arbetare, vilket tas illa upp både av arbetsgivare och arbetskamrater. Sätillvida skulle alltså arbetshemmet, i varje fall för den bästa delen av klientelet, snarast innebära en belastning vid den framtida sociala anpassningen, medföra ökade risker för sociala förvecklingar och därmed också minskade möjligheter att fullgöra försörjningsplikten i fortsättningen.

Mot dessa många negativa aspekter på arbetshemmen, står endast det förhållandet, att bekantskap med arbetshemmet i en del fall kan ha en avskräckande effekt, som stimulerar vederbörande till ökade ansträngningar att fullgöra försörjningsplikten. Att det numera inte kan gälla många fall, har gjorts troligt i det föregående. De övervägande skälen talar alltså för att arbetshemmen i övervägande antalet fall snarare har en negativ effekt på försörjningsförmågan hos dem, som varit intagna.

Klienteletets egen inställning till hemmen har också ett visst intresse. Det förekom några få positiva röster. Några sade sig sålunda ha blivit hyggligt behandlade. En framhöll också, att han nu skulle passa på att vänja sig av

med spriten. Dessa positiva attityder var emellertid rena undantag. Flertalet trivdes dåligt och var kritiskt inställda. Arbetshemmen förstörde folk och var tokigt och dumt inrättade, hette det.

En och annan framhöll, som tidigare påpekats, att de aldrig tagit arbetsföreläggandet och hotet om arbetshem riktigt på allvar. Tillvägagångssättet var hänsynslöst. De tyckte, att de först borde ha fått en chans att betala. Flera klagade över att ha blivit tagna, när de stått i fullt arbete. Det var framför allt familjen, som blivit lidande. Nu fick ju samhället försörja båda familjerna, sade ett par med barnkullar på olika håll. Man tyckte också, att det var meningslöst att sitta på anstalt, när det fanns fullt med arbete ute. Socialvården borde skaffat dem arbete i stället.

Själva anstalterna ansågs också olämpligt lagda. Genomgående underströks, att man ingalunda lärde sig att arbeta på arbetshem. Man fick gå och slöa och lära sig fuska. De som var vana vid ett hårt arbete som en och annan av de intagna, tyckte det var meningslöst att gå där och driva. Man påpekade också, att arbetshemmen var strängare än fängelserna och alkoholistanstalterna. På somliga fängelser fanns det bättre fritidsområden, och man blev vänligare bemött. Där förekom också en viss differentiering. »Här går alla skurkar tillhoppa, där delas de upp efter brottets beskaffenhet. Det är fel, att man skall äta och bo med fattighusgubbarna.» Det fanns inte heller någon fritidsverksamhet. Man kunde inte spela fotboll, det fanns över huvud taget inga spel, inte ens bordtennis. Det enda man kunde göra var att fiska på söndagen, sade man på ett av hemmen. Dessutom var det fel, att man aldrig kunde få permission eller vara fri på kvällarna. Då satt man som inlåst. Inte heller fick man någon socialhjälp vid utskrivningen. På fängelserna sökte man nu efter bästa förmåga ordna för den frigivne. Klientelet på arbetshemmet, sades det, fick däremot ge sig iväg i samma trasor, som de kom in i. Inte heller ordnades det med arbete. Påfallande många var ängsliga för vad de skulle ta sig till, när arbetshemsvistelsen var över, speciellt om de kom ut under dödsäsongen. Särskild svårt var, att de inte hade några arbetsbetyg för den tid de suttit inne.

Åtskilliga reformförslag framfördes också vid samtalen. Somliga tyckte, att det borde räcka med kortare tid än ett år, respektive ett halvår. Andra påpekade betydelsen av att få ordentligt betalt för arbetet. Man trodde det skulle bli en helt annan effektivitet på arbetet, om man fick arbeta mot avtalsenlig lön. Under tiden skulle också skulden kunna dras av på lönen, så man var skuldfri, när vistelsen var över. Annars var det dyrt att sitta på arbetshem, man förlorade ju bara pengar. Flera påpekade också, att det skulle vara mycket bättre att bli dömd att ta plats hos en viss arbetsgivare. Man skulle exempelvis kunna få ta beting hos en lantbrukare och avbetala skulden och vara ålagd att stanna, tills allt var klart, eller gå som skogsarbetare liksom de s. k. 43-orna på sin tid hade gjort. Eventuellt kunde man även då arbeta under någon form av övervakning. Det genomgående i denna kritik var, att man yrkade på en hygglig lön, så att tiden på arbetshemmet

eller i övervakat arbete utanför hemmet kunde utnyttjas till avbetalningar. Ur rättvisesynpunkt ansågs det tillfredsställande, att en person med stora skulder fick arbeta längre tid än en person med små skulder. Den som var skyldig ett par hundra kunde nu få sitta lika länge som den som var skyldig flera tusen kronor.

Somliga underkände hela det administrativa förfarandet. Det var för summariskt. De krävde någon form av prövningsnämnd och ville ha rätt till försvarsadvokat. Flera yrkade i stället på straff i vanlig ordning, så att de kunde få ärendet handlagt inför domstol och chans till villkorlig dom. Nu hämtades man bara och hade ingen talan. Var man väl intagen, var man helt rättslös. Somliga hade försökt skaffa sig försvarsadvokater, men städe fått svaret, att »det där är en sak, som vi inte kan åta oss». Man tyckte det var obegripligt, att förbrytare skulle vara bättre skyddade mot frihetsberövande än personer, som inte gjort sig skyldiga till brott utan endast skaffat sig vissa skulder, som måste betalas.

Anstalternas inverkan på klientelet kan i någon mån belysas av det förhållandet, att många spontant förklarade sig nu ha blivit samhällsfientliga på allvar. En sade sig aldrig mer komma att göra ett handtag. Ville man inte göra upp med honom genast, skulle han börja bettla i Gamla Stan. Några förklarade emellertid, att de skulle försöka sköta betalningarna bättre i framtiden. Flera klagade över att de blivit nervösa under vistelsen på arbetshemmet. De hade inte tålt frihetsförlusten, de tyckte det var kränkande att sitta här och begrep inte, hur de skulle kunna stå ut den återstående tiden.

Den andra aspekten på arbetshemmens individualpreventiva funktion, nämligen att utgöra ett påtryckningsmedel, som barnavårdsnämnderna och fattigvårdsstyrelserna kan hota med vid lämpliga tillfällen för att framtvunga ett fullgörande av försörjningsplikten, har närmare belysts i den flera gånger förut citerade redogörelsen för arbetshemmen 1936.

I de flesta fall behövde den försörjningspliktige aldrig föras till arbetshem utan han kom ändå »till insikt om nödvändigheten av ett ordentligt fullgörande av sin underhållsskyldighet». De flesta, för vilka man begärt plats på arbetshem, behövde heller aldrig intagas. Under en tioårsperiod intogs på Västergården endast 28 % av de anmälda, på Långmora 30 %, på Kalbo 32 % och på Ödevata 29 %. De flesta föll till föga redan inför hotet om intagande på arbetshem. Många fattigvårdsstyrelser och barnavårdsnämnder uttryckte också sin tillfredsställelse med att på detta sätt kunna framtvunga fullgörandet av underhållsplikten genom att hota med arbetsföreläggande och arbetshem. En nämnd omnämnde t. ex. 36 arbetsföreläggande, av vilka 21 lett till åsyftat resultat utan att föreläggandet hade behövt gå i verkställighet.⁵¹

Den förut nämnda undersökningen i socialstyrelsen av antalet arbetsförelägganden i vissa kommuner 1944—46 visar ju också, att arbetsförelägganden endast undantagsvis följts av intagning på arbetshem (se tabell 3 s. 21). Hand-

räkning som begärts för införande av försörjningspliktig till arbetshem hade oftast återkallats. Detta sammanhänger säkerligen med att flertalet hellre börjat fullgöra sina skyldigheter, när de ställts inför ett val.

Det undersökta klientelet består ju av ett urval, som icke låtit sig rätta genom sådana påtryckningar. En granskning av förhistorierna visar emellertid, att många av dem icke desto mindre tidigare tagit intryck av sådana påtryckningar. Gång på gång har det varit tal om arbetsföreläggande och handräkning, och då har det blivit bättre en tid igen med betalningen. Även vissa av det svåraste klientelet bland de försumliga försörjarna har alltså visat sig åtminstone i någon mån påverkbart, när det ställts inför direkt hot om frihetsförlust.

Det torde därför kunna konstateras, att som ett direkt påtryckningsmedel mot försumliga försörjare har förekomsten av arbetshem en betydande individualpreventiv effekt.

Frågan om arbetshemmens allmänpreventiva betydelse är svårare att besvara. Det skulle strängt taget kunna ifrågasättas, om allmänpreventiva synpunkter över huvud taget hörde hemma i socialvården, där liksom inom medicinen individen borde stå i centrum och hjälpas till rätta på bästa sätt. Trots allt tillhör ju arbetshemmen socialvården. De skall inte betraktas som straffanstalter. Det skall dock inte förnekas, att vid de frihetsberövanden av olika slag, som kan företagas inom socialvårdens ram (t. ex. intagning på alkoholanstalt, omhändertagande för skyddsuppfostran, placering på arbetshem m. m.) har man svårt att i diskussionen bortse från den allmänpreventiva frågeställningen.

Inom kriminologien och straffverkställigheten har dock på senare år åtskilliga hävdats, att frihetsberövanden och straff skulle ha en mycket ringa effekt ur allmänpreventiva synpunkter. Moralbildningen i samhället skulle gå helt andra vägar. Endast en omfattande utredning på ett representativt urval av försörjningspliktiga av alla kategorier skulle därför på ett någorlunda säkert sätt kunna belysa arbetshemmens allmänpreventiva effekt. En sådan undersökning har diskuterats med statens fattigvårdsinspektör men visat sig vara ytterst svår att genomföra.

4. Diskussion om klientelet's behandling.

Av beskrivningen av klientelet har framgått, att en förhållandevis stor del behöver hjälp, inte blott för att bli bättre i stånd att fullgöra försörjningsplikten i framtiden utan också för sin egen skull. I tabell 15 har gjorts en summarisk uppskattning av vilka olika behandlingsformer, som skulle kunna komma i fråga.

En sådan indelning är naturligtvis rätt schematisk. Det kan ibland vara en slump, om en person remitteras för behandling till en psykiatrisk klinik, ett »psykopat»sjukhus eller ett alkoholistsjukhus. En del av klientelet behövde tydligen rent medicinsk behandling. Räknades även »psykopat»behand-

Tabell 15. Förslag till behandling av försumliga försörjare.

Vårdform	Antal fall
Psykiatrisk klinik.....	3
Sinnessjukvård.....	4
Sinnessövård.....	3
»Psykopatvård».....	10
Alkoholistvård.....	25
Vårdhem.....	2
Endast öppen socialvård.....	18
Ingen behandling.....	8
Osäkert.....	2
Summa	75

lingen dit, gällde det cirka 27 % av de undersökta. Andra (33 %) behövde främst behandlas för spritmissbruk. Endast för en mindre del av de undersökta (35 %) behövde ingen behandling alls eller på sin höjd öppen socialvård. Med dessa olika vårdformer avses inte nödvändigtvis anstaltsvård. Tvärtom borde ju flertalet snarast möjligt ut i arbete igen men då med hjälp från de öppna vårdorganen: sinnessjukhusens hjälpverksamhet, de psykiatriska poliklinikerna, den öppna alkoholistvården samt den öppna vård, som förmodligen kommer att knytas till de ifrågasatta »psykopat»sjukhusen. I själva verket var flertalet av de undersökta dessutom i behov av socialvård i form av yrkesutbildning, arbetsanskaffning, socialhjälp och allmän social tillsyn.

I en del fall var det också önskvärt med sterilisering. Det gällde framför allt en del efterblivna och sinnessjuka men även vissa konstitutionellt avvikande med svåra beteenderubbningar och flera barn utom äktenskapet. Naturligtvis är det olämpligt, att sådana medicinska åtgärder som sterilisering sammankopplas med intagandet på en social korrektionsanstalt. Sådana fall skulle emellertid för närmare utredning kunna överföras till psykiatrisk klinik.

En medicinsk och social behandling av klientelet efter dessa allmänna riktlinjer skulle förmodligen ha större effekt ur individualpreventiva synpunkter än behandling på arbetshem. Behandlingen skulle kunna individualiseras och troligen sätta åtskilligt flera i stånd att fullgöra sina förpliktelser i fortsättningen. Andra skulle efter behandlingsförsök definitivt kunna avskrivas från kravverksamheten såsom alltför invalidiserade för att kunna fylla någon uppgift som försörjare. Förutsättningen för en sådan individualiserad behandling av försumliga försörjare är emellertid en helt annan tillgång inom socialvården på läkare, socialarbetare och utredningsresurser.

En principiell diskussion om arbetshemmens funktion vid behandlingen av försumliga försörjare kan föras och föres också för närvarande efter flera olika linjer. En reformering av tillvägagångssättet vid denna behandling är tydligtvis nödvändig både med hänsyn till rättssäkerheten och av humanitära skäl. En behandlingsmetod, som kan kritiseras så skarpt som här skett ur individualpreventiva synpunkter, måste om möjligt förbättras. I det följande

skall i korthet beröras vissa problemställningar i den pågående diskussionen. Ett ståndpunktstagande till de olika förslagen ligger utanför undersökningens ram, men det framlagda materialet ger ju möjlighet att belysa de svårigheter, som möter reformarbetet på detta område, vilken linje man i praktiken än vill följa.

Till att börja med kan man därvid tänka sig att i princip bibehålla systemet med administrativt frihetsberövande som yttersta medel mot försumliga försörjare. Klientelet skulle då antingen som nu samlas på särskilda anstalter eller, som vissa av de intagna föreslagit, åläggas att arbeta hos bestämda arbetsgivare. En förutsättning vore emellertid, att garantier skapades för att ingen intogs på arbetshem utan tillräckliga indikationer. Först och främst borde det ju vara frågan om något så när friska och arbetsföra personer. Det skulle därför behövas en föreskrift om obligatorisk psykiatrisk undersökning före varje intagning på arbetshem. En annan förutsättning vore en viss differentiering av klientelet på olika anstalter. En tredje förutsättning slutligen vore, att arbetshemmen förbättrades, så att de blev mera ägnade för sitt ändamål. De skall ju inte vara straffanstalter utan en slags uppfostringsinrättningar, där folk skall lära sig att fullgöra försörjningsplikten.

Klientelet har själv pekat på möjliga vägar för reformer. Det kunde sålunda tänkas, att de intagna fick lämplig lön under vistelsen på arbetshemmet, om möjligt någorlunda i överensstämmelse med lönesättningen i fria marknaden. Önskemålen om avtalsenlig lön är individualpsykologiskt mycket begripliga. Härigenom skulle arbetsintensiteten komma att stimuleras och tillvänjningen till arbete att underlättas. Klientelet skulle då också få arbeta mer under samma förhållanden som i öppna marknaden. Rimligtvis borde de därvid också få tillfälle att avbetala skulderna, ett förhållande som skulle ha ett icke ringa pedagogiskt värde. Vistelsetiden skulle inte för den skull behöva avpassas efter skuldbeloppet. Vistelsen på arbetshemmen borde inte heller ges en onödigt restriktiv och kränkande karaktär. Viktigast vore kanske, att utskrivningen förbereddes på lämpligt sätt genom arbetsanskaffning och socialvårdande åtgärder, så att den nya starten i samhället blev så gynnsam som möjligt. Så reformerade arbetshem skulle förmodligen inte minska hemmens eventuella allmänpreventiva effekt. Det skulle ju alltså vara fråga om frihetsberövanden.

Utvägen att ålägga de försumliga försörjarna att i stället arbeta hos bestämda arbetsgivare innebär ju blott en tillämpning av redan förefintliga bestämmelser om arbetsföreläggande. Som tidigare framhållits, har den möjligheten endast undantagsvis tillämpats. Avtalsenlig lön och avbetalning på skulderna skulle även då vara psykologiskt viktiga föreskrifter.

Dessa reformer synes emellertid icke vara tillräckliga med hänsyn till rätts säkerheten. Alltjämt skulle det kunna förekomma administrativa orättvisor, olikartad bedömning av fallen, ofullständiga utredningar, förbiseenden av kontraindikationer och så vidare. En viss förbättring i detta avseende skulle kunna åstadkommas genom en reformering av ärendenas handläggning i de

sociala nämnderna. I olika sammanhang har framförts tanken på en så kallad »socialdomstol», som skulle ha till uppgift att fatta beslut vid administrativa frihetsberövanden av olika slag. Den har antingen tänkts förlagd till de olika socialvårdsorganen eller till länsstyrelserna. I socialdomstolen skulle sitta en jurist med domarekompetens. Den »tilltalade» skulle ha rätt att försvara sig med hjälp av biträde. Till detta kollegium skulle knytas särskilda sakkunniga.^{67 2}

Ytterligare garantier för ett likformigt bedömande skulle emellertid vinnas genom att frågan hänsköts till de allmänna domstolarna. Socialvårdskommittén har också framfört tanken, att försummelse av försörjningsplikten skulle kriminaliseras och medföra åtal i vanlig ordning och behandling inför domstol.¹⁵ Därvid skulle både vinnas ökad rättssäkerhet och en effektiviserad behandling. Straffverkställigheten inrymmer ju numera en rad olika behandlingsmöjligheter. Särskilt den kvalificerade villkorliga domen öppnar möjligheter att förena domen med särskilda ålägganden av olika slag som exempelvis att taga anställning hos en viss arbetsgivare. Det öppnas också möjlighet att få till stånd behandling av psykiskt sjuka, alkoholister m. m. En obligatorisk undersökning av de tilltalade antingen genom summariska psykiatriska undersökningar eller sinnesundersökningar skulle också ur rättssäkerhetssynpunkt vara ytterst tillfredsställande.

Mot en kriminalisering av försummelse i försörjningsplikten talar framför allt två omständigheter. För det första torde det uppstå betydande svårigheter att definiera brottskriterierna. Man måste ju förutsätta en viss kvalificerad försumlighet, men denna måste bli ytterst svår att gradera objektivt. Även hos friska individer förekomma ju olikheter i arbetsförmåga och ekonomisk situation, vilket ger dem mycket olika möjligheter att uppfylla sina försörjningsplikter alldeles oavsett förefintligheten av eventuell lättja eller liknöjdhet. Man skulle kunna tänka sig att själva levnadssättet kriminaliserades, men det är ju eljest icke fallet inom straffrätten. Man skulle också kunna tänka sig att kriminalisera försummelse, som fortsätter efter ett visst antal krav och tillsägelser, men även sådana bestämmelser skulle förmodligen bli ytterst svåra att tillämpa på ett rättvist sätt i praktiken.

För det andra skulle en kriminalisering kunna komma att medföra massåtal. Åtal skulle ju nämligen inte endast ifrågakomma för det fåtal, som nu placeras på arbetshem. Arbetsföreläggande och hot om intagning på arbetshem förekommer ju i mycket större omfattning, och det är väl på det stadiet åtal måste väckas. Det ändamålsenliga i att nödgas dra talrika fall inför domstol, trots att socialvården mycket väl skulle kunna komma tillrätta med dem ändå, kan diskuteras.

Man skulle visserligen kunna tänka sig, att försummelse i försörjningsplikten ej föll under allmänt åtal utan att barnavårdsnämnden eller fattigvårdsstyrelsen som målsägare hade att ange den försumliga till åtal. Då skulle ju socialvården kunna fortsätta sin kravverksamhet, så länge det ansågs tjäna något till och sedan ange fallet till åtal. Kom uppgörelse då till

stånd, kunde åtalet läggas ned. Därigenom skulle vinnas, att bearbetningen av de försumliga i det längsta kunde ske inom socialvårdens ram. Socialvården skulle samtidigt erhålla ett påtryckningsmedel av väl samma effektivitet som arbetsföreläggandet. Samtidigt skulle domstolsförfarandet med sin grundligare och mera allsidiga prövning av de olika omständigheterna öka skyddet för sjuka och mindre arbetsföra försumliga försörjare.

Däremot skulle detta förfarings sätt icke eliminera de ojämna bedömningarna inom socialvården. Barnavårdsnämnder och fattigvårdsstyrelser skulle sannolikt ange försumliga försörjare till åtal mycket olika, liksom de nu tillgriper arbetsföreläggande på mycket skiftande sätt. Somliga skulle dra sig i det längsta, andra däremot begära domstolens prövning på ett ganska tidigt stadium. Dessa olikheter skulle domstolsbehandlingen inte kunna utjämna och riskerna för legala påföljder skulle därför också komma att te sig olika alltefter respektive nämnders och styrelser praxis, barnavårdsmännens inställning, vänners hjälpsamhet o. s. v., ungefär som nu alltså.

Detta var ett av skälen till att fattigvårdslagstiftningskommittén på sin tid föredrog ett administrativt förfarande. Det synes ej utan fog kunna antagas, framhöll kommittén »att då straffets åläggande är motiverat därigenom att försummelse af försörjningsplikt i och för sig är ett brott, som betingar straff, det kan komma i fråga att användas på ett vida tidigare stadium och alltså i större utsträckning än tvångsarbetet. Det kunde därför befaras att, med afseende å förevarande fall, kriminaliseringen komme att medföra den visserligen ej afsedda verkan, att det onekligen jämförelsevis bekväma straffförfarandet komme att af en del fattigvårdsstyrelser anlitas i stället för de åtgärder till direkt framtvingande af försörjningspliktens fullgörande, införsel och kommunal arbetsskyldighet, som äro afsedda att komma till användning, innan tvångsåtgärder böra tillgripas.»

Ytterligare en möjlighet vore därför att helt avstå från tvångsåtgärder gentemot försumliga försörjare. Förfarandet skulle då bli helt civilrättsligt d. v. s. fordringar fick överlämnas till inkassering på vanligt sätt och bli föremål för civilrättsligt förfarande, om så befanns nödvändigt. Det skulle medföra, att både arbetsföreläggande och arbetshem kom bort liksom också de ur rättssäkerhetssynpunkt så många tvivelaktiga följderna därav. En följd skulle emellertid bli, att en del försörjare, som nu — kanske under påtryckningar — fullgjorde underhållsplikten hjälpligt, förmodligen skulle börja slarva eller helt upphöra med betalningen.

Man skulle också tänka sig att helt slopa den ovillkorliga försörjningsplikten gentemot barnen. Barnens försörjning skulle i så fall bli ett frivilligt åtagande. Ett slopande av tvångsåtgärder mot försumliga försörjare och av försörjningsplikten skulle emellertid utan tvivel medföra en stark försämring av många barns och mödrars ekonomiska läge. Samhället skulle därför i så fall vara nödsakat att påtaga sig ett betydligt större ansvar för barnens ekonomiska välfärd än vad som för närvarande sker. De ur rättssäkerhetssynpunkt kränkande övergreppen mot sjuka och mindre arbetsföra personer,

som det nuvarande förfaringssättet leder till, skulle emellertid då helt elimineras och behandlingen av sådana personer kunna äga rum efter sedvanliga medicinska och sociala behandlingsprinciper.

Vilken av dessa olika linjer vid behandlingen av försumliga försörjare, som bör ifrågakomma, ligger utanför denna undersöknings syfte att penetrera. De ha blott berörts för att ge läsaren åtminstone någon inblick i en del av de reformförslag, som här dryftats i olika sammanhang.

IV. Manliga understödstagare.

A. Tidigare erfarenheter.

Det är sedan gammalt känt, att bland de på arbetshemmen enligt 33 § fattigvårdslagen omhändertagna understödstagarna ej sällan förekommer synnerligen svårhanterliga element, i stor utsträckning sammansatta av f. d. straffade och tvångsarbetare. Det sammanhänger ju med urvalet. I en sammanställning för år 1937 befanns asocialiteten bland understödstagarna vara betydligt högre än för de försumliga försörjarna (av understödstagarna detta år hade 48 % undergått frihetsstraff och 23 % tvångsarbete mot 28 % respektive 3 % av de försumliga försörjarna).

Att åtskilliga måste vara psykiskt sjuka eller abnorma framgick av ett stickprov, som 1935 företogs av dåvarande överinspektören för sinnessjukvården *Brundin* vid ett besök på Kalbo. Han undersökte 8 av de såsom besvärliga utpekade internerna och fann att 5, samtliga understödstagare, var grovt abnorma (lidande av respektive »psykopati», undermålighet, höggradig imbecillitet, sinnessjukdom med hallucinationer samt lynnesabnormitet). I alla fem fallen behövdes sinnessjukvård eller intagning på vårdhem för lindrigt sinnessjuka.⁴ *Petrén* konstaterade också vid ett besök på Blinkarp 1935, att en där intagen understödstagare led av schizofreni, att en annan var sinnesslö och en tredje synbarligen höggradigt åderförcalkad.⁵ Även hemmens personal har länge haft klart för sig att en del av klientelet varit psykiskt defekt. Vid disciplinbrott uppges t. ex. från ett av hemmen, att anstaltsläkaren ofta tillkallas och ibland remitterar vederbörande till psykiatrisk undersökning. Samtliga interner som remitterats för undersökning, hade befunnits vara i omedelbart behov av vård på sinnessjukhus!

Ytterligare sociala eller psykiatriska undersökningar av understödstagarna på arbetshemmen har veterligen icke företagits i vidare mån än vad som i individuella fall påkallats av föreståndarna för arbetshemmen och av statens fattigvårdsinspektör. I den stora utländska litteraturen om interner på korrektionsanstalter av olika slag har det inte varit möjligt att finna någon undersökning, som speciellt ägnats ett klientel av för fattigvård omhändertagna störande individer. Fattigvårdslagstiftningen i olika länder är också så pass skiftande, att jämförelser skulle vara svåra att företaga. Vid den nu

företagna inventeringen av understödstagarna på arbetshemmen har därför gjorts ett försök till en systematisk framställning av olika sociala och medicinska data av intresse.

B. Socialpsykiatrisk analys av klientelet.

1. Hereditära förhållanden.

Inte heller för understödstagarna, vilka till antalet var 52, framkom något, som talade för en svårare hereditär belastning. Om 71 % av fäderna, 87 % av mödrarna och 75 % av syskonflockarna förelåg inga uppgifter om sinnessjukdom, nervositet, efterblivenhet, alkoholism, lösdriveri, kriminalitet eller självmord. Frekvensen av psykiska sjukdomar och missanpassningssymtom i släkten var genomgående låg. Enda undantaget utgjorde alkoholism, som skulle ha förekommit bland 29 % av fäderna. Understödstagarna bestod emellertid övervägande av gamla, och uppgifterna om belastningen bland släktingarna var därför ännu otillförlitligare än för de försumliga försörjarna. Det är troligt, att en noggrannare efterforskning skulle visa en betydligt högre förekomst av psykiska sjukdomar och missanpassningssymtom.

2. Uppväxtförhållanden.

Av understödstagarna skulle $9,6 \pm 4,1$ % vara födda utom äktenskapet, medan cirka 10,3 % av alla barn födda 1886—90 var utomäktenskapliga. Legitimeringsprocenten för barn födda 1889 uppgår till 25,9. Om samma resonemang tillämpades som för de försumliga försörjarna (även några av understödstagarna uppgav sig vara födda före äktenskapet) skulle frekvensen understödstagare med utomäktenskaplig börd möjligen kunna uppgå till cirka 13 %. Någon nämnvärd förhöjning av frekvensen utomäktenskaplig börd bland understödstagarna kunde alltså knappast påvisas.²⁴

Vad stabiliteten av uppfostringsförhållandena beträffar, kunde noteras, att 79 % av de undersökta vuxit upp i samma hem hela tiden och 57 % tillsammans med båda sina föräldrar. I några fall hade alltså den ena av föräldrarna dött eller lämnat hemmet. Antalet »stympade hem» bland understödstagarna skulle således uppgå till omkring 43 %. 10 % hade bytt barndomshem en gång, 11 % två eller tre gånger, medan 17 % haft styvföräldrar och lika många vuxit upp i fosterhem. Endast 3 hade som barn varit intagna på barnhem eller ålderdomshem.

Med samma bedömningsgrund som för de försumliga försörjarna kunde omkring $\frac{1}{3}$ av understödstagarna anses ha kommit från mycket fattiga hem. Alkoholism hos fäderna förekom vidare som nämnt i ganska stor utsträckning, medan kriminalitet och lösdriveri inte framkom i något fall. Åtskilliga hade otvivelaktigt haft svåra uppväxtförhållanden med usla fosterhem, mycket stryk och eländiga familjeinteriorer. 17 % av hemmen kunde betecknas som genomgående dåliga, närmast av slumkaraktär. Sammanlagt förekom missförhållanden i form av stympade hem, fattigdom, alkoholism och emotionellt ogynnsamma uppväxtförhållanden för övrigt i omkring 65 % av alla fall.

Syskonantalet för dem, som var födda inom äktenskapet uppgick till i medeltal 6,1. Säkra jämförelsesiffror rörande syskonflockarnas storlek under 1880- och 1890-talen finns tyvärr inte.

3. Skolgång.

Ingen av de undersökta understödstagarna hade erhållit högre utbildning (elementarutbildning och däröver), medan män i åldern 55—60 år eljest fått högre utbildning i cirka 10 %. Folkskoleundervisningen för understödstagarna hade dessutom av olika skäl blivit ofullständig i 45 % (på grund av sjukdom, arbete, ombyte av skola, tillämpning av §48 m. m.). Särskilt påfallande var, att 18 % endast haft varannandags- eller vartredjedagundervisning. Detta torde åtminstone delvis ha sammanhängt med den allmänt lägre standarden på skolundervisningen för 50 år sedan.

Skolresultaten belyses av de förhållandena, att 16 % slutat i förtid enligt § 48 i folkskolestadgan, att 15 % varit kvarsittare en eller flera gånger under skoltiden, och att cirka 30 % enligt inhämtade omdömen skulle ha visat dålig skolbegåvning.

Dessa frekvenssiffror är något osäkrare än för de försumliga försörjarna. Det är emellertid påfallande, att samtliga ligger lägre än för dessa. Skolsvårigheterna skulle således ha varit mindre vanliga för understödstagarna än för de försumliga försörjarna. Det skulle ju dock kunna bero på utvecklingen av skolstandard under de 20 år, som ligger emellan. Säkra slutsatser kan inte heller dragas av hänsyn till de betydande slumpvariationerna.

4. Yrkesutveckling.

Flertalet av understödstagarna eller omkring $\frac{2}{3}$ började förvärvsarbete omedelbart efter skolans slut, d. v. s. i 13—15-årsåldern. Medelåldern vid den första heltidsanställningen var 14,2 år. Spridningen var emellertid anmärkningsvärt stor. Somliga hade fått betala regelbundet för arbete redan från 8—10-årsåldern, medan andra fått inkomst först vid 20—21-årsåldern. Två av de undersökta hade överhuvudtaget aldrig haft något förvärvsarbete och ytterligare ett tiotal hade endast arbetat sporadiskt. Redan dessa förhållanden tydde på att yrkesutvecklingen bland understödstagarna varit ytterst ojämn. Vid den fortsatta granskningen av yrkesutvecklingen hos klientelet medtogs icke dessa 12 individer, då de ju aldrig varit självförsörjande i egentlig mening (jfr gruppen kroniskt hjälplösa s. 153).

Stabiliteten inom yrket och anställningarna framgår av tabellerna 16 och 17. Trots att understödstagarna var i genomsnitt 20 år äldre, visade de dock en genomsnittligt lägre frekvens både av yrkesväxlingar och platsväxlingar än de försumliga försörjarna, vilken, vad yrkesväxlingen beträffar, även var i det närmaste statistiskt säkerställd (mindre än tre yrkesväxlingar förekom exempelvis hos $30,0 \pm 7,3$ % av understödstagarna men endast hos $6,7 \pm 2,9$ % av de försumliga försörjarna — differens $23,3 \pm 7,3$ %).

Tabell 16. Yrkesväxling.

Antal yrken	Antal individer
1—2.....	12
3—5.....	14
6—10.....	10
över 10.....	4
Summa	40

Naturligtvis är sådana jämförelser svåra att företaga, eftersom själva undersökningsmetodiken är behäftad med en stor osäkerhetsmarginal. Det äldre klienteletts uppgifter kan exempelvis antagas ha varit något ofullständigare än det yngres. Yrkesanamnesen byggde emellertid på en noggrann utfrågning och även en del objektivt material, och resultaten var så pass olika för de båda klientelen, att åtskilligt faktiskt tydde på, att understödstagarna

Tabell 17. Platsväxling.

Antal platser	Antal individer
1—2.....	4
3—5.....	4
6—10.....	6
över 10.....	26
Summa	40

hade något stabilare yrkesförhållanden än de försumliga försörjarna, i så fall en intressant socialpsykologisk omständighet. Understödstagarna borde då också avvika mindre från genomsnittsbefolkningen i detta avseende.

Understödstagarna hade också i större utsträckning haft långvariga och fasta anställningar. Nära $\frac{1}{3}$ hade således haft anställningar som varat över 10 år och endast ett par uteslutande korttidsanställningar på mindre än 1 år (se tabell 18).

Tabell 18. Längsta anställningstid.

Antal år	Antal fall	Procent
Under 1.....	2	5
1—3.....	10	25
4—5.....	8	20
5—10.....	8	20
över 10.....	12	30
Summa	40	100

Icke desto mindre visade yrkesutvecklingen i vissa avseenden samma förhållanden som för de försumliga försörjarna (tabell 19). Lantarbetare, skogs-

arbetare o. d. samt springpojkar och kvalificerade arbetare, industriarbetare m. fl. var vanligast i början på yrkeskurvan. Mot slutet blev i stället allt flera grov- och diversearbetare eller gårdfarihandlare, nasare o. d. En och annan hade också vid omhändertagandet många år varit så totalt utan sysselsättning, att de inte längre kunde anses ha något yrke. Trots de stabilare sysselsättningsförhållandena för understödstagarna hade utvecklingskurvan sålunda ett liknande utseende som för de försumliga försörjarna. Att utvecklingsmekanismen delvis var en annan, kan redan nu påpekas. Medan bland de försumliga försörjarna dominerade personer med psykiska insufficienssymtom, bl. a. yttrande sig i en socialt undflyende eller socialt flackande attityd, var bland understödstagarna orsaken till den sociala nivelleringen efter tidigare mera normala förhållanden oftare patologiska hjärnförändringar.

Tabell 19. Yrkesutveckling.

Yrkesgrupp	Målsmännen procent	De försumliga försörjarna procent		
		Vid första anställningen	Under större delen av tiden (huvudyrke)	Vid omhänder- tagandet på arbetshem
<i>Socialgrupp II:</i>				
Arrendatorer, hemmansägare	15·5	—	—	—
Övriga (kontorister, tjänstemän, handlande, affärsbiträden, hant- verkare m. m.)	23·1	—	10·0	2·5
Intet yrke	—	—	2·5	7·5
Yrke okänt	1·9	—	—	—
<i>Socialgrupp III:</i>				
Lantarbetare, statare, torpare, skogs- och flottningsarbetare	15·4	50·0	15·0	17·5
Springpojkar, lärlingar m. m.	—	25·0	—	—
Industriarbetare, byggnadsarbetare och andra kvalificerade arbetare..	32·7	25·0	35·0	20·0
Hamnarbetare, sjömän, fiskare	3·8	—	5·0	—
Grov- och diversearbetare	7·6	—	27·5	25·0
Gårdfarihandlare, nasare, skrothand- lare, småagenter m. m.	—	—	5·0	27·5
Summa	100·0	100·0	100·0	100·0

Även bland understödstagarna fick alltså många under årens lopp allt sämre anställningsförhållanden. 47 % hade exempelvis tidvis varit rena tillfällighetsarbetare, medan 38 % någon gång varit agenter, nasare, skrot- och lump-handlare o. d. Inte mindre än 38 % av de 40 personer undersökningen här gällde, hade också behandlats enligt lösdrivarlagen, vilket ju var väsentligt flera än bland de försumliga försörjarna. Det kommer att diskuteras ytterligare längre fram.

Omdömena om klienteletts arbetsförmåga och skötsamhet i arbetet var mycket skiftande. Utredningen var emellertid i detta avseende ofullständig. I cirka $\frac{1}{3}$ av de 52 fallen hade det inte varit möjligt att få in uppgifter från

f. d. arbetsgivare eller andra initierade. Av de övriga uppgavs omkring hälften ha varit dugliga och goda arbetare, medan $\frac{1}{4}$ skulle haft mycket dålig arbetsförmåga och aldrig kunnat arbeta ordentligt, visat lättja och liknöjdhet eller brist på ordning och reda. Omkring $\frac{1}{6}$ tycktes alltid ha arbetat mycket oregelbundet, ofta skolkat eller uteblivit eller »bara låtit det gå». Tre av understödstagarna slutligen uppgavs aldrig ha kunnat sköta ett arbete. Flera av de andra hade aldrig kunnat försörja sig ordentligt. Bland de arbetsdugliga fanns tvärtom flera, som fått särdeles goda vitsord. De hade snarast varit arbetsamma och slitsamma till överdrift.

Utom uppgift om arbetsförmågan erhöles också en del data om klienteletts skötsamhet. Omkring $\frac{2}{5}$ visade betydande brister i detta avseende, beroende på spritmissbruk men framför allt på svårigheter att dra jämt med andra människor. Cirka $\frac{1}{4}$ brukade således råka i mer eller mindre svåra konflikter med arbetsgivare eller arbetskamrater. De uppgavs ha visat dåligt lynne, varit temperamentsfulla, vrånga, häftiga och hårda, ibland arbetsovilliga. Ett par beskrevs som djurplågåre, och de hade brukat bli osams med bönderna, hos vilka de arbetat.

Tydligt visade både arbetsförmågan och samarbetsförmågan med arbetsgivarna en tendens att minska med tilltagande ålder. Ett par beskrevs uttryckligt som mycket goda arbetare i ungdomen. Sedan skulle det tvärt ha tagit slut. En och annan började så småningom lida av verklig »arbetskräck».

En jämförelse med faderns yrke visade liksom för de försumliga försörjarna en påtaglig social nivellering (se tabell 19).

5. Familjebildning.

Vid 17 års ålder hade hälften av de undersökta lämnat föräldrahemmet. Nära $\frac{1}{4}$ lämnade hemmet först i 20—30-årsåldern och flera var över 30 eller 40 år gamla. Två hade alltid bott hemma. I detta avseende överensstämde understödstagarna mer med de försumliga försörjarna än med lösdrivarna, vars frigörelse från barndomshemmet i genomsnitt skedde mycket tidigare. Anledningarna till att klientelet lämnade barndomshemmet var i $\frac{2}{3}$ av fallen förvärvsarbete, i $\frac{1}{3}$ dödsfall i hemmet och för övrigt skilda faktorer, bl. a. in- tagning på anstalt.

Liksom lösdrivarna var flertalet av understödstagarna, 82 %, ogifta. Resten var änklingar eller fränskilda. 79 % var också barnlösa. Antalet barn per individ uppgick endast till 0,4. Inte mindre än 17,8 ± 5,3 % uppgav sig aldrig ha haft någon sexuell förbindelse. Av de övriga hade cirka $\frac{1}{4}$ endast haft rent tillfälliga förbindelser, medan ytterligare $\frac{1}{4}$ haft både tillfälliga och fasta förbindelser. För återstoden av de ogifta saknades säkra uppgifter. Möjligen hade ytterligare en del aldrig haft sexuella förbindelser. I en nyligen utförd svensk undersökning skall av utfrågade 40-åringar endast 2,1 ± 0,7 % aldrig ha haft samlag.⁶⁸ Understödtstagarnas medelålder låg betydligt över 40 år. Möjligen var siffran för sexuellt avhållsamma dessutom för låg. Icke desto

mindre var differensen mellan understödstagarna och normalmaterialet stor ($15,2 \pm 5,4$ %) och praktiskt taget statistiskt säkerställt.

Dessa förhållanden tyder på en anmärkningsvärd social isolering hos åtskilliga av understödstagarna. Cirka $\frac{1}{5}$ av de undersökta hade i själva verket aldrig varit självständiga utan ständigt bott hos släktingar eller på anstalt. Ett par av dem hade någon enstaka gång haft anställning och då bl. a. träffat ungdom men eljest varit omhändertagen på ett eller annat vis. Det var särskilt bland dessa man påträffade individer utan sexuella erfarenheter. Cirka hälften av de ogifta (49 %) hade nästan alltid bott ensamma, sedan de lämnat familj och släkt. De hade flackat runt, bott på arbetsplatser, i baracker, på resanderum eller hotell, lagat mat själva eller ätit på matserveringar. I flertalet fall hade kontakten med föräldrahemmet därvid snart upphört. Endast ett fåtal hade fortsatt att umgås med föräldrar och syskon. En och annan hade också hållit ihop med kamrater. Ett mindre antal hade varit tämligen bofasta och stannat på olika gårdar (9 %), medan andra så småningom utvecklats till rena luffare (9 %). Endast en av de ogifta hade haft ett verkligt familjeliv. Han hade i regel varit samboende och dessutom haft goda kontakter med föräldrahemmet. Ytterligare en hade någon enstaka gång varit samboende.

Klienteletts beskrivning av sin samvaro med andra människor gjorde också i regel ett »ensamt» intryck. De flesta uppgav sig aldrig ha haft behov av kontakt med andra människor. De behövde inga vänner eller kamrater. De trivdes bra ensamma, även om de kanske hade varit roade av att sitta på kaféer och resonera. De hade aldrig fäst sig vid andra människor. En och annan motiverade denna ensamhet med praktiska skäl: Det var exempelvis lättare att få nattlogi, när man var på trampen. Ett mindre antal uppgav, att de ibland känt sig ensamma.

Flertalet understödstagare utmärktes således av en anmärkningsvärd emotionell isolering. I detta avseende var de jämförliga med lösdrivarna.

Av de förut gifta understödstagarna påstod 3, att de varit hyggligt gifta under många år. I 4 fall skulle äktenskapet ha varit besvärligt med slitningar, tvister och hustrumisshandel.

6. Hälsotillstånd och arbetsförmåga.

Vid intagning av en störande understödstagare på arbetshem kräver arbetshemsstyrelsen i regel läkarintyg om att vederbörande är i någon mån arbetsför och alltså lämplig att omhänderta på arbetshem. Icke desto mindre visade understödstagarna självfallet en mycket högre frekvens genomgångna sjukdomar än de försumliga försörjarna. Detaljer saknar intresse eftersom sjukdomsfrekvensen i genomsnittsbefolkningen icke är känd. Av speciellt intresse var, att cirka $\frac{1}{4}$ genom olycksfall, reumatism och organiska nervsjukdomar blivit så svårt kroppsligt handikappade, att de numera kunde betecknas som invalider. Det förekom både fall av barnförflamning, medfödda hjärnskador,

tuberkulösa ryggradsförändringar, defekter efter svåra olycksfall eller amputationer m. m.

Hälsotillståndet vid undersökningen framgår av tabell 20. Om fyra förelåg endast indirekta uppgifter om hälsotillståndet, emedan läkarundersökning

Tabell 20. Kroppssjukdomar.

Diagnos	Antal fall	Procent
Hjärtfel och sjukdomar i cirkulationsorganen	18	36
Sjukdomar i rörelseorganen	17	34
Organiska nervsjukdomar	6	12
Magsjukdomar	7	14
Sjukdomar i sinnesorganen	11	22
Övriga	6	12
Helt friska	6	12

icke företogs. I 2 fall saknades uppgifter om hälsotillståndet. 12 % befanns med hänsyn till åldern vara i stort sett friska. De vanligaste sjukdomarna var tydligen sjukdomar i rörelseorganen och cirkulationsorganen. Hälsotillståndet bland understödstagarna var naturligtvis betydligt sämre än bland de försumliga försörjarna och närmast jämförbart med tillståndet hos ett förut undersökt lösdrivarklientel.

Vad den psykiatriska diagnostiken av understödstagarna beträffar, hänvisas till vad som ovan sagts i avsnittet om de försumliga försörjarna samt i utredningen om lösdrivarna.¹¹ Det kan här räcka med en frekvenstabell (tabell 21) över förekomsten av olika psykiska sjukdomstillstånd och avvikelser bland understödstagarna.

Av tabellen framgår, att understödstagarna i vida större utsträckning än de försumliga försörjarna visade grova psykopatologiska symtom. Hos inte mindre än 38 % förekom exempelvis senilitet, åderförkalkning i hjärnan och andra hjärnsjukdomar. Schizofreni förekom hos 21 %, medan ytterligare 6 % var schizioda. I 10 % förelåg dessutom starka misstankar på schizofreni. Hjärnförändringar efter tidigare hjärnskador eller hjärninflammation och dylikt förekom i cirka 17 %, symtom på kronisk alkoholism i 27 %. Några visade dessutom tydliga ixofrena drag. Endast 2 saknade psykopatologiska symtom.

Cirka 31 % av understödstagarna var subkapabla, därav 10 % med intelligenskvot = 85—70 och 21 % med intelligenskvot under 70. På grund av de många svåra hjärnsjukdomarna och psykoserna bland klientelet var emellertid intelligensnedsättningar ännu mer utbredda. Över $\frac{3}{4}$ visade således förståndsnedsättning. Vid testning uppnådde endast 11 en intelligenskvot på över 90. En del var också starkt psykoinfantila (11 %).

De många framträdande psykopatologiska dragen bland klientelet försvårade i många fall den psykologiska diagnostiken (jfr de metodologiska resonemangen i lösdrivarundersökningen). Bortsågs från kapaciteten visade cirka 48 % icke desto mindre extrema individualpsykologiska avvikelser. I $\frac{1}{3}$

Tabell 21. Psykiskt tillstånd.

Diagnos	Antal fall	Procent
<i>Individualpsykologisk diagnos</i>		
Superkapacitet	3	6
Subkapacitet	16	31
Subvaliditet	8	15
Superstabilitet	9	17
Substabilitet	4	8
Subsoliditet	10	19
Individualpsykologisk diagnos ej ställd	17	33
Utan extrema individualpsykologiska avvikelser	2	4
<i>Psykopatologisk diagnos</i>		
Psykoinfantilism	6	12
Tidig hjärnskada	4	8
Defekttillstånd efter hjärninflammation, hjärnsyfilis ..	2	4
Hypofreni?	3	6
Senilitet o. d.	20	38
Kronisk alkoholism	14	27
Schizofreni	11	21
Schizoidi	3	6
Schizofreni?	5	10
Paranoia	1	2
Epileptisk demens	1	2
Ixfreni	5	10
Insufficienstag (neuroser)	7	13
Utan grövre psykopatologiska symtom	2	4
<i>Utan extrema individualpsykologiska avvikelser eller grövre psykopatologiska symtom</i>	2	4

av fallen gick det emellertid ej att ställa en individualpsykologisk diagnos. Frekvensen av sådana extrema avvikelser var således betydligt osäkrare än för de försumliga försörjarna. Anmärkningsvärt var, att inte mindre än 17 % visade tecken på superstabilitet, medan ingen av de undersökta kunde betecknas som supervalid eller supersolid. Det sammanhänger förmodligen med klienteletts speciella urval. Indikationen vid intagning på arbetshem är ju i regel anpassningssvårigheter och störande uppträdande på ålderdomshem. De superstabilas enstörighet, kontaktfattigdom och benägenhet för paranoidea insufficienssymtom torde ge lättare upphov till sociala konflikter av det slaget. Det kan tänkas, att vissa extrema psykologiska plus- eller minusvariationer inte framkommit vid undersökningen, emedan de övertäckts av grova psykopatologiska förändringar. Det kan också tänkas, att ännu flera visat psykologiska insufficienstag av olika slag, men att inte heller detta framkommit vid undersökningen beroende på de många grova organiska förändringar, som helt dominerat bilden.

Frågan om understödstagarnas arbetsförmåga (jfr tabell 22) är av mindre intresse än de försumliga försörjarnas. Understödstagarna har ju rekryterats bland klientelet på ålderdomshemmen, d. v. s. bland personer, som varit socialt insufficienta och i behov av omvårdnad. Att arbetsförmågan i

stor utsträckning varit nedsatt eller obefintlig är sålunda självklart. Tabellen visar också, att endast ett fåtal hade en relativt god arbetsförmåga, vad den

Tabell 22. Arbetsförmåga.

Arbetsförmåga	Antal fall med		
	fysiska arbetshinder	psykiska arbetshinder	fysiska och/eller psykiska arbetshinder
God	7	2	—
Påtagligt nedsatt	19	10	9
Praktiskt taget arbetsoförmögen	26	40	43

fysiska prestationsförmågan beträffade. Om hänsyn togs både till den fysiska och psykiska prestationsförmågan visade emellertid alla understödstagarna nedsatt arbetsförmåga. Flertalet kunde anses praktiskt taget arbetsoförmögna. Ett 40-tal kunde karakteriseras som pensionsmässiga, fastän endast 15 av dem fyllt 67 år. Det kan tilläggas, att endast 14 förtidspensionerats.

7. Den sociala missanpassningens typ och yttringar.

Åtskilliga av de undersökta uppgav, att de tidigt i barndomen visat missanpassningssymtom av olika slag, som nervositet, ängslan, affektlabilitet jämte andra neuropatiska drag. Uppgifterna kunde emellertid i regel inte verifieras från andra håll, beroende på klienteletets höga genomsnittsålder. De torde därför vara alltför osäkra för att kunna tillmätas något intresse. I skolan, varifrån uppgifter i större utsträckning inkommit, uppgavs missanpassningssymtom ha förekommit i cirka 20 % i form av skolk, snatterier, konflikter med lärare eller kamrater samt förseelser av olika slag. Cirka 10 % uppgavs ha fått nedsatt betyg i uppförande och 12 % nedsatta flitbetyg.

Ett stort antal av understödstagarna visade sedermera tecken på social missanpassning av olika slag. 31 % hade sålunda varnats för lösdriveri, 10 % över 5 gånger, 23 % hade också ådömts tvångsarbete, 8 % över 5 gånger. Flera hade sålunda tillbringat många år på Svartsjö. En hade ådömts inte mindre än 14 tvångsarbeten och varit på Svartsjö över 10 år. Lösdriveriet hade i ett par av fallen debuterat redan omkring 20-årsåldern. De flesta fick emellertid sina första lösdriverivarningar i 27—30-årsålder. Det var således betydligt vanligare med lösdriveri bland understödstagarna än bland de försumliga försörjarna (16 %). Materialen var emellertid för små för att tillåta statistiskt säkerställda slutsatser.

Kriminalitet var i gengäld betydligt lägre bland understödstagarna. Endast 44 % av understödstagarna hade således dömts enligt strafflagen, mot 73 % av de försumliga försörjarna (differensen $29,1 \pm 8,6$ % var statistiskt säkerställd). Flertalet av de dömda hade hamnat i fängelse. 33 % hade således avtjänat minst ett frihetsstraff. Recidivisterna uppgick till 25 %. Även bland understödstagarna fanns enstaka individer med över 10 fängelsestraff. Den

starka ökning av kriminaliteten, som kännetecknat de försumliga försörjarna under de sista 10 åren, förekom således inte alls bland understödstagarna (jfr s. 50). Tidigare var kriminaliteten betydligt högre bland understödstagarna än bland de försumliga försörjarna, nu var det tvärtom.

Den högre frekvensen av lösdriveri och den lägre frekvensen av kriminalitet bland understödstagarna i jämförelse med de försumliga försörjarna visar, att klientelen socialpsykologiskt är olika sammansatta. Man kan anta, att anledningen till olikheten framför allt är den betydligt högre frekvensen av schizofreni och organiska hjärnförändringar bland understödstagarna. Lösdrivarundersökningen visade bland annat, att en stor del av lösdrivarna bestod av schizofrena, vilka samtidigt visade en lägre kriminalitet än övriga lösdrivare.¹¹

Bland förseelserna dominerade stölder och i andra hand misshandelsbrott och ordningsförseelser. 31 % hade sålunda gjort sig skyldiga till stöld, 13 % till andra egendomsbrott och 10 % till misshandel respektive ordningsförseelser. Dessutom förekom i enstaka fall langning, sedlighetsbrott m. m. Brott mot militärlagarna förekom endast i 4 %, vilket är anmärkningsvärt med hänsyn till den höga frekvensen av brott mot militärlagarna bland de försumliga försörjarna.

Utbredningen av alkoholism bland understödstagarna var ungefär jämförlig med utbredningen bland de försumliga försörjarna. Cirka 65 % hade tidvis eller regelbundet missbrukat sprit. 29 % uppgavs ständigt ha varit svåra spritmissbrukare. Endast 8 % uppgav sig alltid ha varit nykterister. Fylleriförseelser hade förekommit hos 43 % och 25 % hade gjort sig skyldiga till mer än 10 fylleriförseelser.

Även de störande understödstagarna rekryterades sålunda i stor utsträckning bland individer, som varit kända för social missanpassning. Liksom de tidigare i stor utsträckning misslyckats med att försörja sig på egen hand utan sociala friktioner, misslyckades de i den sociala anpassningen på ålderdomshemmet och fördes därför till arbetshem. Detta visar bl. a., att de faktorer, som vållat störningar på ålderdomshemmet, ofta torde ha förefunnits redan tidigare, innan vederbörande ännu ansetts vara i behov av omhändertagande. Svårigheterna på ålderdomshemmet torde alltså i stor utsträckning endast vara en fortsättning på tidigare social missanpassning. Den psykiatriska inventeringen av klientelet visade ju också förekomsten av en lång rad svåra sjukdomar och defekter, som uppstått redan i unga år och sannolikt påverkat hela levnadsförloppet. Att det dessutom förekom talrikt med ålderdomsförändringar, ligger ju i sakens natur.

C. Olika typer understödstagare.

En socialpsykologisk typindelning av de störande understödstagarna erbjöd åtskilliga svårigheter. För det första var genomsnittsåldern hög och uppgifterna om den tidigare delen av levnadsförloppet därför stundom rätt summariska. För det andra var klientelet psykopatologiska belastning mycket hög.

Det medförde en mycket brokig social störningsbild, som gjorde det ganska svårt att särskilja typiska förloppslinjer. För det tredje medförde just den omständigheten, att flertalet var gamla, visserligen, att deras utveckling var avslutad, men också att rikedomerna på individuella förvecklingar blivit stor och följaktligen svårigheterna att utkristallisera de typiska förloppslinjerna även av detta skäl försvårad. För det fjärde slutligen hade många av de undersökta under årtal tillbringat sitt liv på anstalter av olika slag och alltså fört en artificiell tillvaro, vilken socialpsykologiskt erbjöd föga av intresse. Detta försvårade också den psykologiska differentieringen mellan de olika individerna. Många hade blivit anstaltspräglade. Därtill kom de utbredda åldersförändringarna, som utsuddade åtskilliga olikheter individerna emellan.

Socialpsykologiskt var därför en typindelning av de störande understödstagarna av mindre intresse än en typindelning av exempelvis lösdrivare eller försumliga försörjare. Att icke desto mindre ett försök gjorts, berodde på nödvändigheten att bland de brokiga sociala och psykiatriska data, som tidigare redovisats, söka få fram vissa praktiska erfarenheter av det skiftande klientel, som samlats på arbetshemmen under rubriken »störande understödstagare». Det var uppenbart, att även dessa genomgått mycket växlande levnadsöden, och att de var så pass olika, att en mera differentierad behandling hade bort ifrågakomma.

Vid indelningen följes i möjligaste mån samma rubricering som för de försumliga försörjarna. Den var dock något svårare att tillämpa för understödstagarna.

1. Kroniskt hjälplösa.

Till denna grupp har förts en brokig samling individer, vilka har det gemensamma draget, att de aldrig kunnat klara sig på egen hand. Hit hör de 12 tidigare omnämnda understödstagare, vilka ständigt omhändertagits av anhöriga eller av samhällsorganen. Skolgången hade i regel varit usel. Flera hade gått i hjälpklass, andra hade slutat enligt § 48 i folkskolestadgan. I regel hade de först vistats hos föräldrarna, sedan kanske gjort enstaka misslyckade försök med anställningar och därpå åter bott hos anhöriga, som emellertid inte stått ut med dem i längden. Så småningom hade de därför placerats på ålderdomshem, en och annan redan vid unga år. Till följd av sitt besvärliga lynne hade de sedan överförts till arbetshem. Flera var alltjämt unga, ett par under 30 år. Endast tre hade fyllt 50 år.

Psykiatriskt var gruppen synnerligen inhomogen. Många var djupt efterblivna, andra emotionellt utvecklingshämjade. Flertalet psykoinfantila bland understödstagarna hörde till denna grupp. Fem visade symtom på skallskador av olika slag, ett par var möjligen schizofrena, andra ixofrena, en var en svårt dement epileptiker o. s. v. De hade redan tidigt avvikit markant från omgivningen. I skolan hade man drivit med dem. De hade varit omgivningens driftkucku, ansetts mindre vetande, gjorts till föremål för spott och spe och fått

öknamn. Flera var dessutom svårt invalidiserade och således även kroppsligt partiellt arbetsföra.

En av de undersökta invalidiserades exempelvis redan tidigt i barndomen genom en hjärnskada som orsakade förlamning. Senare fick han dessutom en beninflammation med långdraget förlopp, som kvarlämnade stelhet i olika leder. Han hade en egendomligt förvriden kroppsställning och kunde endast ta sig fram med möda på ett underligt flaxande sätt. En annan fick barnförlamning under uppväxtåren och var sedan förlamad i höger ben och arm. En tredje blev tångförlöst. Han fick då en klämskada och hade sedan dess en abnormt liten toppskalle samt en förlamning i vänster arm. Han talade också sluddrigt och otydligt och var djupt dement. En fjärde fick i 12-årsåldern en höfttuberkulos, så småningom en ryggradskrökning och blev en liten förvriden dvärg. Av de övriga hade ett par dessutom haft svåra deformerande olycksfall med frakturer av ben eller bäcken.

Det som framför allt framtvingat intagning på arbetshem hade varit svårigheterna för dessa svårt defekta individer att anpassa sig efter de personer, som haft hand om dem i hemmet eller på anstalten. Flera var från början besvärliga, svåra och grälsjuka till lynnet, samtidigt som de bar sig alldeles befängt åt i arbetet. På anstalterna kunde förekomma våldsamma raseriutbrott. I andra fall skärptes denna läggning med åren. Några visade också en tendens att luffa omkring och överfördes därför till arbetshem. I Limhamn hade dock tre av dessa försörjningsfall placerats på arbetshemmet på grund av platsbrist på försörjningsinrättningen. De hade också visat sig trivas bättre på en liten anstalt som arbetshemmet än på den stora Värnhemsanstalten.

Ingen av dessa understödstagare var gift eller hade fått barn. Flera hade inte ens någon sexuell erfarenhet.

Dessa individer hade kommit att placeras på ålderdomshem och arbetshem närmast av tillfälligheter. Flertalet kunde lika väl ha omhändertagits inom sinnesslövardens ram. Samtliga var kroniska anstaltsfall. Det förklarade också deras ringa asocialitet. Endast två hade varit straffade, den ene som 15-åring för snatteri och stenkastning, den andre för otukt mot avvita kvinna. Ingen var alkoholist. Fylleriförseelser förekom inte alls, spritmissbruk högst tillfälligt. Flera hade aldrig ens smakat sprit.

2. Socialt förstelnade.

Gemensamt för de 15 fall, som förts till denna grupp var den egendomliga, förstelnade, liksom spärrade attityden till omgivningen och det socialt isolerade levnadsförloppet. Etiologin var gemensam: det rörde sig i flertalet fall om schizofreni eller schizoidi. Två karakteristiska grupper kunde särskiljas, den ena gruppen var de klassiska luffarna, en andra omfattade en mera heterogen samling enstöriga original av olika slag.

Den typ av luffare, som kallats socialt förstelnade lösdrivare, beskrivs utförligt i en föregående utredning.¹¹ Sådana fall förekom också, som tidigare framhållits, bland de försumliga försörjarna (se s. 56). De fem fallen bland

understödstagarna var emellertid mera typiska och överensstämde mera i detalj med skildringen i lösdrivarutredningen. Det var fråga om personer, som ofta kommit från hyggliga hem och till en början utvecklats normalt, men som sedan förfallit i ungdomen och rätt snart övergått till rent slöfluffande. Schizofrenin var symtomfattig och sjukdomen hade därför inte diagnostiserats tidigare. Tre var ofarliga och hyggliga original. Hos en förekom dock vissa aggressiva drag. En annan, en velig, fjollig gårdfarihandlare, som också varit intagen på Svartsjö, skulle en gång ha gjort sig skyldig till våldtäkt.

Ett par av dessa fall uppvisade ur behandlingssynpunkt åtskilliga intressanta drag och kommer därför att behandlas ytterligare i kapitlet om samhällsätgårderna. Efter flera års luffande hade de omhändertagits på ålderdomshem och sedan överförts till arbetshem på grund av disciplinsvårigheter. De hade antingen visat sig pockande och besvärliga på olika sätt eller ideligen sökt lämna anstalten för att ge sig ut på vandring.

Den andra gruppen av förstelnade understödstagare var också enstöriga men i regel inte lösdrivare. Vissa hade bott med föräldrarna till vuxen ålder. Efter föräldrarnas död hade de förfallit helt, festat upp eventuella arv och sedan blivit sittande ensamma på gården eller isolerade i staden, tills man slutligen måst omhändertaga dem, eländiga, trasiga och förfrusna. Andra hade däremot varit någorlunda socialt anpassade och jobbat och gnott. Ett par hade visat en stundom rent hektisk arbetstakt. En betecknades på arbetshemmet som abnormt arbetsam. Han slet som en maskin dagen i ända med samma stereotypa sysslor: ljunskörd på sommaren, vedsågning på vintern. Han tog endast paus för måltider, var annars i farten från bittida till sent. Dessa arbetsamma förstelnade individer visade stundom en viss tendens till lösdriveri. De kunde vandra omkring i bygden isolerade och enstöriga. Ibland tog de jobb hos olika arbetsgivare. De blev aldrig omhändertagna eller anhållna för lösdriveri. De kunde vara kända som original i bygden. Deras lösdriveri var således hela tiden lokalt betonat. Ett par andra, som ständigt visat anpassningssvårigheter av olika slag, var visserligen också isolerade och enstöriga men hade inte lika markant avvikit från det normala och först på äldre dagar, när de omhändertogs för kroppsliga sjukdomar, framkom grova psykopatologiska drag tydande på schizofrena processer.

Även dessa understödstagare var socialt mycket isolerade. Endast 2 hade varit gifta. Ett par hade förmodligen aldrig haft några sexuella erfarenheter. Fyra hade dock varit kriminella och sex tidvis spritmissbrukare. Ett par visade också i sin sociala utveckling mindre tendenser till isolering. En av dessa, en gammal lösdrivare, led emellertid inte av schizofreni utan av epidemisk sömnsjuka med långt framskridna förändringar. Liksom de schizofrena visade han nu en påtaglig automatism. Ett par andra var diagnostiskt rätt oklara men förmodligen rörde det sig även i dessa fall om schizofreni.

Det karakteristiska för flertalet av dessa förstelnade understödstagare var alltså den långt framskridna stereotypiseringen och automatiseringen av deras levnadsförlopp och sociala attityder. De hade mer eller mindre utvecklats till

mänskliga automater. Beteendena kunde variera något i olika fall och skifta mellan lösdriveri, backstugesittande, arbetsautomatism och mera oregelbundna sociala konflikter. Själva utvecklingsmekanismen var dock densamma. Deras levnadslörlopp utmärktes av en alltmera markant avskärmning från den sociala gemenskapen. Intagningen på arbetshemmet orsakades i regel av deras sociala hjälplöshet komplicerad med lynnessvårigheter eller vandrartendenser. På arbetshemmet i Limhamn hade emellertid ett par också placerats på grund av platsbrist på försörjningsinrättningarna.

3. Socialt undflyende.

Både i lösdriverutredningen och i avsnittet om de försumliga försörjarna sammanfördes ett antal personer under rubriken socialt undflyende. Denna grupp var bland de försumliga försörjarna rätt heterogen men vissa gemensamma drag kunde dock återfinnas. Det mest utmärkande var den positiva grundinställningen till samhället och deras i början relativt stabila utveckling, som så småningom avbröts av diverse missanpassningssymtom. I psykologiskt avseende visade personer i denna grupp framför allt subvalida och substabila drag, i regel förenade med insufficienssymtom, osäkerhet, disharmoni och ångest. Diverse flyktmekanismer beskrevs i lösdriverutredningen, särskilt flykten till spriten, i utredningen om de försumliga försörjarna även andra.

Bland understödstagarna förekom inga lika typiska fall av socialt undflyende. Det beror sannolikt på rekryteringen av störande understödstagare. Socialt undflyende personer är lätta att handskas med och råkar sällan i aggressiva konflikter med omgivningen. En antydning till samma förloppsmekanismer kunde emellertid skönjas i ett par fall, som därför sammanförts till denna grupp. Det gällde tre sinsemellan ganska olika fall. Alla tre hade varit svårt alkoholiserade, dessutom straffade och behandlade enligt lösdriverlagen. Alla hade vidare blivit invalidiserade. En blev i ungdomen av med en arm, en annan frikallades för nedsatt hörsel och hjärtfel och den tredje hade sedan 11-årsåldern haft att dras med en ansiktsförslamning som vanställt hans yttre totalt. Dessutom var han också döv på ena örat samt kroppsligt liten och klen. Dessa tre invalider fick betydande försörjningssvårigheter, kom redan tidigt ifrån ordnat arbete och gav sig ut som nasare och gårdfarihandlare. De var alltid hyggliga och snälla människor trots lösdrivervarningarna och vistelserna på Svartsjö och i fängelse. Så småningom ansågs det indicerat att omhänderta dem på försörjningsinrättning. Där stannade de emellertid ogärna. De älskade friheten, som en uttryckte sig, rymde, omhändertogs på nytt och placerades så småningom på arbetshem. Alla tre var starkt substabila eller subvalida, dessutom neurotiska, osäkra och insufficianta. De trivdes bäst, när de fick sköta sig själva, och man lämnade dem i lugn och ro. En var en passiv filosof, som kände sig som iakttagare av livet och inte vågade lämna sin passiva attityd. En annan var dessutom efterbliven.

4. Socialt flackande.

Denna grupp utgjorde den största bland de försumliga försörjarna. Bland understödstagarna däremot fanns egentligen inga typiska fall. Vissa hithörande drag förekom visserligen bland individer, som förts till andra grupper. Men det mest dominerande var dock andra mekanismer. Det är ju inte heller så anmärkningsvärt, att socialt flackande liksom socialt undflyende är dåligt representerade bland de störande understödstagarna. De brukar inte råka i friktion med omgivningen. De kan tvärtom vara ypperliga anstaltsmäniskor. De sociala svårigheterna framträder mest i den öppna världen.

5. Socialt konfliktbenägna.

Gruppen socialt konfliktbenägna har redan skildrats i avsnittet om de försumliga försörjarna. Bland de störande understödstagarna var gruppen vanligare och omfattade 9 fall eller cirka 17 % av samtliga. Det var emellertid en heterogen samling. Det gemensamma var samhällsattityden, den taggiga kontakten med omgivningen, de ständiga friktionerna. Levnadsförloppen var eljest ytterst oregelbundna. Det är naturligt att personer med sådan läggning utgör en ganska stor del av de störande understödstagarna. Det är emellertid också tydligt, att denna grupp socialpsykologiskt blir ganska inhomogen och att den på ett större material sannolikt skulle kunna differentieras i flera olika förloppstyper.

- Psykologiskt betydelsefulla drag var i första hand den superstabila läggningen, som återfanns hos cirka hälften. Flertalet ixofrena bland de störande understödstagarna förekom också i denna grupp. Flera var också efterblivna, emotionellt svårt avtrubbade. Det förekom ströfall av skallskadade, misstänkt schizofrena, alkoholiserade och senila.

En del hade efter växlande upplevelser som vagabonder och tillfällighetsarbetare måst omhändertagas för svåra kroppsliga sjukdomar, vilka nedsatt arbetsförmågan. Tre hade tidigare emigrerat till USA och efter åratals växlande levnadsöden hemskickats på grund av arbetslöshet vid den ekonomiska depressionen eller till följd av sjukdom. Redan tidigare hade samhällssvårigheter uppträtt i form av alkoholism, slagsmål och kverulans. De hade varit hårda och hänsynslösa. En påstods exempelvis ha varit djurplågåre. Han skulle ständigt ha blivit osams med sina arbetsgivare. Andra beskrevs som fräna bitvargar, bryska och elaka. En kallades för aggressiv arbetssabotör och uppviglare. En del av dessa individer hade under decennier vållat myndigheterna de största svårigheter genom spritmissbruk, ordningsförseelser och anstaltsterror på försörjningsinrättningar, tvångsarbetsanstalter, alkoholistanstalter och arbetshem. Endast tre hade emellertid straffats.

Förmodligen förekom liknande socialpsykologiska mekanismer insprängda även hos personer, som förts till andra socialpsykologiska typer. Kombinationen superstabilitet och ixofreni, ibland tillsammans med imbecillitet eller hjärnprocesser av olika slag, torde i stor utsträckning predestinera för sociala friktioner och konflikter.

6. Akut missanpassade.

I enlighet med indelningen s. 54 har till denna grupp förts individer, som tidigare under många år visat en fullt normal utveckling men som sedan av olika anledningar helt plötsligt blivit grovt missanpassade, socialt hjälplösa eller asociala. Deras levnadsförlopp visar alltså en plötslig, markant knick. Anledningen har i regel befunnits vara en genomgången psykisk sjukdom av något slag. Av de prostituerade hade exempelvis i en undersökning en fått en endokrin rubbning, en annan genomgått en hjärninflammation beroende på danssjuka, en tredje haft en barnförlamning, vilken förmodligen också medfört ett psykiskt defekttillstånd.¹¹ Det är klart att sådana plötsliga försämringar av den psykiska strukturen kan leda till svåra missanpassningar. Rimligtvis kan också sådana fall förekomma bland många olika slag av asociala. Bland de försumliga försörjarna beskrevs ett fall (fall 12 s. 78).

Bland understödstagarna kunde tre sådana fall återfinnas. De var varandra olika i många avseenden, och det var närmast levnadskurvans förlopp, som gjort det motiverat att föra dem samman. Ett av fallen är av betydande intresse och förtjänar en kort rekapitulation.

40. Det gällde en 66-årig återfallsförbrytare, som kom från en ordentlig men fattig familj. Expl. beskrevs redan i skolan som ett mönsterbarn. Han var över medelmåttan begåvad och skötte sig exemplariskt. Han deltog sällan i de andra barnens lekar utan var mest den kritiske och överlägsne åskådaren. Han utvecklade sig så småningom till en fulländad kavaljer. Han dansade, var ute i svängen och försökte vara världsman. Han deltog också i arbetarrörelsen och nykterhetsarbetet, överallt lika överlägsen och därför något av diskussionsförstörare. I allmänhet ansågs han som »en mycket lovande ung man», upplyses det från hemsocknen. Själv sade han sig också i ungdomen ha varit »socknens mest värderade yngling». Redan tidigt visade han ett egendomligt intresse för sexuella ting. Som barn tog han kamraterna med ut på fönstertittning, var road av pornografi o. d.

I många år arbetade expl. på ett möbelsnickeri. I 27-årsåldern blev han som förändrad. Han skulle vid denna tid ha genomgått en nervsjukdom. En uppgiftslämnare säger, att expl. då var sjuk både kroppsligt och andligt. »Blicken hade en underlig glans. Han var trött, slö och stundom sömnig. Spasmer hade han också, mest i axelmuskeln.» Han var nu förargelseväckande oanständig. När han efter någon tid åter kunde börja arbeta »var hans vilja bruten». Han sade sig själv ha blivit förslappad i hela kroppen. Det första symtomet var, att han satt och somnade mitt på dagen. En gång hade han ett anfall av medvetlöshet och föll till marken. En läkare, som undersökte honom, skulle ha sagt: »Ni får vara glad att det utbröt i glädje hos er». Han var alltjämt upplagd för nöjen, yr, uppspelt, orolig, ville vara i rörelse jämt, men han blev alldeles förslappad av det. Orkade inte göra något, mamman fick stå i närheten, när han skulle gå och lägga sig. Detta höll på i flera år.

Sedan den tiden har expl., enligt vad han själv uppgav, inte haft något arbete, frånsett agenturverksamhet. Han började i stället stjäla meningslöst allt han kunde få tag på. Det väckte först ett oerhört uppseende i bygden. Kamraterna tog inte hans stölder på allvar. De gick helt enkelt och tog igen sina verktyg. Han lovade bot och bättring med timid vänlighet. Efter en större stöld åtalades han och dömdes vid 28 års ålder till 3 månaders fängelse. Därefter skall vänner, grannar, arbetsledare, arbetskamrater och domstolar ha gjort allt för att hjälpa honom till rätta. Man var aldrig ovänlig mot honom. Icke desto mindre fortsatte han att

stjåla och åkte oavbrutet ut och in på anstalter. Efter andra stölden begärde man sinnesundersökning. Enligt läkaren var det frågan om en vanlig neurasteni. Vid 40 års ålder dömdes han för elfte resan stöld, och ett par år senare för förfälskning. Han undersöktes då på nytt. Läkaren fann emellertid inga andra psykopatologiska symtom hos honom än en envis sömnlöshet. Expl. var överdrivet artig, ödmjuk och inställsam och samtidigt påfallande intresserad av fruntimmer.

1929 beslöt rätten efter tolfte resan stöld, att expl. skulle interneras, eftersom varken § 5 eller § 6 i 5 kap. strafflagen hade befunnits tillämplig. Han var sedan internerad i 9 år. 1938 utskrevs han på prov. Redan samma år måste han återföras efter nya förseelser. Han utskrevs återigen på prov 1942. 1943 gjorde han sig emellertid skyldig till bedrägeri och fick nu sin 14:e dom på 8 månaders straffarbete. Han slapp således denna gång internering. Nu var han tidvis intagen på försörjningsinrättning. Han överfördes 1946 till arbetshem efter en konflikt med en annan intern.

Expl. undersöktes nu av ett par psykiater. Han föredde en grov nivå-sänkning beroende på åderförkalkning, var blödig och dysforisk. Eljest visade han en oljigt servil attityd, som tillsammans med ett ödmjukt, sirligt och ceremoniellt uppträdande gjorde att han verkade påtagligt kokett och inställsam. Testningen enligt Rorschach visade honom som försiktig, ängslig, osäker och osjälvständig, slapp, affektfattig och passiv. Han ljög både av bekvämlighet och i oportunt syfte. Åtskilligt i denna attityd måste emellertid anses vara miljöbetingat. Expl. var väl anstaltsdrillad efter 31 år i fängelse.

Fallet är i många avseenden egendomligt. I den psykologiska grundstrukturen kunde särskilt återfinnas subsolida och superstabila drag. Säkerligen var han också neurotisk sedan barndomen med åtskilliga egendomliga drag, bl. a. i sexuellt avseende. Han var egocentrisk, självupptagen, kokett, fåfång, påtagligt kylig och kontaktlös. Avgjort superkapabel. I 27-årsåldern inträffade en plötslig förändring, som gjorde ett brått slut på hans lovande framtidsutsikter. Sjukdomens art är osäker. Vid föregående sinnesundersökningar diskuterades problemet inte alls. Förfrågningar hos anhöriga har emellertid denna gång lämnat ett visst material, som närmast tyder på att expl. haft en hjärninflammation av något slag, som efterlämnat ett defekttillstånd, en hypofreni i lundaskolans terminologi. Han hade en rad neurologiska symtom som spasmer, trötthet, orkeslöshet, sömnanfall och anfall av medvetlöshet. Så småningom upphörde dessa, men han var sedan dess slapp och arbetshämmad med förhöjd sinnesstämning. Samtidigt skärptes hans tidigare karaktärsdrag och särskilt hans intresse för sexualia. I fortsättningen utvecklades han till en oförbätterlig vanetjuv, opåverkbar av straff. Frihetsperioderna blev mycket kortvariga. När han försöksutskrevs efter 9 års internering måste han ju karakteristiskt nog återföras efter 2 månader på ytterligare 4 år.

Detta defekttillstånd, vars debut beskrivits så pass detaljerat av personer, som känt expl. i hans ungdom, och som haft sådana katastrofala sociala följder, är numera svårt att verifiera vid den kroppsliga och psykiska undersökningen. Man har endast en stereotyp, förstelnad gammal anstaltsveteran framför sig. Han är numera också åderförkalkad, och det är svårt att rekonstruera både hans ursprungliga psykologiska struktur och de psykopatologiska symtom han förvärvade i ungdomen.

Anmärkningsvärd är samhällets behandling av hans sjukdom. Otivelakigt förstod alla människor vid hans första stöld, att det var något fel på honom. Alla i bygden, anhöriga och t. o. m. domaren menade att expl. var nervsjuk. Man dömdes honom ändå, närmast för att man ansåg, att det skulle vara lättare för honom att slippa undan med en kort frihetsförlust i stället för att riskera intagning på sinnessjukhus. Tydligt var detta ett radikalt misstag. Några års omhändertagande på slutan anstalt vid den tidpunkten hade eventuellt medfört en gynnsammare utveckling. Han hade då under sjukdomens akuta skede kunnat undgå att

bli fixerad i asocialitet på sätt som nu skedde. Vid senare sinnesundersökningar var redan de akuta symtomen försvunna.

I de båda andra fallen förekom ett liknande förlopp med gynnsam anpassning i början, sedan »nervsjukdom» med psykosomatiska symtom och därefter kronisk missanpassning. Sådana fall med sin i början gynnsamma sociala utveckling och sedan tvärt insättande missanpassning och grova sociala förfall är både socialpsykologiskt och rättspsykiatriskt av största intresse. Vid undersökningen är stundom symtomfattigdomen påfallande. Några grova psykopatologiska symtom kanske inte kan påvisas. Däremot kan det föreligga åtskilliga framträdande psykologiska avvikelser av olika slag. En noggrann utredning och anamnes visar emellertid stundom i sådana fall, att personerna i fråga vid något tillfälle genomgått en period med ökade psykopatologiska symtom, ibland, som i det första av dessa fall, så pass karakteristiska, att diagnosen hjärninflammation synes sannolik. Trots den kliniska symtomfattigheten visar den sociala utvecklingen vilka genomgripande förändringar av individens struktur, som faktiskt ägt rum. Från hyggliga och sociala individer har de förvandlats till notoriska parasiter och vaneförbrytare..

7. Avancerade alkoholister.

Bland de störande understödstagarna liksom bland lösdrivarna och de försumliga försörjarna förekom också en restgrupp av förslöade alkoholister, som inte gick att närmare socialpsykologiskt differentiera. Av de störande understödstagarna fördes sju fall till denna grupp. Gruppen överensstämde i detalj med de beskrivningar, som lämnats i utredningarna om lösdrivarna och de försumliga försörjarna och behöver därför inte här skildras på nytt. Ett par av dem hade f. ö. själva varit notoriska lösdrivare med långa rader av varningar och tvångsarbeten. Alla var numera till åren komna. Den yngste var 57 år gammal. I stort sett var de numera förvånansvärt lika varandra: pseudojovialiska, ohämmade och frodiga, ibland burleska och festliga, men helt utan värme, påtagligt dementa och avtrubbade. Hos många fann man ångest och olust under en passiv och undflyende attityd, hos andra en komplett social ligkiltighet. Att de hamnat på arbetshem berodde på svårigheterna att omhänderta dem på öppna anstalter på grund av spritmissbruket samt på deras hänsynslösa och grova uppträdande mot andra människor.

8. Anpassade understödstagare.

Detta är också en restgrupp, som inte representerar någon karakteristisk socialpsykologisk förloppskurva. Hit har förts tre personer, som aldrig varit socialt missanpassade och skött sig hyggligt och ambitiöst i alla sina dar men som så småningom intagits på ålderdomshem, två på grund av svåra kroniska invalidiserande sjukdomar, den tredje på grund av hög ålder med åtföljande arbetsoförmåga. Två överfördes sedermera till arbetshem. I det ena fallet medverkade möjligen ett visst spritmissbruk, som stundtals störde ordningen på ålderdomshemmet. Den tredje, en 80-åring intogs på ålderdomshem

vid 69 års ålder på grund av en smärre skada. Även han skall ha missbrukat sprit en del. På ålderdomshemmet stannade han i 6 år. Där småsöp han och ansågs därför störande. Vid 75 års ålder överfördes han därefter till arbetshem, där han sedan fått stanna (se s. 179).

Dessa tre personer hade alla varit normalbegåvade, arbetsamma och sköt-samma tidigare. Ingen hade varit gift. Så småningom blev de i någon mån socialt isolerade. Två av dem var också rätt enstöriga av sig, affektfattiga och passiva. Vissa psykologiska avvikelser kunde sålunda konstateras.

9. Sammanfattning.

Trots klienteletts brokiga sammansättning var det således möjligt att särskilja vissa huvudtyper av störande understödstagare med rätt typiska lev-nadsförlopp och karakteristiska socialpsykologiska konstellationer. Flera av grupperna var kända från andra utredningar rörande asocialitetsklientel, men ett par var tydligen särskilt vanliga bland störande understödstagare. En på-taglig anhopning av grova psykiska sjukdomstillstånd som schizofreni och hjärnskador av olika slag var påtaglig, likaså anhopningen av sociala kon-fliktanledningar.

D. Samhällsätgärdena.

1. Tidigare behandling av missanpassningssymtomen.

Det har visats, att en stor del av klientelet varit efterblivet eller eljest be-häftat med psykiska avvikelser och defekttillstånd, som måste ha manifeste-rats redan i barndomen. Uppväxtförhållandena hade dessutom i stor utsträck-ning varit direkt dåliga. Samhällsingripanden under barndomen var icke desto mindre få. I några fall tillgreps fosterhem, i 3 fall barnhem eller ålderdoms-hem. Svårigheter att följa med i skolan och andra missanpassningssymtom föranledde endast i 6 % placering i särklass eller annan specialundervisning. Med hänsyn till klienteletts svåra psykologiska och psykopatologiska brister och de i många avseenden störda och dåliga uppväxtförhållandena å ena sidan samt den kunskap man numera har om möjligheten att förebygga missanpass-ning av olika slag genom tidigbehandling av psykiska abnormiteter och sjuk-domstillstånd samt miljöpåverkan å den andra, är det uppenbart, att under-stödstagarna i stor utsträckning blivit försummade. Genomsnittsåldern på klientelet var visserligen hög och uppväxtåren låg decennier tillbaka och på den tiden var både den medicinska vetenskapen och samhällets medicinska och socialpolitiska resurser betydligt mindre utvecklade än nu. Aktuella undersökningar från olika håll har emellertid, som framhålls redan i avsnittet om de försunliga försörjarna, visat, att liknande försummelse av socialt och psykologiskt handikappade individers uppväxtförhållanden fortfarande före-kommer.^{26 27}

Mot senare beteenderubbningar i form av *kriminalitet* hade företrädesvis tillgripits *fängelsestraff*. Endast undantagsvis hade andra rättsreaktioner till-lämpats; villkorlig dom i ett fall, sinnesundersökning med 5:5-förklaring i två

fall, böter (frånsett de många fylleriböterna) i några fall. Med den kändedom man nu har om klientelet sinnesbeskaffenhet kan ändamålsenligheten med dessa rättsreaktioner i en del fall ifrågasättas. — Bland dem som straffats med frihetsförlust fanns sålunda en djupt imbecill gårdfarihandlare (intelligenskvot = 56), allmänt ansedd som velig och fjällig. Han led troligen också av schizofreni. — En annan imbecill och starkt infantil pojke (intelligenskvot omkring 50) skickades till uppfostringsanstalt. På anstalten upptäckte man mycket snart, att han var höggradigt imbecill. Han ansågs dock vara villig, och arbetade så gott han förstod under de fyra år han fick stanna på anstalten.

En stor del av de störande understödstagarna borde utan tvivel ha strafffriförklarats i stället för att sättas i fängelse. När de nu blivit gamla, och man kan se deras levnadslopp i perspektiv, framstår de ådömda straffen i åtskilliga fall som en primitiv behandlingsmetod, vilken stundom gränsat till det löjlige. På s. 158 redogjordes för en 66-åring, som suttit i fängelse 31 år, dömts till frihetsförlust 14 gånger och bl. a. internerats 9 år i följd (fall 40). Sedan 28-årsåldern hade han endast varit på fri fot sammanlagt 7 år, d. v. s. under mycket korta perioder. Flera av dessa år har han f. ö. tillbringat på andra anstalter. En viktig orsak till hans beteenderubbningar var av allt att döma en genomgången hjärnsjukdom. Meningslösheten med att straffa en sådan människa borde stå klar för var och en. Straffen gjorde honom inte annorlunda. Inte heller var det någon proportion mellan den samhällsskada han åstadkommit och de 31 åren i fängelse. Hans kriminalitet rörde sig om idel småstöld, småförfalskningar och småbedrägerier.

Nära $\frac{1}{3}$ av klientelet hade varnats och nära $\frac{1}{4}$ behandlats med tvångsarbete för lösdriveri. Som vanligt hade åtgärderna mest drabbat psykiskt abnorma eller defekta människor. Flera var efterblivna, andra schizofrena, andra åter neurotiserade eller individualpsykologiskt extremt beskaffade. Over hälften var kroniska alkoholister. Det överensstämmer alltså med vad som förut visats vid undersökningar av tvångsarbetarklientelet. Materialet kan emellertid ytterligare illustrera den nuvarande lösdrivarbehandlingens meningslöshet.

Stundom har man haft klart för sig, att det varit frågan om psykiskt sjuka utan att det föranlett några speciella åtgärder. En gårdfarihandlare testades exempelvis på Svartsjö. Han hade intelligensålder på 9,3 år. Han beskrevs f. ö. som snäll och välvillig men velig och fjantig. »Hans själsliga tillstånd är nog tidvis omtöcknat och alltid nära gränsen till det sjukliga.» Trots § 7 lösdrivarlagen kvarhölls han sex månader och skrevs sedan ut utan att man vidtog några speciella sociala åtgärder eller ordnade någon vård.

Sådant är väl känt från andra undersökningar. På vissa håll inser man, att det är fråga om sjuka människor, och när de anhålles för lösdriveri, skickar man dem i stället till läkare eller sjukvårdsinrättningar. På andra håll är man mera summarisk och förr eller senare tycks vederbörande hamna på tvångsarbetsanstalt. Ofta kan man inte rätt tolka de symtom som beskrivs. En uppgavs exempelvis vid polisförhöret ha verkat »i hög grad slö och likgiltig». Det hindrade inte, att han omedelbart skickades till Svartsjö.

Ett annat exempel på det summariska i den nuvarande lösdrivarbehandlingen var en nu 72-årig man, som redan vid 25-årsåldern ådömdes sitt första tvångsarbete. Han hade sedan flackat ut och in på Svartsjö och dessemellan då och då suttit i fängelse. Det var en svår alkoholist med åtskilliga egendomliga drag. Han hade fått böta för fylleri minst 150 gånger utan att nykterhetsnämnden hörts av. När han var 56 år gammal, kom man på idén att låta undersöka hans intellektuella nivå och kunde då konstatera en intelligensålder på 11,7 år. Varken denna förståndsnedläggning eller hans svåra alkoholskador, som redan då gjort honom definitivt arbetsförmögen, föranledde emellertid ett avbrytande av tvångsarbetet i enlighet med § 7 lösdrivarlagen. Denna man, liksom många av hans olycksbröder, kvarhölls tvärtom tiden ut, och sedan ådömdes han kort därefter ett nytt långvarigt frihetsberövande på tvångsanstalt. Det var 14:e gången, och då hade han suttit sammanlagt 14 år 6 månader på tvångsarbetsanstalt. Nu lät man emellertid sent omsider undersöka hans psyke. Läkaren fann honom vara en asocial imbecill, varför han denna gång frigavs från Svartsjö och, då han inte ansågs vara i behov av sinnessjukvård, skickades till hemorten. Denna individ hade således varit berövad friheten över 14 år mot uttryckliga bestämmelser i lagen. Nu lämnade man honom i fred i tre år, men när han var 62 år gammal tillämpades alkoholistlagen och han intogs åter på Svartsjö, denna gång som vagabonderande alkoholist. När han alltså sent omsider behandlades som spritmissbrukare, placerades han på samma anstalt, varifrån man frigivit honom tre år tidigare, emedan anstaltsbehandling av det slaget inte ansetts lämplig. Enda skillnaden var att ett annat lagrum åberopades. I olika perioder fick han nu sitta på Svartsjö i fyra år till. Denne svårt demente och efterblivne individ, som dessutom fått vistas nära 3 år på arbetshem och över 1 år i fängelse, hade därmed suttit på anstalt i sammanlagt 22 år mellan åren 1899 och 1946, d. v. s. ungefär halva tiden. Behandling enligt alkoholistlagen tillämpades först sedan han fyllt 62 år, cirka 40 år för sent. Förut har denne asociala imbecill behandlats som lösdrivare och hade man därmed även ansett kraven på alkoholistbehandling tillfredsställda. När det sent omsider upptäcktes, att lösdrivarlagen inte var tillämplig, tog man i stället till alkoholistlagen utan att dock behandlingen förändrades det minsta.

Bland de störande understödstagarna fanns en rad andra exempel på efterblivna eller abnorma personer, som på det sättet ådömts frihetsförluster under årtal. När man nu efteråt kan se, hur fallen utvecklats, gör det ett högst egendomligt intryck att finna, hur sådana människor gång på gång kan tagas in på anstalt och sedan frigives igen utan att vare sig från polismyndighetens eller anstaltens sida några initiativ tages i syfte att åstadkomma bättre miljö och bättre försörjningsmöjligheter för dem i recidivförebyggande syfte. Så svårt psykiskt förändrade människor kan ju rimligtvis inte ändra sitt beteende enbart genom en anstaltsvistelse. De är icke mottagliga för straff. Detta sätt att tillämpa lösdrivarlagen framstår därför som en ren karikatyr av människobehandling. Följande fall är så pass karakteristiskt, att det förtjänar ett utförligare omnämnande.

41. Det gällde en nu 55-årig luffare som kommit från en hygglig och skötsam arbetarfamilj. Han hade klarat sig bra i skolan. Han tog även lektioner i musik. Familjen uppgavs ha varit musikalisk. En bror var ledare för en blåsorkester. Vid 15 års ålder blev expl. fabriksarbetare och höll på därmed till värnplikten. Under denna dömdes han till 2 månaders fängelse för »vägran att åtlyda förmans befallning i tjänsten». Efter värnplikten hade han sedan till 27 års ålder anställning som diversearbetare. Under hela denna tid bodde han i föräldrahemmet, och den sociala utvecklingen uppvisade så vitt känt inga anmärkningsvärda drag. Sedan han av obekant anledning slutat sin anställning, började han emellertid föra en mera kringflackande tillvaro. Den första tiden hade han ännu enkla anställningar: en sommar var han vaktmästare, någon gång musiker på biograf etc. 1918 återvände han hem ett år och arbetade som diversearbetare men gav sig sedan ut på vandring igen. Han åkte nu i fyra års tid omkring med en äldre kvinna, som spelade cittra medan han spelade fiol. De hyrde ibland lokaler och gav konserter. Enligt expl:s egna uppgifter var förtjänsten under denna tid ibland ganska god. Omkring 1924, d. v. s. när expl. var 35 år gammal, försvann hon, han blev ensam igen, och förtjänsten blev sämre. Det sociala förfallet satte nu in på allvar. Han började få lösdruvarvarningar. 1928 gick han en tid omkring och spelade, anhölls för bettleri och ådömdes nu vid 39 års ålder sitt första tvångsarbete. Mellan åren 1928 och 1934 dömdes han sedan till tvångsarbete 7 gånger och fick sitta på Svartsjö sammanlagt 4 år och 10 månader, d. v. s. han var i frihet föga mer än ett år. Dessa sejourer är utomordentligt belysande för det sätt, på vilket psykiskt sjuka kan behandlas. Hans upplevelser på Svartsjö förtjänar därför att beskrivas utförligare.

Enligt Svartsjöhandlingarna verkade expl. vid intagningen 1928 godmodig och bekymmerslös. Men han »såg nervös ut». Han använde inte sprit men var stark rökare. Vid ankomsten var han dåligt klädd, vilket han själv trodde var anledningen till att han tagits av polisen. »Så hade jag en dålig fiollåda.» Handlingarna säger vidare: »Torde nog vara oförarglig. Har säkerligen haft det svårt ute och verkar här betryckt. Spelar ganska bra och säger sig även kunna spela efter noter.» Han placerades i jordbruksarbete men var just ingen dugande arbetare. Han var nervös och uppriven, verkade virrig. Kamraterna drev med honom. Han deltog i musiken men hade svårt att rätta sig efter de andra. Han ansåg sig göra allt bäst själv. Vid frigivningen 1929 hörde man sig för om hans planer. Han uppgav då, att han tänkte fortsätta att gå omkring och spela. Trots att det var just detta, som föranlett det avtjänade tvångsarbetet, fann sig anstaltsledningen inte föranlåten att tillgripa några speciella sociala eller medicinska åtgärder. Expl. fick ge sig iväg utan vidare.

Han gick sedan som förut omkring och spelade fiol på kaféer i olika städer och tog upp frivilliga avgifter av gästerna. Så småningom anhölls han i Falun, där han uppträtt »på ett anstötligt sätt dels genom sin trasiga och smutsiga klädsel och dels genom sitt påträngande sätt». Av handlingarna framgick f. ö., att han ofta bettlat på kaféer och trots tillsägelser inte avlägsnat sig, varför han »åsamkat innehavare och gäster obehag. Vid sådana tillfällen har han utfarit i otidigheter samt hotfulla tillmälen och gester.» Det blev Svartsjö igen. Han sattes denna gång till arbete i vedgården. Inte heller nu var han särskilt duktig i arbetet, orkade inte så mycket och betecknades som »nervös och uppriven men lugnare än förra gången». Efter några månader upprepades samma sak: »Vid frigivandet ämnar han fortsätta att idka musik», stod det i handlingarna.

Han spelade på kaféer, anhölls efter 2 månader med åtföljande 8 månaders placering på Svartsjö, denna gång i jordbruk. Han beskrevs nu som ilsken och retlig med ringa arbetsförmåga, intresserad av musiken men ej vidare skicklig. Vid frigivningen ville han »fortsätta med att gå omkring och spela. Erhöll som belöning för sin flit i musiken en stråke av Understödsföreningen.»

Efter frigivningen använde han sig inte av biljetten hem utan gav sig på vandring söderut och livnärde sig på bettleri och fiolspelning. Han anhölls på nytt 1931 efter drygt 3 månaders frihet. Han förklarades sakna varje spår av vilja till ordnat arbete. Denna gång placerades han i tvätten, där han gjorde sitt bästa men var »glömsk och måste ha tillsyn». Snäll och beskedlig. Vid frigivningen »sade han sig vilja syssla med att gå omkring och spela fiol».

Efter ett halvår var han åter på Svartsjö. Nu beskrives han som tankspridd och glömsk. Han måste ofta ha tillsyn. Vid frigivningen uppgav han att »han ville sköta sig själv». Han vandrade omkring som förut. I Stockholm bodde han på båtar eller i tomma järnvägsvagnar i Stadsgården.

Vid återkomsten till Svartsjö efter 2½ månad fick han arbeta i tvätten, men han var så tankspridd och frånvarande, att han inte kunde sköta detta arbete tillfredsställande. Han var snäll och beskedlig, men kamraterna drev med honom. »Vid frigivningen ville han fortsätta att vandra omkring och spela fiol.»

Han anhölls efter 5 månader och placerades åter i tvätten. Han var även nu tyst och stillsam men någon gång häftig och obalanserad. Han dömdes en gång till 30 dagars straffcell med förlust av sysselsättning, därav 8 dagar med hårt nattläger för brott mot ordningsföreskrifterna och för ohörsamhet mot given order. »Vid frigivandet ville han fortsätta med fiolspelningen.» Liksom vid tidigare frigivningar hade han då inestående cirka 30 kronor i arbetspremier. Han brukade också få kläder, vars värde vid de olika frigivningarna uppgått till mellan 33 och 73 kronor. Detta utgjorde alltså samhällets bidrag till den nya starten.

Expl. utskrevs sista gången från Svartsjö i november 1935. Kort därpå intogs han på det s. k. kommunalhemmet i hemorten. Här vägrade han att arbeta och följde aldrig hemmets föreskrifter. Det var inte ovanligt, att han kom hem mitt i natten. Kom då ingen av hemmets personal och öppnade, lade han sig helt enkelt och sov utanför porten. Sin mesta tid tillbringade han med att tigga på kaféer. »Han knäppte alltid på sin fiol, men spelade aldrig, vilket dock inte hindrade honom att tigga i samband därmed. Vägrades han pengar, kunde han ryckas ur sitt vanliga ganska apatiska tillstånd och bli ursinnig.» Vart han gick hade han fiolen med sig. Han ansågs ha en demoraliserande och disciplinupplösande verkan på övriga vårdtagare. I juni 1936 fick han därför varning av fattigvårdsstyrelsen, varvid han skulle »jämväl erinras därom, att styrelsen funne sig nödsakad att söka få B. ådömd tvångsarbete, därest han icke framdeles iakttoge bättre uppförande å hemmet». Då »varningen icke haft åsyftad verkan», beslöt styrelsen i juli samma år söka plats för expl. på lämplig anstalt. En framställning till länsstyrelsen att ånyo få honom placerad på tvångsarbetsanstalt avslogs. Efter ett misslyckat försök att få honom överförd till arbetshem, begärde man i mars 1937 än en gång, att han skulle placeras på tvångsarbetsanstalt. Fattigvårdsstyrelsen framhöll därvid, att »det icke finnes utsikt att få B. förklarad sinnessjuk och intagen å någon statens sinnessjukanstalt, ej heller lider han av sådan sjukdom, att han kan anses vara i behov av vård å lasarett eller annan sjukvårdsanstalt». Något tvångsarbete blev det emellertid inte heller denna gång, och expl. intogs i stället i maj 1937 på arbetshem, varifrån han 1940 överfördes till ett annat arbetshem. I ett brev från anstaltsstyrelsen till fattigvårdsstyrelsen betecknades han här 1944 som opålitlig. Han måste övervakas under arbetet. »Han är även inom anstalten besvärlig och elak, när han tror, att han kan uppträda, utan att få efterräkningar härför». Då han emellertid varit intagen på arbetshem i 7 år, ifrågasatte man, om han inte kunde återföras till ålderdomshemmet. Detta var emellertid fullbelagt.

Vid undersökningen av klientelet 1946 satt expl. ännu kvar, utan att man under dessa 9 år gjort något allvarligt försök att få honom omhändertagen på annat sätt, fränsett en rekommendation en månad tidigare av annan läkare att lägga in ansökan till vårdhem för lättsköta sinnessjuka.

Vid undersökningen visade det sig vara en gammal flintskallig gubbe, avtrubbad och dement, med livliga paramimier och stereotypa handrörelser. Han var slapp och självförsjunknen, hade svårt att koncentrera sig, mumlade ottydligt för sig själv och vände långa stunder ryggen till. Han var påtagligt kontaktlös, affektavtrubbad och spärrad. Fnissade då och då utan adekvat anledning, suckade, gäspade och flinade. Intelligensåldern var nu enligt Point scale 12,5 år. En del av kunskapsförrådet kvarstod tämligen ofördärvat. Under testningen plockade han upp klockan med jämna mellanrum, plockade på olika saker och upprepade meningar och ord om och om igen. Rorschachtestet visade en kontaktlös, affektavtrubbad och stereotyp person, som var oemottaglig för stimuli utifrån och gick sin egen väg, dyster och sluten. Stämningsläget betecknades som »grått i grått». Han beskrevs som försiktig, hämmad och deprimerad med tendens till avspärrning.

Att det rörde sig om en svårt sjuk människa var uppenbart, både med hänsyn till hans psykiska status vid själva undersökningen och hela utvecklingsförloppet i övrigt. Kontaktlösheten, självförsjunknenheten, avspärrningen, perseverationstendensen och paramimierna, hela det besynnerliga, stereotypa uppträdandet — alla dessa symtom talade för en defektläkt schizofreni. Frånvaron av mera akuta orostillstånd, hallucinationer och katatona symtom hade gjort att sjukdomen förbisetts i årtal. Förloppet talade också för en schizofreni. Efter en relativt normal utveckling med stabil sysselsättning, inträdde en markant social förändring vid 28 års ålder, då kringflackandet började. Några år lyckades expl. hålla det på en viss nivå — möjliga tack vare sitt kvinnliga sällskap — men sedan förföll han helt. Han var därefter totalt ensam och isolerad från all mänsklig gemenskap. På anstalten var han besynnerlig och utsatt för kamraternas drift. När han omhändertogs var han ovårdad och trasig.

Under alla de år expl. luffat omkring, hade socialvården aldrig ingripit för att hjälpa honom. Samhällsätgärdena inskränkte sig till att man stoppade in denna psykiskt abnorma människa på tvångsarbetsanstalt den ena gången efter den andra. Efter varje period på Svartsjö släppte man ut honom med några kronor på fickan och fiolen under armen, väl vetande att han ämnade återgå till sin gamla »förbjudna» livsföring. Trots att man redan vid polisförhöret 1929 och sedermera under de talrika vistelserna på Svartsjö kunnat konstatera nervositet och psykiska egendomligheter hos expl., kom ingen på idén, att han bort omhändertagas på lämpligare sätt. Vid de läkarundersökningar, som föregick tvångsarbetsdomarna, förklarades han »fullt arbetsför», vilket torde ha varit liktydigt med att hjärta och lungor fungerat någorlunda normalt. Att de socialvårdande organen i hembygden, som senare hade kontakt med expl. skulle insett, att han varken hörde hemma på tvångsarbetsanstalt eller arbetshem, är kanske för mycket begärt, då varken läkare eller anstaltspersonal tidigare gjort det.

Ett annat viktigt spørsmål är samhällets åtgärder mot de undersöktas tidigare *alkoholmissbruk*. Ovan har framhållits, att cirka $\frac{2}{3}$ missbrukat sprit. Endast 29 % hade emellertid varit föremål för åtgärder enligt alkoholistlagen. 19 % hade därvid intagits på *alkoholistanstalt*.

Det är således tydligt, att det excessiva spritmissbruket bland klientelet inte alltid motsvarats av lika energiska åtgärder från samhällets sida. I den mån nykterhetsnämnderna ingripit hade det dessutom påfallande ofta skett alldeles för sent. Atminstone $\frac{1}{3}$ av de svåra spritmissbrukarna hade blivit föremål för ingripande från nykterhetsnämndernas sida först efter 20—30—40 års grovt spritmissbruk. Samma sak framkom för de försumliga försörjarna och i en föregående undersökning av lösdrivare. Det är också känt från andra

undersökningar.¹⁴ Förhållandet är tydligen notoriskt. Samtliga dessa spritmissbrukare hade haft rader av fylleriförseelser, flera använde sedan årtal blåsprit, hårvatten, nubiansvärta och andra tekniska preparat. En hade tidvis bokstavligen levat på sprit och fått skörbjugg, en annan hade behandlats för delirium tremens. Flera hade varit våldsamma, destruktiva och oregerliga och otaliga gånger föranlett ingripanden av ordningspolis. Nykterhetsnämnden hade antingen aldrig alarmerats eller också omedelbart avskrivit ärendet. Folk kan alltså bokstavligen få suppa sig sjuka utan att alkoholistvården ingriper.

De åtgärder, som i en del fall vidtogs var ofta ineffektiva. De kunde bestå av varningar, vilket ju hade föga effekt på dessa svåra alkoholister, eller förbud mot spritservering, vilket ju endast hänvisade dem till illegal hantering eller tekniska preparat. Så småningom tillgreps ibland intagning på alkoholistanstalt. I regel var det emellertid då för sent. Det var då redan fråga om kroniska alkoholister med långt avancerade hjärnskador och fixerat levnads-sätt. Det förekom också, att anmälan till nykterhetsnämnden inte ledde till några åtgärder, emedan vederbörande inte kunde påträffas. Då avskrevs nämnligen ärendet, och sedan kunde det dröja årtal, innan det på nytt blev aktuellt. Under tiden fortskred spritmissbruket och förfallet..

Många avancerade spritmissbrukare hade över huvud taget aldrig blivit föremål för något som helst ingripande av nykterhetsnämnd, trots att de haft talrika fylleriförseelser, varit begivna på rakvatten och hårvatten, fått böta för rening av rödsprit och uppträtt störande och oregerligt.

I vilken utsträckning klientelet varit föremål för *medicinsk behandling* har endast kunnat ofullständigt klarläggas. Särskilt gäller det den öppna vården. Däremot är det något bättre känt, i vilken utsträckning slutna vård förekommit. Vård på sinnessjukhus hade förekommit hos 8 % av de undersökta, behandling på kuranstalt hos 4 %, alltså hos en mycket liten del av hela antalet psykiskt sjuka. Ingen av de efterblivna hade varit intagen på sinnesslöanstalt, endast en av de klart schizofrena på sinnessjukhus. Detta som exempel. Cirka $\frac{3}{4}$ hade däremot behandlats på kroppssjukhus — bortsett från försörjningsinrättningarnas sjukavdelningar. På kroppssjukhusen kommer ju patienten också i kontakt med läkare och sociala myndigheter och åtminstone grövre psykiska sjukdomar borde bli observerade. De flesta sjukhusvistelserna gällde emellertid akuta och snabbt övergående kroppsliga sjukdomar, som inte för-
anledde någon mera ingående psykisk observation.

Även den öppna *socialvården* hade i vissa avseenden varit bristfällig. Trots att praktiskt taget alla haft stora sociala svårigheter före omhändertagandet på ålderdomshem, hade endast 31 % haft kontantunderstöd. De flesta hade alltid fått klara sig på egen hand. Dessa tillfällighetsarbetare och kringflackande lösdrivare hade i regel inte kunnat påräkna någon ekonomisk hjälp från samhällets sida mellan tvångsarbetsvistelserna och fängelsestraffen. De fick lämna Svartsjö eller fängelset utan socialhjälp, yrkesutbildning eller mera personlig omvårdnad. När de blev äldre, hette det om ett par, gick de ut och in på olika anstalter, gick dessemellan och »lodade», arbetade en smula, ham-

nade på ungarshotell, slöade och brydde sig inte om någonting samt var snart åter på anstalt. Den öppna socialvårdens passivitet var sålunda iögonfallande. T. o. m. djupt efterblivna eller sinnessjuka kunde lämnas helt åt sig själva. En person, som kallades »Skräp-Kalle», ansågs allmänt för mindre vetande. Han var dessutom kroppsligt skröplig. Någon ekonomisk hjälp från samhället fick han dock ej. Han småjobbade en smula på en brädgård, men f. ö. fick hustrun försörja honom. När hon dog, måste han genast omhändertagas på ålderdomshem.

Särskilt var bristen på socialvårdsåtgärder efter utskrivningen från sjukhus påfallande. Många hade skrivits ut från sjukhus svårt sjuka utan att det ordnats för dem med nödig tillsyn och utan vederbörlig ekonomisk hjälp från samhällets sida. Många sinnessjuka hade bokstavligen fått irra omkring på landsvägarna i årtal utan hjälp från det allmänna.

Somliga försvann helt enkelt, rubricerades som obefintliga och var under årtal helt okända. Synbarligen kan människor under årtal få dra sig fram utan sociala kontakter, slita ont och förfalla utan att omgivningen reagerar märkbart och skaffar hjälp. Sådant visar, att socialvården måste vara behäftad med stora brister. I andra fall avfördes vederbörande inte som obefintlig, men det skedde ett långsamt fortskridande förfall under årtal. En lösdrivare försvann exempelvis i 40—50 årsåldern. Fr. o. m. 49-årsåldern var han antecknad som obefintlig. Enligt egna uppgifter förde han hela tiden ett vagabonderande liv, nasade, bodde i härbärgen, lador och for mycket illa. Ibland tiggde han eller bodde hos Frälsningsarmén. Vid 63 års ålder hittade man honom i ett stall, nedbruten av köld, svält och umbäranden. Han omhändertogs då på ålderdomshem. — En annan levde under årtal ensam och isolerad och omhändertogs slutligen halvt förfrusen i eländigt tillstånd och fick vård på ålderdomshem. — En tredje hittades efter förfallsperiod på flera år, under vilken tid han aldrig erhöll någon hjälp från samhällets sida, på en begravningsplats, där han flera dygn logerat i en avskrädeshög. Han var då endast 40 år gammal. Även han bereddes vård på ålderdomshem.

Sammanfattningsvis kan det alltså konstateras, att de samhällsreaktioner och hjälpåtgärder av olika slag, som de störande understödstagarna tidigare blivit föremål för, i olika avseenden varit djupt otillfredsställande och inte tagit tillräcklig hänsyn till deras bristande fysiska och psykiska resurser samt nedsatta arbetsförmåga. Samhället har i allt för stor utsträckning nöjt sig med repressalier av typen fängelse och tvångsarbetsanstalt eller passiva åtgärder som fylleriböter och lösdrivarvarningar, medan de medicinska och sociala åtgärderna försumrats.

Karakteristiskt var sålunda, att inte mindre än 54 % av de undersökta före omhändertagandet på ålderdomshem varit föremål för frihetsberövanden, 33 % mer än 2 gånger och 15 % 10 gånger eller mera. Vistelserna på korrek-tionsanstalter av olika slag hade för somliga varit mycket långvariga. Av samtliga undersökta hade 42 % suttit på anstalt mer än ett år, 19 % mer än 5 år och 6 % över 20 år. Dessemellan fick däremot detta illa utrustade klientel oftast klara sig helt på egen hand.

2. Behandling på ålderdomshem och arbetshem.

a) Indikationer för omhändertagande.

I tabell 23 redovisas de störande understödstagarnas vistelsetider på ålderdomshem. Som framgår av tabellen, var det vanligt med en långvarig vistelse på ålderdomshem före intagningen på arbetshem. Över $\frac{2}{3}$ hade sålunda vistats på ålderdomshem över 1 år, närmare $\frac{1}{5}$ över 5 år. Enstaka hade

Tabell 23. Vistelsetider på ålderdomshem.

Vistelsetid år	Antal fall	Därav vistats på ålderdomshem mer än en period
Mindre än 1.....	16	4
1—5.....	20	6
5—10.....	8	6
10—20.....	5	3
över 20.....	3	2
Summa	52	21

t. o. m. vistats på ålderdomshemmet över 20 år. En stor del hade varit intagna på ålderdomshem i flera repriser, somliga en massa gånger. Många hade kommit dit redan i ungdomen. Nära $\frac{1}{4}$ hade varit under 40 år och över hälften under 50 år (jfr tabell 24). En del måtte ha anpassat sig tämligen hyggligt i början. De friktioner, som föranlett deras överförande till arbetshem, tycks i många

Tabell 24. Ålder vid intagandet på ålderdomshem första gången.

Ålder år	Antal fall
—20.....	2
20—30.....	4
30—40.....	7
40—50.....	16
50—60.....	14
60—70.....	8
70—.....	1
Summa	52

fall ha uppträtt först så småningom. I andra fall hade tydligen arbetshem ansetts indicerat redan efter en relativt kort tid på ålderdomshemmet.

Huvudorsakerna till omhändertagandet på ålderdomshem var givetvis sjukdom och arbetsoförmåga samt svårigheter för de omhändertagna att klara sig på egen hand. Sådana svårigheter hade emellertid ofta förelegat relativt länge. De direkta anledningarna till omhändertagandet varierade därför betydligt (se tabell 25). Den största gruppen, cirka $\frac{1}{3}$, hade intagits på ålderdomshem till följd av en akut sjukdom, som medfört definitiv arbetsoförmåga, t. ex. amputation av ett ben eller en annan operation, olycksfall, förfrysning,

Tabell 25. Indikationer för omhändertagande på ålderdomshem.

I n d i k a t i o n	Antal fall
Sjukdom, arbetsförmåga	17
Alkoholism	10
Lösdriveri	9
Utskrivning från annan anstalt	5
Totalt förfall	3
Ensamhet	7

reumatisk värk, hjärtfel m. m. En annan stor grupp bestod huvudsakligen av alkoholister, som inte längre kunde ta vård om sig själva. De utgjorde ungefär $\frac{1}{5}$ av klientelet. En tredje grupp var de kroniska lösdrivarna. I cirka 17 % kunde lösdriveri sägas ha varit direkt orsak till omhändertagandet. När lösdrivarna blivit så gamla, att de inte längre kunnat klara sig, hade försörjningsinrättningarna fått ingripa. Några överfördes till ålderdomshemmet från andra anstalter (sjukhus, sinnessjukhus, fängelser) i regel efter ett intervall på en kortare tid, då de ett tag försökt klara sig på egen hand. I enstaka fall var den direkta orsaken till omhändertagandet totalt förfall.

En förutsättning för omhändertagandet var samtidigt den sociala isolering, i vilken dessa människor levde. Det fanns ingen annan, som kunde ingripa. I en del fall var ensamheten huvudindikation. Det kunde uppträda ett akut vårdbehov genom att den person, som tidigare hjälpt till, ej längre var i stånd därtill. Hustrun kunde exempelvis ha dött eller släktingarna ha blivit gamla och slitna och inte orkat längre. Vederbörande kunde också ha blivit vräkt från lägenheten.

Ur medicinska synpunkter skulle indikationerna för intagning på ålderdomshem i många fall kunna ifrågasättas. Det förekom exempelvis, att svårt sinnessjuka intogs, ibland direkt från sinnessjukhuset. Det är intet nytt. Det är väl känt, att det på de svenska ålderdomshemmen vårdas tusentals kroniskt sjuka, sinnessjuka och sinnesslöa, som i själva verket är i trängande behov av intagning på sinnessjukhus, sinnesslöanstalt eller vårdhem för kroniskt sjuka. Frekvensen sinnesabnorma på ålderdomshemmen uppgick sålunda 1938 till 14 % av de intagna. Detta är sedan årtal ett notoriskt förhållande, som också på senare tid varit föremål för särskild uppmärksamhet från statens inspektör för fattigvård³⁶ samt socialvårdskommittén.¹⁵

Den vanligaste anledningen till konflikter på ålderdomshemmet var lynnes-egendomligheter hos de intagna, vilket förekom i över hälften av alla fall (se tabell 26). En del var häftiga och hade svårt att komma överens med kamraterna och personalen. De var kroniskt retliga och tunga till humöret. Andra var fräcka, oförskämda och fick affektutbrott, om inte deras önskningar uppfylldes. Vissa kunde uppträda hotfullt och provocera till slagsmål. — En person, som länge varit grovt störande, slog exempelvis en annan pensionär i huvudet

Tabell 26. Indikationer för intagning på arbetshem.

Indikation	Antal fall
Lynnessvärigheter, uppstudsighet m. m.	29
Konflikter om arbetet.	18
Otillbörliga förhållanden, närgångenhet	5
Ofredande av kvinnor utanför hemmet	1
Rymning, bettleri, lösdriveri	13
Alkoholism	9
Osnygghet	4
Andra förseelser mot hemmets bestämmelser	3
Platsbrist på ålderdomshem (jfr sid. 00)	10
Egen begäran	3

med en stol och sparkade honom sedan så att det uppstod blodvite och läkare måste anlitas. Han varnades sedan upprepade gånger av fattigvårdsstyrelsen. Han var hotfull mot dem, som han trodde hade framfört anmärkningarna mot honom. Vid transporten till arbetshemmet var han också hotfull mot föreståndarinnan. — En annan, som också varnats flera gånger, uppträdde hotande och svor och förbannade såväl personalen som de andra pensionärerna. Vid flera tillfällen hotade han med tillhyggen. En gång hotade han en man med en lie. Han blev en skräck såväl för personalen som de intagna och störde därigenom friden och trevnaden på hela hemmet.

En del var oroliga, grälsjuka, misstänksamma, tjatiga och odrägliga så fort inte allt var dem till lags, de brusade upp och svor, om de inte blev upppassade ordentligt eller om inte personalen svarade genast på ringningar från sjukrummet. En och annan av dessa kroniskt trotsiga, odisciplinerade, hotfulla och svärjande interner var dessutom uppviglande och verkade därigenom starkt ofördelaktigt även på de andra pensionärernas uppträdande. Stundom hamnade synbarligen fattigvårdsstyrelserna i en tvångssituation, personalen på hemmet gav tappt inför dessa brutala, skrikiga, högröstade och hänsynslösa pensionärer och hotade att säga upp sig. Ibland var alla rädda för vederbörande. Hela hemmet kunde bli förstört.

Typisk var exempelvis följande beskrivning från en föreståndarinna på ett ålderdomshem. »Han var svår att ha hand om. En av huvudorsakerna var nog hans högfärdsmani. Han var mycket generad av de andra pensionärerna och tyckte sig ej behöva rätta sig efter några regler och föreskrifter. Tillrättavisningar helt nonchalerade han. Ibland blev han ond och svor. Om han simulerade eller led av inbillningssjuka blev jag ej klok på, men ideligen funderade han upp saker av de mest skilda slag, som han ansåg sig behöva. Det var mycket tröttsamt med alla dessa påhitt. Det är svårt att specificera hans syndaregister efter en längre tid utan att ha gjort några anteckningar, ty här avlöser det ena svåra fallet det andra. Innan han kom dit hade han varit intagen en kortare tid på ålderdomshemmet i S. Föreståndarinnan där drog en lättnadens suck, när han kom hit och sa: Det var en av de svåraste jag haft. Och

när jag hämtade honom på sjukhuset, sade avdelningssköterskan: Inte bör han vara på ett ålderdomshem.»

En annan påstods ha gjort livet surt för alla de andra pensionärerna, vilket »var ett nöje för honom». Han använde sig av samma metoder mot föreståndare och föreståndarinna. Han var utstuderat illistig. Han uppträdde också hotfullt, och fjärdingsmannen måste tillkallas för att lugna honom. Han kom med grova hotelser mot föreståndarparet. Han misshandlade en gång en annan intagen, var hånfull och förmädlig mot denne och tilldelade honom allehanda tillmälen. »Han synes besitta ett mycket hetsigt temperament och ha synnerligen svårt att behärska sig. Han kom också med skymfliga och grovt kränkande tillmälen mot andra personer». — En tredje visade uppenbar tredska genom att uraktlåta att utföra anvisat arbete och göra tvärtemot erhållna order. Dessutom uppmanade han de övriga arbetsföra pensionärerna att inte arbeta annat än mot särskild betalning. Han syntes uppträda som chef för ålderdomshemmet och hotade föreståndaren med anmälan. Personalen på hemmet begärde, att han skulle avhysas därifrån, emedan hans inflytande på övriga arbetsföra pensionärer medförde betydande svårigheter. Han var också mycket tvär och fräsigg mot andra, vilket ofta sårade de gamla hyggliga pensionärerna.

Detta var några karakteristiska exempel på de anmärkningar, som från anstaltens ledning riktats mot de störande understödstagarna. Därvid bör dessutom erinras om att åtskilliga av de intagna också hade varit på anstalten i många år och så småningom hade de ständiga konflikterna, tjetet, brutaliteten, skrämen och det indisciplinära uppträdandet f. ö. gjort det alltmer odrägligt både för personalen och för de andra pensionärerna.

I omkring $\frac{1}{3}$ av alla fall förekom konflikter om arbetsprestationerna. Enligt 70 § fattigvårdslagen är ju den, som är intagen på fattigvårdsanstalt »skyldig att efter sin förmåga förrätta arbete, som av fattigvårdsstyrelsen eller å dess vägnar anvisas». I flera fall anmärktes i fattigvårdsstyrelsernas protokoll, att en intagen inte ville arbeta på hemmet men väl hos andra arbetsgivare.

Det hette om en, som tidigare vårdats i 28 år på sinnessjukhus för dementia precox, att han efter utskrivningen till ålderdomshem »vägrade att utföra något som helst arbete och efterkom icke föreståndarens tillsägelser samt respekterade ej heller gällande reglemente. Lämnade hemmet varje arbetsdag och arbetade mot betalning hos enskilda. Infann sig endast till frukost, middag och kväll på hemmet. Svarade envist och oresonligt: »Nej, det gör jag inte!» Hans fortsatta vistelse på hemmet hade ett demoraliserande inflytande på övriga pensionärer, varför han intogs på arbetshem. — Även ett par andra schizofrena uppgavs aldrig vilja hjälpa till med någonting på hemmet, men däremot gärna arbeta åt andra människor. De var samtidigt störande, vilket främst föranledde överförandet till arbetshem. Båda hade f. ö. allvarliga hjärtfel och var slitna, tärda och klena.

Det kan knappast anses rimligt att begära, att sådana svårt sinnessjuka och i ett par fall också kroppsligt sjuka personer skall behöva arbeta på ålderdomshemmet mot sin vilja. Ur arbetsterapeutisk synpunkt är det ju tvärtom

utmärkt, att de försöker få arbete i öppna marknaden t. o. m. efter decennier på anstalt. Deras egendomliga vägran att hjälpa till på ålderdomshemmet kan väl närmast betraktas som ett symptom på deras sinnessjukdom.

I många andra fall utgjorde arbetsvägran en bidragande orsak till förflyttningen till arbetshem. Om en person konstaterades t. ex. 1939, att hjärtat visade blåsljud och s. k. vänsterövertikt. Han intogs 1940 på ålderdomshem. Det framhölls sedan, att han aldrig utförde »anvisat arbete ordentligt» på kommunalhemmet. Han gjorde »passivt motstånd mot alla tillsägelser trots att arbetsförmågan är god». Sedan han intagits på arbetshemmet (även för störande uppträdande), konstaterades emellertid vid läkarundersökning, att han en längre tid varit sjuk och arbetsoförmögen. Han befanns vara så dålig, att han inte längre borde vistas på arbetshemmet. Det var särskilt hjärtat, som krånglade, men han var också klen f. ö. Efter undersökning i maj 1946 återfördes han till ålderdomshem, där han sedan vistats. — Om en annan person, som var schizofren, uppgav föreståndaren: »Arbete av något slag ville han ej vara med om, utan skyllde på ledgångsreumatism. Han ansåg sig vara oförmögen till arbete.» Han uppträdde dessutom trotsigt, osnyggt och störande. Han överfördes 1945 till arbetshem. Vid undersökningen 1946 kunde konstateras, att expl. led av kronisk ledgångsreumatism bl. a. med sidböjning av fingrarna samt översträckning av vissa leder. Han hade svårt att knyta händerna, handhuden var glatt och tunn, tårna var böjda åt sidan och förvridda. Han gick mest på hälar. Det gjorde ont vid ansträngningar men värkte eljest inte. Hans hänvisningar till ledgångsreumatismen synes således ha varit synnerligen väl grundade.

Liknande konflikter om arbetsprestationerna förekom i flera andra fall, där det var fråga om psykiskt eller fysiskt svårt sjuka personer med starkt nedsatt arbetsförmåga. Arbetshämmningarna kunde ibland betecknas som rena sjukdomssymtom. I själva verket var det väl i regel endast fråga om att en del pensionärer skulle hjälpa till med olika sysslor på ålderdomshemmen efter förmåga men symtomet arbetsvägran har uppenbarligen ibland missförståttts av personalen.

En tredje viktig indikation för överförande till arbetshem var rymning från ålderdomshemmet. Strängt taget är det ju endast, när 73 § fattigvårdslagen varit tillämplig, som man kan tala om rymning i egentlig mening. Andra är ju inte skyldiga att kvarstanna på fattigvårdsanstalten. Även när 73 § inte varit formellt tillämplig har man dock synbarligen ibland ogillat, att omhändertagna utan medgivande eller upplysning lämnat anstalten.

En gammal schizofren luffare hade exempelvis omhändertagits på ålderdomshem förstörd av köld, svält och umbäranden. Därifrån avvek han emellertid då och då. Han greps av vandrarlust, sade han, och försvann. Korta tider tog han plats på betfält o. d. men for vanligtvis mycket illa. Han kunde komma tillbaka till hemmet efter en vecka eller en månad alldeles utsvulten och nedsmutsad. Det hände särskilt på somrarna. Han fick »vandrarsjuka». Detta ansågs störande på hemmet och som han »var i någon mån arbetsfö-

sågo vi oss nödsakade att begära om hans intagning på arbetshem». Denne vithårige gubbe hade dock fyllt 67 år och var psykiskt grovt förändrad, förströdd, självförsjunknen, tidvis förvirrad (jfr också fall 41 s. 164).

I andra fall hade det egentligen inte varit frågan om rymningar, men de intagna hade inte passat måltiderna, kommit och gått som de velat, varit ute och vandrat, utan att man så noga vetat, var de hållit hus, och därigenom orsakat personalen stora svårigheter. I några fall hade dock rymlingarna omhändertagits på försörjningsinrättningen enligt 73 § fattigvårdslagen.

Ibland hade tydligen dessa rymlingar förorsakat vissa disciplinära svårigheter på ålderdomshemmen. I andra fall torde de emellertid inte ha medfört nämnvärt obehag för de övriga intagna. Många av rymlingarna har ju inte heller under sin bortovaro ställt till trassel för andra människor bortsett från bettleri och spritmissbruk, i den mån sådant förekommit. Under sådana omständigheter är det svårt att förstå, varför rymning i och för sig skulle indicera intagning på korrektionsanstalt. Gamla människor bör ju i största möjliga utsträckning få bestämma över sin tillvaro själva, bara de inte stör andra över hövan. Tidvis kan de vara tvungna att vistas på ålderdomshem, men det är naturligt, att de dessemellan vill ha frihet att gå vart som helst utan att riskera intagning på korrektionsinrättningar.

En av dessa lösdrivare förklarade: »Det är roligt att se nya trakter. När man kommer igång är det inte så ensamt. Det är nyfikenheten som driver en. Så är det slöhet. Man gitter inte hålla sig uppe. Så blir det förfallet till slut. Våldig längtan efter att komma i stillhet ibland. Skönt att tjäna pengar ett tag dessemellan. Men så tänker man på friheten och att gå dit man vill och äta och dricka var man vill. Nyfikenheten och frihetslängtan, så är det med alla.» Det som försvårar omhändertagandet av dessa arbetsoförmögna men kringströvande personer är i själva verket inte främst disciplinen på ålderdomshemmen. »Rymmarna» behöver som sagt inte i och för sig vara störande. Det är i stället sammanblandningen mellan föreskrifterna i fattigvårdslagen om omhändertagande av gamla och sjuka människor på ålderdomshem och lösdrivarlagens bestämmelser, som återspeglas i denna 73 § fattigvårdslagen. Medicinska och sociala vårdsynpunkter har fått träda tillbaka för lösdrivarbehandlingens ålderdomliga tvångsföreskrifter.

Betydligt allvarligare för ordningen på ålderdomshemmen är spritmissbruket. Det kan stundom bli svårt störande för andra personer. — En av de undersökta, som varit på försörjningsinrättning i 7 år, missbrukade sålunda ideligen sprit. Han kunde aldrig finna sig i ordningsreglerna. Sammanlagt gjorde han sig skyldig till 24 disciplinförseelser. En gång beskylldes han för att ha tagit narkotika i spriten, fick permissionsförbud efter en krogrond men söp på anstalten och överfördes till »finkan». Det upprepades strax därpå, och då skickades han slutligen till arbetshem. — En annan pensionär var likaledes ofta berusad och störande. En längre tid fick han bo på isoleringsrum, då han omöjligt kunde skaffa sig bostad på annat håll på grund av fyllerier och oordentligt leverne. Han var då ännu inte formellt intagen på ålderdoms-

hemmet. Så småningom intogs han också formellt men fick sedan upprepade varningar för störande uppträdande. Han kom ibland hem berusad och bråkade, så man måste hämta polishjälp. Efter en särskilt besvärlig period överfördes han till arbetshem.

I en del fall var det dock frågan om något lindrigare spritmissbruk. Det ansågs då ibland, att fortsatt vistelse på öppen anstalt icke desto mindre var riskabel för den intagne med hänsyn till risken för upprepat spritmissbruk. I andra fall förekom också spritsmuggling, vilket tydligen skulle kunna medföra betydande svårigheter på ålderdomshemmet. En av spritmissbrukarna bodde tidvis i ett skjul utanför ålderdomshemmet, där han levde eremitliv och samtidigt tillverkade mäsik.

I några fall var sexuell aktivitet bidragande orsak till överförandet till arbetshem. Ett par hade varit sexuellt nyfikna och närgångna mot föreståndarinnan eller annan kvinnlig personal, medan andra besvärat de kvinnliga pensionärerna. I två fall hade förekommit regelrätta förhållanden, båda gångerna med abnorma kvinnor. En av dessa, som var sinnesslö, blev i grossess. I ett annat fall uppgavs som bidragande skäl för överförande till arbetshem, att vederbörande börjat ofreda kvinnor vid sina ensamma promenader. Han hade då uppträtt som exhibitionist. En sådan man är naturligtvis inte lämplig på ett ålderdomshem. Däremot kan diskuteras om administrativt frihetsberövande på korrektionsanstalt är rätta behandlingsmetoden. I detta fall hade det kommit ständiga anmärkningar till ålderdomshemmet, och expl. ansågs också störande. Han var efterbliven sedan födelsen och hade alltid ansetts mindre vetande, dessutom var han emotionellt egendomlig och numera svårt dement. Han hade tidigare haft en hjärnskada, nu visade han dessutom påtagliga tecken på åderförkalkning. Denne man hade vid åtal med all säkerhet straffriförklarats och intagits för vård på sinnessjukhus för att sedan utplaceras i familjevård eller ställas under tillsyn av hjälpverksamheten. Nu hade han i stället varit tvungen att vistas på arbetshem i 3 år.

Anmärkningar om bristande renlighet utgjorde inte i något fall ensam indikation för överförande till arbetshem. Enstaka av de undersökta hade dock osnyggat grovt på ålderdomshemmet.

Även de understödstagare, som överförts till arbetshemmet i Limhamn på grund av platsbrist på Värnhem i Malmö, hade i flera fall varit störande. De hade berusat sig, varit oppositionella och argisinta och haft svårt för att komma överens med de andra pensionärerna. Det förekom också enstaka fall, som själva ville till arbetshem. En gammal Högalidspensionär uppgav, att på somrarna »tycker jag det är roligt att vandra omkring i hagarna ute på Ösbyholm» i stället för att sitta på Högalid.

Det torde framgå av redogörelsen för indikationerna, att de flesta av understödstagarna inte rimligtvis hade kunnat omhändertagas på vanliga ålderdomshem i fortsättningen. Däremot kan diskuteras om förflyttning till arbetshem varit den lämpligaste åtgärden. Utom åldrade, fysiskt sjuka och delvis

arbetsoförmögna var många av de störande understödstagarna även sinnessjuka, efterblivna eller hjärnskadade. Då personalen saknat utbildning i sinnessjukvård och psykiatriker inte knutits till verksamheten, har arbetshemmen tydligtvis inte varit rustade att ta hand om ett sådant klientel men måst göra det, när fallen skickats dit. Hos åtminstone hälften av de undersökta kunde det psykiska tillståndet anses ha utgjort en direkt kontraindikation för omhändertagande på arbetshem. I det föregående har givits talrika exempel härpå. I stället för att begära intagning på arbetshem hade tydligen fattigvårdsstyrelserna bort ombesörja vederbörandes omhändertagande på sinnessjukhus eller hem för lättskötta sinnessjuka. Platsbristen på sinnessjukhusen är visserligen välbekant, men en del av dessa understödstagare var dock så svårt sinnessjuka och störande, att de förmodligen ändå hade beretts plats, om till ansökan bifogats vårdattest med uppgift om trängande vårdbehov. I förhållande till sinnessjukhusens platsantal utgör ju de störande understödstagarna på arbetshemmen blott ett ringa fåtal. Emellertid hade ålderdomshemmen ibland insänt ansökningar om plats på sinnessjukhus av konstaterat sinnessjuka utan att plats kunnat beredas, vilket i viss mån förklarar, varför arbetshemmen i stället anlitas.

I flertalet fall tycks dock ansökan till sinnessjukhus för här ifrågavarande arbetshemsklienter aldrig ha inlagts. Tydligtvis har fattigvårdsstyrelserna många gånger inte haft klart för sig, att det varit fråga om sinnessjuka. Läkarna har inte heller alltid förstätt klienteletts psykiska brister. En provinsialläkare skrev exempelvis om en sinnesslö (intelligenskvot cirka 50), att mannen var »kroppsligt frisk men psykiskt egensinnig, varför han lämpligen bör placeras å tvångsinrättning». Arbetshem är naturligtvis inte rätta platsen för besvärliga efterblivna. Man borde i stället ha gjort försök att få in mannen på anstalt för asociala imbecilla.

Av de på ålderdomshemmen störande alkoholisterna borde åtskilliga i stället för på arbetshem ha omhändertagits på alkoholistanstalt. I ett par fall kunde vårdproblemet möjligen ha lösts genom öppen socialvård, familjevård e. d.

Även i andra fall kunde indikationerna för överförande till arbetshem principiellt ifrågasättas. — En djupt imbecill man (intelligenskvot 62), som sedan barndomen varit känd för sina svåra vredesutbrott, kunde t. ex. inte längre omhändertagas av släktingar och kom då in på ålderdomshem. Där vägrade han att rätta sig efter föreståndarens tillsägelser, var snäsig, smutsfärdig, styvsint, sträv och stursk. Efter en tid ordnade man arbete åt honom på en bilverkstad, för att han skulle slippa slå dank på hemmet. Där skötte han sig mycket bra. Han fick sopa och hålla rent i verkstaden och på gatan och skötte värmeledningspannan. Arbetsgivaren var nöjd med honom och skrev: »Mina montörer tyckte också bra om honom. Han trivdes säkerligen också här. Han är ju lite efter, så man får ju ta honom som han är. Något direkt självständigt arbete kan han inte utföra, men han var glad om han fick hjälpa till. Bl. a. kunde han på slutet självständigt reparera bilringspunkteringar. Vi alla här blev mycket förvånade,

när vi hörde att de skulle skicka honom på ett hem för trilska sinnesslöa. Meningen med detta kan jag inte förstå. Jag föreslog A. (fattigvårdsstyrelsens ordförande) att ordna med husrum och kläder samt betala honom så mycket så att han kunde klara sig själv, om fattigvården bara ordnade maten åt honom.» Expl. fick emellertid sluta arbetet och överfördes i stället till arbetshem. — En malariabehandlad syfilitiker med avancerade psykiska förändringar, som lätt råkade i konflikt med folk, fick ena benet amputerat. Han hade tidigare en gång varit intagen på arbetshem. Nu skickades han med sina kryckor direkt från lasarettet till arbetshemmet, i stället för att överföras till sjuksjukvården för att i sinom tid åtminstone försöksvis placeras i familjevård.

b) Utskrivning.

För de störande understödstagarna hade frihetsberövandet på arbetshem ofta blivit långvarigt (se tabell 27). $\frac{2}{3}$ hade således suttit på arbetshem mer än ett år, $\frac{1}{3}$ över 5 år och enstaka t. o. m. 10 eller 20 år. Oftast hade arbetshemsvistelserna varit sammanhängande, Endast omkring $\frac{1}{4}$ hade vistats på arbetshem i flera omgångar. En del hade då och då beviljats korta permissioner. Exakta uppgifter om permissionsfrekvensen kunde inte erhållas men av allt att döma hade många aldrig varit borta från anstalten efter intagningen.

Tabell 27. Vistelsetid på arbetshem.

Vistelsetid år	Antal fall	Därav vistats på arbetshem mer än en period
Mindre än 1	17	2
1— 5	16	8
5—10	14	2
10—20	3	1
över 20	2	—
Summa	52	13

Beträffande utskrivningen från arbetshem får understödstagare som omhändertagits enligt 73 § fattigvårdslagen och sedan överförts till arbetshem, inte lämna anstalten med mindre det finns grundad anledning att antaga, att de skall kunna »ärligen försörja sig». Övriga s. k. »frivilliga» understödstagare skulle däremot enligt fattigvårdslagstiftningskommittén inte kunna kvarhållas mot sin vilja, såvida de avstod från att mottaga fattigvård. Den som avvek olovligt från arbetshemmet, medan han fortfarande hade fattigvård, kunde emellertid återhämtas med polishandräkning. Enligt fattigvårdslagstiftningskommittén torde han emellertid även då kunna undgå att återföras, om han inte vidare gjorde anspråk på fattigvård.^{1 15}

Några direkta föreskrifter härom har emellertid ej funnits. En proposition, som 1936 angav villkoren för utskrivning av vissa interner från arbetshemmen, nämnde intet om de »frivilliga» understödstagarna.⁶⁹ I praktiken har

också de av fattigvårdslagstiftningskommittén angivna principerna modifierats åtskilligt. *v. Koch* ansåg, att sådana understödstagare kunde lämna arbetshemmet, så snart de avstod från fattigvården och samtidigt kunde visa, att de ej vidare var i behov därav. Det är ju en ren kautschuktolkning. Redan 1926 hävdade också en arbetshemsföreståndare, att understödstagarna »kunna och böra kvarhållas i arbetshemmet så länge de äro i någon mån arbetsföra, såvida de ej kunna nöjaktigt styrka, att de vilja och kunna försörja sig utan att ligga fattigvården till last, eller verklig sinnesförbättring inträder. I dessa fall skola de utskrivnas från arbetshemmet. Annars är det först när de bliva fullständigt oförmögna till allt arbete, som de bliva utskrivna». ⁵³ Det senare medger ju en mycket vid tolkning. *v. Koch* har också i en instruktion hävdadt, att uttrycket »i någon mån arbetsför» är tillämpligt på så gott som alla störande understödstagare. ⁵⁵

I en rapport från Ösbyholm, som *v. Koch* publicerat utan någon kritisk kommentar, har utförligt redogjorts för hur praxis så småningom förändrats. Enligt arbetshemsstyrelsens beslut erhöi en intagen ej bidrag för resa till Stockholm, förrän efter tre månaders vistelse på arbetshemmet. Detta medförde i början, att de »frivilliga» understödstagarna efter denna tid begärde utskrivning från arbetshemmet. Detta ledde till, att vissa klienter gick ut och in på arbetshemmet flera gånger om året. Efter att ha varit ute några dagar begärde de åter fattigvård och hänvisades då av fattigvårdsnämnden till arbetshemmet. De hade då förbrukat de vid utskrivningen erhållna flitpenningarna genom missbruk av spritdrycker. Med hänsyn därtill fann sig styrelsen föranlåten att upptaga frågan om skärpning av villkoren för erhållande av utskrivning för dessa »frivilliga» understödstagare, så att utskrivning ej medgavs, »där internerna ej kunde styrka sig hava erhållit arbete, varå de kunde försörja sig». Styrelsen ansåg, att det ej var förenligt med arbetshemmets syfte, att personer den ena dagen kunde begära utskrivning från hemmet och den andra söka inträde igen, då det med hänsyn till disciplinära förhållanden på anstalten var nödvändigt att kontinuerligt försöka hålla internerna i jämnt arbete. 1934 beslöt styrelsen därför vägra fyra »frivilliga» understödstagare, vilka begärde utskrivning, bifall till deras framställning, emedan de ej kunde styrka, att de genom arbete kunde försörja sig utom anstalten. Detta beslut underställdes länsstyrelsen, men då framställningen ej föranledde någon åtgärd, vidhöll styrelsen sin vägran. Flera av understödstagarna hade sedan dess, hette det i redogörelsen, vistats oavbrutet på anstalten. Deras hälsa hade förbättrats och arbetsförmågan snarast stegrats. ⁵¹

Uppenbarligen har friheten att lämna arbetshemmet, som fattigvårdslagstiftningskommittén hävdade och som också senare citerats med instämmande av socialvårdskommittén, ¹⁵ sedan länge varit illusorisk även för de s. k. »frivilliga» understödstagarna. För en iakttagare gör det ett högst egendomligt och skrämmande intryck, att sådana betydelsefulla förändringar av individens personliga frihet och självbestämmanderätt skall kunna komma till stånd

genom ett enkelt beslut i en lokal styrelse utan stöd i skrivna lagar och författningar och i strid mot tillgängliga lagtolkningar. Socialstyrelsen har numera uppmärksamheten riktad på dessa förhållanden.

Det berättigade i att sedan årtal hålla kvar gamla och sjuka människor på arbetshem kan också i åtskilliga fall diskuteras. En person påträffades sålunda för flera år sedan fullkomligt nedsupen och förfallen och intogs då på alkoholistanstalt. Från alkoholistanstalten överfördes han till ålderdomshem. Där var han till en början alldeles nedbruten av alkoholmissbruk. Han kunde inte sättas till något arbete alls. Efter ett par år fördes han till arbetshem bl. a. emedan han var lat och sökte undvika arbete. Där förbättrades så småningom hans tillstånd. Han blev arbetsam och ordentlig. Det ansågs dock inte tillrädligt att vårda honom på ett öppet ålderdomshem. Då kunde man riskera återfall i alkoholmissbruk. Själv påstod han, att han hellre skulle vilja vara på fattigvårdsanstalten, emedan han där kunde arbeta i sitt yrke. Han hade emellertid nu vistats på arbetshem i 8 år.

Ett annat fall gällde en nu 80-årig f. d. snickare, som kommit till ålderdomshem 1935. Han var snäll och hygglig på ålderdomshemmet, ansåg fattigvårdsstyrelsen, men kunde ej foga sig efter föreskrifterna. Det hette ytterligare om honom: »I strid mot ordningsreglerna vid anstalten har A. vid upprepade tillfällen och i synnerhet under senaste halvåret hemkommit till anstalten i berusat tillstånd. Trots upprepade tillsägelser och varningar har A. ej velat sig rätta, och då detta hans uppträdande är i högsta grad störande för såväl patienter som personal, kan han ej längre kvarhållas å anstalten». Expl. medgav, att han tagit sig en »blötning» några gånger. »Sedan har jag varit och hälsat på en gång hemma på permission men jag får inte komma tillbaka till ålderdomshemmet. På arbetshemmet är det bra men tråkigt. Man får inte röra sig som man vill. Människor tittar på en. Det finns inga bekanta. Jag vill hem, men nu får jag vänta, tills pensionen blir större. Sedan får jag väl hyra en stuga och klara mej på egen hand. Jag får låta bli spriten.» Han hade nu vistats på arbetshem i 5 år. Han var allmänt omtyckt, lugn, trevlig, aldrig störande, hjälpsam, pigg och klar för sina 80 år. För ett år sedan begärde arbetshemmets styrelse, att det skulle prövas, om han inte kunde återtagas till ålderdomshemmet, men fattigvårdsstyrelsen avskog med motivering att »styrelsen på grund av den kännedom man har om nämnda person funnit det lämpligast att han kvarstannar på arbetshemmet».

Naturligtvis är ett sådant resonemang ytterst diskutabelt. Det är inte rimligt att hålla kvar en person på anstalt i årtal, sedan han väl blivit bättre. Risken för återfall i alkoholmissbruk är en otillräcklig motivering. Man hade ju inte ens gjort ett försök att pröva, huruvida en sådan potentiell fara längre förelåg. Behandling enligt alkoholistlagen tillåter ingalunda frihetsberövanden av så lång varaktighet.

Ett tredje exempel gällde en person med ett typiskt följdillstånd efter en epidemisk sömsjuka. Det var en gammal lösdrivare, som 1938 intogs på ålderdomshem. Där stod han flera gånger i otillbörligt förhållande till en

kvinnan på ålderdomshemmet, som också blev i grossess. Han överfördes 1940 till arbetshem och fick cirkulera mellan olika arbetshem. På arbetshemmet uppgavs han vara arbetsoförmögen. Han var notoriskt ytterst långsam och trög och kunde absolut inte sköta sig ensam. Men han var hygglig och hade en viss humor. Han kunde dock ibland bli mycket arg. Som anstaltsmänniska var han tydligtvis rätt väl anpassad. Av handlingarna framgick inte heller, att han eljest skulle ha varit svårskött på ålderdomshemmet. Hans »otillbörliga förhållande», vilket säkerligen varit störande för de andra pensionärerna på ålderdomshemmet, hade emellertid nu lett till 6 års frihetsförlust på arbetshem, där han av allt att döma syntes få kvarstanna för all framtid. Rimligtvis borde för länge sedan ha gjorts förnyade försök med öppen anstalt, eventuellt med annat ålderdomshem. Han kunde ju också ha överförts till sinnessjukhus och därifrån till öppen vård.

Detta var endast ett par exempel på den summariska behandling, som efter intagningen på arbetshem kunnat komma internerna till del. Indikationerna för intagning på arbetshem omprövas inte. År efter år kan personer kvarhållas, fast de för länge sedan borde ha utskrivits till ålderdomshem eller omhändertagits på annat sätt. Den viktigaste anledningen härtill är givetvis den svåra platsbristen på ålderdomshemmen och vårdanstalterna. Ytterligare en rad fall skulle kunna återges. Ett sådant bortglömt fall är så pass anmärkningsvärt, att det förtjänar ett utförligt omnämnande.

42. Expl. kom från ett välbärgat bondehem. I ungdomen skall han ha skött sig bra, men sedan började han festa och vande sig av med att arbeta. Efter faderns död förbrukade han arvet och bodde ensam på gården ända till 1936. Han var då 45 år gammal. Han skall förr ha varit en driftig och rask arbetare, men nu intogs han på ålderdomshemmet. Efter en kort tid kom föreståndarinnan på ålderdomshemmet med klagomål: expl. vägrade att utföra av henne anvisat arbete. Fattigvårdsstyrelsen beslöt att varna expl. och underströk, att han i fortsättningen skulle söka ställa sig föreståndarinnans anvisningar till efterrättelse och efter förmåga fullgöra anvisat arbete. Eljest komme styrelsen »att vidtaga åtgärder för hans intagande på arbetshem». En månad senare utskrevs han. Två månader senare intogs han på nytt och efter 14 dagar kom klagomål över att han forfarande vägrade att utföra något som helst arbete. Fattigvårdsstyrelsen beslöt nu att insända handlingar om hans intagande på arbetshem. Att han låg fattigvården till last ansågs inte kunna bero på bristande arbetsförmåga. 1937 överfördes han därför till Långmora. Provinsiälläkaren intygade därvid, att expl. led av »typisk konstitutionell psykopati». I februari 1940 överfördes han till Ösbyholm. Vid intagningen där hade expl. en lång rad psykopatologiska symtom av samma karaktär, som han sedan demonstrerade vid undersökningen. Han påstod sig ha en böld i höger öra, vatten och blod i huvudet m. m. På hemmet umgicks han aldrig med någon, var negativ mot allt, rymde ibland och gick då aldrig fram till några gårdar utan var nära att svälta ihjäl. En gång var han ute i 8 veckor och livnärde sig endast på bär. Han gick alltid för sig själv i skogen. I juni 1940 anhöll han själv om att få bli utskriven från arbetshemmet. Fattigvårdsstyrelsen anhöll då, att hans ansökan inte måtte föranleda någon åtgärd. Fattigvårdsstyrelsen var övertygad om att expl. »icke komme att försörja sig genom arbete om han blev utskriven». Han »skulle direkt efter utskrivningen vålla fattigvårdssamhället besvär och kostnader».

Vid undersökningen av klientelet på arbetshemmet hade expl. rymt på morgonen men återfanns senare av polis i skogen och återfördes. Han låg till sängs vid läkarundersökningen, orolig, plågad, oredig och förvirrad. Han demonstrerade en rad övervärdiga paranoidea idéer och tvångsföreställningar och samma funderingar om bölden i örat. Han påstod sig känna blod och vatten under huden. Han var avgjort svårt psykotisk. Sannolikt var det fråga om en schizofreni.

Expl:s förhistoria var endast ofullständigt känd, då han själv inte förmådde lämna några detaljer därom. Anmärkningsvärt är emellertid det kompletta oförstånd han mött hos de olika samhällsorganen. Denne svårt sinnessjuka man klandrades på ålderdomshemmet, för att han inte utförde anvisat arbete, och man vägrade att ta emot honom från arbetshemmet därför att han skulle vålla fattigvårdssamhället besvär och kostnader(!). Provinsialläkaren kallade honom för en typisk psykopat, och han fick sedan vistas 9 år på arbetshem utan specialbehandling. Redan vid ankomsten till det andra av de båda arbetshemmen demonstrerade han enligt föreståndarens uppgifter symtom, som var av samma patologiska karaktär som de nuvarande, men som slogs bort av personalen som betydelselösa. Sedan gick han som enstöring i årtal utan att det förvånade någon och utan att någon gjorde sig besvär att närmare bekanta sig med honom. Vid första samtal fick man sedan utan svårighet fram grovt patologiska symtom. En tid före denna inventering av klientelet undersökte en annan läkare en del av internerna. Denna patient överhoppades då, emedan det uppgavs, att han alltid brukade hålla sig undan i skogen, och att det därför inte lönade sig att prata med honom, ett förhållande, som ju tvärtom hade bort föranleda speciell uppmärksamhet. Sedan vårdattest utfärdats, intogs expl. 1946 på sinnessjukhus, där han alltjämt vistas under diagnos schizofreni (?).

Förekomsten av sådana fall bland arbetshemsklientelet vittnar om vilka utomordentliga svårigheter personalen kan ställas inför. Anmärkningsvärt är dock, att även grovt psykopatologiska symtom ibland förbisets, så att utredningen och behandlingen av svåra psykiska sjukdomar försenats under årtal, i detta fall närmare ett decennium.

c) Arbetshemmens syfte och effekt.

Arbetshemmens viktigaste uppgift är naturligtvis att göra det möjligt att avlägsna de besvärligaste och mest svårhanterliga individerna från ålderdomshemmen, där de spritt oro och otrevnad bland de skötsamma och hyggliga åldringarna. Även gentemot de störande understödstagarna hade arbetshemmet en uppgift att fylla genom sin blotta existens. Rädslan för att komma dit förmådde, enl. *Hirsch*, svårhanterliga och bråkiga understödstagare att hålla sig lugna på ålderdomshemmen.^{51 66} Arbetshemmen kunde alltså användas som ett potentiellt hot mot understödstagarna. Störande personer på ålderdomshemmen kunde tilldelas varning för förflyttning till arbetshem.

Syftet har emellertid också varit uppfostrande. Det har, enl. *v. Koch*, gällt att få de störande understödstagarna att uppföra sig så, att de om möjligt kan återvända till ålderdomshemmet, där de tidigare förstört all trevnad för medpensionärerna.⁵² Arbetshemmen har alltså även fungerat som korrektionsanstalter. I rapporter från hemmen, som tidigare publicerats, har redogjorts för en rad fall, där beteendet ändrats väsentligt till det bättre efter en

tids vistelse på arbetshem. Sedan vederbörande återvänt till ålderdomshemmet, hade de ofta skött sig förträffligt.

Det är emellertid svårt att dra några slutsatser om hemmens inverkan på klientelet av sådana enstaka publicerade fall. Behandlingsresultaten på det nu undersökta klientelet är svåra att bedöma. Enklast skulle ju ha varit att studera understödstagarnas beteende på ålderdomshemmet respektive arbetshemmet. En nedgång av antalet konflikter och friktioner mellan understödstagare och personal kan visserligen inte utan vidare tolkas som en egentlig förbättring. Det skulle likaväl kunna bero på en nödtvungen disciplinering. Det skulle dock vittna om en bättre anpassning till omgivningen och tyda på att arbetshemmen hade lättare att ta hand om vederbörande än ålderdomshemmen. Tillgängliga uppgifter tydde i omkring hälften av alla fall på en avgjord förbättring av understödstagarnas uppförande efter förflyttningen till arbetshem. Förbättringen var i flera fall frappant.

En person, som på ålderdomshemmet varit mycket bråkig, störande och retlig och som förargat de gamla, klagat över maten, misskött sin renlighet, aldrig bytt underkläder, kommit hem berusad o. s. v. — ibland hade man t. o. m. måst anlita polishjälp — var efter överföringen till arbetshem hygglig, skötsam, arbetsam om än enstörig, tyst och sluten. Han vållade inte anstalten något nämnvärt besvär. — En annan, som på ålderdomshemmet ständigt var vresig, arg, svårdisciplinerad och begiven att bryta mot alla föreskrifter, var på arbetshemmet i början rätt tyst och tjurig men sedan alltid hygglig och beskedlig. Han arbetade ganska bra i trädgården och i ladugården. Han skyllde sitt dåliga uppträdande på ålderdomshemmet på att »när gubbarna går och träter blir det lätt tvister». — En tredje, som alltid var argsint och besvärlig mot personalen och de intagna på ålderdomshemmet och uppträdde störande och hotfullt, medan han svor och trätte, var på arbetshemmet i regel rätt hygglig, villig, renlig och ordentlig. Han var till mycken nytta och kunde sättas till vilket arbete som helst. — En krympling, som sedan barn- domen vistats hos olika släktingar, på ålderdomshem och andra anstalter, tyckte sig aldrig ha haft det så bra, som sedan han kom till arbetshemmet. På ålderdomshemmet klagade man jämt på honom, och han kunde inte dra jämnt med pensionärerna och personalen. På arbetshemmet blev han väl behandlad av alla, som tyckte synd om honom. Han var arbetsam och ständigt på gott humör.

Anledningen till detta förbättrade beteende uppgavs bl. a. vara, att friktionen mellan de intagna var mindre på arbetshemmet. Gubbarna var mera ute, och de var dessutom uppblandade med yngre, som inte var så »sura». De hade också lättare att komma överens med manlig personal. De kvinnliga föreståndarinnorna på ålderdomshemmen var tydligen en nagel i ögat på åtskilliga gubbar. Flera tyckte, att de mötte bättre förståelse på arbetshemmet. Det var inte samma tjat.

I cirka $\frac{1}{4}$ av fallen uppgavs emellertid, att någon förbättring inte inträtt i uppförandet efter förflyttningen till arbetshem. Om den återstående fjärde-

delen slutligen kunde några bestämda omdömen angående behandlingsresultatet inte fällas. Somliga av dessa gubbar var alltjämt lika sura, kritiska och oppositionella men verkade på grund av anstaltens karaktär inte lika störande på andra intagna som på ålderdomshemmet. Andra däremot hade varit hyggliga och lättskötta redan på ålderdomshemmet och var lika fridsamma efter förflyttningen. Det var exempelvis fallet med en del av dem som i Malmö under särskilda omständigheter förflyttats till arbetshem på grund av platsbrist på ålderdomshemmet. En direkt försämring av beteendet efter överförande till arbetshem kunde inte konstateras i något fall.

Av ett visst intresse är också understödstagarnas egen attityd till arbetshemmet. Cirka hälften uppgav sig direkt vantrivas. Anledningen var främst frihetsförlusten. Särskilt de gamla luffarna pinades av att »inte kunna knalla omkring lite». Många kände sig orättvist behandlade. De hade inget brott begått och placerades ändå på anstalter, som de närmast ville jämföra med fängelser. »Dom tar rätten ifrån dom mindre bemedlade.» En del rymde ju också. Därom berättade en gammal alkoholist och lösdrivare: »Föreståndaren sa, att jag skulle få stanna 1 år och så skall Ni arbeta. Det gick 3 månader, sedan kunde jag ej hålla mig utan rymde. Jag tyckte allt var vrängt och trivdes inte. Jag saknade friheten. Jag tyckte dom var hårda. Regimen var sträng och inte rättvis. Under 4 månader var jag fri, tiggde och drog mig fram. Sen togs jag och kom hit igen. Sedan dess har jag varit kvar, jag trivs inte alls men är tvungen att gå året ut. Jag tycker, att arbetshemmen skall bort helt och hållet. För de gamla kan man inrätta passande hem i statlig regim och pensionärshem. Här har gått 74-åringar, som har fått stå och såga ved. De unga skall man ge arbete, men man är rädd om åren, när man är 61 år. Man känner sig som ett paketgoods, när man transporteras på det viset hit och dit.»

En del tyckte också, att det var fel, att de skulle hjälpa till, när det hade pension och var gamla och skröpliga. Det värsta var, att man inte visste hur länge man skulle stanna. Man var ju »livstidsfånge». Inte heller fick man gå någonstans. Ibland betecknades arbetshemmet som värre än fängelser och tvångsarbetsanstalter. »Det bästa med Svartsjö», sade en av de intagna, »var, att var och en har sin lilla sovcell, läslampa över sängen. Man kände sig så fridfull, när man kom in i den lilla cellen. Och så visste man precis på timmen, när man åkte ut och allting var korrekt. Man kunde överklaga om man ville. En fånge är ju visserligen alltid en fånge, men man var inte helt prisgiven åt godtycket. Här hör dom ju aldrig personen i fråga.»

Av de många, som vantrivdes på arbetshemmen, ville de flesta direkt ut i friheten. Många ville emellertid också tillbaka till ålderdomshemmet, emedan de insåg, att de inte klarade sig på egen hand. Fick de vara på ålderdomshemmet, så var de ändå i hembygden, det fanns »bekanta i socknen», de kunde hälsa på folk och syssla med saker, som de varit vana vid från förr i världen.

Cirka 10 % av understödstagarna påstod sig trots allt trivas ganska bra, särskilt vid en jämförelse med förhållandena på ålderdomshemmen, där de

trakasserades av »fruntimren». Här kunde man få arbeta en smula och alla var snälla.

Sammanfattningsvis har således konstaterats, att en stor del av understödstagarna vantrivdes på arbetshemmet och längtade därifrån. De ansåg förflyttningen till arbetshemmet orättvis. De tyckte det inte fanns någon proportion mellan förseelserna på ålderdomshemmet och de mångåriga vistelserna på arbetshemmet.

Ur behandlingssynpunkt kan konstateras, att beteendet hos en stor del av understödstagarna avgjort förbättrats på arbetshemmet. Arbetshemmen visade sig alltså bättre skickade att ta hand om störande understödstagare än ålderdomshemmen. Att denna förbättring av beteendet emellertid inte behövde innebära en definitiv förbättring av tillståndet, framgick av flera fall, som efter återkomsten till ålderdomshem demonstrerade samma svåra beteenderubbningar, som tidigare föranlett förflyttningen till arbetshem. Ett exempel: En praktiskt taget stendöv, efterbliven och möjligen sinnessjuk understödstagare hade många år varit intagen på ålderdomshem, tidvis också utackorderad i enskilt hem. Han gjorde sig så småningom omöjlig överallt. 1940 överfördes han till arbetshem. Där gick det rätt bra. Vid flera förfrågningar av arbetshemmets styrelse förklarade man sig emellertid i kommunen ovillig att återta honom. Så småningom återfördes han dock, och om resultatet därav har sedermera fattigvårdsstyrelsens ordförande meddelat: »Fördes hösten 1946 från arbetshemmet till ålderdomshemmet, sedan föreståndaren meddelat, att A. numera vore så god och snäll, att han utan olägenhet kunde vårdas på ålderdomshem. Redan efter två nätter och en dag var hela hemmet i uppror. A. svor och levde en hel del rövare, bl. a. talade hän så högt, att han hördes över hela huset. Han kom in på hemmet vid kl. 23 och hade redan första natten gått någon husesyn. Vid frukostbordet första dagen sade han bl. a.: att sådana som Ni, och pekade på de församlade, skjuter de djävlarerna utan vidare. Resultatet av A:s vistelse på ålderdomshemmet blev vidare att vi efter ett par dagar fick forsla en kvinna i 50-årsåldern till sinnessjukhus. A. avfördes omedelbart från hemmet till sin svåger. Där ville de inte ha honom någon längre tid, enär särskild vakt måste hållas. Vägrade att arbeta. Till sinnessjukhus, där han fortfarande vårdas. Vi kommer icke att mottaga honom till kommunen mera. Ingen människa vill ha honom i sitt hem, vilken betalning man än bjuder. Alla är rädda för honom.»

Det ömtåliga klientelet på ålderdomshemmen måste naturligtvis besparas dylika upplevelser. Internerna på arbetshemmen kan alltså inte urskiljningslöst skickas tillbaka till ålderdomshem, så fort en förbättring av deras tillstånd kan skönjas. Däremot kan ofta andra vårdformer vara indicerade. Svårigheten är dock att dylika vårdmöjligheter f. n. praktiskt taget saknas.^{36 71 72}

3. Diskussion om klientelet's behandling.

Beträffande de störande understödstagarna råder det en intresseemotättning mellan ålderdomshemmens krav på lugn och ordning av hänsyn till

övriga pensionärer samt klienteletets önskan att få bevara friheten och kontakten med hembygden. Det är nödvändigt att beakta klienteletets rättssäkerhet. Samtidigt måste vårdsynpunkterna spela in.

Den föregående beskrivningen av klientelet har visat, att flertalet av de störande understödstagarna var svårt sjuka, hjärnskadade, efterblivna eller eljest abnorma individer och att deras beteende på ålderdomshemmet kunde uppfattas som symtom på psykiska egendomligheter. Ett stort antal var dessutom gamla och i stort sett arbetsoförmögna. En ändamålsenlig behandling måste eliminera dem som störningsfaktorer på ålderdomshemmet men samtidigt tillgodose både deras vårdbehov och deras krav på att bli hyggligt och rättvist behandlade. Behandlingen bör under inga förhållanden ha straffkaraktär.

De med hänsyn till de sociala förvecklingarna svåraste beteenderubbningarna är otvivelaktigt det disciplinära och störande uppträdandet på ålderdomshemmen. Däremot bör inte rimligtvis ovilligheten att hjälpa till på ålderdomshemmet anses spela någon större roll och har i själva verket naturligtvis icke heller gjort det, när det ju ändå i flertalet fall rör sig om praktiskt taget arbetsoförmögna och pensionsmässiga individer. »Rymningar» behöver väl i regel inte heller vara disciplinupplösande. Även gamla och sjuka människor bör ju ha rätt till en viss rörelsefrihet. En försvarande faktor är härvid, som tidigare framhållits, tvångskvarhållandet av vissa lösdrivare och bettlare enligt § 73 § fattigvårdslagen. Dessa bestämmelser utgör ju i själva verket ett komplement till lösdrivarlagen och belastar på ett otillbörligt sätt driften av fattigvårdsanstalterna. Ur allmän social synpunkt kan det ju inte spela någon större roll, om gamla lösdrivare då och då ger sig ut på luffen, bara de vid behov blir väl omhändertagna och hjälpta av den öppna socialvården. Märker man, att de far illa, bör de övertalas att på nytt ge sig in på ålderdomshem, så länge för dem passande vårdhem icke finnes. Uppträder de störande eller förargelseväckande under dessa frihetsperioder, bör detta kunna beivras i laga ordning enligt strafflagen, alkoholistlagen eller de förordningar, som eljest kan tänkas vara tillämpliga.

Rymningsbenägenheten och åtskilliga andra beteenderubbningar på ålderdomshemmen torde också i viss mån kunna motverkas, om ålderdomshemmen gjordes mera trivsamma. De störande understödstagarna är ofta känsliga för missförhållanden av olika slag. Onekligen är också många fattigvårdsanstalter och ålderdomshem föga tilltalande för klientelet. De är torftigt utrustade och föga hemtrevliga. Klientelet är dåligt differentierat. Som bekant förekommer i stor utsträckning, att sinnessjuka och kroppssjuka vårdas tillsammans med normala åldringar. Personalen, som har ett hårt arbete, saknar ofta psykologisk utbildning och förståelse för psykopatologiska människors egenheter. En del av jätteanstalterna i de större städerna gör också ett kasernliknande intryck och passar föga som substitut för gamla människors hem. Kunde anstalterna göras mindre och hemtrevligare, bli bättre försedda med personal och bekvämligheter, tillåta differentiering av klientelet och

ökad frihet, skulle förmodligen också rymningsbenägenheten minska. Då skulle det också bli möjligt att visa ökad tolerans mot beteenderubbningar av olika slag hos pensionärerna. En diskussion om den rationella behandlingen av störande understödstagare rullar således upp hela frågan om ålderdomshemmen. Genom socialvårdskommitténs utredningar och riksdagens principbeslut 1947 är frågan i sina huvuddrag klarlagd, och socialstyrelsen arbetar på att stimulera kommunerna till att genomföra reformering av ålderdomshemmen.

Ett kapitel för sig utgör de gamla störande alkoholisterna, som överförts till arbetshem efter ständigt spritmissbruk på ålderdomshemmen och fattigvårdsanstalterna. Det rör sig, som tidigare visats, i regel om gamla oförfärliga, djupt förfallna och numera dementa alkoholister, rena asylfall. Även de bör emellertid betraktas som sjuka människor och därför kunna kräva en viss tolerans och hänsyn från samhällets sida, när de måste omhändertagas. Vissa försörjningsinrättningar erinrar alltför mycket om korrektionsanstalter med sin operonliga behandling och många disciplinbestämmelser. Det är också notoriskt, att många vårdhemsfall av det skälet hellre söker sig till provisoriska härbärgen och ungarshotell, som ur bekvämlighetssynpunkt är vida sämre än vårdhemmen, men som tillåter en större individuell frihet.

Om man i fortsättningen bortser från möjligheterna att förbättra behandlingen av störande understödstagare på ålderdomshemmen och vårdhemmen — det är ju också svårt att à priori avgöra effektiviteten av sådana reformer — uppstår frågan om den bästa behandlingen av det klientel, som för närvarande omhändertas på arbetshemmen. I tabell 28 har gjorts ett försök att fördela de undersökta på olika vårdformer. Som synes har ungefär $\frac{2}{3}$ hänvisats till medicinsk behandling, medan $\frac{1}{3}$ hänvisats till omhändertagande av socialvården. Det bör därvid understrykas, att med sinnesslövärd, sinnessjukvård och »psykopatvård» inte nödvändigtvis avses intagande på anstalt. »Psykopatvården» är ju för övrigt ännu endast under utredning. Många av dem, som omhändertages av sinnesslövärd, sinnessjukvården och längre fram »psykopatvården», borde efter en kortare tids omhändertagande på anstalt kunna utplaceras i familjevård eller ställas under tillsyn av den öppna hjälpverksamheten.

Tabell 28. Förslag till behandling av störande understödstagare.

Vårdform	Antal fall
Sinnesslövärd	10
Sinnessjukvård	20
»Psykopatvård»	5
Alkoholistvård	5
Försörjningshem (av typ Högalid, Fjällbo, Värnhem)	8
Ålderdomshem	2
Öppen socialvård	2
Summa	52

Även omhändertagandet av socialvården borde stundom kunna ske i form av öppen socialvård. Detta har direkt föreslagits i två fall. Det förutsätter emellertid villighet från kommunernas sida att ge all den hjälp beträffande ekonomi, anskaffande av bostad, tillsyn och personlig omvårdnad, som är behöflig. I gengäld slipper man att ta emot vederbörande på ålderdomshem, där de kanske skulle inverka störande på andra pensionärer. Man slipper också de ur rättssäkerhetssynpunkt så motbjudande interneringarna på arbetshem. Man får tänka sig ett samarbete mellan ålderdomshemmet och den öppna socialvården. Synbarligen skulle endast en och annan kunna återföras till ålderdomshemmet. För alkoholisterna har utom alkoholistvård föreslagits omhändertagande på speciella försörjningshem eller vid behov av mera kvalificerade åtgärder av sinnessjukvården eller »psykopatvården». Huruvida de blivande alkoholistjukhusen kan komma att få betydelse även för detta avancerade klientel får framtiden utvisa.

Störande understödstagare torde således mycket väl kunna omhändertagas tillfredsställande på annat sätt än genom förflyttning till arbetshem. Det skulle därför inte vara nödvändigt att behålla arbetshemmen av hänsyn till de störande understödstagarna. Detsamma gäller de »statens försörjningshem», som socialvårdskommittén föreslagit för denna kategori av understödstagare. Även de torde kunna ersättas av redan nu befintliga vårdformer. I själva verket tillåter dessa vårdformer i princip en effektivare och mera kvalificerad vård av de psykiskt defekta och sjuka bland de störande understödstagarna. De är även humanare, särskilt om utplacering i familjevård under överinseende av hjälpverksamheten visar sig möjlig. Tyvärr skulle vederbörande alltjämt i stor utsträckning komma att skiljas från hemkommunen. Möjligen kan det tänkas, att hjälpverksamheten i framtiden skulle kunna utnyttja de lokala resurserna i hemkommunen bättre i samband med utbyggnaden av familjevården. Därmed skulle också bortfalla det för rättskänslan stötande i att gamla och sjuka människor på grund av sina patologiska beteenderubbningar omhändertogs på anstalter av omiskännlig korrektionskaraktär, isolerade från anhöriga och från omgivningen i övrigt. Onekligen har intagningen på sådana anstalter en socialt deklasserande prägel även för de störande understödstagarna. Att bibehålla anstalter av detta slag borde inte vara behöfligt. Störande understödstagare borde kunna skiljas från ålderdomshemmen på ett tillfredsställande sätt genom andra vårdformer.

En differentiering av de störande understödstagarna på andra vårdformer är emellertid för tillfället praktiskt taget omöjlig.^{36 71 72} Någon »psykopatvård» med ett »psykopatsjukhus» som kärna är ännu inte uppbyggd. Tills vidare torde sinnessjukvården få överta den del av klientelet, som i tabell 28 föreslagits till omhändertagande inom »psykopatvårdens» ram. Emellertid är, som tidigare framhållits, sinnessjukhusen överbelagda. Familjevården är också högst otillräckligt utbyggd. Sedan särskilda hjälpverksamhetsläkare tillsatts vid de statliga sinnessjukhusen, torde emellertid också familjevården så småningom bli bättre rustad och därmed sinnessjukvården få större möjligheter att mottaga

och placera även störande understödstagare från ålderdomshemmen. Även alkoholistvården håller för närvarande på att omgestaltas. Försörjningshemmen och ålderdomshemmen skall i görligaste mån befrias från sjuka och störande pensionärer. Den öppna socialvården är inte heller tillfredsställande ordnad för här ifrågasvarande uppgifter, särskilt i de smärre kommunerna. En tillsyn i öppen vård av det slag, som ovan skisserats, torde för närvarande vara svår att genomföra på de flesta håll. När den nya kommunindelningen genomförts, och socialvården därigenom kommit att administreras i större enheter, borde emellertid även kunna skapas en effektivare öppen socialvård, vilket ju också enligt socialstyrelsen är meningen. Den socialhjälpslag, som f. n. planeras av socialvårdskommittén, kommer här att bli av stor betydelse.

Om det med hänsyn till vad som nu sagts befinnes svårt att omedelbart överföra arbetshemmens klientel till andra vårdformer, bör påpekas, att för cirka $\frac{1}{4}$ av de undersökta befanns fortsatt vistelse på arbetshemmet inte vara förenad med några nämnvärda olägenheter för dem själva. De flesta av dessa vistades på arbetshemmet i Limhamn, som i många avseenden hade en mycket trivsamt prägel. Skall arbetshemmen tills vidare bibehållas för störande understödstagare, bör emellertid ingen sändas dit utan föregående psykiatrisk undersökning. Undersökningen av tjänsteläkare eller andra icke-psykiatriska specialister räcker synbarligen inte. Det är vidare nödvändigt att knyta psykiatriska specialister direkt till de olika arbetshemmen, vilket föreslogs redan för många år sedan av *Brundin* och *Petrén*.^{4 5} Personalen bör även erhålla en viss utbildning i sinnessjukvård.

V. Kvinnliga arbetshemsklienter.

A. Tidigare erfarenheter.

Även de kvinnliga understödstagarna på arbetshemmen utgör ett urval av svårskötta individer. Att klientelet tidigare varit ännu mera svårskött intygades av föreståndarinnor med lång erfarenhet vid den nu företagna inventeringen av klientelet. I jämförelse med tidigare förhållanden betecknades den nuvarande situationen som rena »idyllen».

Vid inventeringen av klientelet 1937 befanns 12 % utgöras av f. d. tvångsarbeterskor, medan endast en av de då 42 på arbetshem omhändertagna kvinnorna tidigare hade varit straffad.⁶ Vid ett stickprov, som *Brundin* 1935 företog på arbetshemmet i Malmköping bland de av personalen såsom besvärliga utpekade internerna var båda de undersökta på grund av psykisk ohälsa i behov av vård på kommunalt vårdhem för sinnessjuka.⁴

Föregående undersökningar av detta klientel eller ett jämförligt utländskt anstaltsklientel har inte kunnat återfinnas i litteraturen. Trots det begränsade materialet har därför även vid inventeringen av de kvinnliga understödstagarna gjorts ett försök till en systematisk redovisning av vissa sociala och medicinska data av intresse.

B. Socialpsykiatrisk analys av klientelet.

1. Hereditära förhållanden.

Hos 66 % av fäderna, 55 % av mödrarna och 59 % av syskonflockarna framkom inga uppgifter om tillstånd av hereditärt intresse. Varken frekvenssiffrorna rörande förekomsten av efterblivenhet, epilepsi, sinnessjukdom, alkoholism eller lösdriveri visade heller en så pass stor förhöjning, att den tillät statistiskt säkerställda slutsatser vid en jämförelse med genomsnittssiffror inom befolkningen. En del av de undersökta kom dock från ytterst belastade familjer, där flertalet varit efterblivna, sinnessjuka eller abnorma. Att vissa av kvinnorna hade en påfallande massiv hereditär belastning var därför tydligt. Säkra slutsatser om den ärftliga belastningens betydelse kunde dock inte dragas på grund av materialets ringa storlek, 29 individer.

2. Uppväxtförhållanden.

Cirka 17 % av de undersökta kvinnorna föddes utom äktenskapet. Om hänsyn liksom i det föregående togs till legitimeringsprocenten, som för kvinnor födda omkring år 1900 uppgick till cirka 38, skulle frekvensen utomäktenskaplig börd möjligen kunna uppgå till omkring 28 % mot 11,3 % för barn under åren 1896—1900.²⁴ Slumpvariationerna var emellertid för stora för att tillåta säkerställda slutsatser.

De socialpsykologiska förhållanden, som främst intresserade, var för övrigt, liksom i det föregående, miljöns stabilitet, den ekonomiska situationen och känslorrelationerna till omgivningen. »Stympade hem» till följd av miljöbyten, splittring av hemmen o. d. förekom i 45 %. Fem av de undersökta (17 %) var delvis uppvuxna på anstalter av olika slag. Ett par tillhörde tattarfamiljer, som förde ett kringflackande och oregelbundet liv. Omkring hälften kom från mycket fattiga hem, cirka 1/4 från ren slum. Bland fäderna dominerade lantarbetare och grov- och diversearbetare samt småhantverkare. Fem var arrendatorer eller hemmansägare, möjligen två någorlunda välbärgade. Sammanlagt förekom missförhållanden som stympade hem, fattigdom, alkoholism och bristfälliga uppväxtförhållanden för övrigt i 87 % av alla fall. Endast i 4 fall var uppväxtförhållandena utan grövre anmärkningar.

Antalet helsyskon för dem, som var födda inom äktenskapet, uppgick i medeltal till 6,4. Enligt folkräkningen 1930 uppgick barnantalet i äktenskap, som ingåtts 1901—1905 till 4,9 och i äktenskap, som ingåtts före 1901 till 5,4.²⁵ Dessa jämförelsetal är, som framhölls på s. 25, sannolikt för höga, men icke desto mindre var syskonantalet högre för kvinnorna på arbetshemmen.

3. Skolgång

Högre utbildning än folkskola förekom inte i något fall. Skolgången hade i cirka 52 % av fallen varit ofullständig och oregelbunden (på grund av sjukdom, skolväxling, arbete, ej avslutad skolgång etc.) Uppgifterna att 28 % slutat i förväg enligt § 48 folkskolestadgan, att 48 % varit kvarsittare en eller

flera gånger och att cirka 69 % av skolprestationerna att döma haft mycket svårt för sig, vittnade på ett talande sätt om klienteletets begåvningsnivå.

4. Yrkesutveckling.

Medelåldern för debuten i förvärvslivet uppgick till 15,8 år. En av de undersökta hade aldrig haft något förvärvsarbete, men av de övriga var alla utom en ute i förvärvsarbete före 20-årsåldern.

En statistisk redogörelse för yrkesfördelningen inom klientelet och yrkesutvecklingen saknade intresse med hänsyn till klienteletets stora åldersspridning och materialets ringa omfattning. Cirka $\frac{3}{5}$ var huvudsakligen hembiträden och »pigor» på landet, medan andra yrken förekom tillfälligtvis. Ett par hade sedan årtal huvudsakligen livnärt sig som nasare och en hade varit yrkesprostituerad. Samtliga utom två tillhörde socialgrupp III. Några av de undersökta omhändertogs snabbt efter tafatta försök på arbetsmarknaden. Andra arbetade träget under årtal i enkla sysselsättningar men kunde så småningom inte klara sig längre utan omhändertogs. En tredje grupp slutligen levde länge utanför anstalt men i allt djupare förfall. I en del fall avbröts yrkesutvecklingen dessutom av äktenskap.

I 6 fall saknades uppgifter om klienteletets förhållande i arbetet. Om de övriga var arbetsgivare och andra uppgiftslämnare genomgående kritiska. Cirka hälften uppgavs ha varit slöa, lata, orkeslösa, långsamma och liknöjda. Andra var sturska, tjuriga och argsinta, andra åter slarviga, opålitliga, lögnaktiga, smutsiga och osjälvständiga. Det förekom »drag med karlar», snatterier och annan misskötsel. Somliga hade man måst övervaka i detalj. Det uppgavs dock också, att de som trots sina lynnesegendomligheter faktiskt hade bjudit till och slitit och gnott, stundom utnyttjats av bönderna och fått fara verkligt illa.

5. Familjebildning.

Trots den sociala hjälplöshet, som dokumenterats i yrkesutvecklingen, hade flertalet av de kvinnliga understödstagarna lämnat barndomshemmet tidigt, $\frac{3}{4}$ före 18 års ålder, i regel för att ta plats, i tre fall dock efter omhändertagande. Medianen uppgick till cirka 16 år.

Beträffande familjelivet kunde man skönja samma typer som vid yrkesutvecklingen. 72 % förblev ogifta. Cirka hälften gjorde försök att bilda familj, några gifte sig, andra var tidvis samboende. I ett par fall gick det någorlunda hyggligt men i regel förslummades familjen och förföll. Flertalet höll intim kontakt med föräldrahemmet, dit de återvände efter sina sociala misslyckanden. Ibland ingrep även släkten. Flera omhändertogs snabbt på anstalter. Endast ett par levde ensamma under många slitsamma år, tills samhället måste hjälpa dem på äldre dagar.

Endast en var ännu gift. 7 var frånskilda eller änkor. 59 % var barnlösa. Antalet barn per individ uppgick för de gifta till 3,5 och för de ogifta till 0,7. Av de 21 ogifta skall åtminstone två aldrig ha haft något könsumgänge.

6. Hälsotillstånd och arbetsförmåga.

Två av kvinnorna blev icke läkarundersökta utan uppgifter om deras hälsotillstånd fick inhämtas från annat håll. Omkring hälften hade vissa kroppsliga sjukdomssymtom. Det förekom hjärtfel och andra sjukdomar i cirkulationsorganen, ledbesvär och deformiteter, blodbrist, klenhet, sjuklig fetma etc. samt två fall av sockersjuka.

I psykiskt avseende frapperade främst den stora förekomsten av intellektuell undermålighet. Hos över hälften var intelligenskvoten under 60 (se tabell 29). Orsaken till den låga nivån var inte uteslutande efterblivenhet utan också förekomsten av demenser efter sinnessjukdomar eller hjärnsjukdomar. På grund av den höga förekomsten av efterblivenhet, utvecklingshämningar, sin-

Tabell 29. Intelligenskvot.

K v o t	Antal fall
90—100.....	1
80—90	3
70—80	2
60—70	4
50—60	10
40—50	5
Ej undersökt	4
Summa	29

Tabell 30. Psykiskt tillstånd.

Diagnos	Antal fall	Procent
<i>Individualpsykologisk diagnos</i>		
Subkapacitet	23	78
Subvaliditet	4	14
Superstabilitet.....	4	14
Substabilitet.....	5	21
Subsoliditet	6	21
Individualpsykologisk diagnos ej ställd utom be- träffande kapaciteten	14	48
Utan extrema individualpsykologiska avvikelser	0	0
<i>Psykopatologisk diagnos</i>		
Psykoinfantilism.....	12	41
Möjlig hjärnskada av icke utredd natur	3	10
Senilitet o. d.	6	21
Endokrin rubbning	1	3
Kronisk alkoholism	1	3
Schizofreni	5	17
Schizofreni?	1	3
Insufficienstag (neuroser)	8	28
Utan grövre psykopatologiska symtom	5	17
<i>Utan extrema individualpsykologiska avvikelser eller grövre psykopatologiska symtom</i>	0	0

nessjukdomar och andra grova förändringar var den individualpsykologiska diagnostiken svårare än för det manliga klientelet på arbetshemmen. Samtliga undersökta var grovt abnorma eller sjuka (se tabell 30). Av praktiskt intresse var, att schizofrenifallen liksom bland männen var symtomfattiga. Förloppet, självförsjunkheten samt det i regel förskruvade och stereotypa uppträdandet gjorde dock i regel diagnosen fullt säker.

Klientelet's grova psykiska skador medförde en betydande nedsättning av arbetsförmågan. Tidigare har omnämnts klientelet's arbetsförmåga före omhändertagandet. De medicinska aspekterna på samma problem har redovisats i tabell 31.

Tabell 31. Arbetsförmåga.

Arbetsförmåga	Antal fall med		
	fysiska arbetshinder	psykiska arbetshinder	psykiska och/eller fysiska arbets- hinder
God.....	22	—	—
Påtagligt nedsatt	4	26	24
Praktiskt taget arbetsförmögen	3	3	5

Medan endast cirka $\frac{1}{4}$ företedde nedsatt arbetsförmåga till följd av kroppsliga sjukdomar invercade psykiska faktorer nedsättande på arbetsförmågan i samtliga fall. Anledningen var framför allt lynnesegendomligheterna, det kroniskt tjuriga och retliga lynnet, som vållade ständiga stridigheter under arbetets gång och ledde till oförmåga att samarbeta med andra och att följa föreskrifter och direktiv. Andra var initiativlösa, långsamma, slöa, trötta, osäkra och ängsliga. En del var glömska och fladdriga med bristande ut-hållighet. Somliga var helt enkelt dementa och förslöade men gick i anstalts-omdömena gärna under rubriken lata.

På grund av dessa psykiska faktorer var klientelet's arbetsförmåga starkt miljö känslig. Under förnuftig ledning och i lämpligt avpassat arbete kunde en del arbeta hyggligt på anstalt. Utanför anstalten var alla utan undantag partiellt arbetsföra, vilket också demonstrerats övertygande av deras egna upplevelser och av omdömena från arbetsgivarna.

7. Den sociala missanpassningens typ och yttringar.

I omkring $\frac{2}{3}$ av fallen skall missanpassningssymtom ha uppträtt redan i barndomen i form av neuropatiska symtom som ängslan eller ångest, ibland också stamning, nagelbitning, nattskräck, etc. I skolan förekom också en del emotionella konflikter. Fyra av de undersökta hade 'dåliga betyg i uppförande, nio i flit. Den grova missanpassningen längre fram ytt-rade sig däremot inte lika ofta som bland det manliga arbetshemsklientelt i kriminalitet och lösdriveri. Endast fyra hade dömts enligt strafflagen, samtliga för tjuvnad. Av dessa fick endast en avtjäna fängelsestraff, medan en

5:5-förklarades, en dömdes villkorligt och en behandlades enligt barnavårdslagen. Två hade behandlats enligt lösdrivarlagen med tvångsarbete. Inte heller spritmissbruk var vanligt. En och annan hade använt sprit men i regel måttligt. Tre påstods dock vara verkliga spritmissbrukare. En hade emellertid aldrig blivit föremål för några åtgärder, en blott varnats någon gång och endast den tredje var en notorisk alkoholist, som också varit omhändertagen på alkoholistanstalt.

Dessa låga frekvenstal avvek markant från förhållandet bland prostituerade. Bland dem var ett mycket stort antal spritmissbrukare samt mer eller mindre kriminella. Den intellektuella nivån bland de prostituerade var genomsnittligt högre, men det förekom i stället åtskilliga andra psykopatologiska symtom. De framför allt imbecilla kvinnorna på arbetshemmen hade tydligen ingen egentlig dragning till asocialitet. En och annan lösdriverska hade dock placerats bland dem. De övriga hade i möjligaste mån försökt följa vedertagna beteenderegler i samhället men hade i regel inte kunnat organisera sitt liv på ett socialt tillfredsställande sätt utan samhällets hjälp.

C. Olika typer kvinnliga understödstagare.

Klientelet på de kvinnliga arbetshemmen var synnerligen blandat vilket inte minst åldersfördelningen visade. En socialpsykologisk differentiering skulle därför vara väl motiverad. Tyvärr var det med hänsyn till klientelet genomgående psykiskt låga kvalitet och sociala hjälplöshet svårt att särskilja typiska socialpsykologiska förlopp, som i föregående beskrivning över det manliga klientelet. Ett försök till indelning har dock företagits. Indelningsgrunden var därvid främst klientelet's förmåga att klara sig i samhället och tidpunkten för den sociala urspårningen. Det visade sig därvid möjligt att särskilja fem olika grupper, vartill kom en icke differentierad restgrupp.

1. Tidigt urspårade och omhändertagna.

Till denna grupp hörde 6 fall, nämligen de tre flickor, som omhändertagits för skyddsuppfostran, ett par som nyligen fyllt 21 år och på vilka barnavårdslagen därför ej var tillämplig samt en 20-åring på vilken indikationerna för omhändertagande enligt 22 § d) barnavårdslagen ej ansågs tillräckliga. I dessa fall tillämpades i stället fattigvårdslagen. Fem av dessa flickor var djupt imbecilla, en debil. Dessa flickor kom alla från enkla och knappa förhållanden, tre från slumfamiljer med eländiga förhållanden, tre från något ordentligare hem. Endast en har hela tiden bott i föräldrahemmet, de övriga haft stympade hem. I skolan visade sig alla dåligt begåvade. I vissa fall uppträdde redan nu anpassningssvårigheter. Flera hade neurotiska symtom. I skolan hade ett par skolkat, medan andra varit lata eller bråkiga.

De dåliga hemförhållandena och begynnande missanpassningssymtomen medförde ibland tidiga sociala ingripanden. En omhändertogs för samhällsvård redan som mycket liten. I ett annat fall kom hela familjen till ålderdoms-

hem. I ett tredje fall omhändertogs samtliga syskon. Så småningom kom de ut i förvärvslivet. Tre av dem hade blott tillfälliga hembiträdesplatser, misslyckades snabbt och omhändertogs. De försummade arbetet, var lata, smutsiga och slöa. Ett par hade lösa förbindelser. Det fanns skolexempel på hur det kan gå för efterblivna landsortsflickor, som kommit till storstaden. De hade börjat som pigor eller hembiträden, sedan tagit plats som köksbiträden eller fabriksarbeterskor. Ett par hade redan dessförinnan varit i kontakt med barnavårdsnämnden. De skötte dock inte platserna ordentligt, var slarviga, smutsiga och opålitliga. Samtidigt var de omöjliga med sitt uteliv. Under åtskillig tid gjordes energiska försök att skaffa dem nya platser. De placerades hos släktingar och andra hjälpsamma personer eller på öppna anstalter. Det gick ständigt gale.

Dessa flickor liknade varandra genom sin barnsliga affektlabilitet och naiva trots. Flera var neurotiska, ängsliga och olyckliga med ensamhetskänslor och insufficiensföreställningar. De var påtagligt psykoinfantila, subsolida eller substabila. Alla var kontaktsökande. Denna psykologiska konstellation gjorde dem helt hjälplösa i sådana för dem ovana sociala situationer, som miljöbytet från land till stad. Arbetsförmågan i det fria var dålig. De saknade totalt uthållighet och initiativ och var fruktansvärt omdömeslösa utan sinne för hygien. På anstalterna var de däremot till rätt stor nytta, snälla och beskedliga och betydligt mindre svårdisciplinerbara än de många trätgiriga gummorna.

2. Tidigt urspårade, försummade och djupt förfallna.

Till denna grupp skulle kunna föras 4 fall. Alla var djupt efterblivna och kom från förfallna och fattiga familjer. I skolan gick det dåligt. Sedan arbetade de hemma eller hos andra personer som hushållerskor och pigor. De knöt sexuella förbindelser, var tillsammans med diverse löst folk och förföll allt mer. Två slog sig ihop med gårdfarihandlare och var ibland ute på luffen. På äldre dar samlades kring dem diverse förfallna individer i de ruckel, där de bodde. Ett par blev ökända i hela bygden.

Dessa djupt imbecilla kvinnor fick tydligen under åtskilliga år ordna sitt liv tämligen ostört av myndigheterna. De bodde ihop med karlar, alla födde barn och levde under årtal i rent förfall.

3. Skötsamma men hjälplösa.

De 8 kvinnor, som sammanförts under denna rubrik, var samtliga djupt efterblivna, två dessutom schizofrena. Den tidigare utvecklingen var mera stabil, de bytte inte uppväxtmiljö, familjerna var bättre socialt anpassade än i de föregående grupperna och flera hade haft en tämligen god ekonomi. Hos flertalet kunde tidigt iakttagas neuropatiska symtom. I skolan gick det dåligt. I fortsättningen gick det emellertid bättre för dem än för de ovan beskrivna grupperna, förmodligen beroende på de bättre miljöerna, som skyddat dem

mera. De sökte sig dock tidigt hemifrån för att ta plats. Ett par kom endast till släktingar och var snart hemma igen hos föräldrarna eller syskonen. Ett par gjorde kortvariga försök som pigor eller hembiträden och återvände sedan hem, då de fick svårt för att klara sig. De övriga hade något långvarigare anställningar men förutsättningen var antingen, att arbetsgivarna var speciellt snälla och hyggliga eller också, att de under tiden kunde bo hemma. Så småningom återvände också dessa kvinnor till hemmet. Omhändertagandet på anstalt blev aktuellt, när föräldrarna dog eller blev gamla och inte längre orkade eller släkten av olika skäl inte ansåg sig ha skyldighet att längre försörja vederbörande. Dessa kvinnor förblev samtliga ogifta, men de ha haft sexuella förbindelser och t. o. m. fött barn.

4. Skötsamma och självständiga.

Det tre kvinnorna i denna grupp var också djupt imbecilla. Det var för övrigt tämligen okomplicerade utan psykiska egendomligheter eller nämnvärda neurotiseringar. Det gick dåligt i skolan men för övrigt var inga uppförandebubblningar i barndomen kända. Efter skolans slut gav de sig ut i arbete och hade sedan platser som bondpigor. Yrkesutvecklingen var mycket stabil. En gifte sig efter några år med en lantarbetare, men fortsatte med sitt arbete. De fick 5 barn. Efter mannens död fortsatte hon att arbeta och tog själv hand om barnen. »Det var bara att arbeta och gno». Barnavårdsnämnden behövde aldrig blanda sig i saken. »Barnen fick sin mat, även om det inte var så fint». Alla var arbetsamma och energiska och slet som djur. En lyckades till 40-årsåldern spara ihop 1 700 kronor och köpte då ett litet ställe, dit hon flyttade tillsammans med sin gamla mor. Där levde de i åtskilliga år »jämte åtskilliga höns och katter». När dessa imbecilla kvinnor blev äldre orkade de inte längre arbeta som förut och måste så småningom omhändertagas på ålderdomshem. Detta skedde i 50—55-årsåldern.

5. Primärt välanpassade, senare förfallna.

Bland dessa 5 kvinnor fanns inga grovt imbecilla. Ett par hade av allt att döma ursprungligen varit normalbegåvade, de andra var lätt debila. Familjerna var välartade, fränsett en spritmissbrukare bland fäderna. Ekonomin var i ett par fall god. En av fäderna hade t. o. m. haft förtroendeuppdrag, fast det senare gått utför. I skolan hade åtminstone tre emellertid klarat sig skapligt. Inte heller några grövre missanpassningssymtom var kända. Efter skolans slut kom de inom kort i arbete. Hos ett par uppträdde vissa komplikationer. En livnärde sig en kort tid som lösdriverska i Stockholm men hjälptes hem av släktingar. En annan fick i 16-årsåldern en ryggradskrökning, som ändrade hennes sysselsättningsförhållanden. Hon fick bo hemma, lärde sig sy och satte så småningom upp ateljé. Fyra av dessa kvinnor gifte sig och fick barn. Gemensamt för dessa kvinnor, som alla försörjt sig

på egen hand, var att de sedan vid olika tidpunkter insjuknade i psykiska sjukdomar, som på få år gjorde dem till sociala invalider. I 3 fall rörde det sig sannolikt om schizofrenier, som blev manifesta vid omkring 30-årsåldern. De båda andra sjuknade i 55-årsåldern med senila symtom. Samtliga måste inom kort omhändertagas.

6. Övriga.

De återstående tre fallen avvek markant från föregående grupper men hade inte heller sinsemellan några beröringspunkter. Den första var en sinnesslö, dövstum kvinna, som tillbringat största delen av sitt liv på olika anstalter, däribland Manilla, där man emellertid inte lyckades lära henne mycket. Då hon hade ett besvärligt lynne skickades hon från anstalt till anstalt och hamnade för åtskilliga år sedan på arbetshem.

Den andra var en numera 80-årig åderförkalkad kvinna, som började som prostituerad i 16-årsåldern och fortsatte oavbrutet till åtminstone närmare 60-årsåldern. Under den tiden fick hon en rad lösdriivarvarningar och dömdes 10 gånger till tvångsarbete. Hon var ökad hos polisen. Så småningom tycktes man helt enkelt ha tröttnat på att skicka henne till anstalt. Hela tiden missbrukade hon sprit grovt och kunde ännu, när hon närmade sig 80 år, berusa sig till oigenkännlighet, när hon var på fri fot. Nykterhetsnämnden hade dock inte ingripit med alkoholistanstalt, förrän hon fyllt 75 år.

Den tredje var en yngre normalbegåvad prostituerad med diverse psykopatologiska drag, gift med en grovt kriminell tattare.

7. Sammanfattning.

Tydligen var klientelet på de kvinnliga arbetshemmen mycket olika sammansatt. Det fanns unga efterblivna flickor, som snabbt omhändertogs efter att ha dokumenterat sin fullständiga oförmåga att klara sig på egen hand. Det fanns också djupt efterblivna kvinnor, vars sociala förfall gått något långsammare och som därför jämförelsevis länge tillätits leva i frihet och under den tiden hunnit skapa sig en verklig slumtillvaro. En tredje grupp efterblivna var socialt skötsammare och levde mest hos föräldrarna och släkten men måste omhändertas, när de sedan blev ensamma. En fjärde grupp imbecilla slutligen var känslomässigt tämligen normalt utrustade och arbetsamma och blev anstaltsmänniskor först på gamla dagar. Deras levnadsförhållanden var dock hela tiden ytterst torftiga. Tydligen berodde utvecklingen hos dessa olika kategorier efterblivna till mycket stor del på deras emotionella utrustning och de tillfälliga miljökonstellationer, i vilka de råkat hamna. Den femte gruppen var sammansatt av intellektuellt något bättre utrustade kvinnor, vars utveckling tycktes förlöpa normalt tills en psykisk sjukdom förändrade situationen. Slutligen rekryterades arbetshemsklientelet stundom också bland mera typiska lösdriiverskor och alkoholister.

D. Samhällsätgärder.

1. Tidigare behandling av missanpassningssymtomen.

Med hänsyn till klienteletts dåliga psykiska utrustning och senare väl dokumenterade sociala hjälplöshet var de tidiga samhällsätgärdena av betydande intresse. Fyra av de undersökta omhändertogs i fosterhem, fem på anstalter av olika slag (barnhem, ålderdomshem, skyddshem, dövstumskola). Sammanlagt omhändertogs alltså cirka 30 % av de undersökta. I skolan tillgreps särklass endast i 5 fall. Klienteletts bristande psykiska mognad och begåvning torde i flertalet fall ha varit väl känd, när de lämnade skolan. Endast undantagsvis vidtog emellertid samhället då några speciella åtgärder för att hjälpa dem tillrätta. Flertalet fick utan närmare tillsyn ge sig ut i förvärvsarbetet, vilket innebar betydande risker både för dem själva och samhället.

Minst $\frac{1}{3}$ av de undersökta hade sedermera tidvis fattigvårdsunderstöd redan före omhändertagandet. Säkra uppgifter kunde dock inte erhållas därom. Anmärkningsvärt nog hade emellertid många av de socialt mest hjälplösa kvinnorna aldrig fått den minsta hjälp av det allmänna. Det var familjen eller andra anhöriga, som vid behov fick träda emellan. Familjerna var ju i regel fattiga, och då många av dessa kvinnor inte själva kunde nämnvärt bidra till sin försörjning, måste de ha utgjort en svår belastning för de anhöriga. Ändra efterblivna fick tydligen slita och släpa i decennier och ha det mycket svårt utan att samhället försökte hjälpa dem till en mera dräglig tillvaro. Efterblivenheten torde i många fall ha varit väl känd, men det ansågs tydligen inte vara samhällets skyldighet att försäkra sig om att dessa psykiskt sjuka och abnorma människor förde en människovärdig tillvaro. Först när de blev gamla framtvingades ingripanden.

Denna vanskötsel av efterblivna människor kan inte endast tillskrivas det förhållandet, att en del av kvinnorna var rätt gamla och följaktligen uppvuxna i ett mindre avancerat socialvårdssamhälle. Många av dessa försummelser var av färskt datum. I själva verket är ju socialvården alltjämt huvudsakligen passivt inriktad. Den hjälper under vissa förhållanden människor, som direkt anhåller om hjälp, däremot icke andra, såvida inte hälsovårdsmyndigheterna eller omgivningen direkt påtalar ett stötande förfall. Men just psykiskt sjuka och efterblivna förstår ofta inte själva, när de bör söka hjälp. Många har varit tillfreds med sina eländiga förhållanden eller inte varit tillräckligt kunniga och initiativkraftiga för att själva vända sig till myndigheterna. De har därför inte heller fått någon hjälp, trots att de mycket väl kunnat vara berättigade till hjälpåtgärder av olika slag. Denna passivitet hos socialvården medför således direkta faror i första hand för psykiskt sjuka och efterblivna. Den bör ersättas av en aktivare socialvård, som letar upp behövande fall, hjälper dem på fötter och ger dem en anständig tillvaro. Flera av dessa kvinnor hade formligen varit ökända i bygden under årtal utan att myndigheterna försökt sanera förhållandena genom aktiv socialhjälp.

Anmärkningsvärt är också, att så pass många av dessa grovt belastade

kvinnor fått tillfälle att föda barn. 12 av dem hade fött sammanlagt 43 barn, därav 25 utom äktenskapet. Flera var kända som efterblivna och levde i rent förfall men hade icke desto mindre fått barn på barn med olika fäder. Två hade t. o. m. fått gifta sig, en av dem med en 51 år äldre änkring med 5 barn förut. I detta äktenskap föddes sedan ytterligare 5 barn, som samtliga måste omhändertagas.

En steriliseringslag trädde visserligen inte i kraft förrän 1934 men redan långt dessförinnan kunde ju sådana sinnesslöa kvinnor ha omhändertagits för förebyggande av fortsatt barnalstring. Endast 7 av de undersökta kvinnorna var steriliserade. De övriga bland de yngre hade dock nu i regel blivit föremål för energiska övertalningsförsök att låta sterilisera sig.

2. Intagning och behandling på ålderdomshem och arbetshem.

Cirka $\frac{3}{4}$ av kvinnorna hade före förflyttningen till arbetshem varit intagna på ålderdomshem, en del även på andra anstalter. Åldern vid intagningen varierade starkt (se tabell 32). Några av de yngre kom direkt till arbetshemmet från andra anstalter (skyddshem, upptagningshem). Ett par omhändertogs först på sinnessjukhus men passerade försörjningshemmet, innan de hamnade på arbetshem.

Tabell 32. Ålder vid intagning på ålderdomshem och arbetshem.

Ålder år	Ålderdomshem	Arbetshem
15—25.....	3	9
25—35.....	5	2
35—45.....	6	7
45—55.....	4	5
55—65.....	5	3
65—75.....	—	2
75—85.....	—	1
Aldrig intagen.....	6	—
Summa	29	29

De omedelbara indikationerna för omhändertagande på ålderdomshem skiftade (tabell 33). I cirka $\frac{1}{3}$ av fallen var den omedelbara anledningen, att

Tabell 33. Indikationer för omhändertagande på ålderdomshem.

Indikation	Antal fall
Sjukdom, arbetsförmåga, grossess	5
Lösdriveri	3
Totalt förfall	3
Ensamhet	9
Avsked från anställning	1
Utskrivning från annan anstalt	2
Aldrig varit på ålderdomshem	6

vederbörande blivit ensam på grund av dödsfall eller sjukdom i familjen eller släkten. Andra blev äldre och klenare och förmådde inte slita som förut. I några fall var det rent förfall med lösdriveri eller liv i snusk och elände.

Efter intagningen på ålderdomshem förflyttades en del rätt snart till arbetshem. Över $\frac{1}{3}$ stannade mindre än 2 år på ålderdomshemmet. Cirka $\frac{1}{3}$ stannade dock över 6 år och en och annan över 10 år. Den viktigaste anledningen till att de icke fick kvarstanna på ålderdomshemmet var deras besvärliga lynne (tabell 34). De var retliga, grälsjuka, störande, trilska och sturska.

Tabell 34. Indikationer för intagning på arbetshem.

Indikation	Antal fall
Lynnessvårigheter, retlighet, argsinthet m. m.	19
Arbetsovillighet	10
Otillbörliga förhållanden, sexuell aktivitet	9
Eymning från andra anstalter.....	2
Alkoholism	1
Sedeslöst liv	1
Omhändertagande för skyddsuppfostran	3
För gammal för omhändertagande för skyddsuppfostran ..	1
Arbetshem ansågs vara den lämpligaste vårdformen	2

Många var direkt disciplinupplösande. Somliga var tydligen en ren plåga för sin omgivning. Deras retliga och obehärskade lynne gick ut över både personalen och de andra pensionärerna. En del var intriganta, förpestade hela atmosfären på hemmet med sitt tissel och tassel, for med lögner och förtal, anmärkte på allt och alla, råkade oavbrutet i gräl med omgivningen och var då fräcka och svor och förbannade. Enstaka gånger måste man ingripa för att skydda andra pensionärer för misshandel. Dessa lynnesutbrott kom ibland mycket plötsligt.

Den arbetsovillighet, som förekom i flera fall, var naturligtvis ofta symtom på psykisk sjukdom och borde således icke i och för sig ha indicerat överförande till arbetshem. Dessa arbetshämningar i förening med ett trilskt, retligt och oförskämt uppträdande verkade emellertid många gånger synnerligen irriterande och störande på trivseln i hemmet. Huruvida personalen möjligen kunnat förebygga störande uppträden i vissa fall genom annan behandling av vederbörande, har inte kunnat avgöras. Så psykiskt illa utrustade som dessa kvinnor varit, torde det dock i regel ha varit omöjligt att hålla dem vid gott lynne med de personalresurser och behandlingsmöjligheter, som står till buds på ett vanligt ålderdomshem. Dessa lynnesegendomliga människors infall och nycker kan ju inte få gå ut över omvårdnaden och trivseln för de normala åldringarna. Vid inventeringen av klientelet var det därför uppenbart, att ingen av dessa kvinnor lämpligen borde vistas på vanliga ålderdomshem.

En och annan utgjorde sexuella oroselement på ålderdomshemmen. Ibland hade det förekommit gräl mellan manliga pensionärer för en efterbliven kvin-

nas skull. Andra av de undersökta hade varit direkt aktiva i sexuellt avseende och visat påfallande intresse för de manliga vårdtagarna.

Efter intagningen på arbetshem vistades många där i flera år, $\frac{1}{3}$ över 5 år, ett par över 20 år. Flera betraktade arbetshemmet som sitt egentliga hem och ville inte under några förhållanden därifrån.

3. Diskussion om klientelet's behandling.

För flertalet av de undersökta förelåg indikationer för intagning på sinnessjukhus eller sinnesslöanstalt (se tabell 35). En del skulle senare troligen

Tabell 35. Förslag till behandling.

Vårdform	Antal fall
Sinnessjukvård	6
Sinnesslövård	19
»Psykopatvård»	2
Alkoholistvård	1
Öppen socialvård	1
Summa	29

kunna utskrivas till familjevård under överinseende av hjälpverksamheten. Särskilt en del av de efterblivna flickorna skulle därigenom så småningom kunna beredas en något friare vård. Sterilisering måste emellertid i flera fall vara en förutsättning för utskrivning till helt öppen vård. Två av de undersökta var närmast i behov av »psykopatvård». En av de undersökta, en prostituerad, borde omedelbart kunna utskrivas under förutsättning, att hon i början hjälptes i ekonomiskt avseende och i fortsättningen fick en viss tillsyn och personligt stöd. Även i detta fall var sterilisering indicerad.

På de kvinnliga arbetshemmen vistades alltså ett klientel, som i huvudsak hörde hemma inom sinnessjukvården eller sinnesslövården. Att detta måste vålla betydande svårigheter ur vårdsynpunkt är begripligt. Klientelet skall ju utgöras av åtminstone i någon mån arbetsföra. Många hade emellertid starkt nedsatt arbetsförmåga och måste betraktas som grovt invalidiserade. Normala arbetsprestationer var därför uteslutna. Arbetsterapi är emellertid ett nödvändigt led i behandlingen av allt psykopatologiskt klientel. Det kan inom vissa gränser medverka till att förbättra klientelet's psykiska hälsa och välbefinnande och bidra till den sociala anpassningen.

På de smärre anstalterna Emaus, Herrljunga och Arrie var beläggningen mycket liten. Personalen hade därför tillfälle att ta hand om de intagna på ett mera personligt sätt än som var möjligt på de stora arbetshemmen för män. På Malmköping, där de utan jämförelse svåraste fallen förekom och beläggningen också var avsevärt högre än på de andra arbetshemmen för kvinnor, hade de sjuka trots detta en hygglig tillvaro på grund av det personliga intresse, som visades var och en, och föreståndarinnans eminenta förmåga att handskas med sitt ytterst besvärliga klientel. Emaus

och anmärkningsvärt nog även Malmköping med dess svåra fall drevs som helt öppna anstalter. Där fanns inga låsta grindar. Både Herrljunga och Arrie var däremot låsta. På Arrie hände enligt uppgift endast undantagsvis, att någon av de intagna över huvud taget kom utanför anstaltens grindar. På Malmköping hade flera av de intagna samtidigt plats utanför anstalten hos privata arbetsgivare, som ett led i den sociala anpassningen.

För klientelet var det också tilltalande att få vistas på småanstalter av detta slag i stället för på de väldiga komplex som t. ex. sinnessjukhus och sinnesslöanstalter i regel utgör. Även landstingens vårdhem för lättskötta sinnessjuka är ju betydligt större. Många av de intagna trivdes också mycket bra och ville inte förflyttas. Nackdelen var framför allt de bristande behandlingsresurserna. På de stora medicinska anstalterna finns ju numera åtskilliga behandlingsmetoder särskilt för sinnessjuka, som på arbetshem intagna inte kan komma i åtnjutande av. Den öppna vård, som redan är knuten till de statliga sinnessjukhusen i form av hjälpverksamhet och familjevård, och som nu skall utbyggas ytterligare, skulle säkerligen också i åtskilliga fall vara av stort värde även för klientelet på arbetshemmen.

Det kan därför sägas, att arbetshemmen för kvinnor för närvarande inte fyller en uppgift, som inte lika väl skulle kunna fyllas av andra vårdformer. Alderdomshemmen skulle kunna befrias från störande understödstagare lika väl genom utnyttjande av vårdformer inom sinnessjuklagens eller alkoholistlagens ram. Större aktivitet av den öppna socialvården, särskilt fattigvården, skulle förmodligen också i vissa fall möjliggöra utskrivning från alderdomshem utan överförande till ny anstalt.

Det kan dock inte anses, att klientelet far illa på dessa arbetshem. Många skulle förmodligen trivas vida sämre på sinnessjukhus eller sinnesslöanstalt. Den akuta platsbristen på sinnessjukhusen försvårar kanske också för närvarande överförandet av interner från de kvinnliga arbetshemmen.

Om arbetshemmen därför måste bibehållas tills vidare, borde de emellertid drivas med större hänsyn till klientelet svåra psykiska tillstånd. En och annan av de mest störande borde omedelbart överföras till sinnessjukhus. Före intagning på arbetshem borde undersökning av psykiater förekomma. Till hemmen borde vidare knytas psykiater, som gjorde regelbundna besök och följde vården och de intagnas förhållanden.⁴

Klientelet borde också differentieras bättre. Det torde bl. a. vara olämpligt, att unga lösaktiga flickor sammanblandas med gamla retliga och sura understödstagare. Behandlingsmetoderna borde i viss utsträckning revideras, så att prägeln av arbetshem försvann, och vårdprincipen ställdes i förgrunden. I samband därmed borde också namnet ändras. Det är i och för sig stötande, att åldringar, som på grund av psykisk sjukdom inte längre kan vistas på alderdomshem, skall placeras på anstalter, som för tanken på korrektionsinrättningar. Då anstalterna härigenom skulle få huvudsakligen medicinska uppgifter vore det önskvärt, att personalen erhöi en viss utbildning i sinnessjukvård.

Dessa synpunkter är ingalunda främmande för socialstyrelsen utan ha varit bland anledningarna till igångsättandet av denna utredning. Samma önskemål har även framförts i verksamhetsberättelser från arbetshemmet i Malmköping: »Vad som under flera års tid framhållits i årsredogörelsen angående önskemålet om en viss differentiering av hemmets klientel samt obligatorisk inspektion av en psykiater framföres ånyo. Då arbetshemmets klientel till stor del består av mer eller mindre utpräglade psykopater, neurotiker och undermåliga individer, borde det vara en naturlig sak att en psykiater alltid kunde rådföras inte bara i särskilda fall utan även alltemellanåt när så ansågs behövt. Som det nu är, är ett oerhört ansvar lagt på arbetshemspersonalen, inte minst ställas stora krav på dess bedömningsförmåga och uthållningsgrad att bemästra de ständigt återkommande svårigheterna och problemen vid behandlingen av de internerade.»⁷⁰

På längre sikt borde de nuvarande arbetshemmets uppgifter kunna övertagas av samhällets övriga vårdformer för efterblivna och psykiskt sjuka. Därvid vore dock önskvärt, att den nuvarande personalens obestridliga erfarenhet vid behandling av störande understödstagare tillgodogjordes, liksom också fördelarna av att omhändertaga personer av detta slag på smärre hem.

VI. Sammanfattning och slutsatser.

Inventeringen av klientelet på arbetshemmen sommaren 1946 har i huvudsak visat följande.

1. Det manliga klientelet var dåligt differentierat. På samma anstalter sammanblandades unga och gamla, arbetsförmögna och arbetsoförmögna, friska och sjuka, psykiskt normala och psykiskt abnorma eller sinnessjuka, straffade och ostraffade, alkoholister och nykterister, lösdrivare och bofasta, arbetshämmade och energiska samt starkt oppositionella och aggressiva element med lättskötta och fridsamma individer.

2. De försumliga försörjarna på arbetshemmen utgjordes i stor utsträckning av kroppsligt eller psykiskt sjuka eller abnorma individer med nedsatt arbetsförmåga, på vilka fattigvårdslagens och barnavårdslagens bestämmelser om behandling av försumliga försörjare inte rimligtvis kunde tänkas vara tillämpliga. I många fall hade de företagna åtgärderna otvivelaktigt verkat direkt skadligt både ur socialpsykologiska och individualpsykologiska synpunkter.

3. Rekryteringen av klientelet var ytterst ojämn. Risken för intagning på arbetshem skiftade betydligt mellan olika kommuner. På anstalterna bedömde man situationerna olika, så att en del fick stanna längre, andra kortare tid. Både intagning och utskrivning kunde bero på tillfälligheter av olika slag, som utredningarnas noggrannhet, inställningen till vederbörande, ekonomiska förhållanden, bekantas hjälpsamhet m. m. och uteslöt ingalunda en godtycklig handläggning.

4. En stor del av de försumliga försörjarna var i behov av socialvård eller medicinsk behandling.

5. Av understödstagarna borde flertalet omhändertagas av sinnesslövrården, sinnessjukvrården och alkoholistvrården samt av den öppna eller slutna socialvrården, detta sagt med reservation för den allvarliga platsbristen på dessa vårdområden.

6. För den händelse arbetshemmen tills vidare synes outhärliga för omhändertagande av försumliga försörjare eller störande manliga och kvinnliga understödstagare är det nödvändigt att förflyttning till arbetshem föregås av psykiatrisk undersökning, att till hemmen knytes psykiater, som gör regelbundna besök, att personalen erhåller skolning i sinnessjukvård samt att till tillsynsmyndigheten också knytes psykiatrisk expertis.

The first part of the paper is devoted to a general
 discussion of the problem. It is shown that the
 problem is equivalent to the problem of finding
 the minimum of a certain functional. This
 functional is defined as follows:

$$J(u) = \int_{\Omega} |\nabla u|^2 dx - \int_{\Omega} f u dx$$

where Ω is a bounded domain in \mathbb{R}^n and f is a
 given function. The minimum of this functional
 is attained at a function u which satisfies the
 following boundary value problem:

$$\Delta u = f \text{ in } \Omega, \quad u = 0 \text{ on } \partial\Omega$$

It is well known that this problem has a unique
 solution if f is a continuous function. The
 solution can be found by the method of
 least squares. This method consists in finding
 the minimum of the functional $J(u)$ over a
 finite-dimensional subspace of the space of
 functions vanishing on the boundary.

In this paper we shall consider the case in which
 the subspace is chosen to be the space of
 piecewise linear functions. This space is
 defined as follows:

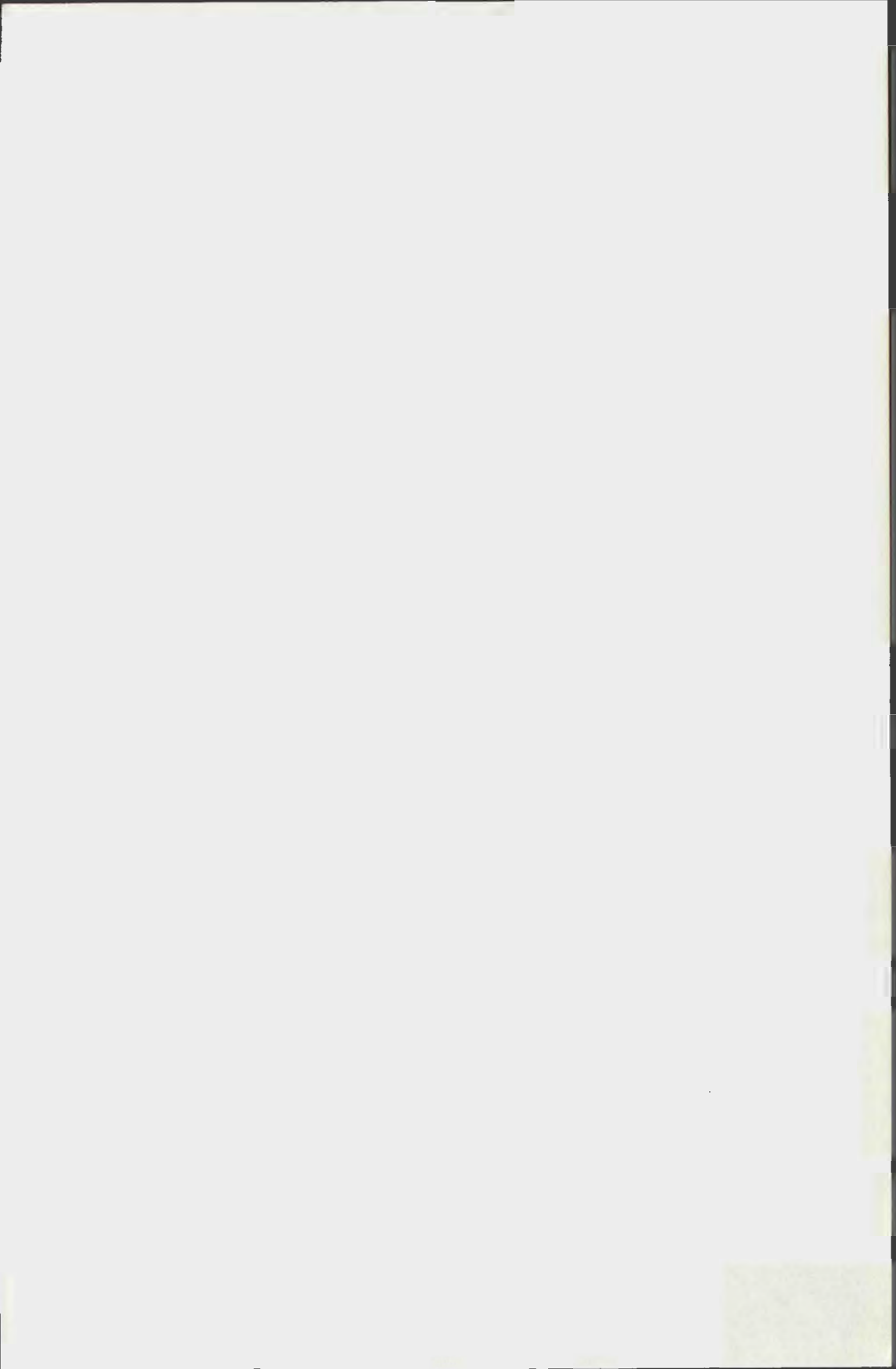
$$S_h = \{u \in C^0(\bar{\Omega}) : u|_T \text{ is linear for all } T \in \mathcal{T}_h\}$$

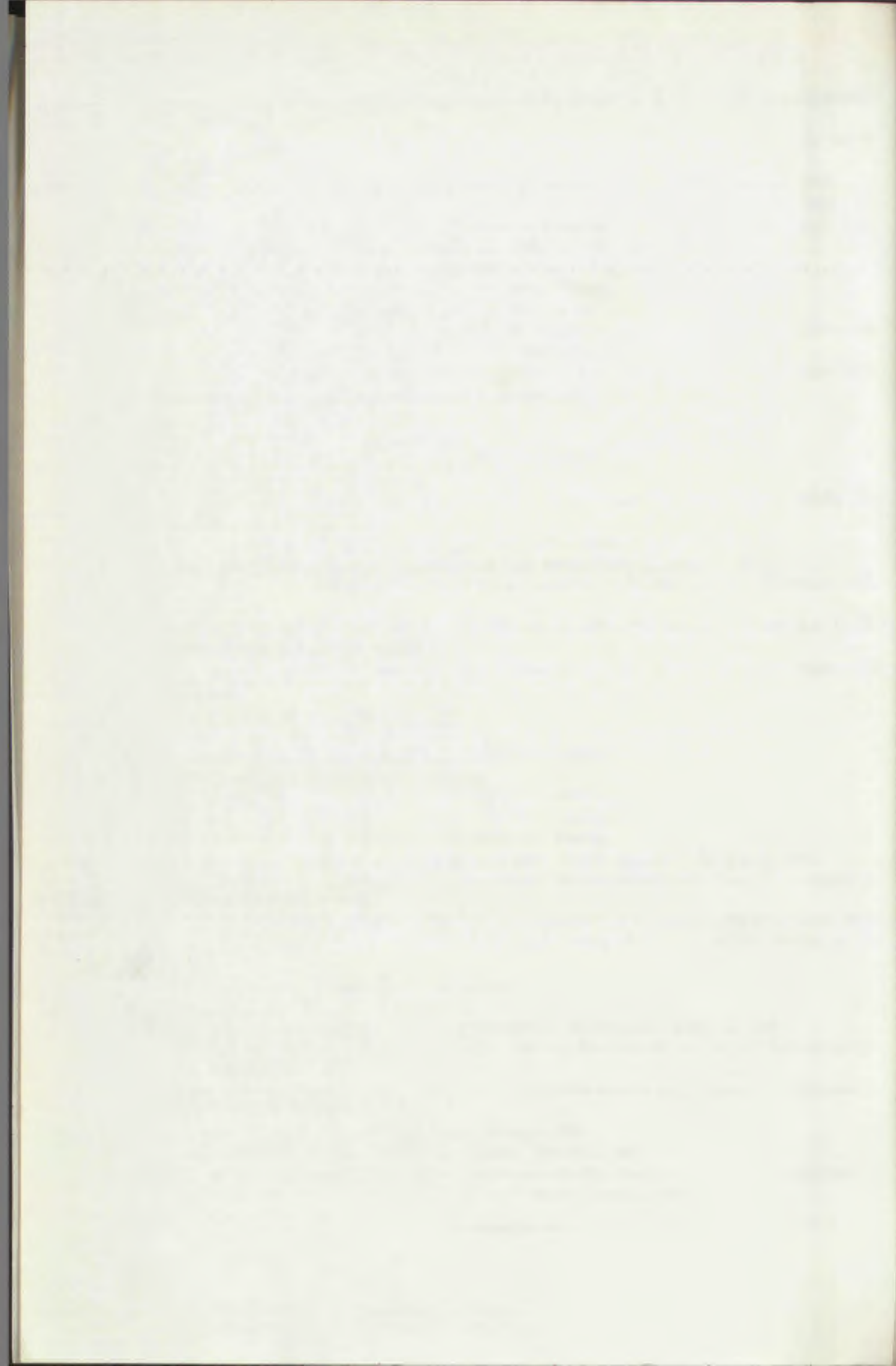
where \mathcal{T}_h is a triangulation of Ω with
 maximum element size h . The minimum of
 $J(u)$ over S_h is attained at a function
 which is the best approximation of the
 exact solution in the L^2 norm.

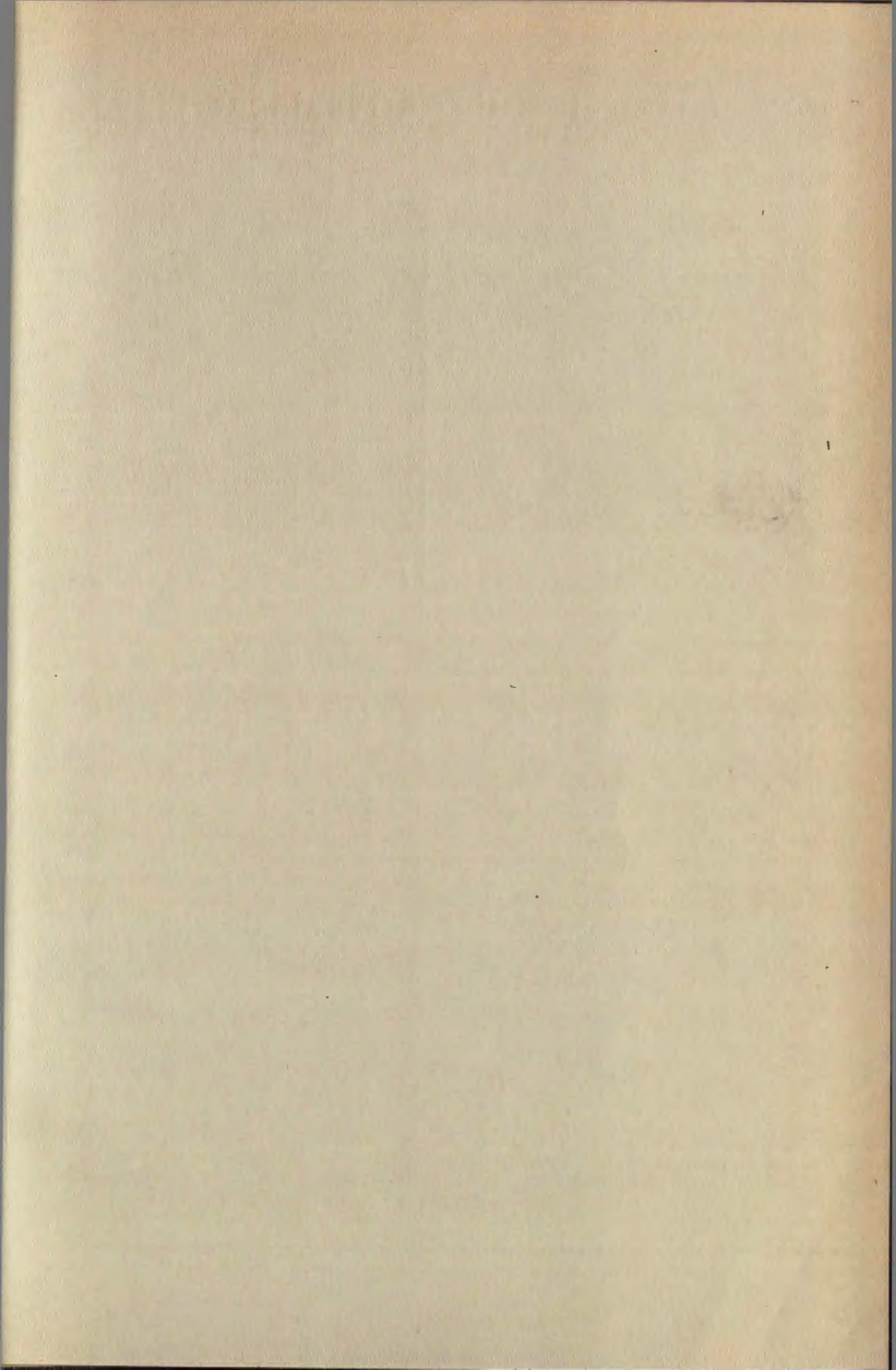
LITTERATUR.

- ¹ *Fattigvårdslagstiftningskommittén*: Förslag till lag om fattigvården. Stockholm 1915.
- ² *1948 års lösdriveriutredning*: Utredning med förslag om lösdrivarlagens upphävande m. m. SOU 1949: 4.
- ³ *Berggren*: Om frihetstidens lagstiftning angående fattigförsörjningen. Ekonomiska studier utgivna av nationalekonomiska föreningen vid Göteborgs högskola. Göteborg 1928.
- ⁴ *Brundin*: Arbetshemmen och psykiatrisk expertis. Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet 1935.
- ⁵ *Petrén*: Ett inlägg i diskussionen om arbetshemmen och psykiatrisk expertis. Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet 1936.
- ⁶ *1937 års lösdrivarlagstiftningskommitté*: Betänkande med förslag till lag om arbetsfostran m. m. SOU 1939: 25.
- ⁷ *Thomas a. Znaniecki*: The Polish Peasant. New York 1927.
- ⁸ *Kinberg, Inghe, Riemer*: Incestproblemet i Sverige. Stockholm 1943.
- ⁹ *Sellin*: Culture, conflict and crime. New York 1938.
- ¹⁰ *Dahlberg o. Lindberg*: Statistisk undersökning rörande lösdrivarlagens tillämpning i vissa delar. Bilaga 1 till SOU 1949: 4.
- ¹¹ *Inghe*: Socialpsykologiska synpunkter på lösdrivare och prostituerade. Bilaga 2 till SOU 1949: 4.
- ¹² *Adell o. Jonsson*: Psykiatrisk undersökning rörande manliga tvångsarbetare i Sverige 1938. Bilaga C till SOU 1939: 25.
- ¹³ *Adell o. Jonsson*: Psykiatrisk undersökning rörande kvinnliga tvångsarbetare i Sverige 1938. Bilaga F till SOU 1939: 25.
- ¹⁴ *Amark*: Redogörelse för socialpsykiatriska undersökningar av klientel från 11 svenska alkoholistanstalter. Bilaga 2 till SOU 1948: 23.
- ¹⁵ *Socialvårdskommittén*: Utredning och förslag angående ålderdomshem m. m. SOU 1946: 52.
- ¹⁶ *1934 års barnpensioneringssakkunniga*: Utredning med förslag rörande förskottering av underhållsbidrag till barn utom äktenskapet m. fl. SOU 1936: 47.
- ¹⁷ *Ungdomsvårdskommittén*: Stöd åt utvecklingshämmad ungdom. SOU 1947: 17.
- ¹⁸ *Fremming*: Undersökelse över den psykiatriska morbiditet i genomsnittsbefolkningen. Nordisk medicin 1942.
- ¹⁹ *Sjögren*: Genetic-statistical and psychiatric investigations of a west swedish population. Acta psych. et neur. 1948, suppl. 52.
- ²⁰ *Strömgren*: Beiträge zur psychiatrischen Erblehre, Acta psych. et neur. 1938, suppl. XIX.
- ²¹ *Ekblad*: A psychiatric and sociologic study a series of swedish naval conscripts. Köpenhamn 1948.
- ²² *Fremming*: Arvelige faktorers betydning for sindsslidelseernes opstaaelse. Människa och miljö. 1948.
- ²³ Statistisk årsbok för Sverige 1947.
- ²⁴ *Hyrenius*: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer, Lund 1943.
- ²⁵ *Holmstedt*: De utomäktenskapliga barnen. Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd 1944.
- ²⁶ *Jonsson*: Undersökningar angående vanartiga barn och asocial ungdom. SOU 1944: 30.
- ²⁷ Utredning angående Eolshälls gosshem. I Stockholms stads barnavårdsnämnds handlingar 1947.
- ²⁸ Folkräkningen 1930: I.
- ²⁹ Folkräkningen 1930: VI.
- ³⁰ Särskilda folkräkningen 1935/36: VIII.
- ³¹ *Föreningen för social planering*: Ungdomsundersökningen i Stockholm 1944. Ej publicerad.
- ³² *Ungdomsvårdskommittén*: Ungdomen och arbetet. SOU 1948: 21.
- ³³ *Arosenius*: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. Lund 1936.

- ³⁴ *Arosenius*: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett svenskt landsbygdsområde. Lund 1937.
- ³⁵ *Inghe*: Socialläkarens årsberättelse 1944. I Stockholms stads fattigvårdsnämnds handlingar 1945.
- ³⁶ *Berggren*: Utbyggnaden av den statliga sinnessjukvården. Svenska läkartidningen 1946.
- ³⁷ *Ramer*: The prognosis of mentally retarded children. Acta psych. et neur, 1946, suppl. 41.
- ³⁸ *Ekblad*: Intellektuell efterblivenhet och ungdomskriminalitet, Svenska läkartidningen 1949.
- ³⁹ *Laurent*: Les Habitues des prisons de Paris. 1890; cit. efter Kinberg.
- ⁴⁰ *Kinberg*: On so-called Vagrancy. Journal of Criminal Law and Criminology 1933.
- ⁴¹ *Wulffen*: Psychologies des Verbrechers; cit. efter Kinberg.
- ⁴² *Kinberg*: Den asociala ungdomens problem. Tiden 1942.
- ⁴³ *Kommittén för partiellt arbetsföra*: Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m. m. SOU 1946: 24.
- ⁴⁴ *Inghe*: Sociala synpunkter på den psykiska hälsovårdens organisation. Social Årsbok 1945.
- ⁴⁵ *Eck*: Administrativa frihetsberövanden. Stockholm 1943.
- ⁴⁶ Kammarättens årsbok 1926 ref. 17.
- ⁴⁷ Proposition nr 150 vid 1924 års riksdag.
- ⁴⁸ Andra lagutskottets utlåtande nr 26 vid 1930 års riksdag.
- ⁴⁹ Proposition nr 276 vid 1937 års riksdag.
- ⁵⁰ *Tottie*: Drag ur Regeringsrättens praxis rörande arbetsförlägganden. Förvaltningsrättslig tidskrift 1938.
- ⁵¹ *Statens inspektör för fattigvård och barnavård*: Arbetshemmen. Stockholm 1937.
- ⁵² *v. Koch*: En replik. Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet 1935.
- ⁵³ *Ellburg*: Några för arbetshemmens verksamhet aktuella spörsmål. Sveriges landstings tidskrift 1926.
- ⁵⁴ Regeringsrättens årsbok 1930 not. S. 176, 1933 not. S. 211, 1937 not. S. 43, 1938 not. S. 36.
- ⁵⁵ Regeringsrättens årsbok 1937 not S. 303.
- ⁵⁶ *Höjer*: Åtgärder mot försumlige försörjare. Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet 1928.
- ⁵⁷ Regeringsrättens årsbok 1928 not. S. 263.
- ⁵⁸ Regeringsrättens årsbok 1929 not. S. 356.
- ⁵⁹ Andra kammarens protokoll nr 13 vid 1924 års riksdag.
- ⁶⁰ Proposition nr 135 vid 1918 års riksdag.
- ⁶¹ Andra kammarens protokoll nr 38 vid 1931 års riksdag.
- ⁶² Första kammarens protokoll nr 18 vid 1921 års riksdag.
- ⁶³ Andra lagutskottets utlåtande nr 7 vid 1924 års riksdag.
- ⁶⁴ *Höjer*: En svensk medborgares trygghet mot nöd. Andra upplagan, Stockholm 1941.
- ⁶⁵ *v. Koch*: Arbetshemmen. Meddelanden från Kungl. Socialdepartementets byrå för fattigvårds- och barnavårdsärenden 1926.
- ⁶⁶ *Hirsch*: Arbetshemmens problem. Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet 1932.
- ⁶⁷ 1946 års alkoholistvårdsutredning: Betänkande med förslag till lag om nykterhetsvård m. m. SOU 1948: 23.
- ⁶⁸ *Jonsson*: Ungdomens sexualvanor. I manuskript.
- ⁶⁹ Proposition nr 221 vid 1936 års riksdag.
- ⁷⁰ Redogörelse för verksamheten vid arbetshemmet i Malmköping under år 1947.
- ⁷¹ Socialstyrelsens utlåtande ²⁸/₂ 1946 rörande statens övertagande av vissa sjukhusavgifter. Sociala meddelanden 1946.
- ⁷² Socialstyrelsens utlåtande ²⁹/₁₀ 1946 över socialvårdskommitténs förslag om ålderdomshemmen. Sociala meddelanden 1946.
- ⁷³ *Sutherland*: Principles of Criminology. Chicago 1939.
- ⁷⁴ *Haarløv*: Administrativ frihetsberövelse. Socialt Tidsskrift 1948.
- ⁷⁵ Report of the departmental committee: Imprisonment by courts of summary jurisdiction in default of payment of fines and other sums of money. London 1934.

Statens offentliga utredningar 1949

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fångvärd.

- Utredning med förslag om lösdrivarlagens upphävande m. m. [4]
Kriminalvärd i frihet. Fångvårdsstyrelsens utredning ang. skyddsarbetets organisation m. m. [6]
Betänkande ang. förbättrad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden. [8]
Betänkande med förslag till lag om registrerade föreningar m. m. [17]
Betänkande med förslag till lag om sjömansskatt m. m. [27]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

- Kommunallagskommitténs betänkande 2 med förslag till ändrade bestämmelser om ersättning åt innehavare av kommunala förtroendenuppdrag. [24]

Statens och kommunernas finansväsen.

- 1944 års allmänna skattekommitté. 3. Betänkande ang. beskattning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. [9]

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

- Betänkande med förslag till indexreglering av folkpensionerna. [7]
Utredning rörande folkpensionärernas bostadsförhållanden och bostadskostnader. [12]
P. M. med synpunkter på det svenska långtidsprogrammet. I anslutning till OEEC:s interimsrapport. [15]
1945 års skogshärbärgsutrednings betänkande. 2. Utredning med förslag till lagsättning rörande tillfälliga bostäder vid skogs- och föttnings- m. fl. arbeten. [19]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1889 inträdda krisen. Del 9. Tiden juli 1947—juni 1948. [20]
Social upplysning. [31]
Utredningar i anslutning till 1949 års nationalbudget. [26]
Klientelet på arbetshemmen. En socialpsykologisk utredning om försämliga försörjare och störande understödsgämare. [37]

Hälsa- och sjukvård.

- Betänkande om sinnessövdanden. [11]

Allmänt näringsväsen.

- Elkraftutredningens redogörelse nr 2:17. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras räkrästkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Värmlands län. [10] 2: 3—4. Uppsala län och Södermanlands län. [29]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

- Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. [1] Andra delen. Särskilda utredningar. [2] Tredje delen. Utåtanden och förslag i vissa frågor. [3]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

- Lagberedningens utlåtande angående lagstiftning om gräns mot allmänt vattenområde. [23]

Industri.

Handel och sjöfart.

- Kvalitetsforskning och konsumentupplysning. [18]

Kommunikationsväsen.

- Principer och metoder för kostnadsberäkningar vid statens järnvägar. [5] Bilagor. Produktions- och kostnadsstrukturen vid statens järnvägar. [14]
Svensk hamnbyggnadspolitik. [21] En generalplan för rikets farleder och hamnar. [38]
Betänkande med förslag angående ändrade grunder för fördelning och uttagande av kostnad för byggande och underhåll av skogsvägar. [84]

Bank-, kredit- och penningväsen.

- 1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank. [19]

Försäkringsväsen.

- 1945 års försäkringsutredning. 1. Principbetänkande rörande försäkringsväsendet. [25]. 2. Betänkande med förslag till lag om trafikförsäkring m. m. [26]

- Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt. Dissenterlagskommittén. Betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. [20]
Folk- och skolbibliotek. Betänkande och förslag avgivet av folkbibliotekssakkunniga. [28]
Yrkesutbildning för varubud m. fl. [32]
Skolöverstyrelsens utlåtande över vissa av 1940 års skolutrednings betänkanden och 1946 års skolkommissionens principbetänkande jämte sammanfattning av avgivna yttranden. [35]

Försvarsväsen.

- Promemoria över preliminära utredning rörande befälarkryteringen inom försvaret. [16]
Betänkande rörande gallring av handlingar hos vissa av försvarets myndigheter. [22]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.